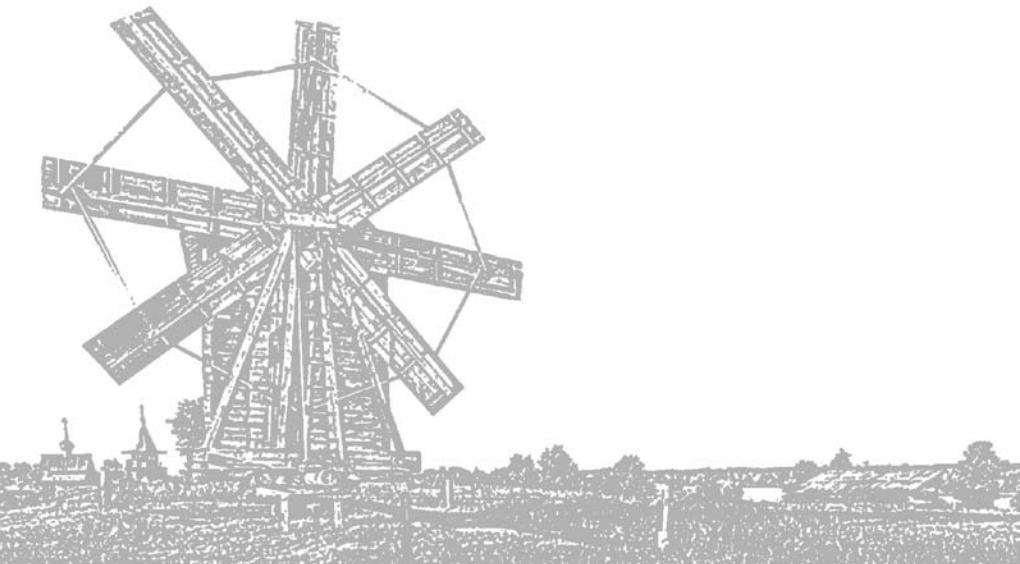

Віктор
ПОЛЯНЕЦЬКИЙ

Viktor
POLEANETKYI

СПОМИН
СЕРЦЯ

MEMORIA
INIMII

Харків «Майдан» 2012

ББК 84(4УКР)
П 54

*Автор ідеї і редактор
Микола Шапка*

*Художнє оформлення
Володимира Носаня*

Полянецький В. А.

П 54 Спомин серця: Новели. — Х.: Майдан, 2012. — 252 с.

ISBN 978-966-372-457-7.

Книгу відомого українського прозаїка Віктора Полянецького складають твори, позначені глибоким психологізмом, ліричним настроєм, проникненням у душевний світ його героїв, який засвідчує незнищенність високих людських іdealів.

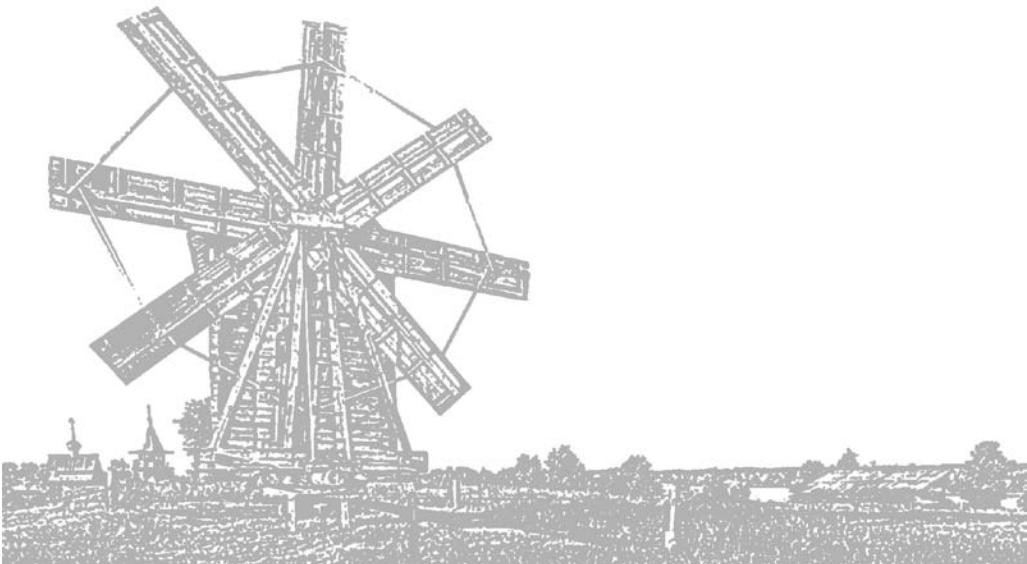
În cartea renomitului prozator ucrainean Viktor Poleanețkyi sunt incluse nuvele marcate de un profund substrat psihologic cu deosebite conotații lirice capabile să ne introducă în lumea sufletească a eroului, care veșnic poartă în sine inaltele idealuri umane.

ББК 84(4УКР)

© Полянецький В. А., 2012
ISBN 978-966-372-457-7
© Гочу С. С., переклад румунською, 2012

Віктор
ПОЛЯНЕЦЬКИЙ

СПОМИН
СЕРЦЯ

ВІД АВТОРА

Моє рідне село Капітанка знаходиться на півдні України, на межі двох областей — Кіровоградської та Миколаївської. А засноване воно було переселенцями з Поділля в XVII–XVIII століттях. Польські пани — графи Потоцькі — не тільки наділили моїх предків кількома десятинами землі, а й нав'язали своє прізвище — Полянецькі. Проте мої далекі родичі, виконуючи своє споконвічне призначення, зберегли свої народні традиції, свої обряди, свою мову, свої пісні. І навіть через сотні років московським більшовикам з їх «залізною завісою» не вдалося знищити нашу ідентичність.

А мені особисто, як і моїм одноліткам, завжди чомусь хотілося знати, як живуть наші біжчі сусіди, адже Україна межує з Молдовою і Румунією, і коли в шістдесятих роках стали з'являтися транзисторні приймачі, то з довгих радіохвиль залунало: «Аіч Букурешть, програмул уну». I після коротких інформаційних повідомлень йшла музична програма: з піснями — яскравими, пломенистими, соковитими, що ввібрали в себе всю повноту культури народу з його темпераментом, з його радощами та переживаннями. Згодом, коли на екранах з великим успіхом пройшов совєтсько-румунський фільм «Пісні моря», ми в захваті слухали популярного естрадного співака Дана Спетару. Так з часом мені стали біжчими румунські мелодії, мова, і я зрозумів, що наших народів багато спільногого.

Мені приємно було познайомитися з оповіданнями Панайта Істраті, романами Герти Мюллер, творами класика Дімітріє Болінтіняну та багатьма сучасними літераторами. Ще одним поштовхом видати свої твори

і румунською мовою є те, що в Україні сьогодні мешикає близько півмільйона румуномовного населення і майже стільки ж нашого — в Румунії. Зараз як буковинці, так і румуни з-за Дунаю однаково шанують Тараса Шевченка і Михая Еминеску. Сьогодні Румунія є членом Євросоюзу. Такий же шлях личив би й Україні.

Я щастливий з того, що завдяки доброму серцю відомого письменника та перекладача Сіміона Гочу можу познайомити наших дорогих сусідів з культурою та життям українського народу.

ЖУРАВЛИК

Спека. Богняна, нестерпна. Навкруги, куди сягав погляд, стирловані луки, а на небосхилах сивими покосами перекочувались овечі отари марев, яким не було кінця-краю. Недогризки жовто-коричневої трави так перетліли, що розпорошувалися під пальцями, коли він часом торкався тих маленьких їжакуватих кущиків.

І хоч би тобі якась хмарина набігла, хоч би вітерець... Пожухли й пошерхли губи. Все жаром пломеніло всередині, й через яскраве сонячне мерехтіння боляче дивиться. Свого тіла не відчував — воно немов потонуло, розчинилося в морі нестерпного болю.

Михайло один-однісінський серед розпеченої, мов пічні челюсті, степу. Коли ж ні, не один. Ондечки журавлик шкандибає, розвязив безпомічно дзьоба, дихає важко. В нього ж перебите крило! Кривавиться стежка. Мабуть, водички, біdnий, хоче. Так де ж її взяти? Курличе жалібно, криком кричить од болю та своєї безпорадності, аж стискається серце.

— Не кричи, бо голова болить, — умовляє хлопець. — Оздьо вода, в калабатині, тільки жаби збовтали. Пий та помовч, бо дуже болить мені — фашист з автомата стріляв... ногу поранив... Ні, ні! Не в лісі поранили! То так... пас дядькову корову. А хтось стрельнув із кущів...

Не захотів, бач, забрудненої води, поплентався далі. Вуж у калюжі бовтається — їх влітку багато на річці. Киш! Лоскоче за ногу, а воно ж боляче. Добре, що річка поруч, — можна напитися вволю. Але десь поділася річка — пересохла, лише муляка на дні, де кишать бридкі пуголовки та вертляві п'явки... Біля верб джерело. Як хочеться

пити!.. Він спрагло ковтає прохолодну вологу, перепочиває, відсапується і знову припадає до джерела, намагаючись втамувати і пекучий вогонь болю.

— Пий, синку... — долинає звіддалік голос матері.

«Мамо, де ви?» — хоче покликати, проте голосові не вистачає сили, щоб вихопитися на волю.

Із суцільного копошіння вишпортується вуж — знову вразив рану. Стало холодно, а Михайло лише в сорочці, без куфайки, різновізерункові сніжинки так і обпікають тіло. О, журавлик знову причвалав... Кров на снігу?

Треба бадилля запалити, щоб пішов дим, — його ціла купа на межі... Загорілося, потріскує. Сніг розстав ураз, а цвіту так багато! Навіть кривенька яблунька, що восени посадив, заквітла. Не час їй, квіточки слід обірвати, — так батько учив, бо захиріє.

Сонце нещадно пряжить. Жарко. Боляче.

— Во-ди... — ледь вдається вимовити Михайліві. Знову п'є, але вода та несмачна. Із зусиллям розтуяле повіки, намагаючись якомога швидше розвіяти поганий сон. Проте свідомість поспішає розчарувати: не сон це. Він у дома. Від закіплюженого рудого скла на гасниці падають такі ж руді й закурені відбитки світла — на стіни, на запнуте грубою хусткою причілкове вікно, на материні заплакані очі. Обіч жінка незнайома. «Лікар» — майнув здогад.

...На сволоці зчорніле павутиння, й здоровий павучище з хрестом на спині, як на німецьких літаках чи танках.

Він ніколи не бачив такого велетня. Заснував усі кутки, ще й пальці заплів, та так міцно, що й не поворухнеш ними. Чому мати його не познімають? Людина в хаті чужа, а вони розвели таке.

...Журавлик... кров'ю спливає. Перев'яжіть, лікарю!.. Швидше, прошу... Сили останні втрачає, помре... Встрелили його... Ні, то коли корову пас дядькову... Павутиння в очі... Павук! За ногу кусає... Бо-ля-че...

— Авжеж боляче, — погодилася лікарка. — Що вдіш. Тримайся. Витерпів, коли кулі виймала, то й тепер не здавайся...

Вона говорила не так, як балакають в їхньому селі, — по іншому, та він і не прагнув, щоб розібрatisя у словах незнайомої жінки, бо може, на те й сили не вистачило б, щоб не заплутатися. Не міг і обличчя її роздивитися, воно бачилося йому невиразно — хиталося, віддалялося, а то й геть утрачало обриси.

— Уколю, хоч біль погамує.

Це чітко дійшло до свідомості, найдужче кресонув початок із отим неприємним «уколю». Він найбільше боявся заштриків.

Велика тупа голка із хрускотом уп'ялася в руку, але чомусь не вжалило, як завжди, а може, він звик до того болю.

Невдовзі Михайло провалювався у темну безодню, куди летів і летів, не відчуваючи страху.

...Він одразу упізнав цей степ. І Деренюха он у мочарах виблискує з-під зеленої осоки, жаби солодко кумкають у болоті, і червоний слід на траві: пробіг журавель. Поранили його в лісі, коли йшов від партизанів. Але Михайло про це нікому не скаже, присягнувся собі. Нічого, все минулося, бо й витягли кулі, спинили кров. Тепер заживе рана, і знову порине в піднебесся, закурличе, збираючись у теплі краї.

...Оксана йшла йому назустріч усміхнена, струнка, а груди з-під рожевої кофтина просилися на волю.

— Це тобі, — простягнула Михайліві кілька зелених вишеньок.

— Вони ж не дозріли — він їй на те.

— Їжмо, вони вже припалилися на сонці. Їжмо самі, аби не дісталися фашистам, — таємниче шепотіла на вухо, обпікаючи його своїм подихом.

Хруснула гілка. Кінь тривожно заіржав, аж у грудях похололо. З ярка вийшов Курт — губи в жовтках, а руде волосся звисало з-під каски, мовби стріха на вдовині хаті. Клацаю запобіжником автомата й дурнувато посміхався.

Він осів у селі відтоді, як вступили німці. Через поранення в голову його визнали не сповна розуму, а тому більше

не посилали на передову — залишили при госпіталі. Він возив воду, колов дрова, а коли не було справ, надівав на голову каску, брав автомат і йшов вимагати «яйко-млеко». Потім ганявся у селі за дівчатами.

Михайло хотів заспокоїти Оксану, щоб не боялася, бо Курта-дурника вже живого немає, партизани розстріляли, але очі враз розтулилися, і сон урвався, мов кіно в сільбууді. Гасниця ледь блимала, лікарка відпочивала на лежанці, а мати сиділи чорні, як земля, поклавши на коліна стомлені руки.

— Що тобі, синку?

— Нічого, мамо, — зітхнув Михайло і склепив обважнілі повіки. Якська байдужість охопила душу. Біль від уколу чи від утоми вгамувався, тільки непокоїв дивний сон. Згадалася весна. Тоді вони з Оксаною тікали з поїзда, який їх віз до німецької каторги.

...Біля потічка вже відцвітала калина — земля од пелюсток була ніжно-біла, мов дівоче ліжко. Оксана плела із кульбаб вінок і приміряла собі до чола, а розпущені вітром світло-коричневікоси висвітлювало сонце і утворювало навколо її голови золотаве коло, як у святих на іконах. На губах дурманно-солодкий присмак трави. Од поцілунків міниться світ, стає тісним. Світило одним краєм зачепилося за хмару, і над Бугом стиха прогуркотів грім. Пелюсткове простирадло впало раптом обом до ніг, і застережлива блискавка — яскрава-яскрава, засліпила очі, а за нею умить грім — різкий та оглушливий.

...І світ став широким-широким. З-за скель війнуло духмяним свіжим вітром, лапаті краплі сліпучого дощу падали додолу. Дихалося легко, і серце, мов звільнившись од непосильної ноші, билося рівно і спокійно. З калини падали останні пелюстки, а в Оксани — слези. Михайло притулився до її солоної щоки.

— Ти вибач, — сказав і не пізнав свого голосу — іншим став, чужим. Оксана спинила його.

— Не кажи мені зараз нічого, Михальцю. У жінок у всіх слози дуже близько. Я відтепер жінка, жін-ка...

Смуток тінню заступив їй очі, й вона тяжко зітхнула: німчура затягнув мене у хлів, бив, катюга, зривав одежду. Утекла від нього. Стріляв навздогін мені, кулі свистіли, але страху не було — краще смерть, ніж наруга...

Од тебе не боронилася. Тільки ти... — Вона на якусь мить примовкла, прикусивши губу. — Нікому ж, чуеш...

— Я...

— Ціть, ціть. Окрім того, я ж старша од тебе... Чув?

Оксана розвивала недоплетений вінок і квітчала кульбабами зелені ріжки трави, які тяглися до сонця.

...Боляче. Боже, як боляче! Крига тонесенько чикрижить тіло, шматує... Ні, то окуні позаплутувалися у риболовну мережу. Він звільняє їх із вічок, а дужі рибини крають плавниками все тіло. Мережа путяща, не наша. Ще коли німці йшли у наступ, покинули — забули, певно. Нитка дуже міцна, не перегниває, улов вибирати з неї важко. До того ще й руки дубіють, бо холодноща вода. Під берегами вже он схоплюється кригою.

Німець дивиться на його муки й дає Михайлу якісь обценюки. Бач, жалісливими тепер стали, коли драпають назад, на фатерлянд...

Із дзота вийшла самохідна гармата, прасуючи гусеницями промерзлий берег. Стій, та це ж танк! І схованка не там, де він раніше думав. Ото де виглядають кулемети, там вона. Чекай, скільки машин? Якби це запам'ятати, щоб потім доповісти командиру партизанського загону!..

...Окунів колючих, як на те, набралася ціла мережа. Зараз ніхто вже не промишляє рибою, бо вона залягла в зимову сплячку. Ці ж розбішаки плавали, от і доплавалися. Михайло для годиться розкидав мережу, щоб тільки ворожі укріплення роздивитися краще. А вони, дурненькі, половилися... Він тепер окуням шматує тіло обценюками, кров цибенить... Боляче... Фашисти вас з'їдять...

Кулемет у дзоті тратахкає, мов Михайлова серце — тах, трах-тах... Вода буруниться біля човна. Німці розважаються, пристрілюються. Куля зачепила за човен. Певно,

галузка одлетіла і встрияла в ногу. Чи то, може, куля? Та ще й так глибоко... Боляче...

Німці джеркотять, скалять зуби. Наловив же вам дурних окунів, так не стріляйте по мені... Непереливки вам скоро, наші наступають...

По чужинському балакали на вулиці, гавкали собаки. Їхній Бурчик зривався аж із цепу. Прострекотіла автоматна черга. Собака болісно кавкнув і змовк.

У хату нанесли морозяного повітря, і стало холодно.

— Матка, бістро! Где єст партізанен? Показвай! Бістро!

Довготелесий офіцер діставав картузом до сволока. За ним двоє з автоматами стояли — забрьохані.

— Кто єсть там? — I вже стояв біля Михайла. А ті двоє на нього наставляли цівки своєї зброї.

— То моя хвора дитина, — бідкалася мати.

Михайло від втрати крові лежав білий, мов крейда, аж попроступало ластовиння.

— Кіндер? — здивувалися німці.

— Я, я, — розчарувався офіцер.

— Дитина ж хвора, — шепотіла мати, — хвора...

Проте офіцер не слухав її, нишпорив по хаті. Солдати вже відчинили віко скрині, забирали батьків кожух.

А мати плакали. Чого плакати, коли німці поїхали собі геть? Лікарка он вийняла кулі, тепер рана лише загоїться і все буде гаразд.

— Не плачте, мамо, — прохав Михайло. Нога сильно боліла. I йому на очі навернулися сльози. Бурчука було шкода. Поховати за городами треба.

— Оксана прибігала, — мовила мати. — Я казала, що ти захворів... Сьогодні навідається ввечері.

Так, його Оксана... Скоро виженуть німців, тато повернуться з фронту, і в них у хаті буде велике весілля. I командир загону — Антон Лісняк — стане найпочеснішим гостем.

Знову гавкали сусідські собаки, подвір'ям прогуркотів віз...

Кацоєв, як завжди, був п'яним. Шланг у руках тримав зі сталевим тросом усередині. Хижо блищаючи очі.

Він тоді потрапив з оточення, не встиг утекти, бо командинира ховали за селом. Сільчани дали притулок, а він до поліції пішов служити. Скільки разів партизани його вистежували — щоразу тікав. Кінь у нього був добрий, прудкий.

— Де партизан?

— У мене партизанів немає, — похопилася мати.

— А то ж хто?

— Син, дитина ще...

— Поранений? — Кацоєв зірвав ковдру, оголюючи забинтоване тіло. — Грузіть на віз! — дав команду поліцаям.

Мати заголосила.

— Вмовкни! Краще соломки чи сінця підстели пораненому...

— Куди ж ти, душогубе, забираєш дитину? Німці й ті не чіпали...

— Не галасуй, бо змережу ось цим... — І замахнувся шлангом. — У лікарню повеземо його. Там спочатку вилікують, а потім подивимося...

Кацоєв іхав попереду на білому коні. Сипався сніг. Віз дуже торохтів об мерзлу землю. Хотілося пити.

Журавлик біг полем, бо летіти не в змозі — крило у нього перебите. То фашист встрелив, як повертається од партизанів... Коли вони про це дізнаються...

...Тільки так чомусь спокійно й тепло, а ранній сніг все сипле й сипле на розквітлий садок. Не добереш — чого більше: цвіту чи снігу...

БАТЬКА ЗУСТРІЧАЙ

Телеграма лежала на пристінку авто й, одбиваючись від скла, різала очі. Її принесли вночі, й Михась, перш ніж розписатися, перепитував у поштаря, чи той, мовляв, не переплутав? Бо жінчин батько, хай земля йому пухом, упокоївся торік. А Михасів... Він і в думці не міг вимовити оте «батько».

Михась вже і прибрав отої сліпучо-блій бланк. Проте біль в очах так і не проходив. Може, то через сьогоднішнє безсоння, коли він шукав відповіді на своє питання, однак не знайшов, хоча до нестяями напружував свідомість?..

...Дитинство було довгим-предовгим, як степова течія Південного Бугу. І йому тоді хотілося пливти життєвою річкою якмога швидше.

Батько в Михасевому житті співіснував із якимось нервовим неспокоєм, вічною невдоволеністю та страхом.

Усе починалося ввечері, як тато вертався додому від колгоспної череди. Його приходу Михась очікував боязко. Проте у присмерку невідворотно grimала хвіртка, й луна розносила той грім уздовж залізної огорожі, склепаної з дебелого крупівського прокату — німецьких ваговозів. У війну під їхнім селом на річці стояла переправа, й німці, вже тікаючи, не встигли прихопити всю техніку, тому попалили її, а батько розібрав путяще залізяччя й тачкою перевіз додому. З нього й паркан поставив — залізну завісу. Тепер ні худобина, ні сусідська птиця не могли потрапити до їхнього обійстя.

А батько вже входив із велосипедом на подвір'я, мов скіфський воїн. На рулі висіла сплюснута киркова сумка, яку йому щоранку рихтувала мати, рукою притримував

«засіб виробництва» — дубовий бучок. До обвахленої кізяком палиці поприлипала коров'яча шерсть, бо батько немилосердно гамселив корів, і вони його боялися. Михася він тоді ще не бив бучком, а лише боляче шмагав лозинякою чи батогом. Найбільше дошкуляли йому щовечірні присікування та докори. Батько, наче той кібець, закльовував до крові. І було образливо і страшно. От він уже нишпорить подвір'ям, мов привид, — кістлявий, чорнуючий од спеки та степового вітру, лише біліють очі та зуби: шукає причіпки. І страх тут як тут. Залазив Михасю під сорочку й вужакою холодив під грудьми.

— О, знову корову не напас! — починав батько за старою канвою, бо Калина зараз стойть, як бочка, й навіть здухвин не видно — наїдена й напоена. Однак батьків погляд вже квапився далі: — Рябкові хоч би водички в миску вляв, коли нагодувати не в силі. — Його голос одлунювався від загорожі, міцнів і набирався металу, як у Левітана під час урядових повідомлень. А Рябко сидів і облизувався: зметелив півчавуна картоплі, що лишилася від сніданку, тай водички похлебтав, а бляшанку з водою зачепив цепком і перекинув.

І вже в Михася впиваються буравчики:

— Лобуряка! Тобі б тільки жерти та байдики бити. А тут біля скотини бігай та ще й трутня годуй.

От цих вічних принижень Михась ладен був забігти світ за очі, лише б не чути й не бачити того.

— Стойть, бовдур. І хоча б почервоні... Та водички свіженської приніс би батькові.

Тоді Михасеві очі повнилися слізьми, а він хапався за повні, щойно принесені відра, мов за рятівну соломинку. Виливав воду під грушу та прожогом на вулицю — до вигона, там вода солодша і можна довше не вертатися додому.

Батько не терпів ніяких заперечень, вони викликали в нього лише зливу обурень.

— Ти вже змовчав би йому, синку, — радила мати, — як я завжди роблю. Він же зі скотиною увесь час, та не вміє

балакати, то й не противиться. Може, і ти йому не противішся.

— Мамо, я ви купіть мені братика чи сестричку, — попросив якось Михась, переборюючи ніяковість. — Мені тоді буде легше.

— Я б з дорогою душею, так батько не хоче, — витерла мати сльозу.

А ще дитяча душа хотіла свята. Чи багато дитині для того потрібно? Цукерку, обнову, книжку з картинками.

...З дитинства пам'ять Михайла зберегла лише три дні од літніх канікул, коли отелилася Калина (їхня корова). Єдиний раз вона не взимку, а влітку привела телятко. Він тоді й рибу ходив вудити, і за кавунами бігав на баштан, і у війну грався з хлопцями...

На початку літа колгосп щоразу виділяв машину, щоб люди змогли скupитися в обласному центрі. Михайло, мабуть, як і всі сільські діти, вичікував, поки батько базарове дістане з мішка. Надіявся, що, може, йому хоч зараз щось купити: чи картузика зі слюдяним козирком, як у хлопців, чи, може, легенькі сандалі, бо старі черевики вже давно просята каші, а за коровою не набігаєшся по будяках. Але батько викладав гумові камери для велосипеда, парусиновий плащ від дощу, пилку, цинковані відра, а тоді й Михася помічав:

— Оздьо купив обротьки, бач, для корови й телички. Випасатимеш худобу, то на осінь я тобі справлю нового костюма.

— Але ж казали, що в череду поженемо... — Михайла починає душити давкий клубок, — усі ж на кутку до череди женуть...

— Нехай женуть. А що ти робитимеш влітку? Горобцям дулі сукатимеш?

І вже мати рано-рано будять:

— Уставай, синочку. Та напасеш, доки не жарко, доки не кусають мухи. А то батько гриматиме знову. Ти ж знаєш, який він... Я тобі прожену й за село, бо он скоро машина за ланкою приїде...

Не розплющаються, було, очі, такий сон солодкий — навіть його краплиночки мов мед... А зараз, коли в Михася й буває іноді вдосталь часу для спання, та вже немає того задоволення, тільки болить голова та брякне обличчя. Тоді ж спалося так солодко.

...На світлофорі замурзані дітлахи, мов хижачня, нападають на Михасів «Пежо» — щоб скло «вимити». Треба оступити їхнє бажання. Михась до кишень, а там лише пак долларів — забув помінняти. Відшукав дрібнішу купюру й кинув, аби лише не підходили та не поганили машину. Так, тепер всяк заробляє собі на прожиття, як може: той просить, той краде, той дурить. Аби вижити. Та чи вдастся це всім?..

Степ прокидався аж біля Деренюхи — маленької річки, а з ним просиналися і жайвір, і байбак, і жаби в мочарах. Сонце виблискувало на росі, розігриваючи різnobарвні схили яруг. Вже дещо пізніше вінав, що оте каміння там виявилося рудою, з якої, коли побудували завод, стали виплавляти кольорові метали.

Нудьга ж краяла серце, бо якось одному й не читалося, й не мріялося. Не переносив самотності й Михась. Вона й тепер викликає в нього спротив. Оце відправив дружину відпочивати на Канари, а сам собі місця не знаходить вдома.

То тільки степова живність раділа незайманому теплу, веселилася. Михась завше горнувся до людей, і вони не обходили його. Друзів у нього було багато. Пройшов і комсомол, і партію, і вже потім, як демократи стали, комсомольські друзі взяли Михася до свого «кооперативу». Гроші там робилися з «повітря». Для цього в готелі знімали лише кімнату з телефоном та ще був, правда, банківський рахунок. Купували дешево, продавали дорого. А всілякого товару тоді ще було гибіль — на базах, на заводах, у колгоспах. І чинилося все дуже просто, мов у дитячій грі. Треба було засвоїти лише правила. Грошей назбирали стільки, що довелося відкривати свій банк. І знову гроші породжували гроші — наші, й заокеанські....

...О, дорогу вже перегородила інвалідська коляска. І як на те загорілося червоне світло — не вдасться проскочити. А з дрібної «зелені» залишилися самі двадцятки. Та не оскудніє рука... Видно, інваліди незабаром будуть найбагатшими людьми в Україні...

Коли надходила пора йти до школи, то батько Михасеві знову знаходив клопіт — носити молоко приїжджим учителям. По три літри щоденно. А в кінці місяця вже сам ходив із бідончиком та забирає розрахунок, нікому не доручаючи. Він і в конторі завжди отримував за обох платню — за себе та за матір, і ховав гроші на споді бабиної скрині. Тому Михась ніколи не мав жодної копійки на кишенькові витрати й тільки облизувався у школі, коли діти на перервах ласували печивом чи цукерками.

Згадується, якось до клубу приїхав ляльковий театр. Навіть уроки зняли, щоб діти подивилися виставу, тільки не пішов Михась — батько пожалів грошей.

— Я тобі дам, Михасю, карбованця, — виручила вчителька, якій він носив молоко. — Вистачить тобі на квиток і цукерки. Потім із батьком поквитаємося...

Розрахувались. Місяць боліли ребра. Цього разу від кирзового чобота. Мати захищали, то і їм перепало.

Коли вже Михась закінчував школу, батько раптом розкошелився на дорогу річ — мотоцикл «Дніпро». Колгоспові виділили за рознарядкою. Як уже тоді Михась не намагався догодити батькові, щоб хоч разочок дав прокатастися — зася. І сам не їздив, бо не мав прав, і йому не дозволяв. Старий разів зо п'ять здавав на водіння, але, видно, наука була не для нього. Зі скотиною — то інша річ, на ней хоч гримнути можна чи змережити бучком, а з «Дніпром» так і не порозумілися вони. Михась же мав посвідчення на мотоцикл, курси закінчив у школі...

А батько ото виведе триногого красеня із просторого гаражу (будував під машину), помие, чистою ганчіркою витре й поставить під грушею, щоб полюбуватися, як він блисить, — і знову на місце....

Весна тоді пахла зеленню і розквітлим бузком. Хлопці гасали вулицями на мотоциклах — у того батьків «Іж», у того — рожева «Ява». Син голови на «Москвичі». А Михась і собі гараж одмикає — батько забув ключі вдома. «Ану ж, спробую, чи заведеться?» Він прокрутів вал і ввімкнув запалення. Лунко гупало серце — хлопець хвилювався. Однак мотор завівся одразу й запрацював глухо й чітко. В гаражі враз набралося повно чаду, й тоді Михась сів за руль та виїхав надвір. «Майну вулицею», — думалось, а подався аж на Зелену Леваду — хотілося перед Ніною похвалитися, вони тоді тільки почали зустрічатися...

Про ту поїздку батько дізнався, може, аж через тиждень — хтось доніс таки. Михась, звичайно, чекав розв'язки, але не такої... Того вечора він лагодив у гаражі якийсь прилад — попросив учитель фізики. Двері хвіртки гучно хряснули, наближалася гроза. І вже біля Михася: «Брав мотоцикла?!!» І яскравий зблиск з-під дубового бучка. Зразу було боляче, потім пригасло й попливло все. Місяць у лікарні пролежав через оте катання. Та більше страждав не від болю — від образі.

А вдома вже дійшло до розлучення — правда, тихого, без лайки. В матері лише очі були заплакані. Ділили добро. Матері тоді з ланки довелося перейти на ферму — з'явилися борги, адже сплатили батькові за половину майна.

А він до Волошки пристав — приймаків у неї перебувало немало. Бо лише з того й жила, не працювала ніде, а тільки по лікарнях бігала й запасалася довідками. Та ще шукала дурних, щоб зодягали та годували її з сином. Батько за свою половину купив Волощиному синові «Жигулі» — тоді їх тільки почали випускати. І той роз'їжджав усюди близькою машиною, катав дівчат. А Михась їздив на ферму допомагати матері на старому велосипеді, що залишився од батька, бо той собі купив новенький, як продав мотоцикл. Волошка невдовзі вигнала батька. А мати прийняла знову (не бути ж йому бездомним, не собака).

Хоча і помирилися батьки, Михась своєї образи не простиш, і вона росла чимдалі.

Та мати померли раптово. Не витримало серце. Бо все старалися переробити — і на фермі, і вдома.

— Ви б мамо, поберегли себе хоч трохи, — просив Михась, коли приїжджав додому (тоді вже вчився в інституті).

— А для кого ж я стараюся, синочку? Аби в тебе все було. Як у людських дітей! Женишся, квартира буде потрібна, машина. Он і зараз костюм тобі б справити гарний, пальто.

— Я в студзагін на літо поїду, мамо. Зароблю на себе.

— Устигнеш ще, синку, наробитися. Я ж нічого з собою не заберу — тобі залишиться.

Тієї ж осені мати й відійшли. Батько бідкався на похороні, що немає грошей, — мовляв, поклали їх на терміновий вклад. Михась віддав йому усі гроші, які заробив у студзагоні.

«Буде тобі вся материна спадщина, вся до копіечки», — запевняв батько та ще й вибачався при тому.

Та не вислав ні копійочки, хоч Михась його просив про це в листах. Бо хотілося й джинси, і шкіряну куртку. А на зимових канікулах він до сина й словом не обмовився — ранком квапився на роботу і пізно повертається додому. Коли вже від'їджав, жінка, з якою одружився батько, провела Михася на автобус. Хоч грошей дала на дорогу.

На четвертому курсі вони з Ніною побралися. Батько й не приїхав на весілля, й грішми не допоміг.

— Плюнь і розітри, — радив тесть. — Дурному й спадщина не допоможе, а розумний обійтеться без неї. — Тесть гарною людиною був, лише слабував дуже.

А Михась ніколи потім не переступав порогу рідного дому — зарікся. Після роботи біг працювати на фабрику, інколи розвантажував й вагони. Ніна з малою вдома сиділа. Нестатки не дуже обтяжували — були молоді. Зразу жили в сімейному гуртожитку, а тоді отримали й квартиру.

...Поїзд проїжджає пероном. З вікон — безліч очей. Знайомих — жодних. Чи, може, Михась їх не впізнає? Ні,

впізнав би. Може, він їде в останньому вагоні? Ні, бо зупинився поїзд. Вагони брудні, запилені. І люди стомлені, невеселі. А кому зараз весело?..

Михась безнадійно плентается вздовж перону. Мимо, як у воєнних фільмах, пробігають бабусі та меткі тіточки — «базар-вокзал». Пропонують ковбасу, варену картоплю, пиво, воду...

І раптом він бачить батька. Той стоїть біля переходу згорблений, худенький, мов щиглик. Тільки очі збереглися — такі ж колючі й відразливі. На батькові старі військові штани (мабуть, це ті, в яких Михась прийшов із армії), картатий вицвілий піджак і невипрана сорочка. Він усе ще розгублено роззирається довкола. Хіба впізнаєш? Скільки часу спливло. Та й Михась змінився — чорний чуб уже брався памороззю. Проте високий, стрункий, у білій сорочці, в англійському костюмі.

Михась підходить до батька майже впритул, але той все ще десь никає поглядом.

— Здрастуйте, тату, — видушиє Михась.

Батько одривається від мішка і припадає до Михайла, як до рідного.

— Ти все не приїжджаєш... Хоч би написав листа. Я ж вам і гостинців... Картопелька оздзьо і ще кой-шо. Ка-жути у вас тут тугеньке життя. Бач, не схотів гроші забрати, ті що ми з матір'ю настаралися для тебе, погордував, а вони так і пропали на книжках. — І своїми очима-буравчиками невдоволено в мішок впивається — видно, думає, кому доведеться нести оті гостинці? Михась у святковій одежі, а йому, як гостю, не годилося б.

Та син упереджує його — підзиває послужливого носильника.

Батько сідає в авто і сильно причиняє двері: так колись гахкала хвіртка з німецького ваговоза, љ тоді Михасю ставало страшно — на подвір'я заходив батько. Зараз він влаштувався на м'якому сидінні — жалюгідний і тихий.

...Того вечора залізо з крупівського прокату вибухнуло громом:

— Брав мотоцикла?!!

І дубцем по чім попало, і ще кирзовими чобітъми...

Загрозливо грюкнули двері ліфта. І вони тієї ж:

— Брав мотоцикла?!!

Відлуння болю в душі...

«Брав», — рипнули двері, і батько вже намагається по-цілувати Світлану-покоївку. Але та затято оборонялася.

— Я ж казав: Ніна з Оксаною відпочивають, — стримує батька Михась. — Хіба забули? Я ж казав...

— У нас горе, — повагом вимовляє батько. — Жінка померла та, з котрою я був зійшовся, коли нашої матері не стало.

(...Тоді серед ночі загримали в двері гуртожитської кімнати: телеграма — мати...

«Хіба я із собою все заберу? Для тебе, стараюся, сину». — Мати тоді й не думала, що її праця не дістанеться рідній дитині...).

— Приходили сини тієї жінки, — вів балачку батько. — Кажуть, щоб сплатив їм за півхати, або вони дадуть мені дві тисячі, коли до тебе переберуся. — Старий брав шпроти руками, й олія текла йому за брудні рукави.

— То що порадиш, сину?

«Та який же в біса я тобі син!» — вихопилося подумки.

Старий ненароком зачепив пляшку, і вона впала на підлогу. І десь знову звіддалік заспокійливий голос матері: «На батька не тримай зла, він же зі скотиною увесь час...»

Та що значать для Михася ті дві нещасні тисячі? В нього грошей удосталь. За путівки он заплатив десять. Бо Ніна з Оксаною більшого варті — одна захистила дисертацію, друга — склала на відмінно сесію. А для чого ж тоді на світі жити і для кого?

— Порадиш, сину?..

Михась мов не чув.

...Мотоцикл виблискував нікелем і солодко пахнув бензином та нейждженою дорогою. Так хотілося на ньому проїхатися, хоча б разочок! І на «Жигулях», отих, що батько купив Волошиному синові. Бажав саме вночі проїхатись —

тоді лампочки на приладах горять теплим зеленим світлом. У Михася ж і посвідчення було на водіння...

Старий знову перервав ту довгу мовчанку:

— Бачу: дурна моя дорога...

Батько хряпає дверима авто.

(«Брав мотоцикла?!!»)

«Брав» — грюкає Михась.)

— У тебе там мілких немає? Сигарет та пива купити в дорогу.

— Немає. — Пак доларів муляв ногу: знов не поміняв.

Старий майже на ходу встрибує до вагона.

Поїзд набирає швидкості.

А мати знову: «Ти не сердсься на нього, синку. Він же весь час зі скотиною, той сам такий...»

Михась вихоплює у якоїсь тітки сумку з пляшками та найдками, тиче тій жмут зелених папірців і біжить за батьковим вагоном. Поручні боляче дубинять його по руках, як колись батько...

«Брав мотоцикла?!!» — зашипіло стиснуте повітря локомотиву. То хтось стоп-кран зірвав.

Михась заскакує у вагон. Поїзд знову рушає.

КРИВДА

На танцмайданчику, як ніколи, «завізно», бо і старшокласники вже не в школі, та й студентів наїхало стільки, що голці ніде впости, — веселі, дужі: танцюють, а коли стихне музика, стоять і відхекуються, жваво перемовляючись. Степан притулив свого «Запорожця» майже до самісінських велетнів-кленів, які шелестіли вгорі крислатими кронами, й, опустивши скло, спостерігав за молоддю. Лише спостерігав, бо відтанцював своє на жорсткій землі Афганістану.

...Ніч тоді була темною, аж раптом попереду — яскравий спалах. Він схопився, кинувся бігти, впав, підвівся і знову — долілиць до землі. Виникла нестерпна різь у лівій нозі, та, власне, й не було тієї ноги, її обірвало вище коліна, а нижче чомусь зостався гострий, пекучий біль. Він не відступає і зараз. Командир підбіг першим, перехопив чимось ногу, й уже не струменіла кров, і санітари на диво з'явилися швидко.

Невдовзі культя загоїлася, але додому їхати не хотілося...

Степан почувався скривдженим. Деякі його однолітки ледве дотягнули до десятого класу, а в інститути поступили на батьківські гроші, й не пішли під душманські кулі... А чим вони краці од нього? Тим, що в них батьки, а він сирота?..

Скільки Степан зарікався не їздити в неділю на ці танці, але не міг перебороти себе.

— Привіт, Степанку! Знайомся — це Віра, моя наречена. — Марко, однокласник, майка розцяцькована, джинси от-от лопнуть на швах.

Віра його її собі голову встремляє у вікно, з під кофти-ни видно цицьки — бліді, збляклі, аж дивитися бридко...

Вони пішли, а перед очима все ще стояли бридкими жабами збляклі перса, він аж сплюнув гидливо. В пам'яті зринула Оленка. Ніяк забути не може її. За день до армії лежали вони на дівочій постелі. Груди Оленчині — білі-білі й пружкі. Вона плакала й запевняла, що чекатиме її буде вірною йому. Не дочекалася, вискочила заміж за курсантика одразу після проводів...

Першу жінку він спізнав в армії — Галка-наркоманка з вільнонайманих, за гашиш могла віддатися будь-кому. А потім бігали до «чекісток» — госпітальних дівчат (їх так охрестили, бо платили їм за послуги чеками.)

...Стояла темна ніч. Вони оточили кишлак і все строчили і строчили з автоматів, аж нудило од пороху, а звідтіля стріляли по них. А тоді кинулися в атаку: де свої, де чужі — не добереш.

Чиясь постать шмигнула за хлів. Степан хотів вдарити по ній з автомата, але щось стримало порух пальця. Побіг слідом і, наздогнавши, звичним прийомом збив із ніг. Світло ліхтаря вихопило сліпучі жіночі стегна, напрочуд гарні, а може, то Степанові лише здалося, бо останній чек тиждень тому одніс до шпиталю. Жінка таки справді виявилася солодкою, бо не виривалася, не кусалася, як інші. Лейтенант тоді ледве не перечепився через них. Блимнув світлом.

— Ти Скоробрух?

— Я, — Степан зірвався на ноги.

— Вибрах час, давай на переслідування.

Тоді та жінка озвалася, забурмотіла щось нерозбірливо, а потім, зважившись, заплакала ридма, згадуючи Аллаха та всіх його родичів.

Степан навів на неї ліхтарика — смолисті очі, аж палах-тотіли ненавистю — коли б могла, кинулася б на нього. Він клацнув затвором, волів загасити той погляд автоматною чергою.

— Скоробрух, уперед! — скомандував лейтенант.

— Що вона там, сука, шкабарчить? — спитав, відаючи, що лейтенантик трохи розуміється по-їхньому.

Той вишкірив зуби:

— Шле тобі найстрашніші прокльони. Ач, невдячна! Ти її...

— А мені її Аллах разом із Магометом — до самої сідниці... Я і свого не визнаю, — сплюнув Степан розморено, бо душманка таки була смачною. — Переклади їй.

— К бісу! — одрубав лейтенантик. — Треба виконувати завдання. Вперед!

А жінка все ще вищала, і Степану дуже хотілося втихомирити її. Він зробив би це, коли б лейтенантик не причепився реп'яхом.

...За тиждень по тому одірвало ногу — накликала паскуда...

— Степане, агов, заснув? — Знову Марко, але вже з іншою дівкою — дорідною, гарною.

— Підкинь її до Липовенького, — ще й підморгнув багатозначно. — Підкинь! Га?

А Степану що, може й підкинути. Товар сам до рук плив. Не вирветися! Кофтина міцно облягала налиті груди. Буде робота!

Швидко назустріч бігла дорога. Коли перемикав швидкості, то мовби ненароком торкнувся її тіла, і серце запрацювало голосніше автомобільного мотора.

За городами попросила дозволу підняти відкрите скло. От чудна! Тут у душі спека афганська, а їй, бач, холодно. Та вже дідька відкараскаєся, хоч повидряпуй баньки! Знала, голубонька, чого сідала...

Піднімав те скло та й прикипів до її тіла, кров уступила в очі. Вже й намацав резинку біля животика, та вона спинила його: сама... Це навіть остудило Степана — така гарна й така доступна. Обережно скинула кофтину, спідницю — там тієї спідниці одна назва.

«Звичайнісін'ка тобі «чекісточка», — відзначив подумки. Проте Степанові що до того...

...Потім їхали й мовчали. Та що він міг сказати їй? Проте мовчанка була гнітуюча, як у розвідці, і він не витримав:

— До кого їдете? — так і не перейшов з нею на «ти».

— До тітки... — Знову запанувала тиша, а згодом Галина порушила її: — Мене з гуртожитку вигнали...

— Це чому? — спітив задля годиться, бо добре знав, за що дівчат виганяють з гуртожитку.

— Дізналися, що я вагітна... Бояться, щоб потім із дитиною не вимагала квартиру... Там один збирався зі мною одружитися, та я не до вподоби його батькам. Бо що... Ім би вчительку. Мають двоповерховий будинок, «Волгу»...

Степан якось аж несподівано для себе спинив машину.

— За мене підеш?

— Так навіщо я така тобі?

— А я? — він відчув, як заболіли відсутні пальці на нозі.

...Коники солодко витьохкували в степу.

— Ні-ні, ти не думай, — запевняла його скоромовкою, — я в лікарню піду, зроблю...

— Не підеш, нехай буде.

Вікна «Запорожця» запітніли, та це й добре. Допитливий місяць не міг заглянути до них усередину.

І не поїхали вони до Галиної тітки, а вранці вмилися чистою водою з Південного Бугу і Степан одвіз дівчину на роботу.

А ввечері мав під'їхати до гуртожитку, щоб забрати її з речами до себе.

Та спізвився. Біля ганку блищає «Волга», а Галя остронь його розмовляла з якоюсь пишною жінкою, чоловіки пакували речі.

Угледівши його, вона аж прикипіла поглядом, в очах прохання: мовляв, не кой дурниць, їдь звідси. І він не затримався. Бузкова сорочка, ще доармійська, тиснула під руками.

Зупинив машину, мов схарапудженого коня. Не зогледівся, як накрила ніч. З-за лісосмуги вигулькнула душманка, заплакала, сиплючи прокльонами. Степан шарпнувся до зброй — нема... Йому вже несила було слухати ті прокльони. Ракета із шурхотом зринула вгору й освітила

все довкола, як перед атакою. У Степановій душі так само зринула блискавична думка, і він вже не дав їй згаснути.

Машина мчала на повній швидкості. Здавалося, вона от-от злетить у височінь. Попереду сірів Південний Буг і скеляста кручка — висока-висока...

Цвіркуни вигравали на скрипичках весело й безтурботно...

СИТРО

А фермер прислав машину, куди тій головиній «Волзі»!.. Все блищить — і зверху, й всередині. Та голова, мабуть, і не дав би свого виїзного легковика, щоб відвезти хворого до району. Зарядив би технічку від тракторної бригади, а може, тільки розпорядився б на воза. Ця ж, закордонна, тихо хурчить, і їхати в ній м'яко. Йосипка минулого року бритоголові на такій підвозили від ставка. Там велиорові сидіння, дорогим одеколоном пахне та ще й грає магнітофон. Цікаво, а цей шофер буде пускати оту музику? Йосипок любить її, бувало, як Теклі немає вдома, він включить радіолу, поставить платівку — й воно грає й співає на всю хату. Ото концерт!.. Зараз ті платівки лежать у тумбочці, а ящик уже не грає: миші повигризали щось всередині. Цієї осені їх мов на погибель позбігалося — не впорюються з ними двоє котів. Бо кляті шастають й в хаті, й на горищі. І зерна майже немає вдома. Фермер за оренду двічі на тиждень доставляє хліб. Дай йому Бог здоров'я, бо не добрatisя до того магазину. Текля, правда, як дуже припече з оселедцями, то, бува, й сходить, бо вона молодша од Йосипка, і в руках чіпкіша.

Іч, як виблискує закордонне авто!.. А до кіоску Текля пішла консервів та ситра купити, щоб було чим почастувати шофера. Треба б вийти та сказати чоловікові, щоб почекав, не їхав. Але як же Йосипок вийде? Скажуть, не такий той дід слабий, коли ноги носять. І не повезуть до лікарні. От морока... А воно сьогодні, не болять, як на зло, коліна і не шпигає в попереку.

Їсти хочеться, молока зранку випив без хліба, то воно й не затрималося ніде. Консервів же Йосипок не любить,

ситра йому дуже хочеться. Воно таке солодке й приємно коле та лоскоче в горлі. Цілий день потім відригуються смачно. Текля жаліє на ситро грошай. Внесе з льюху перекислого яблучного розсолу, що залишився од квашених яблук, наколотить соди і заставляє пити. Хіба то ситро?.. Сеча козяча...

Ситро у Йосипка завжди пов'язується зі святами.

Якось у Голованівському лісі відзначали день колгоспника, і Йосипка направили туди. Гарно було, сонячно. Голова райвиконкому видавав грамоти, конверти з грішми. Йосипок уперше тоді за все своє сімейне життя гроші тримав в руках, бо ними завжди відала Текля: сама отримувала їх у колгоспі чи за свиню на базарі. А ті папери якось пахли по-особливому — магазином, халвою, парфумами...

І скільки буфетів було на тому святі! І ковбаси, і смажені кури!.. горілка, вино, пиво... Але то не для Йосипка. Він стриг очами ящики із ситром. Розміняв одну п'ятірку, другу... Смакував по краплинці те питво. Ще й додому привіз дві пляшки... Ой, і влетіло йому тоді за те, що потратив гроші! Вищала мов навіжена на всеньке село. Образливо... А він же ті гроші заробив біля корів, бо скільки пікся на сонці, ноги бив та мерз під осінніми дощами... Хіба це так легко? Він же не із зарплати ті гроші брав — із премії...

Ситро ж таке добре!.. Знав, що Текля не дасть на нього грошай, і сама не купить. Якось назбирав пляшок біля ставка, помив і хотів віднести до станційного буфету, щоб здати та набрати ситра. Текля те побачила, мішок на плечі й сама відперла. Каже: принесу тобі того ситра, раз ти за ним так трусишся.

Йому ж нетерпеливилося, не міг дочекатися, доки повернеться вона. Текля ніколи додому не поспішала, бо полюбляла ходити, а найбільше погомоніти. Хоч кого перечепить на вулиці, лиш би розігріти язика. Йосипку вже й істи захотілося, та терпів — думав спершу заспокоїти душу ситром. Прийшла врешті, бур'ян із мішком висипала кролям, але не купила жодної пляшки... Каже, одне пиво

було в магазині. Бреше, звичайно, бо Йосипок бачив, що несли люди ситро додому.

Машина ж стовбичить перед вікнами, аби ото заглядалися люди. А Теклі все немає. Вона ж пішла недалечко, до кіоску, що в Ригора на подвір'ї. Син відкрив, а сам працює десь у районі. Підвозить батькові товар і лічить гроші. Але для людей зручно, далеко ходити не треба і на якусь копійку дешевше. Все тут і крупна, й вермішель, і ситро... Зараз уже випускають у великих пластмасових пляшках, не розіб'еш...

Виблискує машина. Очі сліпити...

Йосипок і вийшов би до шофера та сказав, щоб підождав трохи Теклю, та боїться, щоб не дорікали: ходить, то міг би й автобусом поїхати до району. Та сварилася б і Текля. Вона й без причини лається. Навіть у день їхнього весілля вже свій голос випробовувала на ньому. Ой, треба було її, хоробу, обминати десятою дорогою...

...Йосипок зі старшим буярином уже присмерком йшли біля Турихи (на весілля просили), а Зінка вигулькнула із-за плоту (видно слідкувала!) та й закам'яніла на дорозі. Не вимовить слова. І Йосипку мов заціпіло. Так і вернулася Зінка до свого обійття, й уже здалеку зойкнув голос, прорізавшись:

— Що ж ти знайшов доброго у своїй пройді? — Крик отої, немов бритвою, вуха різонув... Казали люди — вішалася, та зняли з мотузки.

Та що то доля: і чоловіка мала (помер торік) і діток повіддавала заміж, онуки вже.

Власне, у Йосипка із Зінкою й не було нічого такого. Батьки лише поміж собою називали її невісткою. Якось на вечорницях подарувала йому вишиту хусточку, щоб не бачив ніхто, але погляд іноді її ловив на собі.

Текля була на причіпці біля трактора, і Йосипок там робив. Орали аж за Деренюхою, біля Вититянського поля. І вночі орали, бо дні були короткі. А воно вдень сонце палке, а вночі стерня береться памороззю... Текля звечора вмощується на трактор, бо тракторист Оверко біжить до своєї молодої жінки. Повертається аж вранці — невиспаний,

з червоними очима. Текля й папірця не мала на те водіння, бо ніяких не закінчувала курсів, але з трактором справлялася — на цілині навчилася: там гони тягнуться кілометрами. В помічники до себе брала Йосипка — несміливий, то хоч не докучав залицянням. Він чомусь соромився дівчат, бо чого його жартувати, коли не дійшов час для же нихання — треба було заробити копійчину та перекрити хату бляхою.

Текля сама залізла в чужий город. Спинила трактор біля скирти та: поламалося, каже. Йосипок і собі заглянув до розігрітого мотора.

— Де поламалося? — спитався.

— Ось тут, Йосипе, поламалося. Чуєш? — І голову його приклала до м'якої цицьки. — Пішли до скирти, я розкажу тобі...

Перетліла стара солома смерділа мишвою. Вітер холодний пробирає аж до кісток.

...Йому найбільше смакувало рожеве ситро — воно і на вигляд гарне та смачне... і скалки поколюють тонесенькими шпичаками горло.

...Зінка якось ішла із міста, зупинилася біля нього на пасовищі й почастувала ситром — грушевим. І все дивилася, дивилася на нього. І мовчали обое. У Йосипка біля хати росли груші, мати їх завжди сушили в печі — солодкі. А в Зінки на городі росли яблуні-папіровки. І вони обмінювалися...

Водій (завгарів син — Петро), видно, вже наслухався в машині тієї музики, бо виліз із-за керма та й подався через рівчак до свого обійття — мабуть, хотілося їсти, хоч і молодий, а черево, як у батька. Той все життя не робив нічого, лише рота розкривав на дурняк, так привчив і сина. Уже й того колгоспу немає з повними коморами, а він простягає руку вже до фермерського шматка.

А Йосипок пропастушив усеньке життя, а тепер так болять і крутять ноги, що іноді вночі не виходить при потребі надвір — терпить, щоб біль не звередити зайвий раз. Коли з нестерпу, бува, почне стогнати, то чого тоді не ви-

слухаєш лише од Теклі — весь трактористський вінегрет у нагоді.

Як ходив із чередою ярками, то хоч там була воля та спокій — жінка не докучала йому. Коли винесе в поле обід, а коли й ні — за настроєм. Йосип не зважав на її примхи, терпів. Переходив на піdnіжний корм — то перехопить якийсь отірок чи помідор, молока здойт у якоїсь корівчини. Майка була велика з закрученими, рогами ніколи не віддавала всього молока доярці. Нерідко літрову банку надовував од неї.

Йосипку завжди хотілося, щоб його називали батьком. А воно не виходило. Текля казала, що через те, що вона застудилася на цілині, а дехто подейкував, що завагітніла і ходила до бабки, щоб звести плід. У Зінки ж онуків он повне подвір'я — бігають, цвірінчать.

Ось його Текля йде вулицею — мов гуска, переступає з ноги на ногу. І корзину пре. Багато чого накупила. Зараз ситро випускають у великих пляшках, бульбашки там великі, як ото в шампанському. Його він не пив, лише бачив, як воно сходить газом... Сусідка Ганна накупить онукам пластикових балонів — різних кольорів: рожевого, зеленого, жовтого — цілий день пляшки оті носять по вулиці. Самі п'ють і курей обливають тим питвом. Йосипку хоч би півскляночки спробувати, щоб збити охоту. Воно не дороже — півтори гривні пляшка. Це тільки на одну його пенсію було б близько сотні. Купити б стільки! Хіба на його похорон Текля так багато купить...

Йосипок прислухався до себе. Нічого не боліло зараз, тільки трохи млоїло в животі, мучила спрага. Не хотілося пісною водою її вгамовувати. Ситра закортіло як перед смертю.

І день видався гарний, теплий — хоч і на осінь. А вівці-марева мерехтять на небокраї. Дощу треба — час сіяти озимину. Фермер здіймає пилюку в полі, сіє, але хіба зможе воно прорости без вологи? Парових земель не тримають нині. Після пшениці — пшениця. Біля неї, звичайно, роботи менше — не треба ні сапати, ні проривати. Цукровий

завод за селом розтягнули по залізячині. Соняшник ще сіють, але воно не вгадаєш. Бо як задошти, то й погнє на корені. Добре, що позабирали паї, хоч із хлібом тепер. Ще й усіх обіцяють похоронити. Але обіцянка-цяцянка. Ховали Іващиху, мов англійську королеву. З міста приїжджає катафалка, привезли тесану труну, лаковану. Людей годували в кав'янрі, а потім все господарство забрали собі через борги. Дочка бідкається, бо коли б знала, то краще б поховала сама. Їм пенсії своєї вистачить на похорон, бо дошки власні на останній притулок — соснові, висушені — й усе інше припасли.

А Йосипкове життя змінилося мало: як у полі на сонце поглядав, щоб швидше череду в обору загнати та повечерятити надворі під яблунею, і тепер виглядає то обіду, то вечери.

Текля аж захекалася, хустка збилася на очі.

— Так і знала, що машина вже чекає, а баба лише чеберяє... А де ж той шофер? Треба б його підгодувати в дорогу. Купила осьо ситра, консервів... Чарки ж не можна за кермом...

А велика пляшка напоготові — як ото діти п'ють... Зелена... Смачна ж, мабуть...

— Де той патлатий дівся?

— Додому пішов, — голосно одказав Йосипок.

— Тоді ще козу відведу у долину — там паша краща, й холодок. Бо щось палить сьогодні, як літом.

Текля виклала на стіл кульки із крупами, консерви, пачку солі, шматок прального мила і пляшку з ситром. Кришка на тому ситрі якась запаяна. Як же її розкручують? Мабуть, так, як і все — вліво...

Зінка он не жаліє на ситро грошей... Коли Сизон помер, вона принесла йому нову сорочку, а Текля розпасіовалася і вкинула її в піч. Така ж красива сорочка була, бо його вже стара, заношена.

Добре що Текля його роботою не переобтяжувала на господарстві, за щоб він не узявся, однак їй не так. То сама й будувала, й кільце простромлювала свині у ніс, щоб хліва не рила...

Розглядав зелену рідину. Не по-нашому написано: «BLUES», а внизу: лимонний напій. Лимонад, значить. Рука потяглася сама до закрутки: крутнув — не піддається. Крутнув дужче — пшикнуло так, що Йосипок аж перелякався. Серце молотом забилося в грудях.

...А як тоді гарно було: ліс, квіти, духовна музика. Його як кращого пастуха вітає районне керівництво, вручають йому гроші в конверті, грамоту. А Текля: в нужник, каже, піди зі своєю грамотою, а тієї десятки, що на витратив ситро, не повернеш...

Шипить у пляшці, і скалки — великі-великі — здіймаються вгору.

— Сьорбну хоч трохи, хоч ковточок. Єдиний тільки раз. Текля не помітить, — сказав уголос і жахнувся свого наміру. Йосипок уявив, що було б тоді.

Петро головою підпирає стелю:

— То ви їдете, чи не їдете? Скільки можна чекати? Шеф лише на дві години виділив машину...

Петро — буцматий, червоний, сорочка на животі розриває гудзики. Схожий на діда. Бригадиром був. Йосипкова мати каже йому: дай підводу з'їздити до лікарні, бо заслабла, висока температура. А він: за однієї тебе я маю гнати коні. Хай ще кілька хворих назбирається, тоді й повезу... Так і померла до схід сонця. А як же хотілося старій поняньчити онуків...

— Паняй! — гаркнув аж несподівано для себе Йосипок.

— Себто? — брови молодика полізли на його малесенький лоб.

— Не поїду нікуди.

— Що ж ви мені, діду, тут голову морочили! І скільки часу промарнували... Ви думаете я вас чекатиму?

— Паняй, вишкrebку!!! Паняй, звідси! — і дубового бучка, яким завертав корови, схопив.

Петро з несподіванки позадкував до дверей.

Ситро пускало бульки.

Йосипку перехотілося пити його.

А ЛІТО ТІЛЬКИ ПОЧИНАЛОСЯ...

Вода ринула до гатки. І тут, на бистрині, сріблясті головники з червоними перами — один в один — пожадливо хапали наживку за кожною проводкою, й міцна силянка з доброї дратви дедалі поповнювалася новими бранцями. Савустян хутко знімав здобич з гачка, просилював їй крізь зябра залізний кінечник — і та знову плавала в річці, але вже не вільно, на прив'язі. Швиденько чіпляв наживу і шморгав вудку на течію. Савустяну ще ніколи так не таланило в риболовлі, як нині. Колись ловив із хlopцями линків, верховодок — так, аби лиш вистачило на сковорідку. Багато риби можна спіймати лише сіткою, коли поставити в гарному місці.

Вода в Бузі така чиста й пахне лататтям й татарським зіллям. Глафіра собі інколи миє коси у річковому зіллі, хоча найчастіше любистком — волосся од нього ніжне, пухнасте. Вони тут вечорами ходили понад берегом, узявши за руки, й Савустянові так хотілося поцілувати дівчину, але не зважувався. Та й не цілувався він ні з ким насправжки. В дівочому гуртожитку, правда, «пляшку крутили» на вечорницях, а так, як ото хlopці розказували, у нього не траплялося ніколи.

Глафіра сама вчора поцілувала його. Принесла з сільради газету, а там вірш Савустянів надруковано. З тих, що він читав її саме тут, біля гатки, на березі під тихим зоряним небом:

...Скіфські коні пролетіли,
Степом — грім,

Понад Бугом — вихор чорний,
 Чорний дим.
 І котилися шоломи,
 Скргіт, тріск,
 Покривавився у небі сонця диск.
 Ой, попереду неволя,
 Чужина...
 Все покрила тайною
 Давнина.

І справді тут колись проливали кров праਪрадіди. Весняна вода вимила в березі шолом відчайдушного воїна, в Савустяна в кімнаті лежить — відмитий, відчищений. Отоді й вірш написав. Збирався із школлярами піти на те місце й розкопати берег — може, й ще знайдеться що-небудь.

Під віршем підпис: «Савустян Ганчевський, учитель із Тернівки».

Його вірші не вперше друкуються в газеті, то почалося ще з Харкова, де він навчався. Вразило оте «учитель з Тернівки». Савустяна лише прислали сюди на роботу, а чи вийде з нього отой «сіяч доброго, вічного»? А може, він як Сосюра, писатиме, вірші? Поет приходив до них на зустріч, вся зала перед ним тоді підвелаася: і викладачі, й майбутні учителі. А Володимир Сосюра довго тоді читав свої вірші, йому плескали і просили читати ще. І він читав, розповідав про свій донецький край, де такі безмежні степи. Савустян дав відомому поету кілька своїх віршів, і вони невдовзі, з незначними поправками, з'явилися в газеті.

На воді сплеснула хвостом велика рибина, і кльов ураз мов обрізalo, та Савустян з того не жалкував, он за годину накошкав скільки. Тітка Наталка, звичайно, зрадіє. Рибки насмажить — ото буде свято! Вона й порадила Савустяну цю риболовлю, ще й сказала, в якому місці ловити. Коли б не риба, то тітка Наталка не вижила б тоді в голодні роки. Бут порятував майже все село од мору.

Савустянових батьків та братів старших ще раніше до Сибіру вислали як куркулів.

Секретар комосередку тоді викликав його та й каже: «Пиши заяву до комсомолу. Пиши, дурню, то залишишся хоч живий».

Савустян розказав удома батькові, а той так само: «Пишися, синку...»

«Вони ж ще кажуть, щоб і вас відрікся!..»

«Зрікайся», — наказав...

Наче це так легко.

І от він — комсомолець. Ходить зі щупом, шукає в селян сковане збіжжя. Ой, не для Савустяна це заняття... Секретар і порадив: «Коли ти такий грамотний, то на вчителя їдь учитися». Поїхав... Ось і вчитель уже. А воно так сумно і голодно вечорами. А як ще довго до заняття!.. Кінець червня тільки.

Тернівка — велике село, не таке, як було колись його рідне — маленьке, затишне. Он і свій млин закінчують будувати на Бузі. На фронтоні пломеніють цифри з паленої цегли: «1937». Важке число — жодної парної цифри. Пара — це добре. Тітка Наталка, в якої він за квартирanta, каже Савустянові, щоб не йшов у прийми — хай до неї приводить невістку. Наче вони з Глафірою хочуть побратися.

— До осені якраз і доспіє весілля, — сміється тітка.

Чужа тітка замінила йому сім'ю. А свої рідні... Мати б зраділи, певно, дізnavшись, що він став поважним чоловіком. А батько бажав, щоб усі чотири сини працювали на землі... Відібрали землю, все одібрали. Савустян зайжджав у своє село — все до болю рідне, а їхня земля біля скіфської могили сяк-так тепер поорана. Питав у сусідів, чи не писали кому його батьки. Але із Сибіру ні звістки.

...Коні в них були добрі і плугти з міцного заліза. Така рівна скиба лягала! А весною над полем співали жайворонки, і повітря було таке чисте й запашне, мов вистояне вино.

Хлопці на базарі раділи обновам, а Савустян — книжці...

Чисті води Бугу течуть собі до Чорного моря. Маленькі рибинки — щойно з ікринок — табунчиком біля берега.

Степова гадюка вигрівається на сонці, їй, бач, тепла хочеться. І трави обпиваються соком. Зелено-зелено довкола!

А ген на лузі пасеться череда — ледве-ледве проглядають цятки. Від зарічка йде дівчина в синій спідниці, Наче Глафіра. Справді, вона ж сьогодні за посильну в сільраді! Мабуть, комусь якусь новину несе. А кому — йому чи отим, що будують млин? Вість ота гарна чи погана?

Засапалася, посміхається кутиками губ, а сині очі — безмежне море.

— Щось сталося? — спитав, стримуючи хвилювання,

— Нічого. Добре все. За тобою скучила — от і прийшла, бачиш...

Він підступив упритул, в одній руці вудка, в другій — силянка.

У Глафіри ноги оброшені, спідниця підтикана, стегна білі — аж сліпить очі.

Жбурнув геть вудку, обережно поклав у траву рибу; головники ловили ротами ранкове повітря й у знемозі били хвостами.

Глафіра перехопила його погляд і обсмикнула спідницю. А перед очима в нього все пломеніло-пломеніло, мов сонячні зайчики на воді.

Глафіра була якась незвичайна, трохи, здається, стурбована... Коси пахли любистком...

— Любиш?

— Люблю.

— Так люби мене, Савустянчику, люби сьогодні, зараз люби... — А поцілунок солодкий і ніжний. Хміль у голову. Душно.

— Люби мене, Савустянчику... — І сама поклала його руки на свої груди... — Люби, Савустянчику, я сьогодні вся твоя, чуєш?.. Кохай, як чоловік жінку, чуєш?

Пахне молодою травою й татарським зіллям... Пахне, забиває дух... Налиті трави, аж бринять... Скоро ляжуть під косу.

Казала ж тітка Наталка, що на осінь доспіє весілля, а воно, бач, і раніше... Та й справді так солодко, наче ось-ось закінчиться життя, тому настала остання п'янка радість. Паморочиться голова.

— Ходімо, любий, скупаємось в Бузі...

Хвиля огорнула їх лагідно й тепло.

...Манюсінські рибки виблискували на сонці боками.
Так багато тих табунчиків, аж вода почорніла біля берега.
Живут...

Гадюка вигрівалася на камені.

Головники краснопері підсохли у траві, хвости поскру-
чувалися в них.

Уже відчув на березі, як тремтять у Глафіри пальці, очі
бралися слізми.

— Тобі треба йти, любий.

— Куди?

— У сільраду. Приїхали за тобою...

Ішов поволі немов повстяними ногами. У скронях сту-
гоніло: «Дізналися, що був у селі, розпитував про Сибір...»

Савустян був найменшим у сім'ї — любиме дитя. А бать-
ко наказував: «Зречися, сину...» Батькові не треба було пе-
речити...

— Йди, любий мій. Я ждатиму тебе, все життя ждатиму.
Із сином твоїм або дочкою, чуєш... Із твоєю кровинкою...

— Жди...

...Новий млин на березі, ще й напис на фронтоні, яскра-
вий такий «1937».

Шуміла вода на гатці.

Дуже їй нетерпеливілося крутити оті жорна.

ТРИ КРАПКИ... ТИРЕ

Танюшка внесла до майстерні терпкий запах чорнобривців, а на додачу ще й таріль з яблуками, сливами, виноградом — цієї осені фруктів вдосталь. Євген Степанович на мить відірвався від своїх плат, над якими мудрував із паяльником, й перевів на дружину бажаний погляд. Вона усміхалася — ставна, ніжна, схожа на червонобоке яблуко, що обпилося літнім соком. Роки жінці ідуть лише на користь. Вже пішли онуки — а в неї все бісики стріляють з очей. І до праці беручка — все горить у неї під руками: і в полі, і вдома. Чверть віку прожили разом.

В селі, звичайно можна, жити бо тут хто не лінується той і заможний. Особливо тепер. Їхня родина має все є: і двоповерховий палац, і сучасне авто. Тримають свою майстерню. Ціни в них трохи вищі, ніж в районному центрі, бо треба й за патент заплатити, і ще декому дати, зате ніхто не причепиться до якості — Євгену Степановичу колись не з таким «ширвжитком» доводилося мати справу. Армія промайнула для нього, як один день, промайнула піснею. Не завадили ні середньоазійські піски, що завше на зубах скрипіли, ні пекуче сонце...

На згадку привіз виноградну лозу — прижилася, на осонні їй добре. Ягоди солодкі-солодкі, як і самі спомини....

В ефірі, мов зірок в чистому небі, — тісно. Морзянки перегукуються на всі лади, одні голосно, інші — ледь чутно, як ото цвіркунчики: цір, цір, цір... Спробуй розібратися, про що вони там цвірінчать упереміш! Крапка... крапка... тире... крапка... Євген, звичайно, розуміє, завчено схоплює

все їй опрацьовує. На папір лягають рівненькі стовпчики знаків, які передають шифрувальникам.

На вулиці — спека. В апаратні затишно і прохолодно, бо тут вікна притінені й обидва кондиціонери ганяють холодне повітря. Хлопці на плаці кроки вигупують — аж сюди чутно. Локатор крутиться на згірку...

Євгена недавно сюди з «навчалки» направили, але він на привілейованому стані, не дивлячись, що «салага». Його майже не направляють на прибирання. У радіотехніці, почувається, як риба у воді. Це зрозуміли всі, як він лише у підрозділі з'явився. Схеми, плати, паяльник — його стихія. Вся техніка, що вийшла з ладу, за тиждень запрацювала під його руками. А Євген оговтатись не міг ніяк: невже буває таке багатство в природі?

Приймач — потужний. Можна одразу почути весь світ. Перемовляються літаки військові і цивільні. А локаторники направляють: «Курс двісті, віддалення двісті сорок». Не заблудишися. І моряки перемовляються між собою: ті ще далі один від одного — може, навіть і в різних океанах.

Завдання сьогодні відповідальне: засітки передачі радиостів із позивними «Зумр-6» та «Кумр-8». Євген чітко уявляв собі, як саме зазвучать оті «зумри — кумри» в наушниках. Швидка атака звуків, які б він упізнав уже з третього пікання. Та на частоті лише відчуждене мовчання.

Хмелевський упросив Євгена почергувати за нього — сам боявся зловити «гаву», бо вже «дід», а фасон треба було тримати.

Старший лейтенант сидить збоку й дивиться на Євгена, мов на професора, який закінчує хворому дуже важку операцію: житеме чи ні? Його хвилювання стало передаватися і Євгенові. Хоча чого турбуватися? Автоматика працює чітко — вона закарбує сигнал, однак і самому треба бути напоготові.

Частота збуджена, наче рій перед вильотом. Цір-цир-цир... У вечірньому степу так перемовляються цвіркуни улітку. Ніде вони так не цвіркочуть, як у їхньому краї. Тому їй село назвали Цвіркунами.

Коли ті «зумри» та «кумри» подадуть голос? Старший лейтенант уже клює носом — очі червоні. Вихилив спирт, що їм виділили на регламентацію — дарма, що підфарбованій зеленкою. Капітаном колись був, та розжалували через пиятику. Не кається.

Локатор обертається собі й обертається. І земля круитьсья собі. Час іде... «Тире... крапка... крапка... крапка...» Євген в голові виставляв оті стовпчики літер і цифр, і вони вже не вміщалися в цій великій кімнаті. Хлопці щось передавали на ключі і працювали на «прийомі». Черговий забирає і приносив папери.

Євген за швидкістю передачі завжди був першим. Де-хто заздрив, особливо Хмелевський — він донедавна значився «королем ефіру», і не подобалось йому, що якийсь «салабон» одібрав лаври.

Далекий-далекий сигнал, мов добирався із всесвіту, — «зумр» неначе... Ні, то Євгену лише здалося. Той сигнал голоснішим мав бути й на іншій частоті.

О, знову проціркало! Не те... Старший лейтенант задер голову і хропе голосно. Ішов би краще до лабораторії та й спав би...

Євгену з дитинства подобалася радіотехніка. З учителем фізики майстрували детекторні приймачі. Майже на кожному обійті висіли довжелезні антени — принаджували блискавки влітку. Потім пішли переносні приймачі А коли в село провели електроосвітлення, ті антени запрацювали на передачу в ефір. До радіол підключали приставки — і вже: «Усім, усім, усім! На частоту виходить радіостанція «Танюшка»! Я «Танюшка»! Хто чує, прошу операторів дати контроль якості». Євген перемикає тумблер на прийом, а там навперейми: «Танюшка», чуємо відмінно: п'ять, п'ять, п'ять! Несучий на шкалі — дев'яносто відсотків... Просимо дати «бітлів». І гrimить старий магнітофон на повну гучність. І таким щастям переповнюється тобі душа! Добре, що вдома нікого не було: мати на роботі, батько десь п'яний ходив селом.

Старший брат ремонтував у хліві мотоцикл. Длубався більше, ніж їздив. У Ксенихи той «Іж» зостався від покійного чоловіка і Василь (братові дуже хотілося їздити) все ніяк не міг йому дати ради — брухт. Іншим хлопцям батьки придбали новенькі мотоцикли — «Яви», а де у Василя гроші, щоб купити собі? Батько лише з дому, а не додому. Правда, Євгена тоді почали кликати лагодити телевізори — іноді перепадала копійка. Складав на навчання.

Євген мав потужного підсилювача — як на частоту «сяде», то нікого більше не чутно. Король ефіру!

«Усім», усім, усім! Працюю на далечінь, на далечінь! Місцевих операторів прошу не заважати!» А які там вони у грека оператори? Так, гралися. Хлопчики... Вони «ланцюгом» зв'язувалися і «перекривали» десятки кілометрів. Згодом почалися «репресії: найжджали звідкись військові, міліціонери, одбирали передавачі.

Заглух ефір. Євген не корився: на хутір до бабусі переїх лампове причандалля і знову «Танюшка» просила дати контроль якості.

...На хуторі й запеленгували Євгена з отим передавачем. Він увімкнув музику, а сам побіг купатися на ставок. Це було кіно!

Ті двоє зайшли на подвір'я і грізно так:

— Бабусю, ви в ефір виходили?

— Надвір? — не розчудла баба Ірина. — Аякже, виходила...

Військові молоді, здивувалися: оце так бабусенція! Бач, і антenu на почепила груші!

— Цього не можна робити. Ви ж заважаєте... засмічуєте ефір...

Бабуся врешті зрозуміла, що через онука заварилася ота каша.

І знову усе до останнього конденсатора забрали, та через кілька днів у ефірі: «Я — «Танюшка!»

Танюшка, хоч і менша од Євгена на два класи, а вже дівка — як відчує, що Євген її поглядом стриже, — запло-

менить уся. Проводжав її з клубу. Мати Танюшчина потім кричала сусідці через город, що ніколи не віддасть свою дочку за Євгена, бо, мовляв, яблуко од яблуні не відкотиться далеко. То про батька-пияка. Вони із братом зареклися не пити клятої горілки, минали всі нетверезі компанії.

Комісар райвіськомату записав Євгена у ДТСААФ у радіосекцію. Розумний був чоловік, спостережливий, хай спочиває з Богом.

Станція там на коротких хвилях і з будь-якою точкою планети можна було зв'язатися та взнати про погоду. Бо справді ні про що не дозволялося розпитувати, а за погоду — будь-ласка. І чим більше знайдеш кореспондентів, тим ти кращий радист. На підтвердження зв'язку з-за кордону надходили листівки зі строкатими марками. Євген і зараз упізнає почерк деяких зарубіжних операторів. Жаль лише, що з військової радіостанції не можна виходити на радіозв'язок. Армія — справа серйозна.

Йому дуже хотілося вчитися. На студентське життя назбирав і грошей трохи, бо після школи влаштувався телемайстром. А незадовго до від'їзду виявилося, що його гроші пропали зі сховку. Батько забрав. З тиждень потім, казали, в райцентрі пропивав.

У батька рідко коли були світлі дні. Правда, в часи протверезіння інколи голився, вдягав чисту сорочку. До хазяйства не доходили руки, а чужим людям все робив за горілку. Раніше працював у колгоспі де поставлять: на тік чи нічним сторожем до корів, а потім махнули на нього рукою — що спитаєш з п'яниці?

Згадується: жарко, дядьки в холодочку ріжуться в карти, а батько з кіньми в грасі перемішують глину. Івга (така ж п'яница) підкидає солому, а батько місить ногами — старається, де коні не пройшли. Трилітровий баняк з самогоном для нього у кущах наготовлений. Він вважав чомусь, що людям щире чинить добро, а чи місив би він ту глину, коли б не дали горілки? Євгену боляче до сліз...

Односельці якось прибігли та: «Батька забираите додому, бо заснув у калюжі». Хлопці за тачку — та й привезли

господаря. Мати раділи, що сини вже повиростали та якусь підмогу має.

Як до армії проводжали Євгена, батько цілий день був тверезий: командував і все йому було не так. Увечері, коли зібралися гости, не витерпів, десь у закапелку надудлився горілки, виліз на піч і заснув. Неприємні ті спогади.

...Проводжаючи до армії, Танюшка обіцяла чекати, та листи писала якісь такі, наче вони й не цілувалися на випроводжанні.

Мати жалілася, що зобиджає батько, у сусідів очувала інколи. При синові батько не смів підняти руку на матір, а тепер Василь у місті працює таксистом — нема кому за неньку заступитися.

Хмелевський ехидно сміється: «Що, прогавив позивні! А ще «король...»

В ефірі ясно так: «Зумр-8, Зумр-8»... Євген не може індикатор навести, не слухаються пальці.

Розплющає очі — тиша. Але ж ясно чув оті позивні!.. Як це він заснув?.. Та й не спав він наче, тільки задумався трохи.

Хмелевський забігає з пакунком під рукою.

— Не будуть сьогодні передавачі в ефірі. Щось там відмінили у них. Давай ось перекусимо.

Але ж Євген чув оті позивні. Може, вони й були? Правильно командир казав: на чергуванні ніяких сторонніх думок не мусить бути.

Далі служба йшла легко: пришив одну, другу, третю личку на погони собі. Грамоти отримував, направляли вчитися.

Потім повернувся додому. А Танюшка йому одну дочку, другу. Було не до інституту.

Так яскраво тоді в армії спалахнула його зірка. Міг і надстроково залишитися служити, і у вузі навчатися заочно, але не погодилася Танюшка покинути рідну домівку та і йому кортіло додому. Батькові здуло живіт, і він лежав у лікарні й, мов дитина, плакав, хотілося жити, бо за горілкою так і не встиг зробити нічого путнього...

Зараз у селі діти не захоплюються радіотехнікою, хоч працювати на середніх хвилях вже не забороняється нікому. Євген Степанович спаяв хлопчикам і радіоприставки, і до підсилювачів підключив, а вони прокричали день й не захотіли більше. Навіщо?! Зараз їм батьки купують щільнікові телефони, щоб кликати від ставка чи від вулиці додому, комп'ютери.

Іого дівчата повиростали і пішли батьковою стежкою — програмістами. Працюють у місті...

...Так солодко цвіркуни цвірчать у степу. Цір-цир-цир!.. Цір!.. Як ото «крапка... крапка... крапка — тире...»

А спогади тривожать і кличуть, ніби ті позивні. Крапка, крапка, тире, крапка. Чуєте? Я — «Танюшка», «Танюшка»... Твоя молодість.

КЛЕШНЮВАТИЙ

...**А** води в тій річці не було зовсім. Де вона зникла? Може, втекла? Хоча б як втекла? Отак враз? Та й спеки такої не було, щоб висушило річку. Дивно. А може, та поміняла русло? Буває ж іноді таке...

У рівчаку вилежувалися валунці, одшліфовані камінчики плиточки, та ще пісок — чистий, вимитий — ото і все, що зосталося од водоплинної Деренюхи. На протилежному березі (якщо взагалі вони можуть існувати без річки) сидів здоровенний красень рак із довгими вусами, які стиричали догори, мов антени. Він примостиився на самісінькому вершечкові скелі — такий доскоцький, упевнений. А чого, питается, гоноритися? З того, що має клешні та міцний панцир? Пишається...

Проте скеля враз задрижала, заходила ходором. Клешнюватий у смерть перелякався і собі задрижав, підібгавши хвоста. Де й поділася його бундючність — вибалувшив од страху очі й поточився назадгузь... Здавалося б, чого тому Клешнюватому боятися? Природа його не зобидила, цим би й міг користатися, але все одповзвав і одповзвав, втрачаючи під собою твердь.

Над урвищем прогуркотів гострозубий камінь, викрешуючи зі скелі сліпучі іскри... Клешнюватий завис над прірвою, учепившись клешнею за молодесеньку травичку. От-от обірветься. Однак досить невеличкого зусилля, щоб знову підійнятися на п'єдестал, та Клешнюватий лише розгойдувався у повітрі — ні риба тобі, і ні м'ясо.

Грім grimів дедалі дужче й дужче, і блискавки так влучно попадали у свою жертву...

Валерій розплющив очі: за посірілими шибками буяла гроза, в самісінські жнива, коли ніхто не бажав її. Підійшов до вікна. Комбайні виїхали в поле та й позавмирали в загінках. А дощ ще тільки-тільки почав бризкати, вітруючий гнав уздовж дороги хмари куряви. Слідком із-за дерев вигулькнув, хитаючись на виямках, «Ікарус» — такого автобуса не мала й районна автобаза. Славко, певно, з Кіровограда пригнав його на своє весілля. Валерій подумки зашпортився через оте «свое» й роз'ятрив на душі рану, яка ледве прихопилася за ніч. Бо це, власне, мало бути його весілля, а не сусідове... Валерія прошено й за боярина, та що він, зовсім втратив гідність, щоб іти туди? Думав поїхати кудись мотоциклом, щоб глум отої перечекати, а воно, бач, дощ.

Парубкування прийшло несподівано — в лікарні. Валю після операції одразу виписали, а він ще довго там нудився, доки одужав. Потім їздив до неї у інше село на старенькому мотоциклі, що дістався од батька.

Вони в кіно сиділи — близько-блізько і цілувалися, коли стемнівався екран. У Валі була ще подруга — зустрічалася з фельдшером. Той уже після армії, йому б тільки женитися. Шепнув якось Валерію, що Віриних старих уночі вдома не буде — можна й з дівчатками пожиравати, примружився, мов той кіт у березні. Бо що йому, коли в них із Вірою вже відбулися й заручини. А Валерій про одруження ще й не думав, плани будував про інститут.

Він тоді одчинив двері, а Валя вже розстеляла постіль.

— Не обдуриш мене? — спитала пошепки. Поцілунки були м'якими, піддатливими.

— Валю, може краще залишимо цю ніч для нашого весілля?.. — висловив, що на душі було, бо навіщо нею кривити?

Валя у плач: ти не так зрозумів мене. Я вірю тобі. Бо інакше чого б я тут.

Цигарка розсипалась у Валерія під пальцями, і він ніяк не міг дістати з пачки сірника. В чужій хаті було душно.

— Ходімо на вулицю, — запропонував.

Надворі — глуха і темна ніч. І яблуня рясна під вікном.
А яблука вже дозрілі, соковиті...

Він мовчки сів на мотоцикл і помчав додому.

Валя того року поїхала в місто і вступила до кулінарного училища, а Валерій, не добравши балів в інституті, крутив кіно в сільському клубі.

...Дощ осмілився й добряче уперіщив. Сивий-сивий. Вода з ринви наповнила залізну миску і вже лилася через край. Краплини весело видзвонювали на перевернутій дійниці, що висіла на штахетині.

На серванті — зелений конверт. Виклик на навчання — єдине поки що студентське свідчення. Валерій так бажав цього! Збулася його мрія. Тепер почнеться нове життя, з'являться нові друзі. Може, тоді й старе забудеться, зітреться в пам'яті.

Дощ усе йшов, на дорозі ціле річище. Весільники в хату поховалися, лише довгий автобус та легковики, уквітчані строкатими квітами, мокнути зосталися на вулиці.

...Згадується: подався ловити рибу й очам своїм не повірив: неподалік берега на камені, що висунув з-під води свою лобасту голову, сиділо мале, безпомічне раченя. Хто зна, як воно видряпалося туди, бо це ж не жаба, що плигає, де заманеться їй. Видно горішній млин перестав молоти і вода спала, а дурний рак на залишився суші. Задрімав, певно, та й незчувся, куди його занесло. Валерій покликав свого товариша: диви, знайшов!

А вода в річці нуртувала, несла латаття, сухі гілки — закрутились жорна уже тепер на нижньому млині. Рак усе ще незрушило сидів посеред річки, краплини вологи діамантами переливалися на його панцирі. Зачувши хлюпотіння води, Клешнюватий ніби прокинувся, заворушив вусами, відчуваючи рідну стихію.

Славко нетерпляче: біжи, хапай його, бо втече!

Валерій, дивлячись на швидку течію, завагався, жили налилися холодом: біжи ти, Славко!..

А той тільки й чекав на це, бо лише бризки полетіли навсібіч. Річка невдоволено забурмотіла якимось лайли-

вими словами услід нахабі. А тому що? Вискочив з води та прогоном нагору.

Валерик за ним: стривай, він же ще маленький — найдку ніякого. Може, подивимось та й відпустимо?

Приятель набурмосився: слухай, яке тобі діло до моого рака? Одчепися... Ти побоявся у воду лізти, теперки він мій. Пойняв?

Валерику враз перевернувся світ: як твій? Я ж його першим побачив... Коли б не я...

А той своєї: хто ж тобі перешкоджав? Треба було брати.

Образа здушила горло, й не вистачало повітря. За Славком тільки курява лягла — поніс Клешнюватого додому.

Відтоді про раченя, ніби змовившись, не згадували, але Валерій ще довго почувався обдуренним, обкраденим. Жалів, що сам за тим раком у річку не поліз. Бо скільки вони потім не перетолочили прибережної трави, жодного разу більше не знаходили клешнюватих.

...Якось перед святами написала Валя, що приїде додому, та мов на те, мотоцикл поламався. Він до Славка: підвези. Хіба ж друг відмовить! Дорога лише шурхотіла під колесами «Жигулів», магнітофон музику навів. Утрох тоді об'їздили майже всі довколишні села — від одного клубу до іншого. І було всім так весело, особливо Валі.

А вже як додому вернулися, Славко, шкірячи рідкі, прокурені зуби, запитав заздрісно: де ти підчепив таку кра-сулю? Я, повір, вже скільки їх перевозив, а така ні разу не тряплялася. Я, брат, око маю, на двох речах особливо добре розуміюся: в машині знайду гандж, як бува, забарахлити, і в жінках не помилуюся... Твоя — гарна краля...

Наступного дня вони із Славком домовилися відвезти Валю на залізничну станцію, але той чомусь не приїхав у призначенну годину. Валерій не знаходив собі місця, а друг з'явився аж підвечір.

— Не хвилюйся, — випромінював посмішку. — Посадив Валюшку у вагон, сумки заніс, а тещу благополучно доставив додому. Пробач, вийшло так, що затримався там в однієї, — діло молоде, за годинником не слідкував, —

глип, а воно час. То я їх узяв — і кулею на станцію, ледве встигли.

Невдовзі Славко покинув колгоспного молоковоза і подався до міста. Валерій готувався до екзаменів, а потім ізлив вступати. Вчора повернувся назад, а мати з новиною: сусід жениться.

Тут жених і сам на порозі: вітаю, друже! Як станеш великою людиною, то не забувай про мене, простого шофеера.. І ще — зла на нас не тримай, бо із твоєю вченістю тобі й жінку таку саму треба... Мені згодиться й куховарка...

Врешті Валерій усвідомив Славкову радість. От чому од Валі не було листів!.. Перед очима замерехтили метелики.

Славко злякався: ти мов баба... будь мужчиною...

...Кулаки Валерія наливалися свинцем, передчуваючи чоловічу роботу.

Славко (як у себе вдома) мотнувся до юнкого серванта, дістав келишки, у які ще жодного разу нічого не наливали — вони для краси лише стояли — й наповнив горлікою. І Валерій, не вірячи собі, вихилив те пиво. А коли спорожніло у пляшці, то бажав Славкові сімейного щастя і клявся у вічній дружбі.

...Надворі пасіював пес. Згодом загупали в двері.

«Мабуть, весільники», подумалося.

На порозі троє здоровенних гевалів, видно, з тих, що в колгоспі будують короварню.

— Тут, пане-хазяїне, пахне могоричем.

Нагадування про спиртне у Валерія викликало спротив. Учора він уперше в житті так надудлився. А гість розвивав далі плани про викрадення нареченої, про сковорок, який має бути улаштований саме у Валерія в хаті, та добрячий викуп. Сказав і розвальцем до Славка на подвір'я, де вже налаштовувалася естрадна музика.

Затупотіло попід вікнами, і почувся до болю знайомий голос, аж під грудьми замлоїло. Вийшов.

— Здрastуй, Валю.

— Ти що, викрав мене? Не думала, що в тебе рішучості на це стачить...

— Годі в сінях стояти, до хати ходімо. Зачекаємо, доки там складуть тобі ціну.

— Ти ж не пошанував...

— Із законним шлюбом тебе.

— Тобі ж наука стала дорожча за мене. А мені що лишалося — в дівках сивіти? — обпалила тернистим поглядом.

А він припав до напомаджених вуст — таке часто снілося йому.

— Сюди можуть зайти, любий.

Він вибіг у сіни й зачинив двері на засув.

— Ми ще не розписані, — шепотіла Валя, мовби вони були в чужій хаті і їх могли почути. Я чиста перед тобою, віриш?

Надворі гамселили у двері: відчняйтے вже!

Шибки у вікні на дзузки розлетілися. Славко заскочив у хату. Очі вирячив і засюсюкав: пішли, Валюшко, час на розписку. Бо цим бухарикам, аби лише могорич здерти та випити.

Славко хотів узяти молоду за руку, але та одсторонилася. З Валерика не зводила очей, чекала.

Славко нарешті «побачив» сусіда.

— Пішли з нами, — буркнув.

— Пішли, — прохала Валя. — Пішли, чуєш?..

Валерій стояв мов укопаний, і стікала водою дівоча надія.

...Краплини вологи на панцирі великого дорослого рака переливалися діамантами. До каменя вже підступала велика вода, й Валерію треба було поспішати. Треба...

Клешнюватий лише тріпнув хвостом — і вже на глибині. А вода захлюпотіла-захлюпотіла...

Коли ж то зовсім не вода — розбите скло розліталося й хрумтіло під ногами наречених.

НИКАНОРОВИЧ

Никанорович глипає на годинник — великий, майже на всю руку (зумисне такий купив, щоб було добре видно). Чи часом не зламався? Бо вчора поночі, як світло відімкнули то так гепнувся, мало не забив собі памороків. А воно й без того болить у потилиці. Приклав «блюдце» до вуха: справний, торохтить, мов трактор.

А мить мовби зупинилася. Хоча як придивитися, то все довкола мерехтиливо рухалося: й сивуваті хмарини на небі, й машини на автотрасі, й прохолодний вітерець перебігав гіллям молодих деревцят (мабуть, десь випав град). Бур`яни дурманили — недавно кашку викинули.

Лише оце тільки час для Никаноровича завмер — відтоді, коли перейшов сюди, в «бабдом». Правда, ще, пам'ятається, в дитинстві день здавався за рік. Проте добре, що стишилося оте колесо вічності — довше крутитиметься до смерті. А воно повернулося й непогано: не треба дбати про хліб чи паливо. Коли голова сільради із собезом приходили впрохувати, він нізащо не хотів іти жити до тих будівель, що за селом. Їх раніше тримали для заробітчан та студентів, яких привозили з міста щороку. Тепер господарство вправляється само, бо не сіють уже так багато буряків. Соняшники скрізь. А до притулку він не хотів, там треба заглядати комусь у рот, щоб погодували. Бо він звик усе сам. Вже он Параски десять літ, як немає, а він донедавна доїв корову (без молока й дня не міг прожити), і їсти варив, і прав, і прасував. А чи велика то премудracія? В них із жінкою не було такого, що ото лише чоловіча робота, а то — жіноча. Як випадало, то порався й біля скотини, й біля свиней, і птиці натеребить качанчиків, а там

спіймає курку чи гуску — сокирою голову цюк, обпаграє, обсмалить на газові, а воно виходить так гарно і чисто! І поки Парася повернеться від сільмагу та наговориться по дорозі, в нього вже й борщик свіженський, і печеня готові.

Вони жили тільки вдвох із жінкою. Парася не могла народити, бо в німецьких таборах побувала — в холоді, голоді, і били там. Нікановича ж не брали нікуди — ні в армію, ні в ту Німеччину — одна нога була трохи тоншою й коротшою. І дівки ним гребували — каліка. Хоча потім по війні чоловічу стать цінували — аби матня. Ніканович міг підібрати собі і бідовішу жінку, але розсудив так: хай і негарна, то менше буде комизу. І не прогадав. Бо на його ж вийшло — за життя Парася і слова не сказала йому супроти. Він у всьому був хазяїном. І все у них складалося до ладу.

«Бабдом» він спонаравив одразу. А чого ж! Це ж у своєму селі, тебе всі знають — і ти всіх. І поважають, бо заслужив. Нікого ніколи не обдурив, не обікрав, не зобидив.

Як інваліда його поставили після війни на легшу роботу — заготівельником у коопспілці. Може, й не втівпився б на тепленьке місце, бо тоді безруких та безногих було до біса, та Паракса мала родича в районі. Свинку закололи, наготовили ковбас, салтисонів, тоді й приставили до гешефтної справи. І в нього виходило. А чого б ні? Мануфактури тієї не знайдеш вдень з вогнем.

Та й не треба йому когось дурити чи обдирати — воно само набігало за день, коли переважував та перераховував. Під його рукою було сіл із шість, доки об'їздиши усі комени — днів три мине. А в село треба приїжджати раненько, або надвечір, коли жінки не в ланці. Ситчик міняв на яйця, сушню, гільзи снарядні, дрантя....

А в тієї учительки гарне таке на подвір'я: квіти на клумбах лозою обкладені, хата побілена, вікна пофарбовані. А ще ж і вродлива вона собою: личко біленьке, очі темні, як колодязь, губи повні...

Яйцями розраховувалася за мануфактуру, чистими — одне в одне. І одягнена чепурненько: городська спідничка, світленька кофтина... Він ловив себе на думці, що роз-

дивлявся їй оцінював її, мов якийсь крам. А вона ж жива людина.

— То, може, зайдете повечеряти? — спитала, видно, задля годиться. І Никанорович це розумів, звичайно, але погляд її не давав йому спокою, і він не міг, як то завше траплялося, одмовитися від того запрошення.

Вона зливала йому на руки й уже тримала напоготові рушник — білий-білий, аж рипучий. Синя жилка швидко билася на її ший.

Нарізала сало тоненькими шматочками й одкрила рибні пахучі консерви. Горілка в карафці з цитриновими шкоринками. Никанорович і в свята не вживав такого зілля, а на роботі й тим паче. Бо ж «ответственность» яка — товар, гроші.

А вчителька й собі у чарочку капнула, то вже мусив вволити: і раз, і вдруге.

...Збудила його, коли не прокинулися ще й кури: рушай. Опісля того ще разів кілька до неї заїжджав, як випадало, а потім мов відрізала: не треба. Він саме тоді їй привіз і газову хустку, й городський беретик та парфуми. Нічого не взяла. Оте «не треба» одразу й скрижаніло на холоднім осіннім вітрі.

Більше ніколи не заставався в молодиць, хоч і прошено було часто. Не тому, що Параски боявся чи людського піресуду (за таке й не ганили тоді). Знав напевно, що ніколи більше не повернеться та мить, коли в душі так добре і затишно, що навіть чуеш, як дихає світ, а од гілки одривається і падає на землю схолоднілий пожовклий лист.

Никанорович придбав собі в місті обнови: гарну суконну діжурку, штани, бобочку — так не одягався голова коопспілки. Парася й не цікавилася, для чого йому така здалася парадність. Думала: раз з'явилася в чоловіка копійка, нехай купує, для кого ж берегти ті гроші? А Никанорович, хоч куди б їхав, завертав повз учительчину хатину, й то зупинявся, щоб цигарку припалити (бліскучий портсигар теж придбав для форсу), то сплигував із воза, щоб поправити упряж на коневі. Так хотілося побачити її хоч й здалеку. Але чомусь не трапилася йому на очі ні восени, ні зимою. Потім

од сільчан довідався, що вже готується матір'ю стати. Його ця новина, не могла не схвилювати. Що вдіш? Свою душу він міг розкрити хіба що Йоськові. Вони заприятelювали відтоді, як Никанорович узяв його під свій захист. Бо ті фронтовики з куксами та протезами всіляко наasmіхалися та глузували з Йосі за «п'яту графу», з'їсти хотіли.

Йося усе те вислухав та й заходився йому пособити.

Веселий згодом повернувся і втішив його.

— Гарна молодичка. І любить тебе, і визнає за батька своєї дитини, але сім'ю твою розбивати не хоче. А моя тобі рада: перебираїся до вчительки. Парася твоя і сама проживе. Дитині батько потрібний. Йоська тобі поганого не скаже. До неї поки що не потикайся. Продукт я сам доставлятиму, щоб жінки не плескали язиками. Баби, знаєш які! Гадаєш, просто бути батьком? В мене спитай, Никаноровичу. Шестero бігають по хаті. Треба не лише нагодувати, а й розуму навчити. Вей-вей, як то важко батькові... — Йоська раптом примовк і стишився. — І ще своє празниково шмаття не виставляй напоказ — навіщо колоти очі людям? Баби нас більше люблять роздягненими. Сам знаєш...

Сонце вже зранку припікає. Колись, здається, воно так і не перегрівалось, а як і пекло, то хіба на дощ. Та це вже другий місяць не близкає навіть. Голова болить. Може, то знову піднявся тиск? Треба піти до медсестри, нехай поміряє. Вона, Оленка, така турботлива: всадовить діда в крісло, рукав розстебне на сорочці, руку обгорне і думає отію пурхавкою. А тоді попустить, і аж легше стає. Очі в неї теж темні й велики. І губи повні...

...Скільки не пережовуй ті думки — не пережуєш. Оце сьогодні Микола прийде, а він йому одразу, як у тій книжці: я ж таки твій батько. Воно, може, й не слід було б отак одразу. Та вже он вдруге, кажуть, голомозі приїжджаючи вимагати борги. То треба ж виручати сина. Батько настарається не для кого — для нього. Не погребує ж, мабуть?.. На біса йому здалася ота комерція! Маєш роботу в школі, то працюй! Нехай уже він колись продавав те дрантя та міняв, бо такі часи, не здатний був на більше. А Миколка ж директор.

Нічого, добра того вистачить пережити ще й десять таких криз. Спомнить хоч, що таки був батько рідний у нього...

Боже, як довго тягнеться час! Диви, сливи на гілках уже синіють. Коли б достигали швидше, бо то його найкращий фрукт. І жувати не треба, і живіт слабить. Казав же сторож, що Микола зранку загляне, а годинник уже повертає на дев'яту. Хіба це не ранок? Вони тоді поїдуть із сином на його полишене обійстя, знайдуть десь лопату й одкопають під ясеном оте, що батько для нього припас.

— Никаноровичу, а йдіть-но снідати! — покликала Світлана, санітарка. Вона одиначка — живе і працює в притулку.

— Не хочеться, сестро....

— Як знаєте, Никаноровичу. Зголодніете, я вам розігрію кашу...

Та й пішла собі. А Никанорович так і залишився стояти в лободі, мов зігнутий чорногуз.

«Цікаво, він машиною чи велосипедом приїде? Як же ми тоді дістанемось до обійстя?» — блукав здогадами. — Гарне авто має, коли не одібрали ще за борги. Часи настали... Демократія... Добре, що має батька...»

...Вони з Йосськом тоді вдосвіта завітали до медпункту. Баба Павлиха їм винесла дитинча. Навіть при бликунчику Никанорович упізнав знайомі обриси. А слізозі самі додолу: кап-кап-кап. Та вже оплавом, що й не зупиниш. Ніколи в житті так не плакав. А тоді йшли долиною, і солов'ї, просинаючись, виспівували свої пісні. І було так легко-легко на душі, мовби народився сам заново.

І завелися тоді в Никаноровича гроші. Всі ж заходилися тоді будуватися. На одних лише цвяхах можна було непогано підлататися. А в Йосська усюди свої люди — на складах, базах. Якось дав Никаноровичу таку пораду, за яку йому й понині вдячний.

— Гроші — то папір, ніщо, — казав він. — Не годяться для зберігання. На тому ж папірцеві і значиться, чим він у банку забезпечується: благородними металами, коштовностями. Ото гроші!

І вже якогось дня привіз йому червінців царської чеканки добрих дві жмені.

Потім вони з Йоськом стали діставати залізо для покривель. Вагонами переганяли оте добро.

З учителькою так і не зійшовся — все однікувалась, а потім приїжджого кіномеханіка до себе прийняла. Никанорович неабияк образився, бо коли б хоч проміняла на щось путне, а то й він шкутильгає, та ще й любить випити... Про Миколку не забував: і вдітися йому, і взутися, та й завжди передавав смачні гостинці. А як в інститут поступав, то він поперед нього ходив до отих професорів, щоб вивчили сина. Проте Миколка й сам розумний та беручкий до всякого діла. Вивчився на вчителя, згодом поставили директором. А Никанорович саме й загримів під фанфари. І де в дідька той Тихін узявся? Таке діло, каже, що варто тільки поворухнути пальцем — і лініві гроши самі плавом до кишенні. Платиш менше — береш більше. Воно, справді, виходило непогано, хоча недовго, бо не дрімала прокуратура. Це зараз комерсанти тільки цим і захоплюються, та їм усе нічого. А тоді засудили. Тихін, правда, вийшов сухим з води, бо ніде не ставив підписа. Никаноровичу в «дядьковій хаті» не так було уже й погано: не заставляли виконувати норму, був нічним до худоби. Дивився, щоб не відв'язалася яка корова вночі. А вдень досипав він ще в бараці, коли всі працювали. Й молоко йому доярки залишали в умовленому місці. На волю Никаноровича відпустили раніше строку.

Після тюрми сторожував у колгоспі. Через день робив, а то хазяйнував у дома: вигодовував по двоє бичків, а ще свині, корова. Старався про людське око, щоб не думали, що живе накраденими грішми. А запас у нього був чималенький. Бо коли й сутужно стало з тим золотом, переплачував і купував, аби лиш були не папірці... Бо скільки їх у людей «гавкнуло» — і так, і на книжках. У нього ж дещо лишилося...

Годинник сьогодні як ніколи: секундна стрілка ледве ворушиться. Може, й поламався, бо нині на заводах роблять так, щоб вийшло швидше з ладу.

Никанорович видивлявся на обидва боки, бо міг підїхати син і з села, і від шляху, що веде мимо колгоспного саду. Голова дедалі дужче боліла, аж пекло в потилиці. Тіпалося серце. Треба буде вже не тільки тиск міряти, а й якісні заштрики колоти...

Він довго не бачився із сином зблизька, і не розмовляв з ним од душі. А так хотілося. Може б, хоч побував на весіллі, так сидів на той час у допрі. Гроши Йоська передав. Якби ж то раніше зустрілися та побалакали, то й Миколка б не вскочив у халепу, може б, у місто поїхав жити та знайшов високу посаду. У селі ж вище директора й не піднімешся. Та нехай чинить, як знає.

Одинока постать наближається із села. Він. А хто ж іще? Пішки. Мабуть, ті стрижені одібрали в Миколки закордонне авто.

Боже, очі мов зціпив хто обценьками. Боляче. Світ поплив.

Никанорович лежить у вузенькій палаті. Дихати важко... Так придушило, що ні рукою, ні ногою не може поворухнути. Й Миколки немає поруч. А він так потрібний йому. Оце б зараз пішли, бо там, під ясеном, закопано усе, що треба. Навіщо його так швидко забрали до лікарні? Не дали і з сином перемовитися.

Йоська он посміхається біля вікна. Але ж він помер уже давно Та все 'дно...

— Скажи Миколці, що там, під ясеном, гроши закопано... не паперові, ні... оті... Йосько... Скажеш? — Никанорович проказував своє прохання лише в умі, бо губи та язик не слухали його. Але Йоська розуміє його й так.

Никаноровичу стає радісно, як і тоді в медпункті, коли народився його син.

І от ідуть вони з Йоськом глибоким сніgom, холодні жаринки сипляться йому в теплі валянки. А хата вчительчина біла-біла. І квіти бують.

Никаноровичу стає дедалі легше й легше на душі.
Зовсім легко.

ХАТА НАД КРУЧЕЮ

Місяць-повня світив у хату. Ганна звечора затулилась од нього шматком газети, а тлустяк із півночі ліниво проплив між зірками і знову нахабно зирив у закутки. Ганна так за день наробилася, що сил не вистачало, щоб звестися із ліжка... Серце, мов у нариви, сіпало болем. Од груби густо тхнуло сажею й гірчило. В голові дурманилося. Трохи здрімнула перед телевізором, то навіть не зчула, як він пікав, коли скінчилася програма. Прокинулась, як повернувся Андрійко. А він приплентався аж по другій годині — із пригаслим похнюпленим поглядом, видно, нічого ніде йому не перепало. Бо де ж візьмеш того зілля, коли обох Григоруків загребла міліція. Вони то відкупляться, хіба вперше у них відбирають наркоту. Андрійко мучитиме тепер, адже не може без тієї ширячки. В ліжко он ліг — воно, зараза, ним крутить, спасу немає. Коли б не скоїв щось із собою, бо якби ото весною була не одірвалась од городу та не забігла до хати (серце лихе відчувало!), то вже не стало б й найменшого. Вени на руці перетяв і спливав кров'ю. Вона йому не давала грошей на наркотики, хотіла, щоб полішив те горе, а воно тільки на гірше, бо ледве виходила — й лікарям платила, і тим, хто кров здавав для нього...

Стогне, скрігоче зубами. Якби ж то знаття, що заметуть Григоруків, то із запасом купили б отих ширячок, бо мають гроші — бичка здали й почали розпродувати пороссят, льоха аж дванадцятеро привела цього разу.

Взимку у Горлик можна було б з'їздити та дістати що треба, чи, здається, там не базарний день. Коли б тільки до ранку дотягнути, а там він, може, десь роздобуде у хлопців,

бо таких, як він, у селі доволі. То раніше старшого її Миколу вважали за прокаженого: наркоман, бачите!.. Голова сільради аж піною брався, коли Ганну зустрічав, довідку для собезу не хотів давати, а в самого зараз онука «на голці сидить» — скільки не лікував, ніщо не допомагає.

А Миколка, що вернувся з Афгану, без ніг — молодий, то й затужив. Смак того заморського зілля на війні вподобав, бо курив і коловся... Військкомат йому виділив і машину, та їздив він нею мало, вколеться і спить собі. Попоїсти любив, смаженої картоплі сковороду мов за себе кидав. Якось зірвався на машині із кручі, то хоч не мучився довго...

Ганна прислухалася. Наче не стогне, рівно дихає, спить неначе. Дай Боже...

Із Костиком (середульшим) вона набідувалася, напереживалась, рятувала як могла. Викликали її в технікум і кажуть: сина пильнуйте, бо злигався з наркоманами. Спочатку лиши обкурювався, а тоді й на уколи перейшов. Скільки сліз виплакала, як просила, як умовляла... Купила йому мотоцикла, якого вже хотів, і магнітофона — не допомогло. Вколо собі щось не те, то й забрала з моргу синього, з ватою в носі... А такий же розумний хлопчина був, їй допомагав завжди на хазяйстві, й учився гарно: задачки всім хлопцям роз'язував на вулиці...

Які ж болючі оті діти... Ночей недосипала, плекала, думала на щастя — три синочки мов явори, а воно, одні слізози. Хотілося на старості десь голівоньку прихилити, ї за могилкою щоб приглянув хтось... Спить, Слава Богу, а прокинеться, одне на умі: вколотися.

...Ганні верзлися бридкі, смердючі щури, вони зирили на неї з кожної шпарки та шкірили свої гострі зуби, вона гатила їх ґаблями, а ті витріщали хижі очі й сичали, мов змії. Жінка прокидалась від жаху, і знову довго не могла заснути від сліпучого місячного світла.

Щуриха жила у свинячому хліві вже кілька років. Падлюка, не тільки їжу свинячу крала, а й підстерігала, як пороситься льоха, то поростиною ласувала завжди першою.

І ніяк не можна було знищити. Щурят витруїли, старого капканом спіймали, а цю, гадину, не візьмеш нічим. Хитра: не єсть отруєного і не попадає в пастку. Бо з малими вона впоралася, а ця, велика пройда, не дуже боїться Ганни, зуби скалить і не тікає — бачить, пройда, що перед нею баба...

Місяць сліпить очі, але так не хочеться вставати — щоб не скрипнуло ліжко, аби не розбудити Андрійчика. Дихати в хаті нічим, на дощ, мабуть, тому і смердить сажею. Треба було б щось скоїти з грубою, та думалось усе, що завод їх зноситиме, а за теперішнім часом, видно, ще не скоро, а хата вже який рік стоїть над кручюо, бо вибрали глину для цегли. Воно й жалко Ганні оддавати її під знос, та що вдієш. Колись була така гарна, мов панська, — перша цегляна на селі! Бо тоді ще з вальків усі собі лампічили житла. А як одкрили біля них цегельний завод, то Сава колгосп покинув і пішов туди працювати. Голова через те город одрізав, та чоловік все одно не повернувся до трактора, бо задумали вони будуватися. А за ґрунтом не жалкували, бо з городу того й мало було пуття — глинище ж. Сава вдень і вночі на заводі тому щачив, ото тільки прибіжить, у рот щось кине і знов у піч тручає ті важкенні вагонетки. Зате ж яку побудували хату! Палац! Велику, простору — на п'ять кімнат. Вони й електричне світло провели від заводу, було для кого старатися — синочки один за одним на світ з'являлися. Савка дуже хотів мати трьох синів, а Ганна і додогджала йому, щоправда, надіючись потайки, що помічницю приведе собі. Коли ж і втретє сказали в пологовому будинку, що син у неї, своє бажання переклала на майбутніх невісток, щоб хоч вони мали дівчаток.

Щуриха не виходила з думок Ганні. Вона б, може, й не чіпала її, хай би вже і зжерла порося якесь чи свинські не-доїдки, а то ж, падло, підкопує хлів, стіна потріскалася вже в кількох місцях. За що Ганна тільки не бралася — і затуляла дірки, й заливала цементом, а вона, паскуда, розривала в іншому місці. Бо якби оту нору, якось хутко забити чимось, коли вона розкошує у хліві, тоді не було б у неї сховку. А хвостату вигнала б надвір, і та, може, й не прийшла б

більше, інший би підшукувала собі закуток. Ганна одразу й ухопилася за цю думку, мов за соломинку.

Свиня сердито рохкала в хліві, вона більше хазяйки ненавиділа щуриху. І Ганна зважилася, обережно звелась із постелі, накинула на себе трубу хустку й тихцем у сорочці вискочила надвір. З купи каміння на подвір'ї вибрала більш пласку каменюку.

Щуриха, видно, вже наїлася добре, бо сиділа і вмивалася на віконечку — на Ганну жодної уваги. Ну, як у себе вдома! Ганна ж так і вдіяла за своїм задумом: миттєво прикрила нору й схопила габлі. Ale ж, стерва, не захотіла кидати хлів, вишкірилась, от-от скочить у вічі. Махнула раз і вдруге рукою, й, бачачи, що діла не буде, вдарила хвостату по голові. Затим взяла її за хвіст й викинула на гній.

У щурихи в корчах билося тіло, очі ще дивилися на Ганну, але вже якось тепло, без притаманного хижого зблиску. Кров... Досі звірина бачила кров лише чужу, коли кувікало порося, а вона гризла й гризла його, лигала ніжне м'ясо й захлиналася гарячою кров'ю.

«Нехай уже й жила б собі, Бог із ним, із тим хлівом, все-одно завалиться скоро», — подумалось Ганні. Жалко було. Безпомічне звіря навіяло їй жіночу розчulenість, хоча, що вже скоено — то скоено. Нічого не повернеш. Смерть дедалі дужче й дужче оволодівала щурихою, її очі вже дивилися в нікуди. Сіренська пухнаста тушка з мерзеним хвостом застигала, і в Ганни руки бралися гусками — прохолоднішли ночі. Треба було йти до хати, а вона ще дивилася на кручу, — там бовваніли споруди цегельного заводу. Не працює вже. Спочатку лише розтягали кольорове залізяччя, а тепер уже розкручують вагонетки й рейки.

Іздила Ганна і в район жалітися, що круча підступилася аж під саму хату і зсовується земля — не хочуть і слухати, кажуть, як уже не буде в чому жити, тоді приходьте й подумаємо. Марчак за голову райради, їхній же, сільський, а свого сина, падло, не відпустив в Афганістан, одкупився, тепер он тішиться своїми онуками. Миколки немає вже... Немає...

Ноги понесли до прірви. Там темно-темно.

...Вона тоді, вранці, доварювала суп (Савка більше любив супи і ще локшину в молоці), кинула засмажку й по кріп пішла на город. Глянула на завод, а Савка вантажить у вагонетку глину. Угледів її, й руки рупором склав: хай суп вихоло-ня-є-є-є!

Посміхнулася вона та до нього: звідки знаєш, що вже зварила?

— Пахне аж сюди, — він їй на те.

Вони завжди обідали на просторім подвір'ї, лише в негоду насипала пахучі полумиски й накривала стіл на веранді.

Насипала того супу, а він уже і шкіркою взявся, вихолоняючи, а Савки все не було. Вона до кручі, а там обвалено довкруг, глиною пригорнуто, і люди кубляться наче в мурашнику. Коли відкопали Савку, він дихав іще, але був без пам'яті, й доки приїхала та «швидка», одійшов чоловік. Як споряджала покійника в дорогу, пригадується невиразно, дорікала йому лише за те, що хату побудував. Бо для чого вона, коли не думав в ній жити?

Потім сама стала біля вагонетки: треба було за цеглу відробляти, й синів ставити на ноги. Самотиною все, бо кого тільки приймала, непутні: злі чи п'яниці... Та й не прагла вона тієї чоловічості, хоч і молодою була ще, — так ухоркаєшся за день, що аби хоч припасти до подушки. А чи замінить хто Саву? Добрим, веселим був завжди, і пошуткує, й поправить, де треба.

Тепер став завод, бо зараз майже не будуються люди, маєтні десь, мабуть, із-за кордону завозять будівельні матеріали, в упаковці все, — цеглу в селі не вигідно випалювати — вугілля дороге. А круча он дотягнулася до самісінької призьби, обсувається глина. Ще в позаминулому році мали сплатити Ганні, вона й папери всі попідписувала, й обійстя підібрала собі в селі зручне: і криниця на подвір'ї, і город до долини. Та не дають отих грошей.

Серце болить, бо зірване... Не кам'янене воно ж у неї, хіба можна витерпіти таке?. За найменшим ходила майже його слідами. Не вберегла...

Андрійко не спав. Глянула й одвернулась — одна тінь оддитини. І ще біль в очах.

Ганна взяла зі сховку гроші: іди, купуй...

А він так глянув тверезо й проникливо на неї, як ніколи: не треба, нене... Вперше голубливо її назував. — Я вже другий день без голки. Задумав облишити це. Піду вчитися, вам допомагатиму...

Андрійка в тяжкій пропасниці ламало, трусило. І губи сині, обкусані.

— Чи ж вийде воно в тебе, щоб не колотися? — спитала Ганна обережно. — Може, краще в лікарню відвезти тебе?

— У хлопців уже вийшло. Олесь Левуський, Григор Тасійчин... Без голки живуть, я більше не хочу. Годі! Ми з вами, мамо, одні на світі. З усієї сім'ї...

Ганні вірилося і не вірилося, бо скільки разів він збирався кидати те зілля. Але «ненею» вперше назував. Та вони й не балакали з сином останнім часом. Андрійко все спить, та іноді лише скрикує у своїх наркотичних мареннях. А це, бач, і обізвався по-людському. Має ж Бог, зрештою, зглянутися на Ганну, бо навіщо тоді давав життя? Для мук одних?...

...І знову була довга ніч, і знов місяць уповні прискіпливо зазирав до хати. Андрійко кричав, стіну шкрябав нігтями...

У хвилину затишня Ганна оком накидала на майбутнє. Мріялося, що вивчиться Андрійко, ожениться, а невістка наведе діток — дівчаток тільки. Вона їм накупить гарних стрічок, кофтинок, спідничок... Невісткою бачила Леську Солтикову: там така краля — при тілі, груди, що не голодували б малюки... Раніше невісткою її називала, а як пішов Андрійко братикою стежкою, то вже й соромитися стала Лесьчиного вітання. Може, воно й наладиться. Молодесенький він іще...

Перед ранком здрімнула. Ганні снилося щось недобре. Андрійко розбудив: підійти до цигана, мамо. Не просив, а наказав, як завжди. І враз усе оте хороше, красиве, зібране Ганниними думками, розлетілося на дрібнісінські скал-

ки — не визбирати. Посіріла хата. Надворі все посіріло. Небо закондубасилося, посіявся дощ, а з-за Бугу ще чорніша хмара.

Циган наповнений шприц виніс.

А воно ж так гrimить і блискає. Навпростеъ додому йшла, аби гроза не перейняла. Не встигла — вимокла геть до рубчика. Вбігла в хату та до Андрійка спересердя: принесла ось... Він же, біднесенький і не ворухнувся. Й очі йому Ганна сама закрила. Хай спочиває.

Щуриха на гнійнику згаслим поглядом зирила на Ганну, шерсть од дощу злилася, покублилась. Раптом очі звірка зблиснули й розтулилися: бач, ти потруїла моїх дітей, і твої пропали так само... Ганна прогнала від себе примару й перехрестилася, бо так, не доведи Господи, ѹзбожеволіти можна. А ѿї же ще сина женити... Стояла над кручю, не зважаючи на дощ.

Великий шмат землі зсунувся вниз і розсипався чорною плямою на дні ями.

СУЧИЙ СИН

Тихо, мов у склепі, — й в хаті, й надворі.

«Мабуть, вітер уночі порвав дроти на радіо», — міркує уголос Улита, — бо мовчить «брехунець» — так вона називає жартома свій старенький репродуктор. Він хоч і збреше, бува, коли, але ж розказує геть про все, що діється у світі, і транслює сесію. Цікаво. Бо від того телевізора тільки болять очі та голова. Аби ж показували щось путнє. А то так — одна безсоромність... Улита рідко пускає той телевізор, бо він, клятий, пожере усю електрику.

А цей, бач, молодець, трудиться за п'ятдесят копійок на місяць.

І ще он насувається чорна хмара — чорніша чорної. Із тієї пелехатої йтиме коли не град, то сніг, напевне.

З потемнілої шибки дивиться на Улиту стара-престара баба — сива, беззуба, вся у зморшках. Тільки очі ще живі, насторожені.

— От тобі й я, — сумно зітхає Улита. — Іще й не жила наче, а вже й немає мене...

На сесіях он кажуть, що краще буде, а Уліті вже все одно. Як товклася на грядках та біля курочок, так і товчиться. Бо як не робитимеш, то дулю матимеш. Хоча он дочки (іх у неї трійко в Умані) і працюють, а грошей катма, бо не платять їм. Ото навезуть Уліті з весни гусенят, вона іх вигуляє за літо, а дочки восени поріжуть, позакривають у банки, то хоч не голодні там, у городі...

За шибкою крупа заполоскотіла — казала ж, що не дощова хмара.

Довкола пустка. А влітку дачників наїжджає на хутірець — мов бліх! Із корінних жителів ще лишилося тіль-

ки дві сім'ї — вона й Балабаші. Балабашиху позавчора по-м'янули по дев'ятому дні. Балабаш застався дожидати своєї смерті, бо син, видно, не думає забирати батька в місто. Та він і сам не піде, адже той вовкулака як вип'є, так одразу кидається битися.

В Улiti он і дочки хороші та лагіdnі, та все одно до них не хоче. Зараз таке життя важке, та ще й на голову слаба. Нехай уже краще тут Бог душу прийме — похорон обійтеться недорого. Бо приготувала й домовину й пристарала гарне вбрання, то воно й не страшно. Понесуть у вишеньки, там і спочиватиме собі баба.

Вже закружляли й білі мухи! От чому воно ногу крутило усю ніч — бач, на сніг.

А дочки в неї путящі — Ганя, Тамара й Людмилка. Усіх їх любиш, усіх їх жалко. Гнат хотів хлопчика, а воно хіба так буває, як мріеш? Він із війни повернувся дуже побитим — і в голову поранено, і легені прострелені. Так, біdnий, і помер з осколками. Сама ото і виняньчила, й вивчила, як змогла, тепер хоч живуть не в селі, у місті мають квартири.

О, Балабаш шкромбає. Мов на лижах — не у змозі вже й ніг підняти. Колись же ганяв на хуторі, мов жеребець. І та завагітніла, і тій придбав дитинку. Собі ж лише спромігся на одну, та й ту непутівую. Яке коріння, таке й насіння. Балабашиха коли аж при смерті була, то простила судженому.

Бо що вже трудився — як віл: сімдесят соток городу, дві корови, телиця, четверо, а той шестеро свиней, сотня гусей. Це ж, матінко, все нагодувати треба, придбати корму. Хоч і кажуть, що, мовляв, навкруг колгоспне — все моє. А спробуй ото навозити на горбі та велосипедику: і буряків, і кукурудзи! А тоді й тому дати лад — натеребити качани, просушити, змолоти. Це ж тільки сказати!.. Синові допомагав, онукам...

Сам же несузвітній скнара — нічого не позичиш в нього. Сад мав великий — зараз, правда, вирубав син, бо збудував вигул для нутрій. Яблуками годував корів та свиней,

а щоб пригостити — де там! Балабашха, бува, як він із дому — то натрусить у пелену й принесе дітям. І син у нього такий же. Хіба не постинав усі акації на межі, як завів нутрій? Плакала, щоб хоч дав зо дві тички, виноград поприв'язувати. А зась... Чи найстеся коли?..

Балабаш довго тупцював у темних сінях — шукав клямку.

«Шукай! — зlostивилась подумки Улита. — Однак не побіжу тобі відчиняти»...

Тоді вдосвіта Балабаш сам знайшов клямку. Вона виходила дивитися, чи не телиться корова, і вже не зачиняла двері на засув. То він і зайшов з якогось там приводу, а коли проводжала його з хати, схопив таки в сінях.Сталося то вже по смерті Гната. Проте Улита тоді була бідо-ва — лопату, що хліб у піч саджати, побила на бугаєві.

Балабаш все ж ступив до господи роззутим — знав, що в баби завжди заметена підлога. Ще б пак, три дівки виросли в хаті, було ж кому слідкувати за чистотою. Улита й досі витримує порядок — раптом навідаються дочки із зятями, скажуть: баба вже не може себе обходити — треба комусь забирати до себе.

Балабаш підійшов до образів та перехрестив лоба.

«Чи давно став богомільним?» — хотіла ущіпнути Улита та стрималася.

— А вже зима, сусідонько, — сказав, примощуючись на дубовому ослоні.

— Бачу.

І мовчанка.

— Чи не знаєш, що маю сказати тобі, Уліто?

— Скажеш...

Так здавна заведено було розпочинати важливу балачку в селі. Й Улита насторожилася, чекаючи своєї миті.

Балабаш прокашлявся:

— То ми тепер удвох зостаємося на всеньку зиму...

— Так...

— Кажу, може б, той... Ти мене до себе прийняла? Навіщо дві хати топити? Де ж стільки напасеш палива?

Уліту мов окропом ошпарило: «Бач, вже однією ногою в могилі, а шукає ще вигоду!»

— Отаке... Як із літ, то й із розуму. Онуки скажуть — здуріла баба...

— Та ж на зиму, кажу.

— Не вигадуй, сусіде.

І знову мовчанка. Балабаш довго сопів, а тоді:

— Погано, як живої душі немає поруч... Та я ж із гроши-ма, Уліто. Ці... як їх?.. — марки. Від німців. Небозі видали за те, що в Німеччину брали в війну. Бачиш? — Він розгорнув нову жінчину хустку, а там рожеві папери — мов сталінські облігації, тільки у блискітках.

— Я їх oddам тобі. Задурно, ти не думай. Бо Степан одбере всеодно... Вже стільки мучить мене за них. Я ж, кажу, віддав на похорон — не вірить. Б'є мене, Уліто. Ось бачиш — уся рука синя... А там таке всенікте тіло... До сволока прив'язував у хліві, катував, як колись мене німці за те, що партизанам носив харчі. Каже: не віддаш марок — повешу... Покійниця, вмираючи, наказувала не віддавати йому — казала краще першому-лішому злідареві oddай, а не йому...

Балабаш витирає краєм хустки старечу скупу слізозу.

— Ми ж усе життя на гнулися них. Ти ж знаєш. Квартири купили городі — і йому, і онукам. Машини захотіли —нате. Тепер мене, неміченого, не хочуть взяти навіть на зиму до себе. Хазяйство щоб стеріг... а гроши возьми, Уліто. Так, возьми. Бо в тебе їх не було зроду...

— Боже збав, навіщо вони мені? В мене он діти та онуки — ото мое багатство.

— Бери, Уліто. Бери, бо завинив я перед тобою. Чи помниш? Бери, — він загорнув лопіткі папери в хустку і кинув їй у пелену. Та й пошкандинав у сіни.

— Нехай, — подумала про себе, — все одно згодом прийде забирати, — Балабаш ще ніколи нікому надурняк не давав за все своє довге життя. Але хоч раз нехай побудуть в Улітиній хаті гроши.

І знову тихо, немов у склепі. Раніше, бувало, і взимку якийсь трактор прогуркоче чи зайджда машина. Зараз усе

мов вимерло. Бо в колгоспах тепер немає зайвого пального. То лише на польові роботи десь розживутися чи виміняють на м'ясо — і все. І чого той бензин такий дорогий? Після війни як важко було, привозили возом зі станції і бензин, і солярку, а це, бач, не стало. Чи продали усе за кордон? Радіо каже — криза. Та вона, може, тільки в місті? Бо тут її ніхто не бачив. Коли маєш що їсти-пити, то хіба криза?

Що воно пирхає — може мій брехунець пробує голос? Ні, то надворі Балабаш-молодший проторохтів на мотоциклетці. На німецькій, що він купив в Оксена-поліща. Як наші наступали, той розібрав диркало з коляскою, змастив та й закопав у глиниці. Коли ж одсидів свої десять років, тоді зібрав ту техніку й виїхав нею на вигін, — жінки ж закидали його камінням. Спомнили, як знущався з односельців, як дітей до Німеччини забирали допомагав... То не їздив уже більше, той «кінь» стояв у хліві. Опісля, може, й користувався б ним, та одібрало ноги — видно, земля не захотіла носити його. Років zo два промучився та й відійшов. Цей же купив, чи, може, за що виміняв, бо хитрий та ласий на чуже. Подиркотів до тата одбирати марки. О, радіо таки голькнуло, розумно загомоніло. Іч, «в Україні вже настала зима»... А то баба сама сліпа, не бачить. Ті синоптики нічого наперед не спроможні вгадати...

Сніжинки на шибках тануть. Чекай, що воно за привид суне подвір'ям? І шолом як у танкіста... Чи вже почалася війна? Заходить до хати. Тъху, та це ж Балабашів син. Вперся у брудних черевиках на чисті рядна. Очі по хаті стривожено бігають, бігають. Рука рушником перехоплена, закривавлена.

— Що з тобою, Степане? Нутрія вкусила?

— Нутрія, бабо... Ви не чули нічого?

— А що?

— Татко повісилися... Не витримали, біdnі, материнії смерті, наклали на себе руки... Оце щойно з вірьовки зняв... а він уже мертвий...

Та й пішов.

В Улити перед очима попливли жовті кола...

«Порішив-таки, сучий син... — застукотіло в Улити у скронях. — Це ж, Боже, рідного батька за тридцять срібляників!.. Та тебе ж, кате, роздерти мало. Нехай тільки-но та міліція прийде — усе розповім. Мені вже боятися нічого».

Улита важко підвелася з ослону, а марки з пелени розсипалися по хаті.

Позбирала ті папірці, одягнулася та й перейшла на сусідське обійстя. Нутрії бігали у просторій вольєрі — справжній тобі звіринець. Балабаш лежав у хліві синій, як і всі вішальники, та, здавалося, посміхався Уліті. Бабі було зовсім не страшно — багато надивилася в житті. Страшитися, бач, зараз треба живих.

Вона підійшла до мерця, розстібнула кухвайку, байкову сорочку і поклала йому за пазуху хустку з марками.

Біля спиненого серця ще зберігалося тепло.

ЖОВТЕ ЛИСТЯ ОСЕНІ

Василь уже давно сидів на лавці в міському парку. Й, мов шолудивий пес, грівся на осінньому сонці. Часом зривався холодний вітер, пробирає крізь сорочку до живого тіла, й воно спалося від дрижаків. Та Василь не хотів переїматися дрібницями, а якби й хотів, проте не пішов би звідси. Краще вже мерзнуть тут, аніж марудитися в сирій, просмердлій готельній кімнаті. Тут хоч не так нудно. Усі інші походеньки відпадали напріч — як завжди, бракувало грошей.

На це відрядження він погодився швидко, інакше його не зрозуміли б товариші по роботі: серед усіх він один неподріжений, а що з добових не вираховують аліментів — це теж неабияка спонука, бо доводилося сплачувати двом колишнім дружинам половину зарплати.

Раніше холостяцька квартира навіть тішила його, давала надії та місце для нових пригод із жіноцтвом. Проте самотність із часом ставала дедалі тривкішою, і коли якось Василь прискіпливо обдивився себе в дзеркало, побачив запалі й вицвілі очі, численні зморшки, ріденьку чуприну — і врешті збагнув істинну причину своєї самотності. Так, минулося. Все минулося. Із розпуки захотілося написатись, але тоді, як оце й тепер, не було за що купити пляшку.

Поруч вирувало життя, від якого аж ряботіло в очах: жінки, жіночки, дівчата в коротеньких спідничках (знову вернулася мода), і ніжки, ноженятка — ожив би навіть мертвий...

А було тут-таки, в цьому місті... Після інституту працював у філармонії і приїздили сюди на гастролі. Галочка тоді саме народила Тарасика. Касирка видала зарплату

копійками — з виручки, тож він побіг у крамницях міняти дрібноту на купюри. А там продавщиця Кірочка — очей не відведеш... на концерт запросив, тоді, як годиться, про-вів додому і, позаяк її мати працювала у третю зміну, залишився в Кіри до ранку (куди підеш чужим містом у такий пізній час?)...

Згодом вона приїхала до філармонії, вже із животиком, та одразу до директора. А той боязкий (раніше в обкомі працював секретарем з ідеології), каже: даю відгули, допомогу з директорського фонду і щоб все було в ажурі. Допоміг Кіру до лікарні покласти, там викликали перед-часні пологи. Хлопчик, казала, на нього дуже схожий: чорнавенський, з ямочкою під нижньою губою, та вмер, слава Богу, бо завдав би стільки клопоту. А після того прилипла адміністраторка, як реп'ях до кожуха. Директор знову: даю вам обом відрядження, щоб повернулися з ажуром. Та адміністраторка — то вже не Кіра: попила ж крові, крутила-вертіла, як циган сонцем, не хотіла йти до лікаря, наполягала, щоб розлучався з Галею. Так і прибули з «відрядження» ні з чим. Та сталася несподіванка: на роботу заглянула шоферова дружина і зіпсувала адміністраторці зачіску, то вона з того ж дня десь здиміла назавжди. Дівчата потім казали, що вона й не була вагітною...

А він і не збирався каятися. Якось Галя будить його серед ночі, а спати так хочеться, звечора був у Стешки-ліліпутки — там таке малесеньке, мов дитинча, а що виробляє,стерво! Стешчин ліфчик, тонюсінкий, безномерний, під майку, гад, потрапив, коли одягався, то він і приніс його додому. На суді Галя сказала, що, може, і простила б йому, якби хоч знюхався з такою, як сам, а не проміняв на зобиджену природою жінку.

Після того, вже набравши у вуха води, до жінок ставився сторожко. Довго, десь із рік, вибирал — і вибрав. Світлана (щоправда, трохи старша од нього, працювала в кав'янрі) поставила за умову: ніякої філармонії. Нахапався погодинно гуртків художньої самодіяльності, мов собака бліх, — по всьому місту і за містом, встигай тільки. Купили коопера-

тив, машину (тоді ще не знали такої дорожнечі). У Світлани була п'ятирічна доночка — вдочерив її, як і належить у нормальній сім'ї. Все йшло начебто добре, коли б не повернувся невчасно додому. А Світлана не сама. Розійшлися мовчки: їй — «жигулі», йому — двокімнатна квартира з меблями. Воно, наче, й непогано, якби ж ото ще й аліментів не платити на чужу дитину. Невигідно стало крутитися на кількох роботах — пішов до обласного центру народної творчості на скромну ставку та відрядження.

...Життя виruвало, клекотіло довкруг. Люди йшли та йшли кудись. Дивно, коли ж вони працюють? Адже сьогодні робочий день! Давненько вже, коли правив суворий Юрій Володимирович, у будень люди боялися з'являтися на вулицях — перевіряли паспорти. Отакий був порядок. Недовго, правда, бо генсек згорів на роботі й похованій на Красній площі в Москві. А зараз — демократія. І схотів би працювати, так нема де. О, он пішла — грудаста, талія тонесенька, як в осі... Він же позавчора, щойно з автобуса, хутко набрав номерочок однієї знайомої викладачки з культосвітнього училища. Зустрілися, витратився на квіти, посиділи у кав'яні, а куди ж повести? Вона заміжня, а готельні кімнати — на сім ліжок. Позітхали та й розійшлися. А вчора подався до лялькового театру, Раїса зустріла з розпростертими обіймами — страшноща, хоч святих винось. Ще в інституті Бабою Ягою дражнили, а зараз зістарілася, то ще дужче споганіла. Але для лялькового театру нічого, за ширмою не видно глядачам... Раїса постаралася, стіл накрила: кон'як, шампанське, музика... Та все це не допомогло налаштувати інтимний лад. Сказав, що треба на хвильку забігти на телеграф, а сам поплентався до готелю.

...А таки було колись! Ген недалечко «пентагон» обкладений кам'яними брилами, — обком, міськом, облвиконком... Тоді ще не було цього будинку, тільки церковця-розвалюха світила діромахами — прогнила, заіржавіла. Віддалік — Кірина хата, її тепер уже знесли, ще далі залишки фортечної стіни, де запорожці з ляхами билися. Василь пам'ятає: вийшов тоді серед ночі на морозяне повітря по-

курити — розімлій, розпашлій, мов Наполеон після вдалої битви. При місячнім сяйві оглядав фортецю — що йому ті мури? Он уламав яку жінку. От тільки Кірі не вірилося, чи з нею було в це казці, чи насправді? Повірила ж, коли мала стати матір'ю. Якою вона тоді була чистою і беззахисною, єдина й, мабуть, остання жінка, що, певне кохала його по-справжньому! От кого треба було за дружину брати!.. Ноги б мила та юшку пила. А навіщо йому така?.. А яка?..

На сусідній лаві розташувалася сім'я: він, вона, мале та ще коляска з лялькою. Чоловік потягував із пляшки пиво і смачно заїдав рибкою, у Василя аж рот запінився. Жінка з дитиною ласували тістечками, запиваючи їх лимонадом. Вони не квапилися нікуди й були такі безтурботні та щасливі, що Василя аж взяли завидки. І йому знову чомусь подумалося, що отак жити вони змогли б хіба що з Кірою. І він тільки зараз зображенув, що саме такого життя йому й праглося, бо з тими жіночками, що з ними він жив і зустрічався горобиними митями, — суєта. Все бігом та бігом, клопоти, гроші...

В пам'яті зринув Кірин образ. Навіть тоді, коли вона виписалася з лікарні й він проводжав її на поїзд — змучену, змарнілу, — інша геть би й не плонула б у його бік, а ця дивилася на нього так само довірливо, лише слози-на, підсвічена сонцем, зблиснула бурштиново, й скотилася щокою.

— Нехай щастить тобі і твоїй сім'ї, — зронила...

Але не було тоді в нього до неї жалю, а коли й був, то прихований так глибоко, що тільки оце тепер докотився й боляче ухопив за душу.

Василь аж здригнувся. Який збіг — той чоловік назвав свою дружину саме цим ім'ям. Василь ще раз пильно глянув на молодицю й, тетеріочи, упевнився, що то була-таки Кірочка: вродлива, пишнотіла. Це ж треба...

— Тепер ходімо додому, — пролунав її голос так буденно і просто, що зовсім не в'язалося з тією Кірочкою, которая навідувалася іноді в його спогади.

— Авжеж, — погодився чоловік.

«Вона, вона, вона!» — застугонало серце, як колись у молодого.

«Ну вона, то що з того? — озвався внутрішній голос. — Вгамуйся, не хлопчак же». — І все стихло, як у кіно, коли змінився кадр.

Коляска м'яко прокотилася поруч, лялька спала солодко-солодко. Кіра кинула на Василя байдужий погляд — не впізнала. Вони віддалялися, вминаючи каблуками в землю жовте листя, яке вітер жбурляв ім під ноги.

Потягло холodom. Василь ще намагався боронитись од вітру, втягнувши голову в комір благенького піджачка, та марно.

Осінь уже не ховалася...

ДЕВ'ЯТКА

Стадіон заповнено наполовину — для такого матчу за теплого липневого дня ще й так багато вболівальників прийшло, щоб подивитися, як летітимуть м'ячі аутсайдерам. Прибули за черговою пайкою адреналіну. Будь-яка перемога — свято. І купка харків'ян в однакових картузиках теж он приїхали підтримати свою команду — під міліцейською охороною сидять окремо, щоб часом не вчинили бійки. Інакше який сенс із виїзної гри? Хоча як не виграти, то хоч побешкетувати, силу вихлюпнути.

Душно.

М'яч розіграли швидко, але гра поки що була в центрі поля — приладнувались, перепасовувались, а то й за лінію вибивали м'яч. Бій вели переважно легіонери.

Сергія так само взяли до основного складу як нападника, але чомусь заперли у захист і рідко коли випускали на поле. А батько все питав по телефону, чому його ніколи не показують по телевізору. Та сьогодні вже побачить, усі побачать. Зараз, видно, глядачі припали до телекранів, а диктор, мабуть, завчено повторює одне і те ж: «Дев'яносто хвилин будуть надзвичайними для нас». Почалася гра. І одразу список команд. «В «Металіста» на воротах майстер спорту... У захисті — Сергій Носков...» Зрадіє батько, почувши синове прізвище, та коли б цією грою не засмутили старого, не осоромитися перед односельцями. Спасибі, хоч на цю гру випустили його.

Диктор. Хоч кілька днів поспіль у столиці йшли безперервні дощі, поле в чудовому стані. Штрафний із лівого краю. Боротьба в середині поля. Далекий удар у бік воріт «Металіста». Треба забити швидкий гол, аби почувати себе спокійно,

бо харів'яни непередбачувані. Лелюк вистрілює м'ячем. Передача на Назаренка... І порушення правил. От і штрафний майданчик. Наскільки холоднокровний Сергій Носков... тому зірвалася атака киян. Але як потрібний був цей гол... Воротар «Металіста» спокійно забирає м'яч у руки.

На лаві запасних сидять хлопці, чекають на заміну. Тут і Сашко Прищавий — захисник. Злиться, що «дев'ятка» перейшла йому дорогу, але тренерові видніше, кого й де ставити. І Олена неподалік од нього, посміхається. Суперник ще й по м'ячу не вдарив, а Сергій здогадався про його політ — і перехопив адресовану Блосі передачу. Краєм ока на дисплей побачив себе великим планом — стало так приемно.

...На шкільному стадіоні хлопці грали у футбол, а дівчата сиділи й підтримували оплесками Леуського. На ньому розціцьковані майка й труси — сестра з Німеччини вислава таку форму. Лариса, мов заворожена, не зводила з нього погляд. А той своїми прийомчиками щоразу обвідив Сергія. Та хлопець згодом «розкусив» ті «домашні заготовки» і намагався сам «дриблінгом» (як Феліні) гнати м'яч до воріт. Один на один із воротарем — і гол. І Сергій отримував оплески од Лариси. А руки в неї ніжні такі... Ті, що на лаві запасних сиділи і не годні були грати, дражнили закоханих.

— Дай їм добрe, щоб знали, — сказала якось...

І він відводив язикатих у темні місця й лупцював. А тоді якось ті зібралися і його добряче відгамселили.

Гра знову завмерла в середині поля.

Нічим дихати.

Жодного поруху вітерця. Майки давно змокріли на хлопцях.

О, знову перекинули м'яч на Блоху. І Сергій ураз послав м'яч своєму півзахисникові. І вболівальники заплескали йому, хоча приїжджих заведено було освистувати і всіляко обзвивати.

Сергія тоді зарахували в заводську команду — біля них будували великий сталеплавильний комбінат. На змаган-

нях тренер запропонував поступити до спортінтернату, й школу не дали скінчiti вдома.

Диктор. М'яч знову із правого краю півзахисту. Прострільна передача — й Блоха ладен»замкнути» її на воротах «Металіста». Захисники відбивають м'яч. Нова атака. Не зрозумів свого гравця Іван Кучеревський, і марні були його зусилля... Всі у штрафному майданчику харків'ян. На віс! Сергій Носков бореться за м'яч і, не ризикуючи, вибиває його за межі поля.

Цього разу, бач, не показали, як він одібрав передачу у знаменитого форварда, зрозуміло ж, київське телебачення. А стадіон, підігрітий пивом, та й міцненьким, вимагав від улюбленої команди знака окини, очікувального рахунку. Столичні легіонери тиснули на ворота. Хлопці дедалі частіше вибивали м'яч за лінію.

...Лариса вчиться у столиці — на першому курсі ще писала, як у Ставропольському краї проводила канікули. Опісля дуже рідко були привіти, та й то лише листівками до свят. Видно ж, не одна милувалася кавказькими краєвидами... В Сергія виснажливі тренування, переїзди, змагання... Нападником усюди грав, а в вищій лізі чомусь посталими у захист.

Стадіон горлав: «Шай-бу! Шай-бу-у-у!»

І кияни всією командою нависли на воротах. Хлопці хвилювалися, допускали помилок — і штрафний за штрафним.

Сергій уже не відчував, де впаде м'яч, головне тільки, щоб він не був під ногою суперника. Втратив лік часові. Свої легіонери теж позбігалися й собі — честь команди захищати на своїй половині.

Він із розгубленості не попадав по м'ячу, а кияни по тужними ударами розстрілювали воротаря, але не вціляли у створ воріт, інакше б уже було голів десять.

Прищавий пересів до Олени. Мабуть, його замість Сергія випустята у другому таймі.

Вони як грали в футбол — село на село, — весь його клас з учителькою ходив уболівати. Зеленінські завжди

тоді розгромлювали левадівських. І всі м'ячі, як правило, забивав Сергій. А він дивився на Ларису та все забивав і забивав. Увечері в рожевому платті виходила до нього на побачення, духами од неї, як дурманом, пахло. Та, мабуть, морський клімат на дівчину подіяв так різко, що не стримала свого слова... В армію його призвали, а все 'дно в футбольній команді грав і не проходив ніякої служби.

Гримів стадіон. Усі кияни у штрафному майданчику «Металіста». Навала. Розстрілювала, вбивала... Як втриматися? Стадіон ревів. Врятував суддя — засюрчав у свисток. Кінець першому тайму. Ху, вистояли.

Тренер чомусь лаяв не своїх лігіонерів, а напався на захист. На першого Сергія.

— Що з тобою? Ти вже п'ять м'ячів пропустив — сто відсоткових голів, розумієш... хай лише м'яч затріпотить у сітці наших воріт — з тобою відбудеться остання розмова... Чув?

І Олена стояла неподалік і слухала те. Прищавий ховав у долоню усмішку.

Гол залетів у ворота, як завжди, несподівано, в перші ж хвилини другого тайму, і, найприкріше, явно через помилку Сергія. Його обвели як останнього хлопчика, і м'яч легенько вкотив хтось із молодих столичних футbolістів...

Коли він у Леуського став вигравати, той відклікав його на перерві: якщо не бойтися, приходить увечері до літнього кінотеатру — «Поговоримо». Той підібрав собі секундантів, і Сергій запасся. І билися — один на один. Але лави спостерігачів не витримали й посунули з пасками. Не дали йому поквитатися з Леуським. Сергієві пряжкою розпанахали брову — зашивали в лікарні. Та й суперник довго ходив з вищербленими зубами, після цього лише супився, коли зустрічався з Сергієм. І облишив футбол, іzdив на новенькому спортивному велосипеді — встановив рекорди на змаганнях. Зате у школі тепер був тільки один Пеле — кумир і нападник.

А тренер уже стояв біля поля із Прищавим. Табло з номером увімкнене. «Буде остання розмова...» — одлунувався стадіоном голос тренера. «А, нехай — повернуся

у нижчу лігу. І знову там стану нападником. Пропонували ж недавно». Зараз Сергія поміняють. Нехай тільки м'яч вийде із гри.

Стадіон галасував: «Шайбу-шайбу!»

Наче голос Лариси! Вона живе ж у Києві... Ларисі завжди подобалося, коли він забивав голи.

Знову столичні на їхньому полі — знову пахне голом. Прищавий із тренером стояли обіч поля. І Олена махала йому ручкою. М'яч котився крученю бомбою йому до ніг.

Поле киян майже спорожніло — всі на гостиному.

Стометрівки він бігав прудкіше од усіх. Та й із м'ячем по дорозі... Наче Лариса кричала: «Сергію!!!» Сергій одразу обвів трьох і побіг. Київські захисники — як пси, до нього. От-от переймуть. І він ударив у бік воріт — закрутив щосили, сонце так і обпекло його погляд. І навтьоки, не оглядаючись, у захист, на своє місце. Але чому так принишк стадіон? Берко скочив йому на спину — здоровенний бугаяка.

Диктор: «Гол у ворота «Динамо» забив Сергій Носков із команди «Металіст».

Це неймовірно... Он і на моніторі показали, як кручиний м'яч проти сонця влучив в самісінку дев'ятку.

М'яч розігрували в центрі. Прищавий знову сидів на лаві запасних. Залишилося десять хвилин. Кутовий — за кутовим...

Воронець зазнав пошкодження. Знову перемовляються тренер із Прищавим — видно, вирішили таки остаточно міняти Сергія. Та це не важливо. Лише б вистояти. Тільки б не прогавити. Одне очко на виїзді — це усе ж таки перемога.

«Остання хвилина — не витримаємо, та ще й підігрують судді...»

Батько, мабуть, дивиться та лає тих запроданців... Усі ж бачили, як він забив...»

І Сергій проникає до воріт — знову на самоті... Одібрав м'яч Блоха. Наздовгнав і відібрав у нього. І — «дріблінг»... Він же колись дивився, як грав Пеле!..

Тихо-тихо на стадіоні, тільки Сергієві здалося, що зараз усеньке його село кричить, свистить, висловлюючи свою

радість. А Лариса — голосніше від усіх... Йому так хотілося, щоб саме вона зараз була на стадіоні або дивилася по телевізору... Може й дивиться...

Один на один із воротарем. «Бий же, бий!» — волає у підсвідомість.

Але він не піддався почуттям, а як колись, у своєму селі, обвів воротаря, й легесенько-легесенько ударив м'яч. На стадіоні — мертвa тиша.

Хлопці підкидають його вгору, аж до неба, а фінального свистка чомусь немає. Суддя знову підсуджує, доточив час...

Диктор: *Отже, вийшло так, як я і казав на початку матчу: харків'яни це вічні збурувачі спокою, і від них завжди можна чекати чого завгодно. Як бачите, і цього разу я не помилився. Всі два тайми перевага була на боці господарів поля, але як кажуть: не забиваєш ти — забивають інші. Проте поразка не личить динамівця... Треба використовувати кожну секунду, щоб принаймні хоч одне очко здобути в гостей.*

«Треба, щоб не м'яч тобою керував, а ти м'ячем...» — долинав до Сергія голос тренера Микваса (Миколи Васильовича), вже небіжчика.

Усім хотілося, щоб кияни відігралися на своєму полі, не зганьбили себе.

Харків'яни в захисті. Знову штурм.

Треба виручати. Сергію — подача. І от він у штрафній киян. Потемніло в очах. І він кудись летить-летить. Легко так. І не боляче зовсім. Солодко. І Лариса посміхається, пестить долонею його обличчя. А Сергій наче аж пливе над землею.

Розплющив очі — його несуть на ношах.

«Та зупиніться-бо, не ганьбіть!..» Сергій напружується і підводиться, не в силі встати.

Дуже боліла нога...

Олена дивиться на нього, не відриваючи очей. А він усміхався — оператори наводили на нього камери.

НА МОНІТОРІ — РІВНА ЛІНІЯ

Дементій ніколи не думав, що тиша, як і надокучлива жінка, може з часом обриднути. Він завжди прагнув спокою та не взмозі був спізнати його — заважала робота, яка потребувала безкінечної біганини, нервів та колотнечі. Дементій і вдома не знаходив для себе затишку.

А перед цим у лікарні було наче в збудженому вулику: чомусь сварилися поміж собою санітарки, медсестри, лікарі, хворі... Всі довкруг роздратовані, незадоволені. День із ніччю злигалися — і все переплуталося, перемішалося... Дементій з утомою змагався, але сили були рівними — ніхто нікого збороти не міг. Потім на моніторі пролягла рівна лінія, і в динаміку страшенно запищало. Це привело Дементія до тями — він побачив, що стоїть над прівою сам-один, Оксани вже поряд не було.

Електроніку зрештою відключили, і тоді вперше стало тихо-тихо — наче на похороні, перед прощанням з померлим. Дементій знов, що так станеться, бо лікарі не радили дружину оперувати і зробили це лише за його наполяганням (може, це останній шанс?!). Оксана, як завжди, погодилася, бо протягом їхнього подружнього життя ні в чому йому не відмовляла. Тиха й покірна у труні лежала — у квітах уся. Дементій потурбувався, щоб квітів було багато — вона їх любила. Він ніколи не дарував дружині квітів від себе — передаровував од своїх шанувальників білі кали, пломінкі гвоздики, тюльпани... Оксана завжди при цьому винувато шарілася й торкалася його щоки зшерхлими вустами. Вона в останні роки погано себе почувала.

Здається відтоді, як від Оксани відключили електронне живлення стало дуже тихо. Чомусь тихо став балакати

медперсонал, дуже тихо говорили як дружина лежала в квітах і коли її ховали, тихо було і вдома — донька вирішила врешті на четвертому курсі взятися за навчання і тепер за книжкою біля комп'ютера просиджує. Тихо стало в редакційних кабінетах, і в холодних готельних кімнатах, де він часто відвував відрядження, на вулицях. Скрізь, скрізь...

Хотілося куди-небудь поїхати, втекти, хоч до чорта в зуби, аби якось змінити кадр, відчути під ногами землю.

Проте та ж сама тиша чекала його й тут, у заблукалому серед чагарників санаторії. Тут і місцеві пташки, немов води в рот набрали.

Відпочиваючі, переважно люди похилого віку, пили в блюветі воду, прогулювалися та просиджували під процедурними кабінетами.

Сусід за столиком в їдалні хвалився, що аж двадцять призначень має. Дементій ходив лише на хвойні ванни і й то з санітарних міркувань — душ у номері погано працював. Регулярно їв та спав, відчуваючи сам до себе спротив. Добре, хоч учора до нього в кімнату новенького підселили, то хоч є з ким по чарці випити. Від хмільного туга од серця трохи відлягала. У кав'яні милі люди працюють — горілку за магазинними цінами наливають, і по жіночій лінії в тому закладі щось вибрести можна. Вчора з одеситками до ранку ходили пшеницею — волошки шукали, навіть, пам'ятається, щось там знайшли, бо одна з них мило так за сніданком до Дементія посміхалася й на танці ввечері запрошуvalа. Але, правда, прийшла не сама, а з якимось череватим, котрий обома руками за неї тримався, не відпускаючи. Довелось й собі у темряві щось ловити, а воно ж таке тендітне попалося — обійтися нічого, але живке. Іноді намагалося щось розумне сказати і, як виявилося, в одному корпусі з ним жило. Як він раніше її не запримітив?.. То мусив упрошувати свого напарника по кімнаті, щоб той собі житло на ніч шукав. Молодому в санаторії це зовсім неважко зробити.

З Оксаною вони неждано зійшлися, хоча він на дівочому факультеті вчився і там свого добра вистачало, лише не

лінуйся рота роззявляти. Якось університету дармова сила знадобилася, і декан зняв хлопців із лекцій, щоб книжки з друкарні привезти. Там він в однієї жиночки з нагоди паперу для друкарської машинки попросив — адже тоді всі журнали своїми віршами засипав. Та не відмовила, дала Дементію якоїсь сірятини, але обнадіяла, що у неї вдома кращий є. І дійсно, паперу в Оксани було повно: і білого і крейдяного. Шедеври б на такому писати! Якість того паперу редактори оцінили одразу і стали друкувати. А Дементій в Оксани раз на ніч залишився, другий, а тоді й речі з гуртожитку до неї переніс. Жінка старша од нього була і ще й собою негарна, проте вона ні на чому не наполягала. «Як надокучу, покинеш», — казала. І до останніх її днів це право за ним зберігалося, яким він так і нескористався. Після інституту Дементія одразу закрутів газетярський вир, у вихідні, після смачного обіду, рими на гарному Оксаниному папері виписував. Згодом у них народилася донька — Іринка, тоді їм квартиру в центрі міста виділили.

Жінки в нього були — молоді, й трохи досвідченіші, але стосунки з ними мав не довгі, а як тільки починали на щось конкретне натякати, він все обривав і шукав собі інших. Батьки сердилися на Дементія, що не таку взяв, й онучці своїй жодного подарунку ніколи не зробили. Так і померли старі — на одному тижні обое, залишивши на сина образу. Коли б Дементія хтось спитав, чи спізnav він у житеїському морі оте болюче і солодке, що гарно зветься і до якого так всі прагнуть, то він, мабуть, нічого певного не сказав би. Хоча кому *того* не хочеться? На тарілочці ніхто нічого «за так» не принесе. За все треба або грішми платити, або душу лукавому віддати. Дементій нікому нічого не віддавав і жив, як жив — роз’їздним кореспондентом. Воно й краще: десь поїдеш, щось побачиш — аби тільки на зміни. Щоправда, спалахував інколи у єстві отої пломінкій вогник та Дементій щоразу задував його, щоб не обпікав душу.

...Бачилося Дементію засніжене робітниче селище, бованіючі споруди величезного комбінату, і Лариса — з-під

синьої шапочки в котрої виглядали пухнасті кучері, а ка-
рі очі так іскрилися у мерехтливому свіtlі сніжинок. Їм
хотілося тоді говорити, говорити... І руки її були теплі та
ніжні.

А весною на київську трасу мотоциклом виїхав пока-
татися. Дорога так стрімко навстріч бігла, аж подих за-
бивало. І раптом — темнота. Потім — лікарні, лікарні...
Милиці. Лариса заміж за Славка Дриндзю вискочила —
пикатого, прищавого — на одні «двійки» у школі вчився.
Потім диплом собі за сало купив і агрономом його у селі
поставили. Кажуть, зараз весь колгосп собі прихватизу-
вав — глитай.

Дементій довго свої рани зализував і таки вичуняв, бо
молодому — молоде. Скільки тих дівчат потім до підліска
на своїй «Яві» перевозив! І все мотоциклом — повз Лари-
сину хату. Вона пелюшки та повзунки розвішує на подвір'ї,
а Дементій із черговою красунею газує курною дорогою.
Красуням же тим дуже вже хотілося вінок весільний одяг-
ти, а парубок лише до підліска довозив і вже других ду-
реп шукав, щоб покатати. Матері скривдженіх до батьків
Дементійових часто прибігали, а вони їм одне: «Хто вашу
доночку на той мотоцикл сідати заставляв? Не сідала б — не
завагітніла!»

На осінь батьки віддали сина в місто до університету,
щоб хоч у спокії пожити. А в гуртожитку вже не Демен-
тій дівок вибирав, а дівки за нього поміж собою билися.
В'єтнамських студентів, що жили з ним в одній гуртожит-
ській кімнаті це розважало: «Біжи розборони!» — смія-
лися. Дементій же незворушно лежав у ліжку й чекав на
переможницею.

Інюточкін (професор з онкології, колись разом у студ-
загоні працювали) казав, що якби Оксана прийшла до
нього раніше, то ще можна було її врятувати.

Вона ніколи не показувала домашнім, що нездужає —
в кімнатах охайно, прибрано, сорочки завжди випрані, ви-

прасувані. Іринка теж намагається, щоб все було як при мамі, але не встигає. Дементій поділив обов'язки: кожен сам собі пере, донька на кухні порядкує, він прибирає та виносить сміття.

Якось лад у спальні давав, а там уся тумбочка вщент пігулками різними забита — двоє відер у сміттепровід викинув.

Болі дружину, видно, дуже діймали. Якось прокинувся серед ночі, а Оксана сидить у вітальні нерухома.

— Чому не лягаєш спати? — спитав.

— А що, мені вже й подумати не можна? — спитала вона аж трохи холодно. Вперше тоді од неї морозом повіяло. Він знизив плечима й поплентався далі додивлятися свій теплий сон. Оксану треба було хоч принайманні жаліти, але вона ніколи приводу для жалю не давала. Дементій вже потім дізнався, що з якимось начальником у неї роман був, але той на молодшій женився. Казали, навіть труїлася через те. Дементій себе завжди цуценям почував, котрого треба вигулювати, годувати, мити лапки... Він ставився до цього, як до скороминучого, а воно все засмоктувало, засмоктувало... Зразу, думалося, нехай доньці три роки виповниться, тоді хай у школу піде, а натомість він «годував» свою ненажерливу газету, видавав поетичні збірочки й до Спілки дорогу торував. Не помітив, як Іринка школу закінчила і вже студенткою стала...

Оксана і вдома, і на дачі поралася, купувала, консервувала, створюючи для Дементія творчу обстановку, ще й за собою слідкувала, щоб і макіяж, і зачіска завжди в нормі були. І в лікарні санітарку просила, щоб допомагала їй пристойний вигляд підтримувати. Трималася мужньо, до останнього з її обличчя не сходила вимушена посмішка. Лише один раз перед операцією не витримала й заплакала. Здогадувалася, що на неї чекає. Дементій просив, аби про погане не думала, хоча знов, що рак вже на останній стадії. Перед смертю схудла — одні кісточки.

Воно тінню прослизнула в кімнату і в нерішучості зупинилася у дверях.

— Ви є?

— Ми є, — озвався Дементій з ліжка. Він уже встиг умисливатися, і влягтися під свіже простирадло. Бо навіщо потрібні зайві увертюри, та ще тут — у санаторії.

— Ви, мабуть, відпочиваєте?

— На тебе чекаю, всі жданки поїв... — Він скочив з ліжка і, мов шудіка, обхопивши її дужими руками, потяг у своє «гніздо». Парфумами дорогими пахла. І губенята солодкі, і тіло її мов виточене — що груди, що стегна. Опиралася.

— Дайте можливість мені хоч слово, сказати... осстаннє...

— Говори, тільки швидко...

— Просто я хочу сказати, що я не за цим сюди прийшла. В мене є чоловік, і він не вартий того... щоб ми з вами...

«Які ж ми цнотливі!» — зіронізував подумки, а сам змійку на кофтині розстібав. Зняв і за штані тоненькі взявся, а вона трималася за них, як щось путнє. Груденята ж без ліфчика мов голуб'ята. Дементію так її праглося...

— Не треба... не треба... — ніби школярка захищалася. Це його ще більше розпалювало.

— Ну що вже там ті штани... — видихнув. — Згоріла хата, нехай і хлів горить.

Це було улюблене прислів'я редактора. І вони обое розсміялися...

...З відчиненого вікна дихав прохололий степ — ночі холоднішими стали, бо осінь скоро. Знову тиша, спокійна, приемна. Молода жінка лежала на його руці — ніжна, розімліла, навіть дихання її не було чутно. Поцілував і вона відповіла йому ще палкішим поцілунком. «Чому вона раніше мені не зустрілася? — подумав з болем.— Скільки весен минуло в отих марних пошуках...»

...Дорога бігла навстріч прудкому мотоциклу, позаду сиділа красуля — студентка (на збирання буряків у кол-

госп приїхала). А поцілунок пісний-пісний... А більше й вибирати немає з кого...

Дементій завжди повз Ларисину хату красуль отих зив. Дриндзя за те ледь не збив його своєю машиною, але куди там прищавому до нього!

І в універі теж худесенька та малесенька була: і конспекти писала, й сніданки готувала, і в гості до себе возила. А пісна...

— Я Вас знаю, ви до нас у школу приїжджали на літературну зустріч. Я тоді школляркою була, квіти вам вручала. Невже не пам'ятаєте? Ви мене теж тоді поцілували... Я так Вас ще хотіла зустріти... Шукала Вас... В мене всі Ваші вірші є...

— Заміжня?..

— Заміжня. І діти є. Вгадайте, скільки? Ніколи не вгадаєте. Двадцять сім.

— Мабуть, весь клас?

— Звичайно... Я ж учителька.

Своїх дітей в Олени не було. Чоловік був набагато старший од неї, в службі безпеки працював, бо й батько в нього гебістом був.

У вікні темно, хоч в око стрельни. Моторошно... Він не боявся померлих, а Оксани чомусь боявся. На кладовищі всі, як годиться, цілували покійницю в чоло, а він у губи поцілував, як у їхньому селі прощаються. Замурзана жебрачка тоді шепнула йому на вухо, що того не можна роботи. А що можна?

В вікні вже давно посіріло. Треба було вставати зі спільнюї постелі. Не хотілося...

Інюточкін йшов алеєю й посміхався сам до себе — видно, що вже пообідав з доброю чаркою. Бо коли не вип'є, то мав вигляд похмурний та сердитий. Хірургом він був гарним. Видаяв хворому лише те, що треба було видаляти. В Оксани теж, казав, жодної ураженої клітини не залишив. П'ять годин операцію проводив, але сам організм, ослаблений хворобою, вже не міг перебороти травми од його рятівного скальпеля.

Інюточкін часто запрошуував Дементія до свого кабінету, бо не міг один пити, та й побалакати йому, як він казав, з розумною людиною дуже хотілося.

Інюточкіна дружина чомусь покинула, то він її обов'язки на медсестер переклав. І вони виконували це з великою охотою — молоді.

Інюточкін вілзняв Дементія відразу.

— Чому ти тут? — розплівся в усмішці.

— Відпочиваю, як бачиш. А ти чого сюди приперся? Чи з сестричками своїми глеки побив?

— Ні, живемо дружно, не сваримось. Пацієнтка в мене тут є. Чоловік її теж вимагає операцію робити, але вже, на жаль, немає рації. Ось і вона.

У дверях стояла Олена. Вони саме збиралися до лісу. Жіночка дуже любила такі прогуллянки, хоч і дуже стомлювалася од них.

— Гадаю, ти теж звернув увагу на кав'ярню? Й музика тут непогана. Але умова: тут я пригощатиму.

Дементій мовчки кивнув Інюточкіну, а сам все дивився на вирізьблену Оленину постать — (Бог так вдало створив її у всіх пропорціях) і на личко теж, але ота земляниста блідість, як і в Оксани, крізь макіяж простиупала.

Ірина від автобусної зупинки чимчикувала — вибрала час, коли батька провідувати.

— От тепер усі наші в зборі! — радів Інюточкін.

Кон'як у доктора свій — різні коріння на спирту настоїні — од усіх хвороб. У голову той «еликсир» дуже бив, це по Ірині добре видно стало — розчервонілася мов маківка. Дементій з Оленою танцювали, а вона показувала їм верхній палець, мовляв, гарно дивитесь. Й вони, підбадьорені, цілувалися й цілувалися, мов у юності.

...Дементій бачив себе в долині, на березі маленької сільської річки, а котики вербові — розпущені, гарно так пахнуть. Фіалки квітнуть. І Лариса така ніжна й піддатлива. Верболози тріщали — то Дринзя на ними підглядав. Лариса нашвидку блузку застібала...

Потім, коли у всіх перед очима літали метелики, спати вкладалися: Ірину після промивання шлунку поклали в сестринській, Інюточкина з медсестрою — у вільній палаті, а Дементій подався в «люкс» до Олени.

Перед ним постав великий сивий чоловік і попрохав його на хвильку зупинитися, з притиском попрохав. Випещений, випрасуваний і трохи линявий. Дементію ці гебістські замашки давно були відомі.

— Палите?

— Як бачите...

— Лікарі кажуть, що куріння шкодить здоров'ю.

— То вже моя справа, — зітхнув театрально.

— Якби ж то тільки Ваша...

Дементію так захотілося затопити пісному в пику, розглянути його продовгуватий ніс, щоб юшка потекла.

Скільки таких слизьких та ввічливих підходили до нього раніше на вулицях, на підприємствах, де він бував у якихось журналістських справах. Теж саме говорили: «Зайдіть туди-то, де на вас чекають о такій-то годині.» Й матеріали підписані редактором знімали з газетних шпалт, і книжки з тематичних планів теж викидали.

Дементій роздосадуваний, що не вдовольнив свого бажання почапав коридором до своєї кімнати, та Слизький все ж наздогнав.

— Ви хоч знаете, що вона безнадійно хвора? Рак третього ступеня...

Та Дементій вже задумався, чим краще полковника бити: кулаком, чи, може, просто носаком...

Слизький вчасно зорієнтувався і встиг відбігти.

— Ви не проти, коли я зайду до неї?

— Дуй звідси...

Він таки чимось Дриндзю нагадував.

Дементій цю ніч спав сам і йому приснилася Оксана. Він хотів цього вже давно, та вона не приходила йому в сни, а це приснилася — догідлива, як завжди й мовчазна.

Дементій більше й оком не змікнув. Олені вчора стало погано, просила її не турбувати. Вона ще не знає про свою безвихід.

Тихенсько вийшов і присів у альтанці, а воно так прохолодно, хмарно, й дощ не забарився. От чому дружина приснилася.

Дементій подумав, що треба найняти якусь охайну тіточку, аби в домі прибирала, готувала їсти — тіточці тій, зрештою, теж гроші десь заробляти треба. Не всі ж зараз власні банки відкривають, або колгоспи, як Дриндзя, прихватизують... Лариса, видно, задоволена, що в гарному авто її з дріндзенятами возять. А Дементій їй тоді — пилюги, пилюги на випрані пелюшки. І з красулею у ліс, та ще кожен раз із новою, гарнішою. Хоча чи є гарніші за Ларису? На цвінтари минулого року зустрілися, то вона з таким сумом на нього дивилася... Думала, певне, що Дементій після аварії помре, але як на роду... В лікарні влили чогось із перевищеною дозою і серце кілька разів зупинялося, але, Слава Богу, пішло якось. Він, пам'ятається, прийшов до свідомості, а воно тихо-тихо у палаті. Житоньки ж хотілося!..

Лариса також про інститут, про літературу мріяла. Які вірші писала!.. Хіба їй Дриндзя рівня?..

Троянди он дідусь повіз у візочку. Та гарні які ж!

— А що коли оптом? — поцікавився у знайомого дідуся.

— Четвертак — і навіть жовті забираї...

— Жовті мені не треба...

— Забираї задурно... Бачиш, дощ починається...

Квіти ж гарні! Оленка зрадіє!

Постукав у двері, а там тихо-тихо. «Може, з нею погано?» — жахнула думка. Ще постукав — тиша.

Забіг з вікна — добре, що хоч відчинене було. Оленка солодко спала — на дощ.

— Ти що, мужик, кімнати поплутав, чи в зуби хочеш? — тихо поцікавився, підійшовши зсередини, молодик атлетичного вигляду. — Зникни...

Оленка очі відкрила і солодко позіхнула.

Дементій об бампер машини боляче коліном бемкнувся. Він все думав, чия така гарна іномарка в Оленки під вікнами?

...Тиша,тиша. Аж у вухах од неї стискує. Йому тоді в лікарні так житонько хотілося... Авжеж, і вісімнадцять тоді ще не було... Уся лікарня збігласья дивитися, як він вмирає, бо такий же молодесенький...

...А мотоцикл новенький, вишневий, так нікелем блищить! Перед Ларисиною хатою він ручку газу крутить — пилюка довкруж. За поперека Дементію щораз нова красуня тримається. Та чомусь не така, пісна якась...

Тиша. Яка ж вона обридлива! На моніторі рівна лінія. Ще й тонко щось пищить — тривожно.

КРИНИЦЮ ВИЛИВАЛИ

Сьогодні жарінь як ніколи. Пилюга крізь підошви ноги пропікає. І корові непереливки — ледве пуганиться. Вже другий місяць отак пече і жoden дощик не бризнув. Здавалося, такого не могло й бути, бо Україна — це ж не пустеля якась: не буде нині дощу, так піде взавтра. Барилися десь дощові хмари, хоч радіо з телевізором їх щоденъ передбачали. Земля порепалася, трави на горbach вижковки, найжачилися.

Добре, в кого город при долині, ще можна з річки овочі полити. А що тим, у кого обійтися на пагорку? Помідори зеленцем попеклися. Хіба наносишся криничної води? І жалко своєї праці, й рослиноньку ту жалко, коли бачиш, як вона гибіє...

Спекота. Пити хочеться. Всередині все пересохло. Вже й ми в село з Ласійкою припленталися. Можна було б забігти до чиеїсь хати та вгамувати спрагу. Я ж терплю, бо хочеться з нашої криниці напитися — там вода холоднюща й аж солодка. Добра! Куди там тій міській, газованій! Криниця на вулиці давня — ще відтоді, як наше село заснували. Кажуть, з'явилася воно ще за козаччини, бо колись і на Бузі були вільні місця.

Я вже друге літо на вакаціях пасу корову. Раніше для студентів студзагони створювали і вони щось будували на неозорих есесерівських просторах. А тепер навіть восени в колгоспи не возять — немає чим прогодувати дармову робочу силу.

Отож я тепер на підряді в матері. Бо як учився у старших класах, то стидався корову за налигача водити. Виганяли Ласійку до череди, аби вона хоч стернею походила,

а запашну лугову траву чи інколи колгоспне кукурудзиня припасали, щоб молоко давала.

Тепер я паствуши не соромлюся. А чого б то соромитися майбутньому філологові споконвічної роботи своїх пращурів? Я гордо проводжаю Ласійку із села, потім веду видолинком аж до гринівецьких верб — там і паша краща, й прохолодне джерельце поруч. Та знову ж — коли сонце, в тіні непоганий відпочинок.

Ласійка за любки скubaє траву, а як починають докучати ґедзі, до мене в холодок ховається. Коли ж я дрімаю, вона хекає мені у вухо (уваги до себе вимагає), а якщо це не діє, лизькає мене язиком — деручким, мов терпуг.

Я чухаю їй під шиею, і Ласійка від задоволення мружить очі, потім гепається на коліна і собі залягає на прим'яту траву. Я знаю, що так лежатиме вона ще годин зо дві, жуючи жуйку. А мені знову можна додивлятися свій сон. У гуртожитку ми ніколи не висипалися. На перших курсах — від підручників, потім від побачень-зустрічей. А ще в нашій кімнаті зібралися завзяті картярі, часом до ранку чамріли. Зате в матері лафа — спи, ёж...

Що це? Чи, може, то од духоти мені ввижається?.. Марево якесь... Та ні, щось на кінозйомки наче схоже... Так і е. Люди бігають, метушаться. І режисер он у кріслі, як і належить, ще й кольорова парасолька над ним. У місті я не лише спостерігав за таким дивом, а й сам кілька разів у масовках грав. Але це марудно. «Біжіть туди — стоп! Сюди — стоп!» І так цілісінський день чуба гріеш. А потім тицьнутъ тобі кілька гривенъ, та й то ще за ними в черзі треба попостояти. Отаке кіно...

Кінокамери, правда, щось не видно. Стоїть якась машина, але наче їй не знімальна. Може, вони десь на подвір'ї працюють?

Та на знімальному майданчику, здається, не чоловік порядкує, а якась жінка в хустинці. О, в мій бік показує. Хлопчаки й дівчатка до мене притьом біжать та ще й з відрами. Лопотять, аж вода на дорогу вихлюпуеться. Бач, розуміють, що паства в таке пекло спрага мучить.

Хай біжать, бо вже язиком не поворухну. Ти ба, як мчать, мов наввипередки: хто першим мене напоїть? Першим завжди буває дужчий. Та спритнішого од нашого фізрука немає. Діточок он уже трійко нагуляв, гасають селом, викапаний батько, а той так й не пристав до берега й аліментів нікому не платить. Сам, мов бузівок — червоненський, тлустенський, на густому молоці та сметанці розкоханий, і відро здоровенне попереду себе пре. Он Тетянка Волітчина у зелененській квартирі воду несе. Бач, аж платтячко захлюпала... Батьки в ней — обое п'яници, а вона сама на господарстві — кози дойтъ, молочко процідить та до льюху поставить, щоб холодненське було, — їм на похмілля... Чіпляється за життя, мов та тополинка на белебні — наче й вологи немає, а зеленіє...

Фізрук уже підскакує до мене і... вихлюпует мені на груди відро холоднюючої води. Масна його пика розпливається в усмішці од задоволення. В мене перед очима, наче в кіно, прокручується стрічка.

...Тоді фізрук із Людою — найвродливішою дівчиною з нашого класу — поверталися з лісу, конвалії збирали. Ми із хлопцями вишивкувалися навперейми, мов вояки, — хто з бучком, хто із солдатським паском. I — ні руш!

Він кинувся на мене першого — й розсипалася шеренга, хоч і домовлялися з хлопцями йому зламати роги. Фізрук добряче вклепав мене кулаком — із розсіченої губи цибеніла кров. А Людмила плакала і прикладала мені до рани пахучу хусточку. Я відсторонювався від неї, а з її рук на мене сипалися конвалії...

Зараз ми вже зчепилися по-справжньому. Майка у фізрука одразу втратила фірмовий вигляд. А підлітки ллють і ллють крижану воду, та хіба нас остудиш? Ми вже борсаемося в суцільному багні, мов пуголовки в намулі, аж тут підбігає Ігорко-тирьовик — чемпіон району — і порозкидав нас, як кошенят, у різні боки.

Я знову беру Ласійку за налигач.

— Яблуко од яблуньки далеко не відкотиться, — шамкотить у мій бік баба Секлета.

То саме вона красувалася, як режисер, в інвалідському кріслі під парасолею (син-професор із Москви привіз, коли бабу паралізувало). Секлета вже б давно на цвінтарі спочивала, якби не ліки що, синок подбав. Отож вона у своїх вісімдесят п'ять ще крутить руками колеса у візку та язиком теліпає. На батька, бач, натякає, бо той замолоду, подейкували, верховодив на вулиці і нікому не дозволяв у кашу наплювати. А помер од дурної, випадкової, рани — рекетир під ребро ножа вstromив, коли батько помідори в Росію возив.

Баба з парасолевого затишку визирає і світить рівними, як квасоля, зубними протезами.

— Бач, у городі вчиться, а дурне. Не знає, що всіх, хто мимо криниці йде, треба водою обливати. Щоб дощик ішов, щоб усе росло. Та воно не знає. Ге? З кулаками, бач, на чоловіка напався...

Розумна яка Секлета. Бо чого ж їй! Син лікує, дочка в бізнес подалася (раніше головним агрономом працювала), годує, то можна і язиком плескати. А що тим, кому по сімсот гривені пенсії, та і тієї не дають?

Я бачу, як з криниці зняли ляду й до широкого отвору підносять аж кількою порожніх відер разом — аби хутчай вичерпати, бо джерело одразу криницю наповнює.

— Хе-хе, — напружується Секлета, втративши враз цікавість до мене, бо інше щось угледіла. — На руки воно, бач, важко, а на руль начепила, то й нічого. А сама велосипедом їздити не годна. Десь, мабуть, од свекра. На всі боки дивиться, аж іскри з очей сипляться... Та ну ж хутенько остудіть її холодненькою водичкою, бо така ж пройда бесітія, через вигін чкурне!

Терешкова невістка таки й справді навіжена: галасує на всеніку вулицю, водою, бачте, її обили. Та в таку спеку те плаття вмить висохне. А вона встигла всім дозолити: на дітей насварилася, Секлету старою відьмою обізвала і ще й дуль усім насукала, щоб не сміялися. Ото приндя! А в самої ж, як то кажуть, ні циці, ні сідниці...

Вдома мені перепало й од матері — ні, не за мої зашморгані штані та сорочку, а за невігластво. Бо колись, як

довго не було дощу, з батюшкою криниці виливали й освячували, щоби дощу Бог послав, і водою проїжджих окроплювали. Секлета підбила односельців криницю виливати, бо, бач, до гуртового зараз нікому ніякого діла. Кожен за себе дбає. А так добру справу спричинять, а там, дивись, може, й дощ лине.

Я поспіхом обідаю і вже не йду в прохолодну хату відпочивати як завше — мати відряджають мене до криниці: хай і від нашого обійстя хтось буде...

Люду повно — сидять під липами в холодочку дядьки й тітки, перемовляються стиха. Бо й коли за господарськими клопотами погомониш — хіба що вмре хто, та зберуться за поминальним столом. А так кожне біля свого — зима спитає... Воно, правда, балакалося, бо ні за холодну воду: Оріон, електрик із заводу, — притяг помпую на колесах, тепер он ціла річка на вулиці розлилася. Каченята радіють, хлюпочуться. До того ж, черпали воду в троє відер, а воно впаде рівень на палець — і знову прибуває....

Ми ж сидимо з наповненими відрами — за дорогою чатуємо, та чи встигнеш за бабою Секлетою? Тільки цятка майне за гаткою — вона і вгадає, хто йде чи іде. Як дівка, на старість стала бачити.

На дядька Івана хлюпнули лише задля годиться — з однією легенею він. Самотиною живе, жінку поховав, а дітей не має. Він веде з позагородів корову — стару, ялову. А куди її дінеш? На м'ясо не беруть, та й з обійстя не виженеш — своя ж тварина, рідна... Он у нього й мішечок за плечима — сушить своїй Калині сіно на зиму. А ще в дядька штани латані-перелатані і сорочка вигоріла, аж біла. І дихає він, як риба на березі.

Фізрук уже перевдягнувся у спортивні штани й футбольку і прийшов до криниці. Зирить на мене набурмосено. А чого йому зобиджатися на мене? Людмила ж ні мені, ні йому не дісталася. Стояла за селом військова частина — ракетні шахти демонтовували, от і вискочила за офіцери-ка. Фізruk до молоденької вчительки пристав, дитину їй

пристарає, а женитися знов не захотів — і край. Ходить, дочку провідує, допомагає, а у своїх батьків живе.

А он Сергієв кричить і лається у три вирви — на дідька йому народні традиції! Роботи немає, бо завод зупинився. Та тільки він не розгубився, як інші. Щоб гроші на книжках не пропали (він нутром відчував інфляцію), купив у селі аж дві хати — на себе й на сина. Але хазяйнував на тих садибах доволі дивно: то садив на всіх городах лише цибулю або помідори, а то якось замайоріли на городі одні тюльпани. Сільчани дивувалися його хазяйнуванню і сміялися знього хто крадькома, а хто — й у віci. А він щось там сушив, продавав, здавав. Та нічого з того не виходило. Бо за все платити треба. Адже ніхто тебе дурно на базар не одвезе й посадкового матеріалу не дастъ — як кажуть, з великої хмари, дрібний дощ. На межі виноградна лоза, правда, жиравала — грон на дротяній огорожі чіплялося чималенько, отож соку багато навичавлював. Пив вино й матюкав хохлів, які мов тільки й здатні що свиней годувати та сало їсти.

Близкучий «Мерседес» на вулиці з'явився якось несподівано — швидко так вигулькнув. І, видно, забачивши на товп, водій трохи пригалъмував. А фізрук уже й тут: відро води, вже трохи збовтаної, — у відкриті вікна. Циган у яскравій сорочці вискочив із машини і змахнув у повітрі якоюсь залізячкою. Фізрук стиха зойкнув, але встояв і збив нападника з ніг. Ми з хлопцями підскочили на допомогу й вихопили у джигуна стержень. З машини повиплигували строкаті циганки з циганчатами й несамовито заверещали. А сопливе дитинча, мов щеня, кусало усіх без оглядки.

Фізрука заюшила кров, й Олена-лавошниця, спиняючи її, аж заплакала (в селі казали, що заїжджа продавщиця через нього й заміж ні за кого не виходить, і вже кілька абортів зробила).

О, он учителька з воріт летить і волає. Гудзики на довгому халаті порозтібалися, повними литками вилискує. Вона миттєво збагнула що сталося (може, з подвір'я

стежила за своїм прикоханим), бо схопила відкинуту убік залізяку — ту саму, якою циган фізрука вдарив, — й заходилася гамселити скло машини. Циганчата знову залементували. А скло лише тріщало, але не розсипалося на шматки. Й од того, видко, вона ще більше розпалювалася та лютувала. Бемкала і в кузов, але він лише вгинався.

Вчителька врешті відшукала очима свого фізрука, та вгледіла Олену. Лавошниці ото б тихенько злиняти, тільки вона не з полохливих.

— Геть звідси, хвойдо. Перед людьми не ганьбись. Чуеш...

— Його до лікарні треба...

— Авжеж, у лікарню, — озвався дядько Іван, що голову колгоспу возив і саме нагодився на те. Фізрука обережно всадовили на переднє сидіння. А вчителька з лавошницею залізли в машину і вмостилися ззаду.

Монотонно гула помпа. Залягла неприємнатиша.

Бенеді на «комарі» приїхали — фізрукові батьки. Бенедиха сиділа у кузові мотоциклетки — очі приплющені, губи міцно стулені. Тетянка хотіла хлюпнути водою, та її спинили: не треба.

Бенедъ — невисокий, тлустуватий, уже з чималою лисиною, жир звисав на його обличчі та шиї старечими зморшками, — почав першим. Голосом тихим й мовби винуватим.

— За добру справу взялися, людоњки, що оце криницю виливаєте. Бач, усі грамотні нині, розумні, а стару бабу послухали. Навіщо ж ото холодною водою обливати? Хіба від того дощ піде? Хлопця он скалічили...

— А скільки ваш спортсмен душ скалічив? — одразу озвалася Секлета із затінку. — Може, згадає врешті, для чого голова на плечах, та за розум візьметься...

— Коли ж ти така мудра стала? — заверещала Бенедиха. — На старість? Чи вже забула, як до себе в постіль заманювала, щоб у партію прийняли та роботу в коморі дали? А вишкrebків своїх на чиї гроши вивчila? Чи не я на ту

комору біля свинарника їшачила? Іч, яка розумна! Та якби по твоїй макітрі був так утеплющив!..

Бенедь уже чміхав триколісною мотоциклеткою, і Бенедиха змушенна була замовкнути..

— Не так уже тій Секлєті й добре живеться, — тихо озвалася якась із жінок.— Син далеко, а дочка щотижня їздить як не в Польщу, то в Одесу на базари, якийсь не потріб возить. Ото залишить бабі купу чужинських концентратів, а там нема їй кому й горщик із хати винести, щоб не смердів. Сидить сама обвахляна, аж доки сусіди не заглянуть та не перевдягнутъ її.

Між тим наблизався кінець — до криниці мали опускати чоловіка в довгих гумових чоботях, щоб він там вичистив дно од намулу та різного сміття, що ненароком туди нападало. А тим часом на Ганьчиному подвір'ї вже розстилали скатертини й заставляли наїдками, як колись, у складчину.

Дядька Євмена готували гуртом, немов космонавта, та ще й шолом насунули на голову, аби щось, упавши згори, не вцілило. А він аж запишався з гордощів. Євмен бездітний, стару свою вже років із п'ять як поховав, то вже й забув, як то обходжують...

І ось усі прислухаються до отвору: що там дядькові заманеться — чи кирку подати, чи, може, самого його треба хутко витягати, щоб водою не залило.

Намул сірий, із піском. Його виберуть, і вода стане чистою-чистою та смачною.

Було душно. Надвечірне небо бралося сірими збрижами, й навіть червонясте сонце вже ледь-ледь проглядало крізь захмарені фіранки. Десять здійнявся вітер і заходився крутити пилогу на дорозі.

Коли вже дядька Євмена, як героя, витягли із криниці й налили у гранчак законно зароблені сто п'ятдесят, несміливо затріпотіли перші краплини дощу. Жінки вже переносили наїдки до Захарка — він дітям недавно весілля справив, то не встиг ще й накриття розібрati.

Мені ж не хотілося йти на те обійстя — втомився, немов від перегляду двосерійного фільму. Перед очима знову

kadri, kadri... Voni ne daют менi спокою i потребують ще довгого осмислення.

Doщ приємно остуджував мене. Pахло свіжістю i терпкою землею.

...Bіля криниці бовваніла постать у кріслі. Chi не вмерла стара? Bach, забули про неї. Hi, жива, бо, здається, rука ворухнулася.

Я пішов, а тодi ще раз огледiвся. Жінки покотили Секлетиного вiзка до подвiр'я. Лише криниця на вигонi зосталася. З новою цеберкою над цямриною.

МИКОЛА БОСИЙ

«...А вони сліпими, як отою худобою,
набили товарний вагон та й одправили
кудись. І ні слуху ні духу од них».

З розповіді бабусі столітньої

Уночі в старому, розхитаному вагоні ставало ще
холодніше — з кожної шпарини діймало, ні соло-
мою, ні благен'кою одежиною од протягів не врятуєшся.
Казали, на якійсь станції мали видати їм тепле обмунди-
рування, та вже, видно, не видадуть, бо за вікном п'ятий
день тягнеться сибірський край. Коли рейки ще грюкотіли
казахськими пустинями і від духоти важко було дихати,
хлопцям праглося швидше до вічної мерзлоти дістатися,
та потяг, бувало, півдня під розпеченим сонцем просто-
ював. Сліпих везли у хвостовому вагоні, а всіх інших —
з тюремниками. Кажуть, так багато напхано в ті товарняки,
що засуджені не витримують пекла і вмирають, і конвої-
ри на довгих зупинках закопують трупи або пригортають
землею. Арештантами майже всі стації забиті, де тільки не
проїжджали, не вправляються вивозити — як багато зараз
ворогів народу! Радіо про них щодень розказує. Хлопці,
щоб згаяти час, співали, а це примовки — притомили-
ся, голоси їм од тих співів чи холоду похрипли. Співали
за всіма правилами — за партіями, хто ж слуху не мав —
мовчав і не заважав мелодії. Власне, академічним вокалом
займалися тільки патронацькі, бо в патронаті й керівник
хору був, і фортеціано, а чужі — різні приблуди та п'яни-
ці, — якими чомусь доповнили вагон, лише сварилися та
чубились поміж собою. Почали було перед патронацькими
права качати, «суками» їх обзвивати, але на крик прибігли

конвоїри й тут же таки розстріляли їхнього заводія, бо він ще й пропаганду якусь ворожу проводив. Тепер смердючі остерігаються й не потикаються на їхню половину вагона. А Олеська — зрячого поводиря хлопці до себе забрали — співав гарно, розказував їм все, що за вікном діялося. Очі — це сила! У старців, звісно, ніякого бажання не було до Сибіру їхати та ще й на хліб там заробляти, вони й патронацьких підбурювали, тікати підговорювали, бо мовляв, у тому Сибіру каторга на них чекає. Конвоїри в їхньому вагоні не їхали, вони тільки на довгих зупинках одмикали двері, щоб парашу вилити та погодувати.

Пахоці знадвору незвичні, церковні — ладаном та зіллям якимсь пахне. Зимно. Хлопці щільно тулилися один до одного, щоб зігрітися.

Один Микола холоду не боїться — він хоч улітку, хоч узимку босий, і кухвайки йому не треба ніякої. Московський завідувач притулку завжди сварив, щоб Босий незрячих своїм виглядом не ганьбив, бо «советський чоловек, в советской стране должен выглядеть прілічно». А він ніколи не взувався, хоч і мав узувачку. Микола ще до хвороби, малим, любив босоніж після дощу в холодних калюжах бръюхатися чи на травах зарощених качатися. І так до глибокої осені, аж до інею морозяного. Згодом у річці до криги купався — Миколці подобалося, як його тіло холодом обпалювало.

I чому той завідувач свариться? Заходячи в приміщення, Микола обов'язково мив свої ноги, витираючи їх насухо і в сандалях ходив — гарні йому чоботар знайомий пошив — добра шкіра.

Коли після вісти осліп — у приют його забрали. Батьки й не хотіли Миколку oddавати, бо хлопець старшим у сім'ї був і все вдома по господарству робив та за дітьми доглядав. Одне око в нього зовсім світу не бачило, а другим, зблизька, у сонячний день міг трохи щось розгледіти. А ті (з району) наповратилися: віддайте незрячого до інтернату, бо там і грамоти навчають, і професію здобуде. І якогось дня таки посадили на підводу й одтарабанили на

станцію. В Одесі шум, гуркотня увесь час, голова од того шуму боліла, спати не міг.

Загалом, серед людей непогано йому повелося: їсти Миколці аж дві порції приписали, бо таки міцененький був собою — у кості широкий, і обличчям кругловидий, а як відра повні ніс од криниці, то м'язи так і вигравали... Кажуть, дівчата з обслуги заглядалися на нього. Красень, тільки хвороба спостила хлопця.

У далекій дорозі незрячих харчували добре — усе в них було: і хліб білий, і сало, і крупи, які хочеш, і тушонка... Навіть по пляшці «казъонки» для настрою на двох видавали. Миколин напарник хмільного не вживав, все йому для «кандъору» oddавав. Босий їв тільки раз на добу, але з настовпом, щоб добре наїстися — то з тридцять третього таку звичку мав: день голодував, зате потім від пузя наїдався, їжу йому сухим пайком видавали — так начальник розпорядився, бо цінував сільського хлопця за сумлінну роботу.

У великий казан Микола кидає усе, що було під рукою їстівного, і коли воно уварювалося, він не по смаку, а за духом те візнявав, і знімав вариво з вогню, щоб остуджувалося. Потім докришував туди ще хлібину, розбавляв усе горілкою і, не поспішаючи, приступав до страви. Піт рясно зарошуєвав чоло, стікав по подзюбаних хворобою щоках, і Босому щоразу доводилося витиратися білою хустиною (завжди чиста при ньому була), а опісля такої трапези довго мив та драйв до близку піском свій відерний казанок. Тоді якусь годину дрімав у холодочку під деревом (роботу потім наздожене!). Після короткого перепочинку вмивався і йшов до різака: готовувати заготовки для картонних тек. Робота лише для сильного: сам і підрізав, сам і переносив важкі стоси. І день у день отак.

У дорозі Босий читав багато — майже всі книжки, в кого які були, пучками своїми перещупав, аж боліли вночі, бо за роботою так втомлювався, що й розрізнити тих дірочок не міг. Спочатку віршами захоплювався, а тоді й довгі оповідки пішли і вголос хлопцям читав. А воно все про закордонне життя, про нереальне, але таке цікаве.

За домівкою скучав, за братиками, сестричками. Як вихователька читала листи од рідних, то Миколка, мов дитина, слізми умивався, бо в гостях хоч як би добре було, а вдома найкраще — тихо, пташки співають, та ще картопля молода з кропом на столі, та помідори, огірочки!

Дорога дуже стомила, це ж тільки сказати, — який світ проїхали? Урал, Казахстан... Уже на осінь, а в цих краях все сонце в зеніті, і тільки вже тут, під Японією, прохолодніше стало. Чого б ото ще й незрячих кидати з місця на місце?

У Миколи це третє переселення. Перший раз був у своєму повітому місті, а приїхали столичні повноважені — до Москви забрали хлопця. Й умови тут країці йому створили. Миколі в гуртожитку окрему кімнату виділили, і вихователька по сусіству — молода, кругловида, повненька. Справжній канďовор йому готовала зі шкварками, (добрий!), а коли всі засинали, влаштовували собі «тайну вечерю». Перед цим за будь-якої погоди ходили із Секлетою Трохимівною до річки купатися — вона теж од крижаної води задоволення мала. І любилися вони у воді (щоб ніхто не дізнався та поговору не пішло). Микола завжди тоді вечора не міг дочекатися — так до виховательки праглося! Він навіть уявити собі не міг, яка ж вона солодка ота любов! Думав, що лише в книжках про неї гарно написано, або хлопці просто так базікали. Тіла їхні такі гарячі були, що й крижана вода остудити не могла. Секлета Трохимівна вела його за руку піщаною стежиною, а тіло його легке-легке, пушинкою собі здавався, й на душі так солодко! Босими ногами теж добре було землю відчувати! Потім вони на загальній кухні вечеряли і розходилися по кімнатах. Миколу ще довго потім не брав сон. їх у патронаті погано годували, тільки тим, хто норму виконував, давали добавку. Микола — завжди в передовиках! Начальник цеху за термінові роботи ще й спирту іноді йому наливав. Чоботи йому на зиму хромові на замовлення пошили — багатирські! А він їх тільки кілька раз і взув — коли в кіно до міста возили.

Та що то за кіно, як радіо говорить, а що показують — не побачиш без очей. Вихователька йому розказувала, які

там красиві герой, у що вдягнені, а він уже хлопцям на роботі переповідав.

...Сніг того вечора випав пухнастий такий. Микола висолоплював язика, і сніжинки на ньому танули, він ковтав ту вологу, і вона на початку зими пахла йому весною. Радісно так почувався. Бо ще й гроши їм за роботу видали. Микола на базар зайшов — сала купив (пахучого, мабуть з прожилками) — для Секлети Трохимівни. Сніг сипався й сипався на неопале зелене листя, Микола йшов, як завжди босий, берегом річки, сліди за ним бралися темними плямами. I взимку, в найлютіші морози, зрячі казали, сніг на його босих слідах танув. Чого б воно?

I ще крупи гречаної три фунти Микола купив — з гречкою кансьор теж смачний дуже! Секлете Трохимівні теж подобалась ця страва. Вона лише завжди просила, щоб на самоті він на «ти» її називав, а в Миколи яzik не повертається — вчителька ж!

Вариво прохолоняло, лоскотало ніздри, а Секлете Трохимівни все не було, і Миколі од того їсти перехотілося. Нарешті ринули двері, але до кімнати Лаврін Рева зайшов, так неначе за якимсь ділом і між іншим сказав, що Секлете англійською шпигункою виявилася. Але, її вже викрито й заарештовано. Рева знов, що Босий з вихователькою дружив, тому й прийшов сказати, але цю жахливу новину пошипки переповідав.

Микола вилив тоді увесь спирт у кансьор і незчувся, як казан спорожнів. Про їхні стосунки незрячі може й здогадуватися, але свічку їм у воді ніхто не тримав. Як клялася Миколі у коханні! Шпигунка — вміла ж маскуватися... А така душа в неї гарна. I ворог народу... Боявся, щоб до начальника його не викликали та допит не вчинили. У Миколи й її речі заховані. Але марні хвилювання — через кілька днів і директора «чорний ворон» забрав. Потім начальника цеху викликали на хвилинку до прохідної — він більше не повернувся на роботу. Самі «вороги» усюди, як же далі людині можна жити?

..Тіло її ніжне, і солодко-солодко з нею, а світ все кружляє-кружляє... Такий приємний її голос.

«Ласунчику ти мій... Якби ми рибами вродилися, то жили б собі вдвох у цій річці, а може, океані... У нас було б багато діток, мій любий...»

Так і вмерти не жалко... А вода у грудні тепла така...
Коли з води виходили — жаром тіло пломеніло,

— Ну що там, видно, Олесику-Телесику?

— Чи є там якісь фабрики, заводи?

— А якісь люди там є?

Щохвилини засипали Олесика питаннями.

— Та одстаньте, ради Христа, од дитини, хай одпочине — гарикнув Оніпко металевим голосом — він за старшого у вагоні був. — Сибір несходимий довкола!

«За Сибіром сонце сходить...» — пригадалась Босому пісня, яку він колись від сліпого бандуриста чув. Це ж, мабуть, і Секлета Трохимівна десь серед арештантів. Аби хоч на хвилинку її голос, дихання почути. Каблуки на її черевичках так голосно одзвидалися, що він ще з вулиці чув, як вона йшла.

Примовкли хлопці, а воно холодно й голодно, бо вчора на вечерю нічого не дали і зранку голодом мучать.

Свіжістю так дивно пахне. Микола любив свіже морозяне повітря — завжди з відчиненою кватиркою спав, а сніжинки, мов зорі, залітали з вітром і пестили його тіло. Босого лише збентежило, що од дому дуже далеко — ніхто з рідних тут його вже не провідає. Односельці, яких розкуркулили, писали про ці краї, розказували, що тут можна жити, бо для них ще й краще — скільки хочеш можна брати землі і господарство велике тримати. І ніякої заборони немає. Влітку все земля дає, вродить, що й не сієш. Грибів, ягід — море. Дарма що вічна мерзлота. Літо тут, кажуть, коротке. Морози. Але воно й на Україні, як про зиму погдана, воно й нічого. Хто при здоров'ї — на шахтах. Тут же буре вугілля на поверхню виходить. Поряд — кочівники з табунами оленів. Не вмреш з голоду.

Незрячим сказали, що ненадовго їх на картонну фабрику відправляють, і платню гарну матимуть, догляд. На рік лише їх одправляють.

Босий лежав на вузлику з чоботами, вони зсохлися, чи налізуть на його ноги? Там, кажуть, такі морози, що тільки у валинках ходити.

Потяг ледве рухався — скрізь калюжі, болота. Раптом, дзвякнувши буферами, локомотив й зовсім зупинився. Перевізники забігали.

— Виносіте вещі, прієхали.

Поруч — ні живої душі. Житлом зовсім не пахне.

— Обідати пора, — нагадали хлопці.

— Корміть вас тепер'є другіє будуть, — сказав головний з рипучою портупеєю. — Ми назад повертаємося. Такий наказ.

Під ногами мокро, де не ступиш. Якби ж воно очі... Куди й речі складеш?

— Ви, хлопці, туди до сопок ідіть, там сухіше! — крикнув наостанок один з конвоїрів — земляк їхній — із України.

І справді, наче якісь гори бовваніли вдалині. Враз моторошно стало. Вони ніколи ще такими беззахисними себе не почували.

— Ну що, суки, маєте роботу?! — хріпів дружок того застреленого в дорозі. — Нас привезли сюди, щоб ми тут здохли і мороки з нами не було!

— Тобі це пойнятно, Босий! Тобі ж казалося... Чи ти — як навчений баран на бойні? Всіх на плаху, а сам навтьоки!

— Не вийде, гад... Я його власними руками задушу... — Чулося з натовпу приблуд.

Патронацькі щільніше до Босого стали.

А поїзд дав гудок, і тільки димом їдким засмерділо.

Олесик налигав усіх вервичкою та й вів — він видющий був серед інших. Зашпортувалися об якісь валуни — то вугілля. Далі падали раз у раз. Така слизота дуже була — на вугіллі гриби росли.

— Це ж якби знаття, братці, що ютівні, можна було б насмажити, — озвався котрийсь із патронацьких.

— Ми тебе, суку, зразу з'їсти заставимо! — прохрипів босяк. Краще б за нами скоріше приїхали, та хоч обігрітися, та виспатися як слід у теплому...

Ледве видряпалися на гору — така слизота. Микола понюхав ті гриби, узяв на язик — не отруйні, бо отруйні й на нюх відмінності мають. Олесик прапор на тичку начепив, щоб бачили ті, хто за ними приїде. Богнище розвели. Хоч і сонце світило, а вітристко холодний зусебіч діставав.

Стали витрушувати припаси — у того сухарик, у того — нічого. Цукру лише в кожного потрохи було — і все. У Босого, як завжди — казанок начищений. Вирішили поки-що чаю зварити.

Навколо незвична тиша. Чути було, як ген вдалині стиха стукотів по рейках їхній поїзд.

Хлопці лапали довкола руками, відшукуючи ріденьку травичку, мостили собі під боки, та все прислухалися, а воно тиша — аж у вухах од нії шумить. Незвично так.

Зайшло сонце, і темно-темно стало. Хлопці такий вогонь розвели, що доводилося все далі відсуватися. Моторошна тиша.

У їхньому селі смерком теж тихо-тихо. Влітку, бувало, вони повечеряють і лягають голінеба на сіні спати. Десь вітерець шелесне, десь птаха скрикне, скрипка циганська в яру одзоветься. Цигани завжди в долині перед селом зупинялися. Раду так красиво мелодії умів виводити. У них у селі роми нічого не крали, то в сусідніх — курки або овечки хтось міг не долічитися. Янка така чарівна серед них була, ще зовсім дитинча, а вже жених у неї, казала, був. Пісні гарно співала. Коли б Микола не був віспою подзъобаний, дарма що незрячий, вона утекла б з ним кудись далеко, і жили б як чоловік і жінка, а конопатий не підходив їй. А може, вона так жартувала лише. З вихователькою йому так хороше було у крижаній воді, бо якби вода не остуджувала, то чи могли б наситилися одне одним?

Вона роздягалася у човновій будці і прямувала до води — він чув її кроки, йшов слідком за нею, і йому бачилось її прутке тіло, великі груди...

— Яка собою наша вихователька? — якось не витерпів і в сторожа зрячого запитав.

Старий подумав якийсь час, черкнув сірником до цигарки, та:

— Молоді всі красиви...

А хлопцеві так хотілося побачити її зблизька, а вони зустрічалися тільки вночі. Таємно...

Микола на річковій хвилі, мов на подушці, лежав. Сам на Бузі виріс, міг годинами у воді хлюпатися. Почувався, мов риба — не робив зайвих рухів, а лежав на воді, широко розставивши ноги й руки, і вода тримала його грузьке тіло. Часом до Миколи підплывала якась рибина або на-віть табунець, і теж завмирали біля нього в тихій заводі. А Секлета Трохимівна так і не змогла навчитися, щоб, як він, на спині плавати, вона неодмінно річкової води напивається... Вони обое шукали собі мілкіше місце, ставали ногами на пісок і тоді досхочу насолоджувалися одне одним.

Скільки він не ходив в оте «енкеведе», з-за віконця лунало одна і та ж сама фраза: «Про Ганченко нічого не відомо. Приходьте ще...»

Миколу згодом у Москву переправили, і він вже нікуди не ходив, щоб про виховательку довідатися.

Москва ж, чи власне, московські задвірки, виявились для нього сумними та непривітними. Вдома, батьки писали, ще гірше: корова не доїлася, їсти ж, крім картоплі та капусти, не було що. Дерева плодоносні — яблука-папіровки, груші-дулі вирубали, щоб податків високих не платити. А так хотілося з'їсти фрукти якоїсь... Батько, провідуючи, мішком привозив.

З дітей нікого в них у сім'ї не залишилося — голод винищив... Старе й мале у великій могилі на кладовищі. Гнат Стецьків (гадючий голова був), усе дощенту з села червоними валками вивіз. Та і його в тому ж році, «воронок» до району забрав — і чутки ніякої, але це єдиний чоловік, за котрим і жінка рідна, мабуть, не жаліла.

Миколі завжди так додому хотілося. Його батьки, стомлені колгоспиною роботою, холодним осіннім дощем сплять, мабуть, зараз — вимучені, і, як завжди, стогнуту вночі, мов зморена скотина.

...На табір циганський енкеведисти напали, одібрали все ѹ теж кудись відправили їх. Вожак, кажуть, ледве одкупився...

Осінь жаркою в Москві виявилася. Пісок так і скрипів на зубах. А тут прийшли: «Країщих направляємо на далеке підприємство, аж до Сибіру. Батьківщина направляє...». У потязі з'ясувалося, що не тільки країщих вивозили, а ѹ тих, хто ѹ у переходах із квартами порожніми стояли...

Світла меншало ѹ меншало, видно, сонце до заходу хилиться, а сподіваних машин щось не чутно. Шуміла тайга, дерева тріщали, щось інколи скрикувало — звірі, видно. Вихователька розказувала, що в цих краях і вовки, і ведмеди ѹ рисі водяться — дикі краї. Хлопцям ёсти хотілося... Постріл почувся — один, другий... Десь далеко собаки загавкали. Може, то за ними йдуть? Олесик з хлопцями у тайгу пішов, майже з голими руками в надії на якихось людей натрапити та допомоги попросити. Зброя була лише у Миколи, але він нікому про те не говорив.

Секлета Трохимівна перед тим, як ѹ мали забрати, якось принесла до нього вузлик.

— Хай це у тебе полежить, там цінна річ для мене.

Він і не цікавився, що там лежить — хай би ѹ ішо. Потім, коли ѹ забрали у вузлику знайшов невеличкий бравнінг та патрони до нього. Хотів викинути непомітно ту зброю, але не було змоги, переховував з книжками.

Хлопці притягли косулю, у капкані знайшли, значить, десь близько є люди.

...Сорок їх усіх було.

Шматували м'ясо, гріли на вогні і гризли. Босий терпеливо чекав, поки воно в казані ввариться.

У сутінках сильніше шуміла тайга. Сніжинки тіло обпікали.

Холодно хлопцям, все що мали на себе повдягали, а зуб на зуб не попадав. До вогню тіснилися, а він грів все менше і менше.

— Добре Босому, він один холоду не боїться, — дрижали хлопці.

Босий вдовольнявся м'ясом і в прикуску з пляшки горілку хилив.

Надворі морозом дихало. Одна кухвайка на всіх. Коли ті вранці не прийдуть — біди не минути. Одному лише Миколі — чим холодніше ставало, тим йому теплішало. Він сидів в одній сорочці — свій піджак Олесику малому віддав. Морозяний вітер приемно обпікав тіло.

...Снилося страшне: неначе за вихователькою енкеведешники приїхали, а він відбивається всю дорогу, і руками й ногами військових гамселять. Крізь сон проривалися нелюдські крики.

— Дай я його своїми руками задавлю, суку! — хрюпів босяк. — Пусти, сука!

— Я йому й сам кишки випущу! — горлав другий.

— Хлопці, у нього ніж!: — настраждано зойкнув Олесик і заголосив од болю.

«А де ж ті енкеведешники поділися? Старців сліпих злякалися?» — вдарила Миколі в сонний мозок думка.

Зарізали, зарізали Олесика... Микола силиться розплющити повіки й не може, стомився дуже біля важкої роботи.

Бравнінг чомусь не стріляв. Микола ж спробував зброю біля річки — так була ж справна.

Потім лід на замерзлій ріці сокирою рубав, а він такий грубий — ніяк до води не дістанеш.

Купалися. Тіла їх розгарячілі — близько-близько.

Енкеведешники виховательку забирають. Вороння каркає, димом чміхають чорні машини.

Він все те бачить! Бачить!!! Прозоро, як в дитинстві неначе! Невже прозрів! Він кричить од радошів. І прокидається нарешті.

Світ в око притухле заглядає. Скрізь тиша німа.

Босий ледве розплющає очі, повіки змерзлися, а скрізь м'яко так і біло, наче в лікарні. Хлопці сплять. Це за ними, видно, вночі приїжджали й перевезли до якогось житла. А Микола спав і не нічогочув.

Сплять хлопці на білих подушках, вкриті білими ковдрами. Солодко сплять. Чекай, та це ж та ж сама тайга сніgom

вбрана. І кострище чорніє з-під снігу, згасле. Всі дрова спалили.

А мороз таки сильний, Миколі в руки зашпори позаходили, довелось снігом розтирати.

— Хлопці, хлопці, вставайте! Гов! Міцно ж сплять хлопці, тільки щось не дуже на сплячих схожі.

— Олесику, братику, прокидайся!..

Не дихає Олесик. Руку під кухвайку засунув — гріє. І Василь не прокидається. Усі покоцюбли.

...Воно заревло — чорне, волохате й на Босого посунуло. У Миколи бравнінг напоготові. Гримнув постріл, і воно заскавчало. Микола натискував на спусковий гачок, доки воно не змовкло. Відскочив і побіг, продираючись крізь хащі. Сліди босі довго тягнулися за ним, чорніючи на снігу.

Десь зовсім поряд прострекотів кулемет і загавкали собаки. Микола перезарядив бравнінг і собі вистрілив. Кулі над ним просвистіли.

Житлом запахло, ютівним чимось.

Голоси жіночі.

— Гляньте, гляньте, він босий!..

Світ йому раптом закрутівся, серце сильно-сильно застукотіло в грудях, а річкова вода заколихувала.

Голос виховательки поруч — такий ніжний і рідний до болю.

— Миколо, сонечко мое...

Він шукав жінку в темряві руками й на огорожу колючу щоразу натикався.

Проволока — рясно-рясно протягнена, безжалісно руки колола, пси вже майже поряд гавкотіли.

Микола бравнінг у руці стискав, який і досі запах її парфумів зберіг.

Раптом Босий побачив свого батька — вутленького, згорблениго. І матір заплакану, братики й сестрички стояли в платтячках новеньких...

— Удівітельно, но в него обмороженія нет, — сказала жінка, обдаючи Миколу смердючим цигарковим димом. —

Может, ето снєжний чоловєк? Пісалі ж о такіх в газєтє...
Слепой только... I голодний очень...

— Помить і накорміть! — скомандувала якась друга, начальниця, видно.

— Ви краще братиків моїх та сестричок нагодуйте, бо спухли з голоду... — шептав благально. — Я й так...

— Накормім...

Кандзор смачно пахне! Босий ложки шукає, а воно всюди проволока колюча в руки коле.

ПЕРЕМОЖЕЦЬ, ЗНАЧИТЬ

Час, що з десятої до другої, — наймарудніший. Тягнуться, мов бурякові гони у спекотний день. А він же колись допомагав матері сапати оті рядочки. Вона біля двох одразу поралася, а Віктор і з одним не встигав. Не міг дочекатися, поки до лісосмуги дійдуть — там холодочок і бочка з джерельною водою.

Монотонно й набридливо клацає будильник, лунко так: клац-клац, клац-клац. Бувало, вставав з постелі й виносив «клацало» аж на веранду, щоб не докучало, але тоді ставало ще тоскніше. В кімнату доноситься гомін за вікном, там життя: півні кукурікають, собаки гавкають, хтось відрами бряжчить, йдучи до криниці. Але на якусь мить наступає тиша, важка, здушує скроні, в голові зчиняється шум, який все посилюється і посилюється. Тоді Віктор обережно опускав з постелі на долівку хворі ноги, ставав на милиці й дибуляв вмикати телевізор. Від мерехтливого екрана починали боліти очі. Радіо слухав — теж голова стомлюється. Вже всі путні книжки, що в сільській бібліотеці були, перечитав. З нудьги став свої роздуми у загальний зошит записувати, бо, коли читав різну муру, іноді здавалося, що він міг краще написати. Але то лише здавалося, бо тільки розпочинав сюжет, а він за кілька сторінок і губився, у порохно перетворювався... А от щось коротеньке міг зліпити, мініатюрку якусь чи етюдики. Такі речі часто в журналах, газетах друкували. Куценькі, в кілька абзаців, а так гарно сказано, що за душу беруть. Він вже пробував свої писання до тих редакцій надсилати — не друкують. Кажуть, не вистачає Вам (саме так, на «Ви» звертаються) якогось штришка, щоб оживити образ... А що за образ

і який такий штришок — не пояснюють. Видно, дуже розумні, а може, й самі не знають. Лише районна газета, не відаючи про ті «штришки», друкує іноді його «шедеври» в суботніх номерах, на останніх сторінках. Трохи, правда, підправлять, і наче добре виходить. Вчителька його — Олександра Яківна — приходила провідувати, каже, з нього гарний письменник вийде, тільки скоріше видужувати треба. А який там письменник з сімома класами...

Все так раптово перервалося. Й зараз нічого немає: ні школи, ні канікул, ні друзів... А була Лариса — красива, лагідна дівчина з довгою косою і великими синіми очима. Сама вона з малесенького хутірця, де є лише одна невеличка вуличка та низка хат. За шкільної пори Лариса жила в гуртожитку, і він передавав їй через дівчат (бо сам соромився) букети травневих тюльпанів чи пахучого бузку. А ще плавали вони тихою заводдю на Бузі, на великому громадському човні, якого навіть не замикали ніколи, і кожен міг узяти його, кому на другий берег треба було. Усе це тепер — у часі минулому...

Тієї осені в їхньому селі ставок спустили, а вони з хлопцями, йдучи зі школи, заходилися волок дядькам тягати. А вода холоднюща! Зате коропів дзеркальних додому принесли. Хлопцям нічого, а він оце захворів. Із школи «шивидка» забрала, то Віктор відтоді вже й не ступив на шкільний поріг. А йому ж так учитися подобалось, особливо літературу любив, диктанти краще од інших писав.

Запалення в кістках сталося, остеоміеліт по-ченому називається.

В одному місці операцію зроблять, рана в іншому утворюється. Та ще й на обох ногах. Як дуже сильно боліло, то й на милицях ходити не міг. Та й нині Віктор лише з потреби з ліжка піdnімається. А рани то приживають, то знову роз'ятрюються. Вже операції перестали робити, кажуть, само пройде — не проходить. Коли на ноги починає зводитися, млість б'є й голова паморочиться. Воно й не дивно, вилежав скільки часу, то хвороба своє бере, інфекція у тілі бродить.

Однолітки ж у містах учаться, деякі вже в армії служать. Провідують інколи на студентських канікулах, як він удома буває, а не в лікарні. Та краще б уже не провідували. Ларису хотілося побачити... Але вона ще в дев'ятому класі до інтернату поїхала — мати в неї померла. Інколи листівки шле. Та що з того... Написав їй, щоб іншого хлопця собі шукала, здоровішого.

Клац-клац, клац-клац... У голові клацає і аж у груди оддається... А всього тільки п'ятнадцять хвилин минуло.

Час лине швидко тоді, як хтось у дома є, або коли він щось пише. Просто так, для себе. Чверть години — сторінка готова, ще сторінку змережить, — і знову годину як корова язиком злизує.

Мати завжди тихо до хати заходять, наче аж винувато якось.

— Їсти будеш? — перше, що спитають, хоч добре віддати, якою буде відповідь.

Їсти йому ніколи не хочеться. Ото тільки воду пив би і пив би, смачна вона в їхній криниці. Або ще молока кислого. Мати ж, як на роботу ідуть, нанесуть всього з кухні: картоплі вареної, сметани, повидла сливового, меду... А він і не доторкнеться ні до чого. Все воно так і лежить, рушником білим прикрите. Й бачити ту їжу не хочеться. Коли, пересиливши себе, ізжує що-небудь, воно довго тоді каменюкою усередині стоять, дихати заважає. То мати вже не докоряють йому за це. Як на часинку навідується додому, пораються собі тихо по господарству, але Віктору вже хоч час не так довго тягнеться, трохи затишніше почувается, що не один. А коли мати знову до короварні підуть, брат зі школи повернеться.

Надокучило йому таке життя... Все хворіє, хворіє. І батькам теж надокучило. Якось чув уночі, мати казали батькові: «Сам мучиться й нас коло себе мучить. Помер би, то виплакалася б...» Тато змовчали. А воно й правда, може б, вмерти, та й по тому? Смерті він не боявся, по лікарнях набачився, то не страшно це зовсім. Бувало, в лікарні, як помре хтось — ходячих мов вітром з палати видувало.

А він мусив годину з мертвяком усамітнюватися (така інструкція, раптом оживе?..) Хворі лише тоді з'являлися, як санітари виносили тіло до моргу. Якийсь час у палаті тихо було, ніхто анекдотів смішних не розказував. Думали про суще, про долю, кому яка випала. «Ти молодий і переростеш свою хворобу, — заспокоювали Віктора дядьки. — Тож за нас дівчат поголуб, чарку вихили, не зайву лише, щоб не зашкодила». А воно, бач, і молодому не йде на по правку. Й весна на порозі, сніг розтанув. Але ж може...

День сьогодні сонячним видався. Як казала баба Лади-мирка, хто вмер, буде каятися.

Хвилинна стрілка ледве-ледве перетинки минає. Ма-рудно... Батько, як під чаркою, то свариться з матір'ю, щоб ферму кидала та за сином доглядала.

Вона б і доглядала, може, та де ті гроши на ліки візьмеш?

Нудно в хаті... І якось аж моторошно. Скрипнули сі-нешні двері, і щось зачовгало по підлозі. Віктора піт пройняв, і серце лунко забилося у грудях. А воно пройшло в кухню і до спальні ступає. То дід Махтей, він коли чарку перехопить, то йде хворого сусіда провідувати. Ось і тепер приперся — старий, згорблений. З-під шапки жмут густого волосся, сивого-сивого, як вигоріле срібло, виглядає.

Простягнув Вікторові два червонобоких яблука — мав біля хати одну-єдину яблуню, і яблука у нього весь рік не виводилися — в льюху холодному зберігалися. Зирив сірими безбарвними очима, які колись, казали, карими були. Дід Махтей довго так дивився, дивився, а тоді з грудей, мов стогн: Bi-i-i-t-я... — Проходила якась хвилина, і новий стогн вихоплювався з далекої глибини назовні, — Вітя, синок, ну як же це так вийшло?.. Такий здоровий, справний був — і на тобі...»

І Віктору теж жаль було, але не себе, ні, діда Махтея більше. І дід знову вкотре переповідав переповідане.

«...Покрова тоді холодною була — іній бурячиння вкрив, а в нашому селі храмовий празник. Твій батько прибіг до нас жовтий, мов віск, та й каже, що Маню до лікарні везти треба, бо пологи починаються. Я ж так начаркувався, що

й із полу не піднімуся, не те що коней запрягти. І коней батькові не можу передати, бо голова колгоспу вредний, на кілька трудоднів міг оштрафувати. Ото завантажили спочатку мене на підвodu, а потім за матір'ю твоєю поїхали. Я їм усю дорогу туркочу: — Як син народиться — Віктором назвіть. Кажуть, ім'я оте — переможець, значить. Вони, бач, і послухали.

Дід розказав і надовго замовк. Утирав слізози рукавом, а згодом вийняв з кишени чисту носову хусточку й дбаливо витер нею свого пощерблена носа. А тоді за другу розповідь узявся. Теж знайому.

«Вітю моого током убило, струмом, чуєш?.. У нас його, току, тоді ніхто й не знав. Біля господарства іноді дінама світила... А в Германії, знаєш, усюди електрика. Ото як наші прийшли, з табору визволили, а в'язнів у баню повели митися. Вже надвечір було, то хлопці Віті й кажуть: біжи-но, Рижунець, світло ввімкни. Він рукою мокрою по стіні — вимикача шукав, то й убило Вітю... Хлопці до нього, бо всі ж земляки зібралися, а синуля мій уже й не дихає... А вже додому збиралися, одіж їм видали, сорочки нові, а воно на смерть, бач, видали...»

І знову з грудей, як із ковальського міха: «Вітя, синок, що ж ти так?.. Не можеш на ноги?.. Чого ж ти не вберігся?..»

Од діда тхне горілчаним духом, й Вікторові хочеться, щоб він уже йшов собі геть, не стогнав, бо й без нього на душі гірко. Та краще помовчати...

Мовчать...

...Пам'ятається, хлопці усі їздять Бугом на ковзанах — в одних закорсані, в інших — тонесенькі «ластівки». Поприпасовували мотуззям до чобіт і ріжуть лід. Михайло з Терешком Софійним начепили по одному саморобному ковзану, та й ковзають біля берега — срамота... А тато вже другу зиму обіцяли до міста за ковзанами поїхати... Віктор лише з берега за ковзанярами спостерігав. Аж ген біля верболозу сани зупиняються — дід Махтей од тракторної бригади іде, Віктора підзиває та: — «Ану, синку, поміряй черевики». А до черевиків ковзані припосовані, як у сина прокуророво-

го, Сашка, котрий на канікули до баби Тодошки приїжджає. Міряє. А вони такі теплі зсередини, аж по серцю тепло оте розливається. А хлопці збіглися усі — у друзі набиваються.

...Коли з щедрівками до діда Махтєя з хлопцями заходили, то баба Текля Віктора до хати закличе й обов'язково червоненську йому дасть — на цукерки. Та ще вузлик солодощів різних до рук тичуть. І слізози втирають: біжи, дитинко, доганяй колядників своїх.

Віктору вже несила терпіти діда Махтєя, як і самоту свою.

— Вітя, синок, ти скажи, що тобі треба? Що хочеш куплю, чуєш?.. Книжку усю одпишу тобі. Щоб лікарям заплатив, аби лише вилікували тебе, чув? Бо нам, старим, уже нічого не треба... Вилікується, невістку до нас приведеш... Чув? А біля татка нехай Василько живе. Він менший...

— Йшли б ви, діду, стомився я, відпочити хочу, — врешті не витримує Віктор.

Дід Махтей слухняно човгає в сіні.

Брат Василько портфель з книжками в куток та до кухля з молоком. Крім молока, йому ніякої їжі й не треба. Випиває до дна й біжить на вулицю м'яча ганяти — земля на вигоні уже підтряхла, то хіба його в хаті втримаєш? А Віктору знову так незатишно одному.

Клащає годинник. Сьогодні й рані наче не так печуть. Як робив собі вранці перев'язку, то й бинти сухі були. Може, вже гойтесь? Сашко он (брат по нещастю) приїжджав у лікарню на перевірку — все пройшло у нього. Але ж там батьки старалися, які лише ліki й не діставали, то й видужав. А Микола Синиця помер від зараження крові — не допомогло лікування. Такий розсудливий хлопець був. По сусіству на ліжках лежали, були в них завжди розмови — одверті, щирі.

— Ким ти хочеш стати в житті як вилікуєшся? — спітав якось Микола. — Письменником, мабуть?

— Звідки знаєш?

— А хіба не видно...

Віктора несли на ношах до палати, а він побачив, що в шафах у коридорі повно книжок, не витримав і спітав:

— Можна мені буде книжки ці читати?

— Можна, — сумно посміхнулася медсестра. А Микола й здивувався тоді:

— Дивний, не питає, чи вилікують, а книжками цікавиться. Здоровий будеш — то й книжки милі будуть, нікуди не дінуться.

Тоді Віктор ще не думав про своє майбутнє, але гарні книжки подобалися, якщо в них правду писали...

І Микола ще казав: «Коли хочеш чогось досягнути, горілку обходь. А станеш у чарку заглядати — не буде діла. Жінка розлюбить, до других бігати стане, діти одвернутися, а далі горілка доконає, як оця наша болячка. З пияка людини не буває. Дивись, як вилікуєшся, обминай її, гадюку.» Микола завжди одмовлявся од спиртного, коли хтось із сусідів і пропонував скропити в лікарні здоров'я. Тільки єдиний раз, прийшовши з перев'язки з опухлою, мов колодою, ногою, попросив санітарку, щоб принесла пляшчину.

Вихилив усю, нікого не пригощаючи, немов воду вихилив. За тиждень його не стало.

Брат заніс до хати свіжого весняного повітря. Так життям запахло...

...Згадується, йшли вони тоді з Ларисою заводською алейкою — бордюри щойно побілені, і лінії рівні-рівні вели вдалечінь. Листя на молодих тополинах терпко так пахло.

На листівці Віктор написав коротко: «Не пиши мені, бо дуже хворий.» І все.

Купа газет на столі і... од Лариси лист нерозпечатаний. А в районці надрукували його оповідання, на половину шпалти, ще й малюнок до нього: гарненька дівчина з пухнастими вербовими котиками.

«...ти пробач, що порушую етику і перша зізнаюся тобі, що люблю...» — застрибали в очах рядки слів.

Щасливим пташиним щебетом відгукнулося писане в серці, потяглося до нього весняними півниками і тюльпанами, що вже витикалися із землі.

Віктор з милиць на ноги став.

ХМІЛЬНА МУЗИКА ВЕСНИ

Тихо так у селі. Здається й повітря дзвенить від тиші. А вишні квітують рясно-прерясно, бо коли цвіте деревен, то вітряно й прохолодно. Дихати легко, а в душі наче бринить мелодія, яку колись Хміль вигравав на скрипці. Серце від тієї музики випурхує із грудей і летить-летить кудись. Ніжним бентежжям обгортава весна, і хочеться, як отому Хмелеві, закохатися й повіятися світ за очі...

Он у Хмелів хвіртка хляпнула — дружина і син на дорогу вибігають раз по раз. Голька долонею, як дашком, одтінює очі, щоб не сліпило, і все виглядає. Другою рукою спирається на палицю, бо ледве дибуляє — ноги болять, простудилася колись на буряках. А ще зовсім молода, і сорока не виповнилося, та бач, нещастя — хвора.

...Тоді після Покрови кинуло мокрим сніgom, а на ранок вдарив мороз. У полі — буряки. І людей із міста, і машин із військової частини нагнали їх вивозити. Не годилося добру пропадати, та вже й відрапортували про зібрані центрери. Тож Голька — попереду всіх. Коли загадали в клубі премію отримувати, а в неї одняло ноги. Скільки потім грошей по лікарнях порозвозила й на курорти їздila — не вилікувалася, лише попустило трохи. Ось і шкандибає з палицею. Ледве з хатньою роботою порається, а не те щоб на городі. Із Хмеля ж помічник абиякий. Тут копати, садити треба — весняний день рік годує, а він, вздрівши якусь пташку, стане, любується, а потім замуркоче собі щось під носа та й повіється з поля — грати.

Замолоду Голька гарна була, спритна. Та й Хміль тоді, мабуть, кохав її, не бігав за молодицями. То з роками скавися: як той казав, сивина в голову, а біс у ребро. Нудився

вдома, а тут ще й Голька наполягала, щоб до хазяйства брався — чи хлівець лагодив скотині, чи ставив загородку для курей. У нього ж руки недоходили. Візьме ту скрипку та дивиться, дивиться на неї. А тоді торкне струну пальцем — і знову дивиться. Коли вже заграє, та такої журливої. І знову загорне скрипку у шмат полотна та й піде десь.

От і сьогодні у Хмелів неспокійно: хазяїн відбився од хати. Вже й Валерій (іхній син) прихоплює прищіпкою штани, лаштується в дорогу. Батька шукати. Гульбища у Хмеля стали дедалі частіші. Цієї зими як пішов колядувати із кумом, аж через місяць повернувся додому. Шукали всюди, і в міліцію зверталися, та не знайшли. А він якось з'явився вранці, коли син вже пішов до школи, бо стидався Валерика: одинадцятий клас закінчував хлопець. Хміль, не поївши, переодягнувся та й подався на тракторну бригаду — там на нього чекав розібраний трактор. Бригадир полаяв та й дозволив працювати, бо мало було охочих порпатися в мазуті...

У Хмеля, видно, знов збунтувалася кров, і він десь зник. А як вигравав же перед цим! Що то за мелодії?.. Звідки вони бралися? Де і коли він їх чув? Струни, здавалося, промовляли словами. І так без угаву, без перепочинку. Аж за околицю було чутно ту музику, яка, мабуть, тут же народжувалася у Хмелевій голові й розсotувалася закутками села, озываючись десь на долині, чи в колгоспнім саду, або аж ген — під лісосмугою. Раніше, бувало, дядьки та хлопці пробували до нього підсідати з балалайками чи баянами, а воно не виходило отим оркестром, бо Хміль страшенно сердився, коли хоч один звук не той. «Як ти тільки не так береш, то віриш, мені мов ножем під самісіньке серце», — казав і дуже просив того «музиканта» не заважати. А сам грав до глибокої ночі, доки ранкова прохолода не стискувала груди.

І його батько музикантом од Бога був, сліпий лише. На віспу в дитинстві перехворів. Ох, і гарно грав на скрипці біля сільбуду, а сільський оркестр його підтримував. Коли ж заболять пальці — він і зупиниться: мовляв, курити хочеться, а хлопці йому припалену цигарку: тільки грай.

Мати Хмеля — Фотина — через ту музику й вийшла за батька заміж. А він їй усе життя перетворив на суцільну мелодію. Хоч і незрячий, а все в господарстві робив: і воду носив, і корову доїв, і визернював кукурудзу. Та і з поля вкрасти — Фотина веде його за руку, а він, як віл, пре отічували з кукурудзою чи буряками. Й померли майже водночас: вона в понеділок, а він — три дні по тому.

Хміль змалку батькову музику засвоїв: на шкільних музичних олімпіадах завжди перший, а в музичне училище oddали його, а там треба було свій баян мати, та ще і якийсь «на замовлення». У хлопця своїх грошей не було, а з батьків не схотів дерти, то й пішов на курси трактористів.

Голька до його музики байдужа. Їй якби хазяйство trimaloся. Хотіла мати й хліб, і до хліба. Працювала до чорноти в очах, а гроші, як тільки зашелестять у руках, несла до райцентру на книжку. Та воно, бач, тепер держава обдерла, мов луску. Хміль хотів купити «жигуля», бо йому виділили за рознарядкою, але жінка не дозволила на ту іграшку тратити гроші. Мовляв, тобі вона не потрібна, а син ще хай підросте. Мопеда придбали Хмелю, щоб не натруджував ноги.

І на кохання Голька замолоду була щадливою. Ото привела сина, щоб мати помічника, то й усе. А Хміль мов зірвався з цепу. Як вгледить якусь красуню, ота його вразлива душа і бринить, і веде. Не відпускати, не звідавши солодкої спокуси. Не раз, кому перетолочував поле, підловлювали його — і провалювали голову, й бучків отримував, проте не каявся, не шукав броду. Хоча солодко Хмелю було не тоді, коли водив смичком, а опісля, коли повертається додому. Сяде в садку на лавці, а мелодія все лунає йому. Так просидить і до ранку.

Непоказний він був — кістлявий, рудуватий. Чуба носив парубоцького, який спадав йому на очі, а він мов кінь, у спекотний день: тріпне головою, і стає чуб на крило.

Чи справді любили його жінки, чи тільки жаліли, хтозна... Хіба ж зрозумієш ту жіночу вдачу... Але чи це важливо? В повітрі тоді ще довго линуло: «Любий, любий...»

От і зайшло сонце, а Голька все виглядає. Немає Хмеля, й вона вже достеменно знає, що його тепер не буде довго, але сподівається, що, може, хоч цього разу не забариться десь безпутний хазяїн. Хвилювалася: не дай Бог утоплять або вб'ють.

І Валерка он тягне велосипед до воріт — видно, не знайшов сьогодні батькових слідів, очі похмуро відводить убік на німе Гольчине запитання. Та де його знайдеш?! У нього одна дорога, а в сина — десять. І не знаєш, яку вибрати, де пригрівся той батько.

А вранці загомоніло село: Хміль ночував в Олійничих-вчительки. А вона ж молодесенька, лише закінчила інститут, в дочки йому годиться. Хмелева музика їй припадала до душі. Та чоловік повернувся невчасно — в Одесу м'ясо возив продавати. Кажуть, розходяться вже.

Хміль не пішов і на роботу — узяв корову за налигач і повів пасти за Деренюху. А яка там паша? Травичка виткнулася тільки-тільки. Зілля жаб'яче жовтіло де-не-де.

Ніхто з домашніх його не чіпав, не смів. Знали: стече вода, а річка знов вбереться в береги.

Хміль курив цигарки — одну за одною...

...Уже й ранок, од вишневого цвіту наче аж легенький димок. Хміль так і сидів на отій лавці, де завжди виводив свої мелодії. Ледь теплий сидів, і білий суціль — вишневий цвіт.

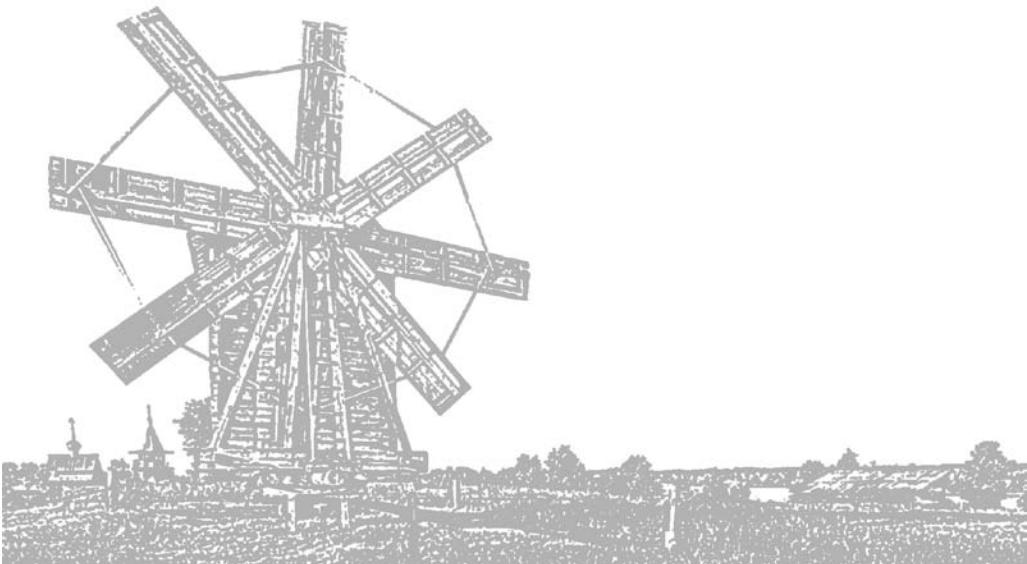
У лікарні, вмираючи, сказав: їхав на мотоциклі та впав. А не зізнався на якому мотоциклі і з ким їхав. Усе було поодбивано в нього всередині. Сільчани, звичайно, здогадувались, чи їх рук те діло, але ж хіба ж судитимешся, та ще в такій справі?

Квітує. Тихе надвечір'я. Жаби в ставку, біля горішнього млина, справляють весілля. А якщо прислухатися добре, можна музику почути, оту Хмелеву.

Молода вчителька слухає музику весни в себе на подвір'ї й втирає слізози. Така жаліслива.

Viktor
POLEANETKYI

MEMORIA
INIMII

DIN PARTEA AUTORULUI

Satul meu de baștină, Kapitanka, e situat în sudul Ucrainei, la hotarul dintre două regiuni — Nikolaev și Kirovograd. A fost întemeiat de către coloniști din Podolia în secolele XVII–XVIII. Stăpânii polonezi, conții Potoțki, i-au împroprietărit pe strămoșii mei cu câteva desetine de pământ, impunându-le și numele lor — adică Poleanețki. Dar străbunii mei, pe lângă faptul că și-au îndeplinit cu cinste misiunea lor din cele mai străvechi timpuri de a prelucra pământul, au știut să păstreze cu sfîrșenie tradițiile lor populare, obiceiurile, limba, cântecele. Si chiar în ciuda deceniilor de internaționalizare sovietică și a „cortinei de fier” noi am știut să ne păstrăm neînținată identitatea națională.

Eu, personal, cât și colegii mei de generație doream să știm cât mai mult despre vecinii noștri apropiati, doar Ucraina este vecină cu Moldova și România. În anii șasezeci, când au apărut tranzistoarele, pe unde lungi întotdeauna răsună: „Aici București, România, programul unu”. Si după știrile scurte, începea programul muzical: cu cântece melodioase, scânteietoare, pline de viață, care purtau în sine întreaga cultură a unui popor temperamental, cu bucuriile și emoțiile lui laolaltă.

Cu timpul, a rulat cu mare succes pe ecrane pelicula sovieto-română „Cântecele mării”, iar noi ascultam cu sufletele la gură vocea renumitului cântăreț Dan Spătaru. Astfel, cu timpul, mi-au devenit apropiate melodiile vecinilor, limba lor și am înțeles un mare adevăr: popoarele noastre au multe trăsături comune.

Cu mare placere am citit operele lui Panait Istrati, Ghertei Muller, ale clasicului Dimitrie Bolintineanu și încă ale multor scriitori contemporani.

Un alt imbold al dorinței de a edita o parte din scrisorile mele în limba română l-a constituit și faptul că în prezent în Ucraina

trăiește aproape jumătate de milion de vorbitori ai limbii române. În prezent ei prețuiesc în egală măsură atât creația lui Mihai Eminescu, cât și pe cea a lui Taras Șevcenko. România este membră a Uniunii Europene, cale ce-i surâde și Ucrainei.

Sunt fericit că datorită cunoșcutului scriitor și traducător Simion Gociu pot aduce la cunoștința scumpilor vecini crâmpeie din cultura și viața poporului meu.

PUIUL DE COCOR

Arșiță. Ca în cuptor, insuportabilă. În jur, cât cuprinzi cu ochii — pajiști întinse. Prin fânețele din zare se plimbă dintr-un loc în altul, ca niște turme de oi, miraje fără început și sfărșit. Resturile gălbui-cafenii de iarba s-au uscat până într-atât, încât se măcină când te atingi cu degetele de tufele acestea mici și ţepoase.

Și măcar să fie urmă de nour pe cer ori să adie o boare de vântuleț. Buze uscate și crăpate. Pe dinăuntru te ard flăcările unei dogori insuportabile și din pricina soarelui scăpitor îți vine greu să deschizi ochii. Nu-ți simți trupul, el parcă s-a descompus, s-a înechat într-o mare de durere.

Myhailo singur-singurel în stepa încinsă. Dar nu e chiar aşa. Nu e singur. Iată și un pui de cocor cum șchiopătează cu pliscul căscat, răsuflând greu. Are aripa frântă! Îi săngerează. Poate, îi este sete. Dar unde să găsească măcar un strop de apă? Tipă jalnic de durere și de neputință de-ți strânge inima de jale.

— Nu țipa că mă doare capul, îl roagă băiatul. Iată apă în băltoacă. Numai că au tulburat-o broaștele. Bea și taci că mă doare rău de tot. Un fascist a tras cu automatul și m-a rănit la picior... Nu, nu m-a rănit în pădure! Pășteam vaca unchiului... Si cineva a împușcat din tufe...

Ca să vezi, n-a vrut să bea apă tulbure, a mers mai departe. Un șarpe înloată în baltă. Vara sunt o mulțime în pârâu. Huși! Mă gădilă la picior, iar el mă doare. Bine că pârâul i-aproape. Poți să bei până te saturi. Dar unde a dispărut pârâul? A secat. Numai mâl a rămas pe fundul lui, prin care mișună o mulțime de mormoloci și lipitori... Lângă sălcii — un izvor. Ce sete l-a prins!.. Înghite cu lăcomie apa rece, se odihnește un pic, își vine

în fire și iar înghite cu lăcomie cercând să potolească odată cu setea și focul usturător al durerii.

— Bea, feciorașule..., se aude din depărtare glasul mamei.

„Mamă, unde ești?” încearcă să-o cheme, dar vocea nu are putere să se rupă din piept la libertate.

Din forfota bălții apare iar șarpele atingându-se de rană. I s-a făcut frig, iar Myhailo e în cămașă, fără pufoaică, fulgi de diferite culori îi înțeapă tot corpul. O, puiul de cocor iar a luat-o din loc... Omăt însângerat?

Trebuie să aprindă niște vrejuri, să iasă fum, în răzor este o sarcină întreagă... S-au aprins, trosnesc. Omătul s-a topit îndată și în locul lui au apărut o mulțime de flori! Chiar și merișorul sădit toamna trecută a înflorit. Nu-i timpul lui, floricelele trebuie rupte, ca să nu chircească pomulețul, aşa l-a învățat tata.

Soarele pârjoilește fără cruce. Fierbinte. Dureros.

— A-pă-ă... abia de se aude vocea lui Myhailo. Iar bea, dar apa n-are nici un gust. Cu greu desface pleoapele ca să scape din mrejele visului urâcios. Dar conștiința se grăbește să-l convingă: nu, acesta nu-i un vis. Îi acasă. Prin sticla afumată de la lampă pe perete, pe bucata de materie cu care-i astupată fereastra, pe rochia mamei se proiectează o lumină la fel de fumurie. Alături o femeie necunoscută. „Doctoreasa”, l-a fulgerat un gând. De grindă s-a prins o pânză de păianjen și un păianjen mare cu cruce pe spate, ca și pe tancurile sau avioanele nemțești. Niciodată n-a văzut un păianjen aşa mare. A țesut pânze prin toate colțurile, ba și degetele i-a țesut, aşa de tare încât nu le poate mișca. De ce mama nu șterge păienjenișul acesta? Un om străin să vadă aşa ceva în casă!

...Puiul de cocor se scaldă în sânge... Bandajati-l, doctoreasa. Vă rog, mai repede. Își pierde ultimile puteri, moare... Au împușcat în el... Când păștea vaca uncheașului... Pe ochi se lasă un păienjeniș... Păianjenul... Îl mușcă de picior... Doa-re...

— Cum să nu doară, cade de acord doctoreasa, ce să-i faci, rabdă, aşa cum ai răbdat când am scos glonțele. Nu te da nici acum...

Ea nu vorbea aşa ca în satul lor, ci un pic mai altfel, dar el nici nu se străduie să înțeleagă cuvintele străine, nici puteri

nu-i ajung pentru a se descurca. Nici fața nu i-o poate privi, e cumva ștearsă, se clătină, se îndepărtează.

— Îi pun o injecție, să-i ogoiască durerea.

A înțeles bine despre ce e vorba, grozav se mai teme de injecții.

Un ac mare, tunchit, a intrat scârțâind în mâna, dar nu l-a durut ca întotdeauna sau, poate, s-a obișnuit cu durerea.

Peste puțin timp Myhailo s-a prăbușit într-o prăpastie fără fund. Și zboară, zboară mereu fără pic de frică.

...A recunoscut deodată stepa aceasta. Și Dereniuha, toată în smârcuri, sclipește de sub rogozul verde, broaștele orăcăiesc vesele în balta și o dâră roșie pe iarba, pe unde a trecut cocorul. L-au rănit în pădure, când se întorcea de la partizani. Dar Myhailo s-a jurat să nu spună nimănui de unde venea. Nu-i nimic, totul a trecut cu bine, glonțele e scos, nu mai curge sânge. Rana se va lecui și iar se va avânta în ceruri, va tipă și se va pregăti de călătorii în țările calde.

...Oxana îi venea în întâmpinare zveltă, zâmbitoare, iar sânii acoperiți de bluza rozietică se cereau la libertate.

— Iată ce îți-am adus, i-a întins lui Myhailo câteva vișine verzi.

— Dar nu-s coapte, îi răspunde el.

— Să le mânçăm aşa, că s-au pârpâlit la soare. Să le mânçăm noi pe toate, nimic să nu lăsăm fasciștilor, îi șoptea tainic la ureche, frigându-l cu răsuflarea ei.

A părâit o creangă. Calul a nechezat neliniștit și-n piept s-a strecurat o râceală. Din văgăună a ieșit Kurt, buzele-i erau mânjite cu gălbenuș de ou, iar părul îi spânzura de sub cască ca streașina la o casă de vădană. A clănțanit cu încrizătorul de la automat și a rânjit mânzește.

A rămas în sat de când au venit nemții. Din pricina rănii la cap l-au socotit cam scrântit și nu l-au trimis mai mult pe front. L-au lăsat pe lângă spital. Cară apă, taie lemn, dar când nu are de lucru, își pune casca pe cap, ia automatul și pornește în căutare de „ouă-lapte”. Apoi aleargă după fetele din sat.

Myhailo a vrut s-o liniștească pe Oxana, să nu se sperie, Kurt-prostânacul nu mai este în viață, l-au împușcat partizanii,

dar ochii i s-au deschis deodată și visul s-a întrerupt, ca și filmul la club. Lampa abia pâlpâie, doctoreasa se odihnește pe pat, iar mama sede neagră ca pământul, odihnindu-și mâinile obosite pe genunchi.

— Vrei ceva, feciorașule?

— Nu, mamă, a oftat Myhailo, lipindu-și pleoapele grele de somn. Un fel de indiferență i s-a lăsat în suflet. Durerea l-a lăsat, de la injecție sau de la oboseală, numai un vis straniu îl neliniștește. Îi amintește de primăvară, când împreună cu Oxana au fugit din trenul ce-i ducea la muncă silnică în Germania.

Lângă izvor a înflorit călinul. Pământul presărat de petale este gingăș de alb, ca un pat de fecioară. Oxana împletește din flori de păpădie o coroniță, pe care și-o pune pe frunte, iar cosițele despletite de vânt, sclipind în soare, formează în jurul capului un cerc auriu ce seamăna cu nimbul sfintilor de pe icoane. Pe buze — gust de iarbă dulciu-amețitoare. De la sărutări lumea se schimbă, devine mai strâmtă. Soarele s-a atins cu o margine a sa de un nour și peste Bug s-a rostogolit încet un tunet. Cearșaful de petale a căzut deodată la picioarele lor și un fulger sclipitor i-a orbit, după care a urmat un tunet asurzitor.

...Și lumea a devenit largă-largă. De după stânci a început să bată un vânt miroitor, picături mășcate de ploaie au început să cadă la pământ. Răsuflarea devine ușoară și inima, eliberându-se parcă de o povară grea, bate ritmic și liniștit. Călinul își scutură ultimele petale, iar pe obrajii Oxanei curg șiroaie de lacrimi. Myhailo s-a lipit de obrazul ei sărat.

— Iartă-mă, a rostit fără să-și recunoască vocea, a devenit alta, străină. Oxana l-a oprit.

— Nu-mi spune acum nimic, Myhailyk. La toate femeile lacrimile-s la suprafață. Eu de acum sunt femeie, fe-me-ie...

O umbră de tristețe i s-a strecurat în ochi și ea a oftat adânc: „Nemțoiul mă târa în grajd, mă bătea, călăul, îmi rupea hainele. Am fugit de el. Împușcă în urma mea, gloanțele șuierau în preajmă, dar nu mi-a fost frică. Mai bine moartă, decât să rămân batjocorită... De tine nu m-am apărat. Numai tu... și pentru o clipă a tăcut mușcându-și buzele: Nimănu-i o vorbă, auzi?”

— Eu...

— Ssst. Cu atât mai mult că-s mai mare decât tine.

Oxana a despletit coronița neterminată, împrăștiind florile de păpădie peste iarba verde ce se trăgea înspre soare.

Ce chin. Doamne, ce chin! Gheața îi strînge corpul ca-n minghine, îl rupe în bucăți... Nu, aceștia-s bibanii încâlcită în mreaja de pescuit. El încearcă să-i scoată din ochiurile mrejii, dar peștii puternici îi zgârâie mâinile cu aripile lor. Mreaja-i străină. Când nemții au început să înainteze, probabil au aruncat-o ori au uitat-o. Ața-i puternică, nu putrezește, să scoți peștele din ea-i foarte greu. Dar și mâinile amortesc de la apa rece. Ea, la maluri, începe să prindă gheăță. Neamțul privește cum se chinuie Myhailo și-i dă un clește oarecare. Ce miloși au devenit, mai ales acum, când își iau tălpășița înspre faterlandia lor...

Din ascunzătoare a ieșit un tun autopropulsant, bătătorind cu senilele malul înghețat. Ba-a-a, acesta-i tanc! Și nici ascunzătoarea nu-i acolo unde credea că se află mai înainte. E pe lângă cuiburile de mitralieră. Dar câte mașini sunt? De-ar ține minte să raporteze partizanilor.

...Mreaja-i plină cu bibani. Acum nimeni nu se ocupă cu pescuitul. Apa e rece, rece. Și peștele s-a lăsat la fund, hibernează, numai tâlharii iștea din mreajă au tot înnotat până au dat de belea. Myhailo a întins mreaja de ochii lumii, ca să cerceteze mai atent întăriturile dușmane. Iar ei, proștii, s-au prins... El spintecă peștele cu cleștele, săngele-i îngheăță în vine... Îl doare... Au să vă mănânce fasciștii...

Mitraliera de lângă cazemată începe a tăcăni, exact ca inima lui Myhailo: tah, trah-tah... Apa îngheăță lângă luntre. Nemții se distrează, împușcă. Un glonte s-a înfipă în luntre. Desigur, o crenguță s-a rupt și s-a înfipă în picior. Sau, poate, glontele. Și încă aşa de adânc... Și de dureros...

Nemții se foiesc, rânjesc dinții. V-am prins, proștilor, pește, de ce împușcați în mine... Degrăbă n-o să vă fie de sagă, ai noștri înaintează... Pe drumuri se vorbea într-o limbă străină, câinii lătrau. Burcik al lor se rupea în lanț. A răsunat o salvă de automat. Câinele a schelălit de durere și a amușit.

Odată cu ei în casă a intrat un val de aer rece și s-a făcut frig.

— Mama, repidi! Unde est partizanen? Aratî repidi!

Un ofițer lung ajunge cu cascheta până la grindă. În spate stau doi deșirați, cu automatele în mâini.

— Cine este acolo? A ajuns lângă Myhailo. Ceilalți doi au îndreptat înspre el țevile automatelor.

— Acesta e copilul meu bolnav, se väcărează mama.

De atâtă sânge cât a pierdut, Myhailo îi mai alb ca varul, încât au apărut și pistriui.

— Kinder?, s-au mirat nemții.

— Ia, ia, a răspuns ofițerul dezamăgit.

— Copilul e bolnav, șoptea mama. E bolnav...

Ofițerul nu o ascultă, cotrobăiește prin casă. Soldații au ridicat capacul de la ladă și au luat cojocul tatei. Iar mama plânge. Dar de ce să mai plângă, dacă nemții au plecat la naiba. Doctoreasa i-a scos glonțele, acum rana se tămaduiește și totul va fi bine.

— Nu mai plâng, mamă, o roagă Myhailo. Piciorul a început să-l doară iar tare și ochii încep a lăcrima. Îi pare rău după Burcik. Va trebui să-l îngroape în fundul grădinii.

— Oxana a dat o fugă până la tine, a murmurat mama. I-am spus că te-ai îmbolnăvit, va veni înspre seară.

Oxana lui... Degraba îi vor izgoni pe nemți, tata se va întoarce de pe front și în casa lor va fi o nuntă mare. Iar comandantul detașamentului de partizani, Anton Lisneak, va fi cel mai onorat oaspete.

Iar latră câinii vecinilor și în bătătură se aude scârțâit de căruță...

Kațoev e beat ca-ntotdeauna. Ține în mână un furtun cu-n sărmac de otel băgat înăuntru. Ochii îi sclipesc sălbatic.

El atunci a nimerit în încercuire, n-a izbutit să fugă, fiindcă l-au înmormântat pe comandant la marginea satului. Sătenii l-au adăpostit, iar el s-a angajat polițai la nemți. Partizanii l-au urmărit de mai multe ori, dar întotdeauna a izbutit să fugă. Avea un cal bun, iute.

— Unde-i partizanul?

— La mine nu-s partizani, s-a speriat ea.

— Dar cine-i acela?

— Fiul meu, e un copil încă.

— Îi rănit? Kațoev smulge pătura de pe el, dezgolind trupul rănit. Aruncați-l în căruță, a ordonat celorlalți polițai.

Mama a început să bocească.

— Închide gura! Mai bine aşterne niște fân sau paie sub rănit...

— Unde-l duci, ucigașule, nemții, și aceia nu s-au atins de dansul...

— Nu țipa, că de altfel te măsur cu asta... Și a răsucit în aer furtunul. Îl ducem la spital. Acolo mai întâi îl lecuiim și după aceea — vom vedea ce facem...

Kațoev mergea înainte, călare pe cal alb. Omătul cădea de pe crengile copacilor. Căruța hodorogea cumplit pe pământul înghețat. L-a prins setea.

Puiul de cocor alerga pe lan că nu putea să zboare, avea aripa rănită. Un fascist a tras în el, când se întorcea de la partizani... Când vor afla ei despre asta...

...Nu știu de ce e liniște și cald, iar omătul timpuriu tot cade și cade peste livada înflorită. Nu înțelegi ce-i mai mult: floare sau omăt...

ÎNTÂMPINĂ-L PE TATA

Telegrama sta pe bordul automobilului și, reflectându-se strălucitoare în parbriz, îi tăia privirea. Au adus-o noaptea și Myhasi, până a semna în listă, l-a întrebat pe factorul poștal de câteva ori dacă el, din întâmplare, n-a încurcat cuvma adresatul. Fiindcă tatăl soției, fie-i țărâna ușoară, a murit anul trecut. Iar al lui Myhasi... nici în gând nu-l putea numi „tată”.

Myhasi a strâns acel formular sclipitor. Dar ochii continuau să-l usture. Poate, din pricina insomniei, toată noaptea a căutat vreun răspuns l-a întrebarea sa, dar n-a găsit niciunul, cu toate că și-a încordat memoria până la refuz.

...A avut o copilărie lungă-prelungă, ca scurgerea lentă a Bugului de Sud. Iar el dorea să plutească pe râul vieții cât se poate mai repede.

Tata în viață lui Myhasi semăna cu un fel de neliniște nervoasă, o veșnică nemulțumire și spaimă.

Total începea odată cu inserarea, când el se întorcea de la cireada kolhozului. Myhasi aștepta cu frică întoarcerea lui. Odată cu lăsatul amurgului portița era trântită cu înversunare, iar zgomotul produs trecea de-a lungul gardului de fier, nituit din metal laminat la turnătoriile lui Krup. În timpul războiului lungă satul lor era o trecătoare și nemții, când se retrăgeau în grabă mare, n-au dovedit să ia toată tehnica, de aceea i-au dat foc, iar taică-său a desfăcut cu pricepere metalul ce mai putea fi de folosintă și l-a cărat cu roaba în ogradă. Din el a făcut gard — o cortină de metal. Așa că în ograda lor nu putea nimeri acum nici animal, nici pasăre de-a vecinilor.

Tata intra în ogradă cu bicicleta, ca un oștean scitic. De ghidon spânzura geanta boțită, de brezent, pa care în fiecare dimineață mama i-o umplea cu mâncare, într-o mânană ținea

„unealta de muncă” — bâta de stejar. Mânjată de baligă era plină cu păr de vacă, tata bătea animalele fără pic de milă și ele amarnic se mai temea de dânsul. Pe Myhasi încă nu-l bătea atunci cu bâta, ci îl sfichiua dureros cu nuiua ori cu biciul. Cel mai tare îl scotea din sărite săcâitoarele muștrări din fiecare seară. Tata, ca o gaie, îl ciupea până la sânge. Era jignitor și strașnic. Iată, umblă prin ograda ca o nălucă, costeliv, ars de soare și de vântul din stepă, îi albesc numai ochii și dintii: căută tei de curmei pentru gâlceavă. Spaima se cuibărește în sânul lui Myhasi și, ca un șarpe, îl umple de fiori reci.

— Iar nu ai păscut bine vaca! Începea povestea veche, cu toate că era rotundă ca un butoi de sătul ce era. Dar tata căuta alte pricini: Măcar să fi adăpat câinele, dacă n-ai fost în stare să-l hrănești.

Vocea lui se izbea de gard, ecoul se amplifica, devinea metallică, de parcă Levitan ar fi anunțat la radio niște hotărâri de guvern nemaipomenit de importante. Iar Reabko se lingea liniștit: a hălit jumătate de ceaun de cartofi rămași de dimineață, a băut apă, iar cutia de tablă a răsturnat-o cu lanțul.

Myhasi simțea cum îl prindeau fiorii:

— Clăpăugule, ești bun numai să înfuleci și să bați laturile. Toată ziua alerg pe lângă animale și mai hrănesc și un trântor pe deasupra.

Din pricina acestor umilințe veșnice, Myhasi era în stare să-și ieie lumea în cap și să se tot ducă să nu vadă și să nu audă pe nimeni.

— Ce stai ca un gogoman și nici nu roșești măcar... Adă-mi o cană cu apă proaspătă.

Lui Myhasi i se umpleau ochii de lacrimi, însfăca vedrele numai ce aduse de la fântână cu apă proaspătă, le vârsa sub păr și ieșea — glonț — în drum, la fântână. Acolo apa-i mai dulce și-i mai departe de casă.

Tata nu răbda nici un fel de contrări, ele îi stârneau valuri noi de mânie.

— Nu-i mai întoarce vorba, scumpul meu, îl sfătuia mama. Fă aşa ca mine. El toată ziua îi cu animalele și a uitat să vorbească omenește. Nu te împotrivă.

— Mamă, cumpără-mi un frățior sau o surioară, a rugat-o el într-o zi. Mi-ar fi mai ușor.

— Cu dragă inimă, dar tat-tu nu vrea, i-a răspuns ea ștergându-și ochii cu colțul băsmăluței.

Sufletul copilului mai are nevoie să de puține sărbători, cât îi trebuie acolo: o bomboană, o cărtulie cu desene, o hainuță nouă.

...Din copilărie, Myhalo a păstrat în memorie numai trei zile din vacanța de vară, când a fătat Kalina, vaca lor. Atunci a umblat și la pescuit, și la bostănărie după pepeni verzi, și de-a războiul s-a jucat cu băieții....

Întotdeauna, la începutul verii, repartizau câte o mașină din colhoz, ca oamenii să poată face cumpărături în centrul regional. Myhalo, probabil ca toți copiii de la țară, aștepta ca tata să scoată marfa din sac. Speră că măcar de data aceasta au cumpărat ceva și pentru dânsul: un cartuz cu cozorocul lăcuit, ca la ceilalți băieți sau, poate, o pereche de sandale ușurele, că bocancii vechi cereau de mâncare și nu mai putea alerga după vacă încălțat cu ei. Dar tata scotea din sac camerele de cauciuc pentru bicicletă, pelerina din pânză de doc, ferăstrăul, vedrele zincate, apoi îl observa și pe Myhasi:

— Iată, am cumpărat căpestre pentru vacă și pentru juncă. Ai să paști animalele și la toamnă am să-ți cumpăr un costumăș nou.

— Dar ați spus că le ducem la cireadă... Myhalo simțea cum îl prinde năduful: toți oamenii din cotul lor duceau vitele la cireadă.

— N-au decât să le ducă. Dar ce-ai să faci tu o vară întreagă? Ai să tai frunze la câini?

A doua zi dis-de-dimineață îl trezea mama:

— Scoală, puiule, să le paști pe răcoare, până dau tăunii. Ca să nu mai strige tat-tu iar. Știi cum îi el... am să te petrec până la marginea satului, că îndată vine mașina să ne ducă la câmp...

Se întâmpla, nu i se dezlipeau ochii, așa de dulce era somnul, ca mierea... Iar acum, când Myhasi are uneori timp berechet pentru somn, nu mai are plăcerea de odinioară să doarmă

diminetile mai mult, îl doare numai capul și i se umflă fața. Ce dulce mai era somnul în copilărie.

La semafor, copii murdari, ca niște fiare mici, atacă „Pejo”-ul lui Myhasi — să-i spele sticlele. Trebuie să le astâmpere cumva poftele. Myhasi băgă mâna în buzunar, acolo — numai dolari, a uitat să-i schimbe. A căutat o bancnotă mai măruntă și a aruncat-o, ca să nu se apropiie de mașină să i-o zgârâie. De, în prezent fiecare câștigă cum poate: unul cerșește, altul fură, celălalt minte. Ca să supraviețuiască. Dar reușesc toți să facă așa?..

Stepa se trezea de abia la Dereniuha — un râuleț, iar odată cu ea se trezeau ciocârlia, marmota și broaștele din smârc. Soarele a aprins roua în mii de culori încălzind coastele râpelor. Cu mult mai târziu a aflat că pietrele celea din stepă sunt niște minereuri din care, după ce au construit uzina, extrăgeau metale colorate.

O mahna adâncă îi rupea inima, când rămânea singur acasă, nu putea citi ori face altceva. Myhasi nu a suportat niciodată singurătatea. Nici acum nu se simțea bine. Și-a trimis soția și fiica la odihnă pe insulele Canare și, de urât, nu-și află loc în casă.

Vietătile din stepă se bucurau de virginitatea căldurii și se veselneau. Oamenii întotdeauna se trăgeau spre Myhasi și nu-l încunjurau. Avea o sumedenie de prieteni. A trecut prin comsomol, partid, mai târziu, când au devenit democrați, prietenii comsomoliști l-au luat pe Myhasi în „cooperativa” lor. Acolo făceau bani cu toptanul. Pentru aceasta, au arendat la hotel o cameră cu telefon și au deschis un cont bancar. Cumpărau ieftin, vindeau mai scump. Pe atunci — pe la baze, fabrici, uzine, colhozuri era marfă berechet, pe care o puteai procura foarte simplu și ieftin, ca într-o joacă de copii. Principalul era să deprinzi regulile jocului. Au strâns atâția bani, încât au deschis o bancă a lor. Iar banii nășteau alți bani — de-ai noștri, de peste ocean...

Oho, drumul a fost barat de un cărucior pentru invalizi, pe deasupra s-a aprins și culoarea roșie. În buzunar i-au rămas numai bancnote de douăzeci de dolari. Dar nu sărăceaște mâna

care dă... Probabil, degrabă cei mai bănoși în țara aceasta vor fi invalizii...

Când venea timpul să meargă la școală, tatăl iar îi găsea ocupație — să ducă lapte învățătorilor sosiți din alte părți. Câte trei litri zilnic. La sfârșitul lunii singur ducea laptele și strângea banii, nimănui nu-i încredința afacerea aceasta. Și de la colhoz lăua banii pentru amândoi — pentru el și pentru mama. Îi ascundea la fundul lăzii de zestre rămasă de la bunica. De aceea Myhasi nu a avut nici o copeică de cheltuială în buzunar. Și înghiętea în sec, când ceilalți copii mâncau la recreație bomboane sau biscuiți.

Își amintește, odată a venit la ei în sat teatrul de păpuși. Nici lecții n-au făcut în ziua aceea, ca elevii să poată vedea spectacolul. Numai Myhasi n-a mers, lui tată-său i-a părut rău să-i dea bani pentru spectacol. L-a salvat învățătoarea.

— Îți dau, Myhasi, o rublă. Ți-ajunge pentru bilet și pentru bomboane. Mai târziu mă voi socoti cu tata...

S-au socotit. O lună l-au durut coastele. De data aceasta din cauza ciubotelor de chirză. A câștigat și mama câteva lovitură, când a încercat să-l apere.

Când Myhasi a absolvit școala, tatăl său a dezlegat punga cumpărând un lucru scump — o motocicletă „Dnipro” care, conform cotei de repartizare, a nimerit la ei în colhoz. Cum numai n-a încercat Myhasi să-i intre în voie ca să-l lase să se plimbe căcar o dată cu motocicleta — zadarnic. Nici singur nu se plimba, fiindcă nu avea permis de conducere. De vreo cinci ori a încercat bătrânul să dea examenul, dar se vede că mintea lui nu era croită pentru știință. Cu animalele — altă poveste, poti striga la ele ori să le sperii cu bâta. Myhasi avea permis de conducere, a făcut cursurile la școală...

Iar tata scotea frumusețea pe trei roți din garajul larg (l-a construit pentru mașină), o spăla, o ștergea cu o cărpă curată, apoi o împingea sub păr, ca s-o admire cu placere cum strălucește, apoi — iar la loc...

Primăvara mirosea a iarbă verde și a floare de liliac. Băieții forfoteau pe drumurile satului cu motocicletele. Unul avea un „Ij” de la tată-său, altul o „Java” rozietică. Feciorul președintelui

ședea la volanul unui „Moskvici”. Iar Myhasi descuia lacătul de la garaj — tata uitase cheile acasă. „Să încerc dacă se pornește”. A apăsat pedala. Inima i se zbătea puternic — avea emoții. Dar motorul a început să lucreze ritmic. Garajul s-a umplut cu fum și Myhasi a încălecat motocicleta și a scos-o în ogradă. „Să ies un pic în sat”, s-a gândit, dar a ajuns până la Livada Verde. Vroia să se laude Ninei, cu care începuse să se întâlnească...

Despre călătoria lui tata aflat cam la o săptămână, cineva l-a părât. Myhasi aștepta un deznodământ, dar nu chiar aşa. În seara aceea repară în garaj un aparat oarecare, l-a rugat învățătorul de fizică. Deodată portița a trosnit amenintător, se aprobia furtuna. Și lângă Myhasi a bubuit: „Ai luat motocicleta?!!” Și de sub bâta de stejar a izbucnit un snop de scântei. La început a simțit că-l doare, apoi a început totul să plutească în jur. A zăcut o lună în spital după plimbătul cela cu motocicleta. Mai mult suferea de obidă și nu de durere.

Cât a stat la spital, părinții au ajuns la divorț. Ce-i drept, în liniște, fără certuri. Mama era cu ochii plânsi. Împărțeau averea. După divorț, ea a început să lucreze la fermă, avea datorii, trebuia să plătească tatei partea lui de avere.

Iar el s-a dus la Voloșka. Multii clienți au trecut prin casa ei. Că numai pe spinarea lor se chivernisea, nu lucra nicăieri, ci alerga numai pe la spitalele să facă rost de buletine. Și încă mai căuta proști care să-o îmbrace și să-o hrănească pe ea și pe fecioru-său. Tata, de pe banii luați pentru partea lui de avere, i-a cumpărat fiului Voloșkai un „Jiguli”, tocmai atunci începuseră să apară. Și acela plimba fete cu mașina lui scăpitoare. Iar Myhasi umbla la fermă, ca să-i ajute mamei, cu bicicleta cea veche, rămasă de la tat-su, că acela a cumpărat alta nouă, după ce a vândut motocicleta. N-a trecut mult timp la mijloc și Voloșka l-a scos după poartă. Mamei i s-a făcut milă și l-a primit acasă, să nu umble pe drumuri, ca un câine pribegie.

Cu toate că părinții s-au împăcat, Myhasi nu i-a iertat obida ce i-a făcut-o, și ea cu cât trecea mai mult timp, devinea mai aprigă.

Mama a murit pe neașteptate. N-a rezistat inima. Se străduia să le pună pe toate în rând cu lumea — și acasă, și la fermă.

— Mamă, crutați-vă măcar un pic, o rugă Myhasi când venea acasă (învăță la institut).

— Dar pentru cine muncesc eu, dragul mamei? Vreau să ai de toate, ca ceilalți copii! Te căsătorești, ai nevoie de apartament, mașină. Iată, acum îți trebuie un costum nou, palton.

— La vară am să plec într-un detașament studențesc. Am să câștig bani.

— Ai să izbutești să lucrezi în viața ta, feciorașule. Eu nimic n-am să iau cu mine, când voi muri, totu-ți va rămâne ție.

În acea toamnă mama a murit. Tata se văicăra că nu are un ban pentru înmormântare, i-a depus pe toți la bancă. Myhasi i-a dat banii câștigați vara la țelină.

„Îți voi da toată moștenirea de la mamă, până-n ultima copeică”, îl asigura el, ba chiar l-a rugat să-l ierte. Dar nu i-a trimis o copeică, barem, cu toate că Myhasi l-a rugat de câteva ori în scrisori. Că vroia să-și cumpere o pereche de blugi, o scurtă de piele. Degeaba, iar în vacanța de iarnă n-a schimbă o vorbă cu fecioru-său. În zori se grăbea la lucru și se întorcea târziu de tot. Când a fost să se întoarcă la oraș, femeia pe care a adus-o acasă tată-său după moartea mamei, l-a condus pe Myhasi până la autobuz și i-a dat bani de drum.

În anul IV s-a căsătorit cu Nina. Tată- său nici la nuntă nu a venit, nici bani nu i-a dat.

— Scuipe pe toate și uită, la sfătuit socru-său. Prostului nici moștenirea nu-i ajută, iar deșteptul se-nconjoară și fără ea.

Socrul era un om de treabă, dar cam bolea. Iar Myhasi, după cele întâmplate n-a mai călcăt pragul casei părintești — a renunțat. După lucru alerga la fabrică, uneori descărca vagoane. Nina cu fetița sedea acasă. Erau tineri și nu prea simțeau lipsurile. Au trăit la un cămin pentru familiști, apoi au primit apartament.

...Trenul trecea de-a lungul peronului. Din ferestre — o mulțime de ochi, dar toți — necunoscuți. Sau, poate, Myhasi nu-i mai recunoaște. Nu-u, i-ar recunoaște. Poate-i în ultimul vagon? Nu, că trenul s-a oprit de acum. Vagoanele-s murdare, prăfuite. și oamenii sunt obosiți, triști. Dar cui îi arde acum de veselie?

Myhasi, fără pic de speranță umblă de-a lungul peronului. Pe alături, ca în filmele de război, aleargă băbuțe și fete sprințene — „piață — gară”. Propun călătorilor salam, cartofi fierți, bere, apă...

Și deodată-l observă pe tatăl său. Sta lângă trecere. Gârbovit, slab. Ca o surcică. Numai ochii au rămas cei de odinioară — atât de înțepători și de răutăcioși. Era îmbrăcat într-o pereche de pantaloni militari, vechi (poate-s chiar acei cu care a venit Myhasi din armată), un veston în carouri, șters de ani, și o cămașă murdară. Privea pierdut în jurul său. Atâta vreme a trecut. Și Myhasi s-a schimbat — chica neagră s-a brumat. În schimb, e înalt, zvelt, în cămașă albă și costum englezesc.

Myhasi se apropie de el, mai să-l atingă, dar bătrânul continua să cerceteze peronul cu ochii.

— Bună ziua, tată, răsună vocea sugrumată a lui Myhasi.

Tata se rupe de la sac și se lipește de fecior ca de ceva scump.

— Tu nu mai vii... Să fi scris măcar. Eu v-am adus și daruri... Cartofi și încă ceva. Lumea vorbește că e cam greu de trăit pe aici. Vezi, n-ai vrut să iei banii ce i-a pregătit maică-ta pentru tine, te-ai făcut mândru, iar ei aşa și s-au pierdut pe cărticelele de economii. Cu ochii era pe sac: cine va duce darurile celea? Myhasi e îmbrăcat în haine de sărbătoare, iar el este oaspete și nu l-ar aranja să care sacul.

Dar feciorul i-a luat-o pe dinainte — a chemat un hamal.

Tata se aşază în mașină și închide ușa cu pocnet: aşa a pocnit cândva portița făcută din tabla unui camion nemțesc, iar pe Myhasi l-a prins frica — a intrat tata în ogradă.. Acum s-a asezat pe bancheta moale — atât de jalnic și de liniștit.

...În seara aceea de pomină fierul din laminatul lui Krup a bubuit ca un tunet:

— Ai luat motocicleta??!

Și dă-i cu bâta unde se nimerește, și cu ciubotele de chirză...

S-a închis cu pocnet și ușa liftului, amintindu-i și ea:

— Ai luat motocicleta??!

Un ecou de durere în suflet...

„Am luat” — a scârțât ușa apartamentului, și tata încearcă să sărute guvernanta. Dar aceasta se împotrivește cu înverșunare.

— Nina și Oxana îs la odihnă, încearcă să-l lămurească Myhasi: Ați uitat? Doar v-am spus....

— Iar a dat necazul peste noi, rostește încet. A murit femeia aceea cu care m-am întorlocat după moartea mamei tale.

(Atunci, pe la miezul nopții, în ușa camerei de la cămin a bubuit telegrama — mama...)

„Ce, am să iau totul cu mine? Pentru tine mă stăru, dragul mamei”. Nică nu se gândeau atunci mama că de rodul muncușei ei nu se va bucura copilul ei...)

— Au venit feciorii acelei femei, a continuat să vorbească tata. Mi-au spus să le plătesc pentru jumătate de casă ori îmi dau ei două mii când vin cu traiul la tine.

Bătrânul lua sardelele cu mâna și uleiul îi curgea pe sub mâncurile murdare.

— Ce mă sfătu, fiule?

„Ce fecior, la dracu, îți mai sunt!”, l-au năpădit gândurile.

Bătrânul a răsturnat din întâmplare un pahar. El a căzut cu zgromot pe podea. Și iar de undeva de departe vocea linistită a mamei: „Nu fi rău pe tată-tău, el tot timpul e între animale...”

Ce-ar însemna pentru Myhasi cele două mii? Are bani destui. Numai pentru foile turistice a plătit zece mii. Că Nina și Oxana costă incomparabil mai mult — una a susținut teza de doctor, cealaltă a dat sesiunea cu brio. Pentru ce să mai trăiești pe lumea aceasta și pentru cine, dacă nu pentru ele?

— Îmi dai un sfat, fiule?..

Myhasi parcă nu l-a auzit.

Nichelul de pe motocicletă a scălit orbitor și a mirosit dulce a benzină și a drum neumblat. Așa de tare ar fi dorit să treacă măcar o dată cu motocicleta prin sat și cu „Jiguliul” cela pe care tatăl său l-a cumpărat pentru feciorul Voloșkai. Dorea să fie noaptea, când toate lămpușoarele de pe aparate ard cu un verde cald. Myhasi avea și permis de conducere...

— Văd că am bătut calea mânzului degeaba.

Tata trântește ușa mașinii.

(„Ai luat motocicleta??!

„Am luat” — a ţăcănit Myhasi.)

— Nu ai nişte măruntiş? Aş cumpăra la drum țigări şi bere.

— N-am.

Pachetul de dolari îi roade piciorul: iar a uitat să-i schimbe. Bătrânul sare din mers în vagon.

Trenul ia viteză.

Şi iar vocea mamei: „Nu fi rău pe tată-tău, el tot timpul e între animale, de aceea seamănă cu ele...”

Myhasi smulge de la o femeie geanta cu sticle şi cu de ale mâncării, bagă în ea legătura cu dolari şi aleargă după tatăl său din urma vagonului. Balustrada îl bate dureros peste mâini, aşa cum îl bătea odinioară tata..

„Ai luat motocicleta?!!”, řuiera aerul presat de locomotivă. Cineva a rupt frâna.

Myhasi sare în vagon. Trenul porneşte iar.

OBIDA

Pe terenul de dans, ca niciodată, aglomerație, nici elevii din clasele superioare nu-s la școală, și studenți au venit atâtia că un ac nu are unde pica, — zdraveni, veseli: dansează, iar când muzica încetează, se odihnesc discutând cu înflăcărare. Stepan a oprit „Zaporojetul” sub arțarii falnici, care-și foșneau deasupra coroanele semete, și privea cum se distrează tineretul. Privea numai, că ce a fost a lui a dansat pe pământul aspru al Afganistanului.

...Era o noapte neagră ca smoala, deodată în față — o explozie orbitoare. S-a ridicat brusc, a început să alerge, a căzut, s-a ridicat și iar s-a buhnit cu fața în țărână. A simțit o durere ascuțită în piciorul stâng, de fapt acela nici nu mai era picior, s-a fracturat mai sus de genunchi, iar mai jos i-a rămas numai o durere tăioasă, usturătoare. Nici acum nu-l lasă durerea aceea. Comandantul s-a apropiat primul, a înșfăcat piciorul, i l-a îndreptat și săngele a încetat să mai curgă șuvoi. Spre mirare, și sanitarii au apărut repede.

La un timp oarecare rana s-a lecuit, dar nu-l atrăgea dorul de casă...

Stepan se simțea obijduit. Unii colegi de-a lui au terminat școala cu chiu cu vai, au devenit studenți pe banii părinților și astfel au scăpat de gloanțele dușmanilor... Cu ce sunt ei mai breji decât dânsul? Că au părinți, iar el este orfan?..

A jurat Stepan că nu va mai veni duminica la dansuri, dar până la urmă tot nu s-a putut ține de cuvânt.

— Noroc, Stepane! Fă cunoștință, aceasta-i Vera, mireasa mea. Era Marko, coleg de clasă, maioul înflorat, blugii — mai să crape la încheieturi.

Vera băgă capul pe fereastră să-l vadă mai bine, de sub bluziță apărură două sfârcuri palide, veștede, că te prindea scârba când le priveai...

Ei au plecat, dar în fața ochilor continua să-i mai vadă sănii ca două broaște scârboase, încât a scuipat de grecă. În memorie i-a apărut Olenka. N-o poate uita nici în ruptul capului. Cu o zi înainte de a pleca la armată sedeau întinși în patul ei feciorelnic. Avea săni albi ca marmura, și tari. Plângerea și se jura că o să-l aștepte credincioasă. Nu l-a așteptat, s-a grăbit să se mărite cu un cursant îndată după mobilizare...

Prima femeie în viața lui a fost Galka-narcomanca o angajată de la bucătărie, care era în stare să se culce cu oricine pentru o porție de hașiş. Apoi, împreună cu camarazii, a umblat pe la „cechiste”, fetele de la spital (le-au botezat aşa pentru că luau plata pentru servicii în cecuri).

...Era o noapte neagră ca smoala. Au înconjurat un chișlac și tot împușcău și împușcău din automate până îi prinseră grețurile de la atâtă fum de praf, iar de dincolo trăgeau în ei. Deodată au pornit la atac: încearcă să știi unde-s ai tăi și unde-s ai lor.

O figură oarecare a zbughit-o după coșar. Stepan a vrut să trăgă o rafală de automat, dar ceva i-a întepenit degetul pe trăgaci. A alergat din urma ei și cu o mișcare bruscă a trântit-o la pământ. Lanterna a scos la iveală două șolduri femeiești uimitor de frumoase sau, poate, i s-a părut lui Stepan, că ultimul cec l-a dus cu o săptămână în urmă la spital. Femeia s-a dovedit a fi cu adevărat dulce, nu se zbătea, nu mușca. Locotenentul era cât pe ce să se împiedice de ei. A aprins lanterna.

— Tu ești, Skorobruh?

— Eu, a sărit Stepan în picioare.

— Ți-ai găsit și timpul, continuăm urmărirea.

Atunci s-a răspuns și femeia, a murmurat ceva neînțeles, apoi a început să plângă cu sughițuri, amintindu-l pe Alah și toate neamurile lui.

Stepan a îndreptat lanterna spre ea, doi ochi negri pălăliau de ură. Dacă ar fi fost în stare să ar fi năpustit asupra lui. A clănțanit închizătorul, dorea să stingă privirea aceea cu o rafală de automat.

— Skorobruh, înainte! A comandat locotenentul.

— Ce boscorodește acolo căteaua aceea? L-a întrebat, știind că ofițerul pricepe un pic limba lor.

El a rânjtit dinții:

— Îți trimite cele mai fierbinți blesteme. Ce nerecunoscătoare! Tu o... Ea te... în schimb.

— Într-un loc mi-i de Alahul lor cu tot cu..., a scuipat Stepan cu plăcere, că dușmanca a fost, totuși, gustoasă: Traduceți-i.

— La naiba, i-a retezat-o locotenentul. Trebuie să îndeplinim misiunea. Mișcă înainte!

Dar femeia țipa în continuare și Stepan tare ar mai fi vrut s-o ogoiască. Și ar fi făcut. Dacă ofițerul nu s-ar fi prins de dânsul ca un scai.

...La o săptămână după întâmplarea amintită a rămas fără picior, a tras nenorocirea asupra lui...

— Stepane, ai adormit? Iar era Marko, dar cu altă fată, durdulie, frumușică.

— Arunc-o până la Lypovenko, și i-a făcut din ochi cu subînțelesuri. O duci?

De ce n-ar duce fata la destinație? Mai ales că marfa îi vine singură în mâini. Nu-i contra. Bluzița îi strângea sânii copți. Va avea de muncă berechet!

Drumul se măcina sub roți. Când schimba viteza, se lipea de trupul ei și inima începea să-i bată tare ca motorul mașinii. Dincolo de grădini, l-a rugat să închidă geamul. Ciudată rugămintă. În suflet îl copleșea o arșiță afgană, iar, ca să vezi, ea zicea că-i este frig.

A închis geamul și s-a lipit de trupul ei și mai tare, săngele i-a năboit în ochi. A început să-i pipăie guma de la chiloți, iar ea l-a oprit: singură... Pe Stepan l-au trecut răcorile, pe cât de frumoasă, pe atât de abordabilă. A dezbrăcat bluzița, fustița, dacă ceea ce era pe dânsa putea fi numită aşa.

„E o „cechistă” sadea”, și-a spus în gând. Dar ce altă treabă să aibă Stepan...

...Apoi au continuat drumul în tăcere. Ce-ar fi putut să-i spună fetei? Până la urmă, jocul de-a tăcerea a devenit apăsător, ca în cercetare, și el nu a mai putut rezista:

— La cine mergeti? Așa și nu a riscat s-o tutuiască.

— La mătușă-mea. Și din nou a început să domnească tăcerea, pe care Galea a spart-o în cele din urmă: M-au dat afară de la cămin...

— De ce? A întrebat-o aşa, ca să nu tacă, ştia prea bine de ce fetele sunt fugărite de la cămin.

— Au aflat că sunt gravidă... Se tem că dacă voi avea un copil, am să pretind la apartament. A vrut unul să ne luăm, dar n-am fost pe placul părintilor. Lor să le aducă noră învățătoare. Au casă cu două etaje, „Volgă”...

Stepan, de mirare, a oprit maşina.

— Te măriţi cu mine?

— La ce-ştii trebuiesc?

— Păi.. A simţit cum îl dor degetele de la piciorul frânt.

...Căiuţii vrăjeau stepa cu cântece.

— Nu-u, nu gândi că... eu voi face la spital...

— N-ai să faci nimic, fie.

Sticlele de la „Zaporojet” au aburit, spre norocul lor. Luna curioasă nu putea să-i vadă ce fac în cabină.

Aşa şi n-au mai ajuns până la mătuşa Galinei. Dimineaţa s-au spălat în apa curată a Bugului de Sud şi Stepan a dus fata la lucru.

Seara urma să-o ieie cu tot cu bagaje şi să-o ducă acasă la el. Dar a întârziat. Lângă gang sclipea „Volga”, iar alături Galea vorbea cu o femeie plinuţă, între timp ce bărbaţii încărcau bagajele.

Observându-l, şi-a înfipt privirea în el, iar ochii îl rugau parcă: nu fă prostii, pleacă de aici. Şi el n-a mai putut răbdă, cămaşa liliacă, cumpărată până a merge la armată, a plesnit la subsuoară.

A oprit maşina brusc ca pe un cal nărăvaş. Niciodată n-a observat cum să-lăsat noaptea. De după perdeaua de protecţie a apărut duşmanca, a început să plângă împrăştiiind blestemele. Stepan a dat să ridice arma — ia-o de unde nu-i. Nu mai avea puteri să asculte blestemele celea. Racheta, sfârâind, s-a avântat în ceruri luminând totul în jur. Ca şi înainte de atac. Aşa a fulgerat şi în capul lui Stepan un gând. Şi el nu mai dorea să se stingă.

Maşina gonea în plină viteză. Părea că ea, iată-iată, îşi ia zborul în tării. În faţă curgea Bugul de Sud, pantă abruptă — înaltă-înaltă...

Greierii cântau fără nici un fel de griji...

LIMONADA

Fermierul a trimis o mașină cu mult mai bună decât „Volga” președintelui!.. Sclipește toată — și pe dinafară și pe dinăuntru. Apoi președintele nici nu ar fi dat mașina să pentru a duce un bolnav la raion. Ar fi pus la dispoziția lui o rablă de la brigada de tractoare sau, poate, chiar o căruță. Dar aceasta este străină, nici nu se aude cum lucrează motorul și ce moale-i în ea. Vara trecută, niște rași în cap l-au adus pe Iosypka cu o asemenea mașină de la iaz. Are banchete de catifea, miroase a apă de colonie foarte scumpă, chiar și un magnitofon cântă. Interesant, șoferul va pune muzică? Iosypka iubește muzica, când nu e acasă Tekla, el dă drumul la radiolă, pune o placă și cântă de răsună toată casa. Să vezi concert!.. Acum plăcile celea zac pe noptieră, nu mai cântă cutia, șoareci au ros totul ce era înăuntru. Toamna trecută s-a adunat atâta șoricime încât cei doi motani nu le pot da de hac. Habar n-au de nimeni, se plimbă prin casă și în pod de parcă ei ar fi stăpânii adevărăți. N-a rămas leac de grăunțe. Noroc de fermier, care în locul arendei aduce pâine în sat de două ori pe săptămână. Să-i dea Domnul sănătate, că de altfel nu mai ajunge până la magazinul cela. Ce-i drept, dacă o prinde pe Tekla poftă de scrumbie, se întâmplă să dea o fugă până acolo, de, e mai Tânără și mai tare în mâini.

Ia te uită, ce mai lucește mașina ceea străină!.. Tekla a dat o fugă până la chioșc să cumpere niște conserve și o sticlă de limonadă, șoferul trebuie cumva omenit. El așteaptă, dar Tekla nu vine. Dar cum să iasă Iosypka afară să-o chemă? Or spune că nu-i chiar aşa de bolnav, să meargă singur la spital. Belea, nu alta. Și, parcă în ciudă, nici genunchiul nu-l doare, nu șchiopătează.

Îi este foame. Dimineață a băut lapte, fără pâine, cum să-i țină de foame? Lui Iosypka nu-i plac conservele, dar limonadă

ar bea cu plăcere, iubește la nebunie băutura aceasta. Îi dulce și gâdilă plăcut gâtul când o bei. Apoi toată ziua râgâie de plăcere. Teklei îi pare rău să dea bani pe limonadă. Aduce din beci moare acră, ce-a rămas de la merele murate, toarnă în ea un pic de sodă și-i dă să beie. Ce fel de limonadă poate fi acreala asta?.. Pișet de capră, nu altceva... Limonada îi amintește lui Iosypka întotdeauna de sărbători.

Odată, în pădurea de la Golovanivka au sărbătorit ziua colhoznicului, l-au trimis și pe Iosypka la sărbătoare. A fost o zi frumoasă, însorită. Președintele comitetului executiv raional împărțea fruntașilor diplome și plicuri cu bani. A primit un premiu și Iosypka. Tare s-a mai bucurat: pentru prima oară în viață să de familist ținea bani vîi în mâna, că numai Tekla îi lăua de la colhoz ori de la piață pentru purcelul vândut acolo. Și ce miroș mai aveau hârtiuțele celea — a magazin, a halva, a parfumuri...

Dar câte bufeturi erau la sărbătoare! Cârnațuri, găini fripte, horilcă, vin, bere!.. Dar lui Iosypka nu-i ardea de ele. Căuta lăzile cu cea mai râvnită băutură pentru el: limonada. A schimbat o hârtie de cinci, alta. Gusta câte o picătură din dumnezeiasca băutură. A luat și acasă două sticle... Vai, ce-a mai încasat-o el de la Tekla pentru că a cheltuit banii. Striga ca o nebună, s-o audă tot satul. Ce rușine... Dar el a câștigat banii la vaci, pe arșiță și frig, ploaie sau vânt. Oare i-a fost ușor?.. El n-a cheltuit din leață, ci din premiu a cheltuit banii...

Ce plăcere-i să bei limonadă!.. A știut prea bine că Tekla nu-i va da bani și nici nu-i va cumpăra limonadă. Odată a strâns sticle goale pe malul iazului, le-a spălat, dar n-a mai ajuns la bufet să le schimbe pe limonadă. A dat Tekla de ele, a umflat sacul în spate și — haida. I-a zis: ți-aduc și singură băutura aceea, dacă tremuri atâtă după dânsa.

El ardea de nerăbdare, făcea purici așteptând-o. Tekla niciodată nu se grăbea să se întoarcă mai repede acasă, fiindcă avea plăcerea de a se plimba, dar și mai mult de a flecări cu oricine-i ieșea în cale. Măcar să contrazică vreun om, numai să-și dezmorțească limba. Lui Iosypka i-a pierit și pofta de mâncare, dar răbda, gândindu-se cum își va astâmpăra mai

întâi sufletul cu o sorbitură de limonadă. În cele din urmă s-a întors, a vărsat buruienile din sac la iepuri, dar nici pomină de băutura lui cea dragă... Zice, la magazin numai bere era. Mințea de îngheță apele. Iosypka a văzut cum se întorcea lumea de la magazin cu limonadă.

Mașina s-a oprit sub ferestre, ca să vadă lumea ce marfă a adus, dar Tekla nu-i. Îi plecată cu treburi până la chioșcul din ograda lui Rygor. L-a deschis fecioru-său, care lucrează undeva în raion, iar tat-su vinde marfă pe care i-o aduce și numără banii. Dar pentru oameni e un lucru bun, nu trebuie să bată calea mânzului cine știe unde, și marfă e un pic mai ieftină. Au de toate în vânzare: cruce, tăișei, limonadă... Acum aduce băutura în sticle mari, de plastic, nu se mai sparg...

Mașina sclipește de-ti fură ochii... Iosypka ar fi ieșit afară să-l roage pe șofer să mai îngăduie un pic, până se întoarce Tekla, dar se teme să nu-i reproșeze, chipurile umblă singur, adică poate merge și cu autobuzul la spital. Dar îl poate ocări Tekla. Ea te poate înjura și fără vreo pricină oarecare. Chiar și în ziua nunții lor și-a pus vocea la încercare. Doamne, de ce n-a ocolit-o șapte hotare, ca pe boala cea rea...

...Iosypka, pe la chindii, împreună cu cumnatul cel mai mare, mergea pe malul Turyhei (l-au chemat la nuntă), când colo, apare Zinka de după o plută (poate că-l urmărea) și a încremenit în mijlocul drumului. N-a spus un cuvânt. Iosypka nu s-a simțit bine. Iar Zinka s-a întors acasă și de departe a strigat:

— Ce-ai găsit bun în târfa aceea? Vocea ei parcă i-a tăiat urechea cu briciul... Vorbea lumea, căcă s-ar fi spânzurat și au scos-o din lăț.

Cum e soarta: și bărbat a avut (a murit anul trecut), și pe copii i-a dat în rând cu lumea, are nepoți.

La drept vorbind, între Iosypka și Zinka n-a fost mai că nimic. Părinții, între ei, îi numeau mire și mireasă. Odată, la o sezătoare, i-a dat o năframă brodată, în taină, să nu vadă cineva. Si mai observa cum, pe furiș, îl soarbe din priviri.

Tekla era remorcheră, și Iosypka lucra acolo. Arau dincolo de Dereniuhă, lângă lanul Vytytiansk. Arau și noaptea, că zilele

erau scurte. Ziua soarele te frigea, iar noaptea cădea bruma... De cu seară Tekla urca în cabină, că Overko tractoristul avea soție tinerică și nopțiile se ducea acasă, s-o mai gugiuiească. Se întorcea spre dimineată, somnoros, cu ochii roșii. Tekla nu avea nici o hârtie la mână, care să-i dea dreptul să se aşeze la cârma tractorului, n-a terminat nici un fel de cursuri, dar la cârmă se simțea bine. A deprins meșteșugul mânatului la țelină. Acolo brazdele erau lungi, de mulți kilometri. De ajutor îl lua pe Iosypka — timid, măcar nu-i dădea târcoale. Nu știu de ce se rușina de fete, că de ce să glumească, dacă nu-i era încă a însurătoare, mai întâi să câștige niscaiva bani, să acopere casa cu tablă.

Tekla s-a băgat singură în grădină străină. A oprit tractorul lângă o scârtă de paie și: s-a stricat, zice. Iosypka a privit și el la motor, fără să priceapă ce s-o fi stricat.

— Unde s-a stricat? Întreabă.

— Aici, Iosypka, s-a stricat. Auzi? Și i-a lipit capul de țâtele ei moi. Să mergem în paie, ca să-ți explic eu cum vine treaba cu stricatul...

Paiele vechi, putrede pe jumătate, puțeau a șoareci. Vântul rece te pătrundea până la oase.

...Mai mult ca orice lui îi plăcea limonada rozietică. Și la culoare-i plăcută, și gust are bun..., și pișcă bine gâtlejul.

...Zinka se întorcea odată de la oraș, s-a oprit lângă el pe pășune și l-a cinstit cu limonadă — din pere. Și-l tot privea, îl privea. Tăceau amândoi. Lângă casa lui Iosypka creșteau peri, maică-sa întotdeauna usca pere în cuptor — erau dulci. Iar la Zinka în grădină creșteau mere domnești. Și ei făceau schimb...

Şoferul (feciorul lui Petru, administratorul garajelor) probabil că s-a săturat să asculte atâtă muzică, a coborât din cabină, a sărit sănțul și a croit-o spre casă. O fi flămânzit, îi Tânăr, dar are burtă de cal, ca și tătâne-său.

Acela, toată viața n-a făcut altceva decât să bage mereu în gură pe degeaba și pe fiu l-a învățat să halească aşa. Demult nu mai este colhozul cu depozitele de odinioară, iar el se învață a băga mâinile în buzunarul fermierului.

Iosypka a păstorit vacile toată viața și acum, la bătrânețe, s-a ales cu dureri de picioare, câteodată, de durere, nici noaptea nu

iese afară pentru a se ușura. Rabdă până dimineată, numai să nu stârnească durerile. Când nu mai poate suferi și începe să geamă, Tekla pornește toate tractoarele din brigadă.

Când umbla cu cireada prin văiugi, de departe de muiere, măcar avea liniște și pace. Când îi aducea mâncare la câmp, când nu-i aducea, după cum o prindea hachița. Iosypka nu-i dădea nici o atenție, îi răbda toate toanele. Mânca ce se nimerea. Ba o roșie, ba un castravete, mulgea câte o vacă. Maika era o vacă mare, cu niște coarne răsucite. Niciodată la mulsoare nu slobozea tot laptele. Mulgea până la un litru de lapte de la ea.

Iosypka întotdeauna a visat să-i spună cineva „tată”. Dar n-a fost să se întâiple aşa. Tekla spunea că ar fi răcit la țelină, alții se șusoteau că ar fi rămas cu burta la gură și a rugat-o pe-o doftoroaie s-o curețe. La Zinka ograda-i plină de nepoți: zburdă, ciripesc.

Iată că vine și Tekla, se leagănă de pe un picior pe altul, ca o gâscă. Coșu-i plin, a cumpărat câte-n lună și-n stele. Limonada acum este turnată în sticle mari. Face bulbuci ca şampania. N-a băut niciodată şampanie, dar a văzut cum face bulbuci... Vecina Ana le cumpără nepoților limonadă în sticle din plastic de culori diferite: rozietice, verzui, galbene. Toată ziua umblă cu ele pe drum. Singuri beau, ba și găinile împroașcă cu băutura aceea. Iosypka de-ar avea barem jumătate de sticlă să-și potolească pofta. Nu e scumpă, doar o grivnă și jumătate costă o sticlă. Numai cu pensia lui ar putea cumpăra vreo sută. De-ar cumpăra măcar atâtă. Ce, la moartea lui Tekla ar cumpăra mai multe?..

Iosypka s-a achipuit atent. Nimic nu-l durea, atâtă doar că-i chiorăiau mațele de foame, și-l necăjea setea. Nu dorea s-o potolească numai cu apă seacă. Dorul de limonadă l-a prins de parcă ar fi fost înainte de moarte.

Cu toate că-i toamnă, ziua s-a dovedit a fi ca-n poveste. Cu turme de nouri la orizont. Ce bine ar prinde o ploaie, se apropie timpul semănatului de toamnă. Fermierul stârnește nouri de colb în câmp, seamănă, dar ce poate crește într-o arătură lipsită de vлага dătătoare de viață? Nimeni nu mai ține acum pârloage. După grâu, tot grâu seamănă. Nu trebuie să prăšești, să rărești,

de, mai puțină muncă. Din fabrica de zahăr de la marginea satului n-a rămas nimic, bucată cu bucată au cărat-o la fier vechi. Se mai seamănă floarea-soarelui, dar poți ghici când merge și când — nu? Dacă vara-i ploioasă, putrezește de la rădăcină. Bine că au arendat cotele de pământ, măcar au pâine. Și mai promit să-i ajute pe toți la înmormântare. Dar știți cum este cu înmormântările celea: fală mare, traistă goală. Bunăoară, pe Ivașciha au înmormântat-o ca pe o regină. Au adus dricul de la oraș, sicriu lăcuit, praznic la cafenea, iar după înmormântare i-au sechestrat gospodăria din pricina cheltuielilor. Fiică-sa se tânguește acum că dacă ar fi știut ce are a păti, singură și-ar fi înmormântat mama. Le-ar fi ajuns pensiile, că scânduri pentru sicriu aveau pregătite, din pin, uscate, și comândul tot a fost pregătit din timp.

În viața lui Iosypka puține ce s-au schimbat: cum se uita la soare când pașuna vitele, ca să vadă de-i timpul să le dea în ocol și să cineze afară, sub măr, și acum se uită la soare: dacă-i amiaza ori înserează.

Tekla tocmai gâfâie, basmaua i-a căzut pe ochi.

— Așa și am știut, că mașina așteaptă, da baba încă se piaptănă. Dar unde-i șoferul cela? Trebuie să-l pregătim de drum. Am cumpărat limonadă, conserve... că n-o să-i dau rachiui, ii la volan.

A pus sticla cea mare de-o parte, seamănă cu cele din care beau copiii, gustoasă trebuie să mai fie băutura...

— Pe unde s-a pierdut pletosul cela?

— S-a dus acasă, răspunde Iosypka.

— Atunci să mut capra mai la vale. Și iarba-i mai mare, și-i mai răcoare că, nu știu de ce, soarele frige ca într-o zi de vară.

Tekla a lăsat pe scaun pachetelele cu cumpărături: cruce, sare, conserve, un calup de săpun și limonada. Dopul de la sticla parcă-i sudat. Cum se destupă?

Ca și celealte, tot la stânga?..

Zinka nu jelește banii pentru limonadă... Când a murit Sizon, i-a dat de pomană o cămașă nouă, dar Tekla s-a înfuriat și a aruncat-o în foc. Ce cămașă frumoasă era, că a lui era de acum veche, purtată.

Bine că Tekla nu-i dă prea mult de lucru prin gospodărie, că ce n-ar face ei nu-i place și basta. Singură a făcut cotețul, porcului i-a pus sărmă în bot, să nu râme...

A cercetat băutura cea verde. Nu-i scris în limba noastră: „BLUES”, iar în partea de jos: băutură de lămâi. Limonadă, adică. Mâna s-a dus singură înspre dop: a încercat să-l sucească, nu se dă. L-a forțat — a sfărât aşa de tare, încât Iosypka s-a speriat. Inima a început să-i bată în piept ca un ciocan.

...Dar ce frumos a mai fost: pădure, flori, fanfară. Conducerea raionului îl felicită, îi înmânează diploma și bani în plic, iar Tekla: la clozet, zice, să mergi cu diploma ta. Banii cheltuiți pe limonadă nu-i mai întorci.

Sfârâie sticla, bășici mari de aer se ridică în sus.

— Sorbesc olecuță, măcar o înghițitură. O singură înghițitură. Tekla n-o să observe, a rostit în glas și s-a speriat de acest gând. Iosypka și-a închipuit ce va urma, dacă observă baba.

Petro sprijină tavanul cu capul:

— Ne pornim odată sau nu? Cât pot să mai aștept? Șeful mi-a dat numai două ore la dispoziție...

Petro — transpirat, roșu, cămașa îi crapă pe burtă. Seamănă cu bunelu-său. A fost brigadier. Mama lui Iosypka îl ruga: dă-mi o căruță să merg la spital, sunt bolnavă, am temperatură. Iar el: pentru una ca tine să fugăresc caii? Dacă se mai adună niște bolnave, pe toate vă duc... Așa și murit până la apus de soare. Dar a mai dorit bătrânică să dădăcească nepoți...

— Șterge-o de aici, a strigat din senin Iosypka.

— Adică?

Sprâncenele Tânărului s-au aburcat în sus, pe fruntea lui îngustă.

— Nu merg nicăieri.

— Ce-mi tot bați capul, moșule! Cât timp am pierdut până acum. Credeți că am să vă aștept?

— Chiar acum șterge-o!!! Șterge-o de aici! Și a înșfăcat bâta de stejar cu care mâna vacile.

Petro, luat pe neașteptate, s-a dat înspre ușă.

Limonada făcea bulbuci.

Lui Iosypka i-a pierit pofta să mai bea.

ERA LA ÎNCEPUT DE VARĂ

Apa se năpustea asupra zăgazului. Aici, la șuvoi, scobaii Argintii, unul după altul înhățau nada cu lăcomie. Și pe sfoara bine smolită se înșirau prizonieri noi. Savustian scotea cu iuțeală jertfa din cârlig, îi trecea prin bronhii capătul de sărmă prins la capătul sforii și peștele iar înota în apă, numai că de data aceasta era priponit. Cu aceeași iuțeală prindea nada în cârlig și arunca undița în apă. Până acum lui Savustian nu i-a mers aşa la pescuit. Nu-i vorbă, prindea și mai înainte cu băetii lini sau obleți, dar aşa, de dor. Pește mult puteai prinde cu volocul, dacă îl potriveai într-un loc bun.

Apa din Bug e limpede și miroase a nufăr și a iarbă tătărească. Glafira își spăla uneori părul cu ierburi de râu, cu toate că mai des folosește leușteanul, să-i fie părul mai moale și mai pufos. Pe aici ei se plimbau serile ținându-se de mâini și Savustian aşa de tare vroia să-o sărute, dar nu îndrăznea. Așa și n-a mai sărutat pe cineva cu adevărat. În căminul de fete, ce-i drept, pe la sezători „învârteau sticla”. Dar aşa și nu a avut norocul să se înfrunte cu buze de fată mare, ca ceilalți băieți.

Aseară Glafira singură l-a sărutat. I-a adus ziarul de la primărie. Și când colo dau peste o poezie de-a lui Savustian publicată acolo. Dintre cele pe care el le citise fetei mai înainte, aici, pe mal, iar stelele din cer licăreau vesele:

Caii scîțilot au trecut
Prin stepă ca un tunet,
Peste Bug au trecut
Ca un fum
Și se rostogoleau coifuri,
Numai scrâșnet pe drum,

Nouri de praf acopereau
 Soarele ca pe o taină
 Uitată de ani.

Într-adevăr, pe aici strămoșii au vărsat râuri de sânge. Apele de primăvară atâtă au spălat malurile, până au scos la iveală un coif, pe care Savustian îl păstrează acasă ca pe o relicvă. Atunci a scris poezia. Apoi a plecat cu elevi pe malul râului, să sape în mal, poate vor mai găsi ceva.

Sub poezie era semnătura: „Savustian Hanceski, învățător din Târnivka”.

A mai avut poezii publicate în ziar. S-a întâmplat aceasta încă pe timpurile când învăța la Harcov. L-a impresionat constatarea „învățător din Târnivka”. Pe Savustian l-au trimis aici la lucru, dar nu se știe încă de v-a ieși din el „un semănător al binelui veșnic”. Poate că el, ca și Sosiura, va srie versuri? Când a venit poetul la o întâlnire cu ei, întreaga sală s-a ridicat în picioare: și profesori și viitori învățători. Volodymyr Sosiura ctea fără intrerupere din creația sa, povestea despre baștina sa, despre stepele întinse ale Donbasului. Savustian i-a înmânat atunci câteva poezii proprii. Peste un timp oarecare, cu mici modificări au apărut în ziar.

În apă a plescăit un pește mare și s-a rupt din cârlig, dar lui Savustian nu i-a părut rău. Și aşa avea destul pește. Mătușa Natalca se va bucura nespus de tare. Va pregăti o masă de sărbătoare. Ea l-a sfătuit să meargă la pescuit în locul acesta. Dacă nu ar fi fost pește în râu, mătușa Natalca n-ar fi supraviețuit în anii de foamete. Bugul a salvat de la moarte aproape tot satul.

Părinții și frații mai mari ai lui Savustian încă până la foame-te au fost deportați în Siberia. Chipurile, au fost culaci.

Secretarul celulei comsomoliste l-a chemat atunci să-i spună: „Scrie, prostule, cerere să te primim în comsomol, dacă vrei să rămâi în viață.”

Savustian, când s-a întors acasă, i-a povestit tatălui ce și cum, iar el i-a răspuns: „Scrie-te, măi băiete...”

„Ei mai spun să renunț la voi!..”

„Renunță,” i-a ordonat.

Parcă ar fi aşa de ușor.

Și iată că e comsomolist. Umblă prin sat cu țapoiul și caută pe la oameni cerealele ascunse. Vai, dar nu e de capul lui Savustian ocupația aceasta... Și secretarul l-a sfătuit: „Dacă ești aşa de deștept, du-te la carte, să te faci învățător”.

Și s-a dus... Iată că de acum a ajuns învățător. Dar serile îi este aşa de trist și de urât, iar până se începe învățământul atât timp mai este. De abia e sfărșitul lui iunie.

Târnivca e un sat mare. Nu e mic și molcom ca baștina sa. Iată, și moară au construit pe Bug. Pe fronton e ars în cărămidă „1937”. E un număr greu, toate cifrele sunt impare. Numerele pare aduc fericire. Mătușa Natalca, la care trăiește cu chirie, l-a sfătuit pe Savustian să nu meargă cu traiul la casa miresei, când o fi să se însoare, ci să vină amândoi cu traiul la dânsa, de parcă el s-ar căsători cu Glafira.

— Până la toamnă se coace și nunta, zâmbește ea.

O bătrânică streină i-a înlocuit familia. Rudele lui... Ce s-ar mai fi bucurat mama aflând că a ajuns învățător, om mare. Iar tata visa ca toți cei patru feciori ai săi să prelucreze pământul... Dar i-au luat pământul și a rămas cu nimic. Savustian a trecut odată prin satul lui de baștină, atât de scump și de apropiat lui odinioară. Pământul lor de lângă movila scitică e arat cumva de haram. I-a întrebat pe vecini, dacă tatăl său nu le-a trimis vreo scrisoare. Dar nici o veste n-a ajuns pe la ei din Siberia.

Aveau cai buni. Și pluguri din fier tare. Așterneau niște brazde ca-n povești. Primăverile deasupra lanului cântau cio-cârlii, și aerul era aşa de curat și de miroitor, ca vinul.

Băieții se bucurau la piață de hainele noi, pe care le cumpărau părinții, iar Savustian — de cărti.

Apele curate ale Bugului curg în pace înspre Marea Neagră. Peștișorii numai ce ieșiți din icre se ațin pe la mal cu turmele.

O viperă de stepă se încălzește la soare, ca să vezi, îi place căldura. Și ierburile beau suc dățător de viață. În jur e verde-verde! În luncă paște cireada. Abia de se observă picătelele vitelor. În zare apare un chip de fată în fustă albastră. Parcă ar fi

Glașira. Într-adevăr, astăzi e rândul ei să fie curieră la primărie! Posibil că aduce cuiva o veste. Dar cui, oare, aduce ea veste? Celor care construiesc moara sau lui? Și ce fel de veste să fie: bună, rea?

Gâfâie, în colțul buzelor a prins un zâmbet, iar ochii albaștri parcă-s o mare netărmurită.

— Ce s-a întâmplat? A întrebat-o reținându-și cu greu emoțiile.

— Nimic. Totul e bine. Mi-a fost dor de tine și, iată, am venit să te văd.

El s-a lipit de ea ținând într-o mâna undița, iar în ceilaltă — sfoara cu pește.

Glașira ridică poalele fustei, avea picoare puternice, șoldurile albe, ca de marmură, aşa sclipesc de-ți fură ochii.

A aruncat într-o parte undița, a așezat în iarbă legătura cu peștele.

Glașira i-a prins privirea și a dezbrăcat repede fusta. Lui Savustian i s-au încins ochii de parcă ar fi jucat pe apă iepurași de lumină. Fata părea cumva neobișnuită puțin, parcă neliniștită... Pără-i mirosea a leuștean...

— Mă iubești?

— Te iubesc.

— Atunci ia-mă, iubește-mă, scumpule, acum și aici. Așa cum iubește bărbatul o femeie.

Și un sărut neobișnuit de gingești i-au pecetluit buzele. L-a prins de mâini și le-a ridicat pe sânii ei gemând de placere:

— Iubește-mă, auzi, iubește-mă.

În jur miroase a iarbă Tânără, succulentă ce va fi degrabă mângâiată de coasă și care îți îmbată sufletul și aşa vrăjit de farmecul dragostei. Mătușa Natalca parcă a prorocit coacerea dragostei care, iată, chiar acum se împlinește. Și ce clipe dulci picură-n jur, de-ți pare că viața se topește în beția fericirii ce te ameștește de tot.

— Să mergem, dragule, să ne scăldăm în Bug...

Valul i-a acoperit cu blândețe și căldură.

Miriade de peștișori se încălzesc la soare. Mulțimea lor a înegrit apa de lângă mal. Trăiesc...

Vipera se încîlzește la soare. Peștii prinși se usucă în iarbă. Abia după ce au ieșit pe mal, a observat cum tremură degetele Glafirei, iar ochii îi joacă în lacrimi.

— Trebuie să pleci, Iubitule.

— Unde?

— La primărie. Au venit după tine...

Pășea încet, de parcă avea picioare de lemn, capul îi bubea la gândul: „Au aflat că am fost în sat, că am întrebat de Siberia...”

Savustian era mezinul familiei, copilul iubit de toți. Și tata i-a ordonat: „Renunță, fiule...” Și el n-a îndrăznit să fie contra poruncii părintești...

— Du-te, dragul meu. Am să te aştept toată viața. Cu fiul tău sau cu fiica. Cu sângele tău...

— Să mă aştepți...

...Pe mal — moara cea nouă. Și cu inscripția de pe fronton: „1937”.

Apa clocotea la șuvoi. Aștepta cu nerăbdare să învârtească pietrele morii.

TREI PUNCTE... LINIUȚĂ

Taniușa a adus în atelier miroslul astringent de ocheșele, iar pe deasupra și o farfurie cu mere, prune, struguri. Toamna aceasta poame sunt din belșug. Evhen Stepanovyci pentru o clipă s-a rupt de la cipurile sale, pe care le descântă cu ciocanul de lipit și a îndreptat privirea plină de pofte asupra soției. Ea a zâmbit — zveltă, gingășă, semănă cu un măr ce s-a rumenit o vară întreagă la soare. Anii o înfloresc mai tare. Are de acum și nepoți, dar ce drăcușori îi joacă în priviri! și la treabă n-o întrece nimeni, fie acasă ori la câmp. Un sfert de veac sunt împreună.

La sat poți trăi bine, că cine nu trândăvește are de toate. Mai ales în timpurile noastre. Familia lor are cheag: o mândrețe de casă cu etaj, mașină modernă, atelier. Prețurile sunt ceva mai pipărate ca în centrul raional. De, plătește licență, mai unge pe unde trebuie, să „nu scârțâie”, dar nimeni nu-i poate reproşa lui Evhen Stepanovyci că ar face lucru de mântuială. Pe timpuri s-a ocupat cu altfel de „mărfuri de consum”. Armata a trecut pentru el pe neobservate, ca un cântec. Nu l-au deranjat nici nisipurile Asiei Mijlocii care scrâșneau în dinți, nici soarele fierbinți...

Drept amintire despre locurile celea a adus o loază de viață-de-vie. S-a prins, îi priește noul loc. Are bobite dulci-dulci, ca și amintirile...

În eter, ca și pentru stelele de pe bolta cerească, e înghesuală. Alfabetul Morse parcă ar fi un cântec de greieri — cri-cri-cri — caută cunoștințe noi... Încearcă să înțelegi mesajele emise în univers! Punct... punct... liniuță... punct... Evhen, precis, le știe rostul. Pe hârtie se aştern colonițe cu semne, pe care le transmit operatorilor.

Afară — arșită. În sala de telegraf e liniște și răcoare, aici ferestrele sunt adumbrate și aerul e condiționat. Camarazii lui bat pasul pe câmpul de instrucție, tare, că se aude și în încăpere. Radarul se învârte fără întrerupere...

Evhen a fost trimis aici imediat după terminarea școlii de telegrașiți, dar se bucură de respect, cu toate că e „puigan”. Pe dânsul mai că nu-l trimit să facă ordine pe teritoriu. În radiotehnică se simte ca peștele în apă. Au înteles toți odată cu sosirea lui în subunitate. Schemele, cipurile, ciocanul de lipit — erau stihia lui. Toată tehnica ieșită din funcțiune a fost pusă la punct într-o săptămână. Iar Evhen nu-și putea veni în fire: oare există asemenea bogătie pe lume?

Aparatul de receptie e puternic. Poți auzi deodată întregul univers. Vorbesc avioane militare și civile, iar telegrașiții le corectează: „Cursul două sute, distanța două sute patruzeci”. Nu te rătăcești. Și marinarii fac legătură între ei, chiar dacă sunt în oceane diferite.

Astăzi au o sarcină importantă: să depisteze semnalele raidiștilor cu indicativele „Zumr-6” și „Kumr-8”. Evhen își închipuia clar cum ar suna acei „zumr” și „kumr” în cască. Atacul iute al sunetelor l-ar fi recunoscut după trei piuituri. Dar pe undă e doar o liniște stranie.

Hmelevski l-a rugat pe Evhen să fie la serviciu în locul său, se temea să nu facă vreo gafă, că deja e „curcan” și trebuie să țină fasonul.

Locotenentul șade alături și privește la Evhen ca la un profesor care termină o operație foarte complicată de care depinde viața de mai departe a bolnavului. Neliniștea ofițerului a început să î se transmită și lui Evhen. Dar pentru ce să se neliniștească? Sistemul automat lucrează cu precizie, fixează orice semnal, dar și el trebuie să fie atent.

Undele sunt agitate, ca un roi de albine înainte de a ieși din stup. Cri-cri-cri... Așa cântă greierii seara în stepă. Nicăieri ei nu cântă aşa de frumos. Nu degeaba satul lor se numește Greieri.

Oare când vor da glas acei „zumr” și „kumr”? Locotenentul începe să pirotească, ochii î se lipesc. A băut tot spiritul repartizat

pentru curățarea aparatului — degeaba ce l-au vopsit în verde. A fost cândva capitan, dar l-au degradat pentru bătie, nu s-a pocăit.

Radarul se învârtește necontenit. Și pământul se învârtește. Timpul trece... „Liniuță... punct... punct... punct...”. Evhen a memorizat colonițele celea de litere și cifre, care nu mai încăpeau în camera aceasta mare. Băieții transmiteau ceva și recepționau semnale, sergentul de zi lăua și aducea hârtii.

Evhen era primul la emitere. Cineva îl invidia, în special Hmelevski, care era considerat până la sosirea lui în subunitate „regele eterului” și nu-i convenea că un „boboc” oarecare i-a șters nasul.

Departă-departă un semnal parcă ar veni din univers și ar fi „zumr”... dar nu, lui Evhen i se pare numai. Semnalul cela ar trebui să fie mai puternic și pe altă lungime de undă.

Iar s-a auzit. E altceva... Locotenentul a lăsat capul pe spate și sforăie. Mai bine s-ar duce în laborator să doarmă...

Lui Evhen i-a plăcut radiotehnica din copilărie. Împreună cu profesorul de fizică făcea aparate de radio cu detectori. Aproape în fiecare ogradă erau antene înalte din sârmă de fier. Vara ele atrăgeau fulgerele. Mai târziu au apărut aparate portative. Când au electrificat satul, antenele erau folosite pentru emiterea semnalelor în eter și — „Tuturor, tuturor, tutror! În eter a ieșit stația de radio „Taniușă”! Eu sunt „Taniușă!” Cine mă aude, rog să-mi dea un semnal pentru verificarea clarității”. Evhen schimbă comutatorul în poziția recepționare și aude în cască: „Taniușă”, te auzim foarte bine. Cinci, cinci, cinci! Portant pe scara nouăzeci de sutimi, rugăm să ne dați muzică „Beatles”. Și răsună magnetofonul din răsputeri, iar inima și se umple de fericire! Noroc că nu era nimeni acasă: mama la lucru, tata, clei de beat, umbila aiurea prin sat.

Fratele mai mare repară motocicleta în grajd. Mai mult se necădea decât se plimba cu dânsa. Xenyhei i-a rămas acel „Ij” de la răposatul ei bărbat și Vasyli (tare a mai vrut fratele să se plimbe cu motocicleta) nu-i mai putea da de căpăt — fier vechi, ce mai. Alți băieți se plimbau cu „Iava”, dar de unde să ia fratele bani ca să-și cumpere și el ceva mai bun? Tata mai

mult ducea de acasă decât aducea. Ce-i drept, oamenii îl mai chemau pe Evhen să le repare televizoarele. Așa că mai câştiga câte o copeică, dar strângea pentru învățatură.

Evhen avea un amplificator puternic, dacă se „așeza” pe undă, nu se mai auzea nimeni. Rege al eterului!

„Tuturor, tuturor, tuturor! Lucrez pe rază mare. Operatorii locali să nu mă deranjeze!” Dar ce fel de operatori să mai fie acolo? Se jucau niște băieți. Ei se legau în „lanț” și „acopereau” zeci de kilometri. Cu timpul au început „represiunile”: apăreau militari, milițieni, confiscau emițătoarele.

A amuțit eterul. Evhen nu s-a întristat, a dus toată „averea” la bunica în cătun și din nou „Taniușa” cerea să fie verificată calitatea semnalelor emise.

...În cătun a fost interceptat emițătorul. El a pus muzică și singur a plecat la iaz să se scalde. Ce concert a fost!

Au intrat doi în ogrădă și o întrebară pe bătrânică:

— Ați ieșit în eter?

— Ce fel de fier? Da...

Militarii au rămas surprinși: oho, ce mai bătrânică! Ce antenă a prins în copac!

— N-aveți dreptul să faceți aşa ceva. Încurcați... Murdăriți eterul..

În cele din urmă și-a dat seama că vina o poartă nepotul.

Militarii au confiscat totul, până la ultimul condensator, dar peste câteva zile în eter: „Sunt Taniușa! Mă aude cineva?”

Taniușa, măcar că e mai mică decât Evhen cu două clase, e o codană frumușică și cum observă că Evhen o soarbe din priviri, se rumenește ca o vișină. O conduse odată de la club. A doua zi, mama Taniușei îi striga vecinei de peste gard că niciodată nu va mărita fata cu Evhen, fiindcă o lume știe că surcica nu sare departe de trunchi. Îl avea în vedere pe bețivul de tată. El, împreună cu fratele, s-au jurat să nu bea țuica ceea blestemată niciodată în viață. Se fereau de toate companiile de bețivani.

La comisariatul militar l-au înscris pe Evhen la secția de radio a SBSAAF (Societatea Benevolă de Sprijinire a Armatei, Aviației și Flotei). Comisarul a fost un bărbat deștept, cu spirit de observație, fie-i țărna usoară.

Acolo era o stație de emitere cu unde scurte și puteai face legătură cu orice colțisor de pe pământ și să întrebi cum e trimpul pe acolo, că altceva nu aveai dreptul să întrebi. Și cu cât găseai mai mulți corespondenți, cu atât erai radist mai bun. Pentru a confirma legătura, de peste hotare soseau scrisori cu mărci pestrițe. Evhen până în prezent recunoaște scrisul unor operatori străini. Cu părere de rău, de la o asemenea radiostație militară nu ai dreptul să ieși în eter. Armata e o chestiune serioasă.

Tare mai dorea să învețe. A început să adune chiar ceva bani, după absolvirea școlii a lucrat telemaistru. Înainte de a se duce la examene, a descoperit că banii tăinuiți au dispărut din ascunzătoare. I-a luat taică-său. Peste o săptămână aflat că-i benchetuisse în centrul raional.

Tatăl său rar când era treaz. Ce-i drept, în zilele când era treaz se bărbierea uneori și îmbrăca o cămașă curată. Acasă nu făcea nimic, dar la străini lucra pentru băutură. Mai înainte a lucrat în colhoz: pe arie, paznic de noapte la fermă, apoi au dat a lehamite din mâna, chipurile, ce să faci cu un bățivan.

Își amintea: arșiță, bărbății la umbră băteau cărtile, iar tata cu caii în călcătură mesteca lutul. Ivga, alt bățivan, arunca paie, iar tata călca lutul pe unde nu treceau animalele. Un borcan de trei litri, plin cu țuică, îl aștepta în tufe. El socotea că e bine să ajută oamenii, dar ar fi călcat oare lutul fără cei trei litri de băutură? Lui Evhen îi dau lacrimi de necaz.

Niște consăteni au alergat până la casa lor și: „Luăți-l pe tata acasă că doarme într-o baltă”. Băieții, cu roaba, au adus stăpânul acasă. Mama se bucura că i-au crescut feciorii și are o mâna de ajutor lângă casă. Când să-l petrecă pe Evhen la armată, tata a fost treaz: comanda și mereu ceva nu era pe placul lui. Seară, când s-au adunat oaspeții, n-a mai putut răbda: într-un loc dosnic a băut țuică, a urcat pe cuptor și a adormit. Ce amintiri neplăcute.

...Conducându-l la armată, Taniușa i-a jurat că-l va aștepta, dar îi trimitea niște scrisori, de parcă nici nu s-ar fi sărutat în seara despărțirii.

Mama i se jeluia că o obijduiește tata, de câteva ori a dormit pe vecini. Când era fratele acasă, nu îndrăznea să ridice mâna asupra ei, dar acum Vasyli lucrează la oraș — nu are cine s-o apere.

Hmelevski zâmbête sarcastic: „Ce, ai scăpat semnalele de recunoaștere? Și încă te mai crezi „rege”...“

În eter sună clar: „Zumr-8, „Zumr-8”... Evhen nu poate îndrepta indicatorul, i-au amortit degetele.

Întredeschide ochii — liniște. A auzit clar semnalele!.. Cum de-a adormit?.. Dar nu dormea, numai aşa, a căzut pe gânduri oleacă.

Hmelevski intră într-un suflet cu un pachet în mâna.

— Telegrafiștii nu vor ieși în eter. Ceva s-a schimbat. Mai bine să punem ceva în gură.

Dar Evhen a auzit semnalele celea. Poate au și fost? A avut dreptate comandantul când a spus: în timpul serviciului nu trebuie să vă încurce nici un gând străin. După acest caz serviciul militar i-a mers ușor: își cosea liniuțele pe pogoane una după alta. Primea foi de laudă, îl trimiteau la învățatură.

Apoi s-a demobilizat. Taniușa i-a dăruit două fete, una după alta. Nu-i ardea de institut.

Ce strălucitor i s-a aprins steaua sa în armată. Putea să se reangajeze și la institut să învețe prin corespondență, dar Taniușa n-a vrut să părăsească părinții și el tot dorea să rămână acasă. Tatălui său i s-a umflat burta, era la spital și plânghea ca un copil mic, vroia să trăiască, din pricina beției aşa și nu a dovedit să facă ceva bun în viață sa...

În prezent copiii din sat nu mai sunt pasionați de radiotehnică, cu toate că nimeni nu interzice să lucrezi pe unde medii. Evhen Stepanovyci le-a făcut băieților câteva radioemitațioare, le-a unit la amplificatoare, iar ei s-au jucat o zi și s-au plăcuit. Ce le trebuie! Părinții le cumpără telefoane mobile, să-i cheme de la iaz ori de pe uliță, calculatoare.

Fetele au crescut și au luat-o pe calea lui: sunt programiste. Lucrează la oraș...

Ce dulce mai cântă greierii în stepă. Cri-cri-cri!... De parcă ar fi „punct... punct... punct... liniuță...”

Iar amintirile îi răvășesc sufletul și-l cheamă aidoma semnalelor de cândva. Punct, punct, punct, liniuță, punct. Mă auziți? Sunt „Taniușa”, „Taniușa”... Tinerețea ta.

RACUL

În râuleț n-a mai rămas un strop de apă. Unde a dispărut? Poate, s-a scurs undeva? Dar cum să se scurgă? Aşa, deodată? Şi nici arşită mare n-a fost ca să sece râuleţul. De mirare. Sau, poate, şi-a schimbat albia? Se întâmplă uneori şi aşa ceva...

În gârlă zăceaui pietre, pietricele şlefuite şi nisip curat, bine spălat — ceea ce a rămas de la Dereniua de cândva. Pe celălalt mal (dacă ele, malurile, pot fi în lipsa unui râuleț) şedea o mândreţe de rac cu mustătile lungi ca nişte antene. S-a proştăpit chiar în vârful stâncii atât de mândru şi sigur pe sine. De ce e aşa de îngâmat? Că are cleştii mari şi carapace puternică? Se făleşte...

Stâna a început deodată să tremure, să se clatine. Mustăciosul s-a speriat de moarte şi a început să dârdâie, strângându-şi coada. N-a rămas nimic din înfumurarea de odinioară, a holbat ochii de frică şi — dă-i bir cu fugiții... Parcă n-ar fi avut de ce să se sperie. Natura nu l-a obijduit săruindu-i nişte cleştii aşa de mari, ar fi putut să-i folosească, dar s-a retras până a pierdut pământul de sub picioare.

Peste corhană s-a rostogolit o piatră colțuroasă scăpărând din stâncă scânteii orbitoare... Racul atârnat deasupra prăpastiei prinzându-se cu cleştele de un fir de iarbă. Gata-gata să se rupă. E destul să facă o mică sfortăre să ajungă iar pe piedestal, dar mustăciosul se leagănă în vânt — nici tu peşte, nici tu carne.

Tunetul bubuia tot mai tare şi mai tare, iar fulgerele nimereau jertfa fără greutate...

Valerii a deschis ochii: dincolo de geam furtuna îşi făcea mendrele, tocmai în toiul secerişului, când nimeni nu avea nevoie de ea. Combinile ieşite în câmp au întepenit pe postate.

A început să toarne ca din găleată, iar vântul fugărea de-a lungul drumului nourii grei. De după copaci, legănându-se la hopuri, a apărut un „Ikarus”, aşa autobuz nu era nici la autobaza raională. Desigur, Slavko l-o fi adus de la Kirovograd pentru nunta sa. Valerii, în gând, s-a împiedicat în acest „sa” care i-a zgâriat rana din sufletul său abia-abia ogoită în timpul noptii. De fapt, nunta aceasta ar fi trebuit să fie a lui și nu a vecinului... Pe Valerii l-au poftit să fie vornicel, dar ce, a pierdut demnitatea cu totul, ca să cadă de acord? A crezut că va merge undeva cu motocicleta să scape de batjocură, dar ploaia i-a încurcat toate ițele.

Burlăcia l-a prins pe neașteptate — la spital. Pe Valea au externat-o imediat după operație, iar el mult timp s-a plăcărit acolo până s-a însănătoșit. Mai târziu mergea la ea în satul vecin cu motocicleta veche, care i-a rămas de la tatăl său.

La filme ei ședeau unul lângă altul și se sărutau de câte ori se întuneca ecranul. Valea avea o prietenă care se întâlnea cu felcerul. El era demobilizat, numai bun de însurătoare. Într-o zi i-a șoptit lui Valerii că părinții Verei nu vor fi acasă la noapte și se pot hârjoni cu fetele în voia lor cea mare, a miorălit ca un motan în luna martie. Ce-i păsa lui fiind logodit cu Vera. Iar Valerii nici gând nu avea de însurătoare, visa la institut.

Când a deschis ușa, Valea așternea patul.

— N-am să mă minți? l-a întrebat ea în șoaptă. Sărutările erau moi, gingașe.

— Valea, poate lăsăm noaptea aceasta pentru nunta noastră?..

Valea a început să plângă: nu m-am înțeles corect. Am încredere în tine. De altfel, nu m-aș fi aflat aici. Valerii a strivit țigara între degete. Nu putea scoate chibritul din cutie. Se sufoca în casa aceasta străină.

— Să ieşim afară, a îmbiat-o.

Afară — o noapte înăbușitoare, neagră ca smoala. Lângă fereastră — un măr doldora de fructe coapte, succulente...

Fără să mai spună ceva, a încălecat motocicleta și a pornit ca vântul acasă.

Valea a plecat în acel an la oraș, la școala de culinărie, iar Valerii, dacă a prăvălit concursul la institut, s-a angajat operator de proiecție cinematografică la clubul din sat.

...Ploaia s-a întețit. Apa din jgheab a umplut polobocul și se vârsa peste margini. Picăturile dansau pe fundul doniței ce atârna într-o ostreață.

Pe servantă — un plic verde. Invitația de a se prezenta la institut era deocamdată unică lui legitimație de student. În cele din urmă, visul i s-a împlinit. Acum va începe altă viață, va avea alți prieteni. Poate atunci va uita cele întâmplăte până la acest eveniment, le va sărge din memorie.

Ploaia nu înceta, drumul se prefăcuse în râu. Nuntașii s-au ascuns în casă. Numai autobuzul lung și autoturismele împodobile cu flori multicolore au rămas în ploaie.

...Își amintește: odată la pescuit, nu-i venea a crede ochilor, pe o piatră care se ițise din apă lângă mal sedea un răcușor neputincios. Cine știe cum a ajuns acolo, că nu-i broască să sară unde o taie capul. Se vede că racul prostuș s-a pomenit pe uscat, când moara din deal a încetat să macine. Probabil o fi adormit care-cumva și n-a simțit unde s-a pomenit. Valerii și-a chemat prietenul: iată ce-am găsit!

Apa în râuleț a început să clocotească, purta pe creste nuferi, crengi uscate, a început să învârtească pietrele morii, de data aceasta la cea din vale. Racul încă sedea nemîșcat în mijlocul râulețului, iar stropii de apă de pe cîuirasa lui sclipeau în culori diamantine. Simțind plescăitul apei, racul ca și cum s-a trezit din somnul său, a mișcat mustățile, minunându-se că e din nou în stihia sa.

Slavko, nerăbdător: prinde-l, că fugă!

Valerii, privind curgerea iureșă a apei, a simțit cum i se răcește săngele în vene: prinde-l tu, Slavko!..

Acesta abia aștepta să-l roage și stropi de apă au sărit în toate părțile. Râulețul a bolborosit supărat în urma obraznicului, dar lui să-i pese? A sărit din apă și — fuga pe coasta malului.

Valerii după el: așteaptă, e încă mic, n-ai ce mâncă. Poate îl privim, apoi îi dăm drumul să mai crească?

Prietenul s-a bosumflat: ce treabă ai cu racul meu? Lasă-mă în pace... Te-ai temut să intri în apă, acum e al meu. Ai înțeles?

Valerii a avut impresia că lumea s-a întors pe dos: cum e al tău? Eu l-am observat primul... Dacă nu l-aș fi...

Celălalt o ținea morțiș pe-a lui: cine te-a împiedicat să-l prinzi?

Obida îl sugruma, nu putea respira de necaz.

În urma lui Slavko praful s-a aşternut — a ajuns acasă cu racul.

De atunci nu au mai vorbit despre raci, dar Valerii încă mult timp a purtat obida în suflet, s-a simțit păcălit, jefuit.

...Înainte de sărbători Valea i-a trimis un răvaș, în care-i scria că vine acasă, iar motocicleta, na, s-a stricat parcă anume. Îl roagă pe Slavko: ajută-mă. Cum să-i refuze prietenului! Drumul șiuera sub roțile „Jiguli”-ului, la magnetofon — cântecele curgeau șuvtoi. Au colindat toate satele din îmrejurimi, de la un club la altul. S-au veselit cu toții, îndeosebi — Valea.

Când s-au întors acasă, Slavko, rânjind dinții rari, afumați, l-a întrebat cu invidie: unde ai agățat frumușica asta? Eu, credemă, am plimbat atâtea cu mașina, dar niciuna n-a fost ca dânsa. Eu, mări frate, am ochi buni, în special mă pricep la mașini și la femei... A ta-i ca o zână...

A doua zi s-a întăles cu Slavko s-o ducă pe Valea până la gară, dar acela n-a venit la ora fixată. Valerii nu și-a aflat locul toată ziua, iar prietenul a sosit abia înspre seară.

— Liniștește-te, a zâmbit el cu subînțeleșuri. Am dus-o până la gară, i-am urcat gențile în vagon, iar pe soacra am dus-o acasă. Scuză-mă, s-a întâmplat să mă rețin la una, de, treburi tinerești, n-am prea avut când să mă uit la ceas, și — hop că-ntârzii. Le-am luat în grabă și mâna la gară, abia de-am prins trenul.

N-a trecut mult timp și Slavko, părăsind autocisterna pe care lucra în colhoz, s-a aranjat cu lucrul la oraș. Valerii se pregătea pentru examenele de admitere, apoi a plecat să le susțină și ieri, când s-a întors acasă, mama îi veni cu vestea: vecinul se însoară.

Peste o habă de vreme în prag apare însuși mirele: salut, vecine! Când ai să ajungi om mare, nu uita și de mine, un simplu șofer... și încă ceva — să nu te superi, că după studiile tale vei găsi și o mireasă la fel de învățată, iar mie îmi convine și o bucătăreasă.

În cele din urmă, Valerii a înțeles de unde se trage bucuria lui Slavko. Iată de ce nu primea scrisori de la Valea! În fața ochilor a început să-i zboare fluturi.

Slavko s-a speriat: fii bărbat...

Pumnii lui Valerii devineau de plumb, presimțea o muncă bărbătească.

Slavko (de parcă ar fi fost la el acasă) a scos din servantă păhăruțe, în care nimeni nu a turnat ceva vreodată — erau puse acolo pentru frumusețe — și le-a umplut cu rachiu. Lui Valerii nici nu-i venea a crede, dar a golit paharul, iar când nu a rămas strop de băutură în sticlă, îi ură lui Slavko viață fericită în familie și jură că-i va fi prieten pe viață.

...Afară a lătrat câinele. Ceva mai târziu au răsunat bătăi în ușă.

„Cred că-s nuntași”, i-a trecut prin cap.

În prag — trei hojmălai, se vede că erau dintre acei care construiau în colhoz grajdul pentru vite.

— Aici, cinstă gazdă, miroase a aldămaș.

La amintirea băuturii pe Valerii l-au apucat grețurile. Ieri, pentru prima oară în viață, a fost beat turtă. Iar oaspeții dezvoltau în continuare planul de răpire a miresei, ascunderea ei în casa lui Valerii și apoi răscumpărarea ei de către mire. I-au spus acestea și, cu pas legănat, s-au întors acasă la Slavko, unde muzicanții se pregăteau să cânte. S-a auzit tropăit pe sub ferestre, apoi a auzit o voce cunoscută ce i-a umplut sufletul cu durere. A ieșit în prag.

— Bine-ai venit, Valea.

— Tu m-ai furat? N-am crezut c-o să-ți ajungă curaj pentru aşa ceva...

— Am stat în tindă, să intrăm în casă. Să așteptăm până se va întocmi prețul de răscumpărare.

— Tu n-ai respectat...

— Te felicit cu prilejul nunții.

— Pentru tine știința a devenit mai scumpă ca mine. Iar eu — ce să fac, să împleteșc coadă albă? L-a privit înțepătoare.

Iar el s-a lipit de buzele ei încondeiate cu ruj, aşa cum a visat deseori.

— Aici pot intra în orice clipă, iubitule.

El a ieșit în tindă și a tras zăvorul la ușă.

— Noi încă nu suntem înregistrați, i-a șoptit ea de parcă ar fi fost în casă străină și i-ar fi auzit cineva. Sunt curată în fața ta, mă crezi?

Afără băteau cu pumnii în ușă: deschideți!

Sticla de la fereastră s-a făcut țăndări. Slavko a sărit în casă. A bulbucat ochii și a săsâit cu mânie: să plecăm, Valiușa, e timpul să ne înscriem. Că acești hojmălăi se gândesc numai la aldămaș și la băutură.

Slavko a vrut să prindă mireasa de mâna, dar ea s-a ferit. Nu-și rupea ochii de la Valerii, aștepta.

Slavko, în cele din urmă, l-a „observat” pe vecin.

— Hai cu noi, a mormăit.

— Să mergem, l-a rugat și Valea. Auza, să mergem...

Valerii stătea ca înfipt în pământ, iar speranța feciorească a Valei se scurgea ca o apă.

...Broboanele de rouă de pe cuirasa racului cel mare sclipeau ca niște diamante. De piatră se aprobia apa cea mare și Valerii trebuia să se grăbească. Trebuia...

Racul cel mare a dat din coadă și s-a pomenit la adâncime, iar apa plescăia, plescăia...

Dacă ar fi fost apa — sub picioarele mirilor scrâșnea sticla de la geamul spart...

NYKANOROVYCI

Nykanorovyci se uită la ceas — e mare, aproape cât mâna (înadins l-a cumpărat aşa mare, să vadă bine cât e ora). Oare nu s-a stricat? Aseară, când a stins lumina să se culce, a luat o trântă, încât i-a părut că s-a umplut de vânătăi. Pe dânsul şi aşa îl dureau şalele. A dus „farfurioara” la ureche: nu s-a stricat, face zgomot ca un tractor.

Timpul parcă s-a oprit. Cu toate că, dacă eşti mai atent, simți cum totul se mişcă în jur: şi nourii cărunţi pe cer, şi maşinile pe autostradă, şi un vânt rece clatină crenguştele copăceilor (probabil pe undeva a bătut grindina). Buruienile te ameţea cu miroslul lor, de parcă cineva ar fi aruncat afară nişte terci.

Timpul a întepenit numai pentru Nykanorovyci, de când a trecut cu traiul aici, la „babazil” (aşa numeau ei azilul pentru bătrâni). Ce-i drept, îşi aminteşte cum în copilărie o zi i se părea cât un an. Dar e bine că roata veşniciei se învârte încet — mai mult va fi până la moarte. Pe de-o parte nu e chiar rău: n-are grija de pâine sau de combustibil. Când primarul venea cu cei de la asigurări sociale şi-l rugau să treacă cu traiul la azil, nici în ruptul capului nu voia să audă de clădirile cele din preajma satului. Mai înainte acolo dormeau oamenii veniţi la muncă de prin alte părţi şi studenţii, pe care îi aduceau din oraş în fiecare an. Acum gospodăria nu mai are nevoie de braţe de muncă suplimentare, că nu mai seamănă sfeclă de zahăr ca mai înainte. Unde ai întoarce capul, dai tot de floarea-soarelui. Iar la azil n-a vrut, acolo când mânânci, cineva se uită în gura ta. El e obişnuit să facă totul de unul singur. Iată, Paraska a murit cu zece ani în urmă, iar el până mai ieri-alaltăieri şi vaca mulgea (n-ar fi putut trăi o zi fără lapte), şi mâncare singur pregătea,

și spăla, și călca. Că nu-i mare scofală să faci asemenea lucruri. La ei acasă nu s-a împărțit ce face femeia și ce face bărbatul. Se întâmpla că se porăie și pe la vacă, și pe la porci, și pentru păsări dezghioca știuleți, iar apoi prindea o găină sau o gâscă și — poc cu toporul la trunchi, apoi o jumulea, o pârlea la aragaz și ce frumos mai arăta! Până se întorcea Paraska de la magazin săturându-se de vorbit cu toate cumatrele înălțnite încale, și zămușoara era gata.

Toată viața au trăit în doi. Paraska nu putea naște, că în lagărele germane a trăit și-n frig, și-n foame, și-n bătaie. Pe Nykanorovyci nu l-au luat nici la armată, nici în Germania ceea. Avea un picior mai scurt și mai subțire. Fetele din sat îl zădărau — ologul. Cu toată meteahna sa, după război era prețuit ca bărbat. Nykanorovyci putea să-și aleagă orice fată ocheșică de nevastă, dar s-a gândit în sinea sa: mai bine un pic mai urâtică, dar cu puțină bătaie de cap după însurătoare. Si n-a dat greș. A ieșit pe-a lui. În toată viața lor, Paraska nu i-a întors o vorbuliță. El a fost stăpân în casă. Si totul a mers ca pe unt.

„Babazilul” i-a plăcut deodată. Si de ce să nu-i placă. E în satul lui, îl cunosc toți. Si el îi cunoaște. Îl respectă, fiindcă merită. Niciodată n-a mințit pe nimeni, n-a furat, n-a obijduit. După război, fiind invalid, i-au dat un lucru mai ușor — colector la asociația de consum. Nu s-a bulucit să primească un loc mai călduț, că după război și aşa erau calici destui: fără o mâncă, fără un picior, dar Paraska avea o rudă la raion. Au tăiat un purcel, au pregătit salamuri și în felul acesta au pus mâna pe o afacere bunicică, care mergea strună. Si de ce să nu-i meargă? Manufac-turi ca aceleia nu găseai să fi căutat ziua mare cu lumânarea.

Si nici nu avea nevoie să fure ori să mintă pe cineva, bănuțul singur venea în mâncă când cântărea ori făcea socotelile. Avea la îndemână vreo sase sate și până le cutreiera pe toate vreo trei zile treceau. Iar în sate trebuia să ajungi ori dimineața, ori seara, când femeile nu erau la câmp. Schimba satinul pe ouă, fructe uscate, tuburi de proiectile, zdrențe...

...Ograda învățătoarei era aranjată cu gust: straturi cu flori împrejmuite cu gărduri de lozie, casa văruită, ferestrele vopsite. Si ea era drăguță: fețisoară albă, ochi întunecați și adânci ca

două fântâni, buze plinuțe... A schimbat marfa pe ouă: curate, unul ca unul. Și îmbrăcată era cu gust: fustă ca la oraș, bluziță albă... El s-a prins la gândul că o privea și o prețuia ca pe o oarecare marfă. Dar ea era ființă vie.

— Poate intrați să luați cina? l-a întrebat ea de ochii lumii. Nykanorovyci a priceput destul de bine privirea ei ce atâța și nu a putut, cum se întâmpla întotdeauna, să refuze o asemenea invitație.

Ea îi turna apă pe mâini și ținea de-a gata ștergarul — alb-alb de-ți lua ochii. O vinișoară albăstrie se zbătea agitat pe gâtul învățătoarei.

A tăiat slănină în felii subțirele, a desfăcut conserve de pește. În clondir era un rachiu dres cu coajă de lămâie. Nykanorovyci nu bea în zile de sărbători aşa licoare, darmite în zile de lucru. Doar era împovărat de răspundere — marfă, bani.

Învățătoarea a turnat un păhăruț și pentru ea. Deci, cum să refuze: a cinstit un păhăruț, încă unul.

...L-a trezit la zorit de ziua: e timpul să pornești la drum. A mai trecut pe la ea de câteva ori, din întâmplare, până când i-a retezat-o scurt: nu trebuie. Tocmai atunci el i-a adus o basma de capron, o beretă orășenească, parfumuri. Nimic nu a luat. Acel „nu trebuie” i-a înghețat sângele în vene.

Mai mult n-a mas peste noapte la neveste tinerele, cu toate că de multe ori era poftit. Nu că s-ar fi temut de Paraska ori de gura lumii (pentru asemenea isprăvi în vremurile celea nu te învinuia nimeni). Posibil, știa că niciodată nu se mai întorc clipele în care te simți atât de bine și de plăcut încât auzi cum respiră lumina și cum se desprinde frunza de pe ram, și cade toamna la sănul gliei.

Nykanorovyci și-a cumpărat la oraș o jachetă din postav bun, pantaloni, cămașă — aşa nu se îmbrăca nici președintele asociației de consum. Paraska nu se interesa de ce el se împopoțena aşa. Gândeau: dacă bărbatul meu are bani, de ce să nu-și cumpere haine bune, că pentru cine să-i strângă? Iar Nykanorovyci, unde nu mergea, tot pe lângă casa învățătoarei trecea. Oprea caii să aprindă o țigară (portsigaretul strălucitor tot pentru fudulie l-a cumpărat) ori sărea din căruță să îndrepte

hamurile. Voia s-o vadă măcar de departe. Dar nu i-a căzut sub ochi nici toamna, nici iarna. Apoi de la săteni a aflat că ea se pregătește să devină mamă. Noutatea aceasta l-a năucit. Ce să-i faci? Putea să-și deschidă sufletul numai lui Iosyk. S-au împrietenit încă de atunci când Nykanorovyci l-a luat sub protecția sa. Combatanții cu protezele și cărjele lor își băteau joc de Iosea în fel și chip, l-ar fi mâncat de viu chiar.

Iosea l-a ascultat atent și a încercat să-i dea un sfat, ba chiar să-l bucure:

— E frumușică. Și te iubește, și te recunoaște de tată al copilului, dar nu vrea să-ți strice familia. Ar fi bine să treci cu traiul la învățătoare. Copilul are nevoie de tată. Ioska nu-ți dă un sfat rău. Dar nu te grăbi cu trecerea. Așteaptă semnalul meu, să nu dai apă la moara femeilor. Știi cum sunt ele: le place să scarpine limba. Crezi că-i ușor să fii tată? Întreabă-mă pe mine, Nykanorovyci. Șase aleargă prin casa mea. Nu-i destul să-i hrănești numai, ci și să-i mai deprinzi cu viața. Vai-vai-vai, ce greu îi să fii tată...

Ioska deodată a căzut pe gânduri:

— Nu te grăbi să ieși în lume cu hainele celea noi, de ce să stârnești zaviste în mijlocul oamenilor? Femeile ne iubesc mai mult, când suntem dezbrăcați. Singur știi...

...Soarele frige de dimineață. Odinioară, se pare, nu era aşa de fierbinte, poate-i înainte de ploaie. De două luni n-a căzut un strop barem. Îl doare capul. Să fi crescut iar tensiunea? Să meargă la doctoriță, să i-o măsoare. Olenka-i aşa de grijulie: îi ridică mâneca de la cămașă, îi înfășoară mâna cu şmecheria ceea și o umflă. Când o lasă să se dezumfle, i se face mai bine. Și ea are ochi negri și mari. Și buze plinuțe...

...Cât n-ai rumega gândurile celea, nu le mai termini pe toate. Iată, astăzi vine Mykola, iar el deodată, ca din carte: sunt tatăl tău. Poate că nu ar fi trebuit chiar aşa. Cică de două ori au fost până acumă hăidălăii ceia să scoată de la el datoriile. Trebuie cumva să-și scoată feciorul de la nevoie. Toată viața s-a străduit pentru copilul său și nu pentru un străin. La ce i-a trebuit să se ocupe de comerț! Ai de lucru la școală, ce-ți mai trebuie! Ei, bine, el s-a ocupat cândva cu vânzarea mărfuii ori

cu schimbarea ei pe cotrențe, că aşa au fost timpurile, și nici n-a fost în stare să facă altceva. Dar Mylolka-i director. Nu-i nimic, cu bunurile tăinuite de el va putea supraviețui zece crize ca aceasta. Își va aminti, cel puțin, că a avut tată.

Doamne, ce greu mai trece timpul! Se coc prunele. De s-ar coace mai repede, că pentru el sunt cele mai gustoase fructe. Nu trebuie să le mestece, îl slăbește la burtă. Paznicul i-a spus că Mykolka va veni dis-de-dimineață, iar ceasul arată ora nouă. De ce întârzie atâtă! Să vină mai repede și să plecăm la casa părăsită, acolo vom găsi un hărțel să săpăm la rădăcinile frasinului și să scoatem ceea ce am tăinuit pentru el...

— Nykanorovyci, veniți la mâncare, l-a chemat bucătăreasa Svitlana. E singurică — trăiește și lucrează la azil.

— Nu mi-i foame, soro...

— Cum vreți, Nykanorovyci. Dacă o să vă prindă foamea, îmi dați de știre să vă încălzesc ceva...

Și a plecat să-și vadă de treburi, iar Nykanorovyci a rămas să stea singur ca un cocostârc. „Interesant, va veni cu mașina ori cu bicicleta? Cum vom ajunge până acasă?”. Gândurile acestea îi dădeau mereu ghes. „Bună mașină are, dacă nu i-o fi luat-o pentru datorii. Timpurile s-au schimbat... Democrație... Bine că are tată care să-i poarte de grijă...”

...Împreună cu Ioska au fost în zori la maternitate. Bătrâna Pavlyha le-a arătat pruncul. Chiar și în semiîntuneric Nykanorovyci a observat trăsăturile cunoscute și lacrimile-i curgeau șiroaie: cap-cap-cap. Nu le mai putea stăpâni. Niciodată până atunci nu a plâns aşa. Dar atunci curgeau fără întrerupere și privigetorile își depăneau cântecele neîncetat. Și-i era aşa de ușor pe suflet, de parcă singur s-ar fi născut a doua oară...

Și a început atunci Nykanorovyci să câștige bani. Tuturor le-a trăznit prin cap să construiască. Numai pe cuie putea câștiga bani cu lopata. Și Ioska avea pretutindeni cunoștințe — pe la depozite, baze. Odată i-a dat lui Nykanorovyci un sfat deștept, pentru care i-a rămas recunosător toată viață.

— Banii sunt niște hârtii, adică o nimică toată. Nu merită să fie păstrați. Prețul lor poate fi acoperit cu metale nobile, cu bijuterii. Iată adevarata valoare a banilor din toate timpurile!

Într-o zi i-au adus vreo doi pumni de bani bătuți pe timpul țarului.

Peste un timp, împreună cu Ioska au început să facă rost de tablă pentru acoperiș. Aduceau vagoane întregi.

Așa și nu a mai trecut cu traiul la învățătoare — tot singurică trăia. Cu timpul a primit la ea un operator de proiecție cinematografică. Nykanorovyci s-a cam supărât, să-l fi schimbat cu cineva mai bun, dar și acela tot șchiop era, pe deasupra mai iubea și păhăruțul... De Mykolka n-a uitat: îl îmbrăca, îl încălța, ba și dulciuri îi cumpăra în permanență. Iar când a intrat la institut, a umblat pe la profesori rugându-i să-l învețe cât mai bine. Dar și Mykolka avea o minte ageră și pricepută la toate celea. A devenit învățător, apoi — director. Și tocmai atunci Nykanorovyci a intrat într-o daraveră. Și de unde naiba s-a luat acel Tyhin? I-a spus: e un lucru grozav, numai dai din deget și banii curg gârlă în buzunar. Cumperi ieftin — vinzi scump. Ce-i drept, se primea binișor, numai că n-a ținut mult gheșeftul, cei de la procuratură nu dormeau. Comercianții de astăzi numai aşa fac bani și nu au nici o răspundere, dar pe timpuri erai băgat la răcoare. Tyhin a ieșit uscat din apă că n-a pus nicăieri nici o semnătură. Lui Nykanorovyci nu i-a fost chiar rău în „casa de stat”. Nu l-au pus să lucreze la normă. Avea grija noaptea de vaci, să nu se dezlege vreo una. Mulgătoarele îi lăsau lapte într-un loc anumit. Ziua, când toți deținuții lucrău, el dormea în baracă. A ieșit la libertate înainte de termen.

După închisoare a lucrat paznic în colhoz. O zi lucra, alta gospodărea acasă: Avea grija de doi bouți, de porci, de vacă. Se străduia de ochii lumii, să nu credă cineva că trăiește din furat, cu toate că avea rezervă bunicică. Chiar și când era greu de făcut rost de aurul cela, plătea peste preț, numai să nu aibă hârtii în casă... Doamne, câți bani au pierdut bieții oameni, iar el a rămas cu ceva...

...Ce-a mai pătit și ceasul acesta astăzi? Acul de la secunde abia se mișcă. Poate s-a stricat, că-n prezent la fabrici și uzine se lucrează de mântuială: cu cât mai repede se strică, cu atât se vinde mai mult.

Nykanorovyci se uita în toate părțile, că nu știa pe unde poate veni feciorul. Capul îl durea în continuare, îl frigea la ceafă. Inima se zbătea ciudat. Trebuia să-i măsoare iar tensiunea, să-i facă injectii...

De mult nu s-a întâlnit cu feciorul și nu a vorbit pe îndelete cu el. Așa de tare dorea să-l vadă. Măcar la nuntă să fi fost, dar tocmai atunci stătea la dubă. Banii i-a dat prin Ioska. Dacă s-ar fi întâlnit mai înainte și ar fi vorbit, poate n-ar fi nimerit Mykolka în belea, poate ar fi trecut cu traiul la oraș, ar fi găsit un post mai înalt ca cel de director la școala din sat. Acum de-ar scăpa numai din greutățile prin care trece.

O figură singuratică se apropie dinspre sat. E feciorul. Cine mai poate fi? Pe jos vine. Probabil că rașii ceia în cap i-au luat mașina.

Doamne, parcă i-ar fi prins cineva ochii într-un clește. Îl dor. Lumina se călătorește undeva. Nykanorovyci se află untr-un salon îngust, întins pe pat. Răsuflare greu. Așa de tare se sufocă încât nu poate mișca nici mâna, nici picior. Si nici Mykolka nu-i alături. De-ar fi să meargă acolo, să sape la rădăcina frasinului, ar găsi totul de ce are nevoie. De ce l-au internat așa de repede la spital, să-l mai fi lăsat până vorbea cu feciorul.

Iată, Ioska zâmbește la fereastră. Dar el a murit demult. Totuna...

— Spune-i lui Mykolka de banii îngropăți sub frasin. Nu... nu cei de hârtie, nu... cei... Ioska... Îi spui?...

Nykanorovyci îi spunea în minte, că buzele și limba nu-l mai ascultau. Dar Ioska îl înțelegea și așa.

Lui Nykanorovyci i se face ușor pe suflet, ca atunci, la maternitate, când s-a născut feciorul.

Și iată că merge el împreună cu Ioska prin omătul adânc, steluțe reci îi pătrund în pâslarii calzi. Iar casa învățătoarei îi albă-albă. Si florile, ce abundență de flori.

Lui Nykanorovyci i se face pe suflet tot mai ușor, mai ușor. Ușor de tot.

DEASUPRA PRĂPASTIEI

Luna plină lumina casa. De cu seară Ana s-a acoperit cu o bucată de ziar pe față, iar ea, nerușinata, plutea lenjeș printre stele și se băga prin toate ungherale. Femeia a muncit toată ziua până a căzut în brânci, nu mai avea puteri să se ridice din pat... Inima o smucea dureros, de parcă ar fi fost un buboi. De la sobă mirosea a funingine de ti se facea amar în gură. O durea capul. A atipit în fața televizorului și nici n-a auzit cum acesta a început să piuie, când s-a terminat programul. S-a trezit abia când s-a întors Andriika acasă. El a umblat teleleu prin sat până după miezul nopții, cu ochii spălăciți însipți în pământ, poate va găsi ceva pe la cineva. Dar la cine să mai găsești iarba aceea de vreme ce ambii Hryhoruci au fost luați la miliție. De câte ori li se confiscau drogurile, întotdeauna se răscumpărău. Andriika se va chinui mult, că nu mai poate fără iarba-dracului. S-a culcat în pat. Ea, procleta, îl răsucescă ca pe un gânj. De nu și-ar pune capăt zilelor, că dacă astă-primăvara n-ar fi lăsat lucrul în grădină și nu ar fi dat o fugă în casă (inima de mamă presimțea răul), s-ar fi prăpădit. Își tăiase venele de la mâini și săngele curgea nestingherit. Nu-i dădea bani pentru droguri, dorea să-l scape de asemenea năpastă, dar a ieșit și mai rău, de-abia l-a salvat — a plătit doctorilor și celor care au dat sânge pentru el...

Geme, scrâșnește din dinți. Dacă ar fi știut că Hryhorucii vor fi culeși iar de miliție, i-ar fi cumpărat cu prisosință otravă din aceea, că bani au destui. Au vândut juncanul, au început să vândă și purceii, că scroafa a fătat în acest an chiar doisprezece.

Ar putea da o fugă până la Horlyk să-i cumpere cele ce-i trebuie, dar se pare că mâine nu-i zi de piață acolo. De-ar răbda până se face ziua și poate va găsi ceva pe la băieți, că aşa ca

dânsul sunt destui în sat. Mai înainte pe Mykola, băiatul ei cel mai mare, îl aveau de lepros: vedeti, e narcoman!.. Primarul făcea spume la gură când se întâlnea cu Ana, nu voia să-i dea adeverință pentru asigurări sociale, dar acum a ajuns să șadă „pe ac” și nepotul lui, cât nu-l lecuieste, nu-i ajută la nimic.

Mykolka al ei s-a întors din Afgan fără picioare — Tânăr, suferea... În străinătăți a deprins gustul acelei buruiene: fuma și își făcea injecții... Comisariatul militar i-a repartizat o mașină, dar puțin ce a umblat cu ea, se spărgea cu acul și dormea în voia lui. Iubea să mănânce câte o tigaie de cartofi prăjiți. Odată a căzut cu mașina într-o prăpastie, măcar nu s-a necăjît mult...

Ana asculta atentă. Parcă nu mai gême, răsuflă ritmic, înseamnă că doarme. Domnul să-i păzească somnul...

Și cu Kostyk (cel mijlociu) a avut de suferit destul, l-a salvat cum a putut. Au chemat-o odată la colegiu și i-au spus: aveți grija de fecior, s-a legat cu narcomanii. La început fuma, apoi primea și injecții. Câte lacrimi a mai vărsat, cum l-a mai rugat, a încercat să-l convingă. I-a cumpărat și motocicletă de care a vrut, și magnetofon — degeaba. Și-a pus nu se știe ce injecție și l-a luat de la morgă, vânăt și cu vată în nări... Ce deștept mai era, o ajuta în gospodărie, învăță bine: rezolva toate problemele băieților din vecini...

Cât s-a mai pătimit cu copiii... N-a dormit nopțile, i-a colosit, se credea fericită — trei feciori ca trei paltini, dar ei — numai lacrimi și durere. Gândea că o să aibă un sprijin la bătrânețe: să-i deie o cană cu apă, să îngrijească de mormântul ei... Doarme, slavă Domnului, dar când se trezește, un gând are în cap: să-și facă injecție.

...Ana visa niște guzgani scârboși. O priveau din fiecare ungher al cotețului rânjind colții lor ascuțiti. Îi fugărea cu grebla, iar ei holbau ochii și săsâiau ca niște șerpi. Femeia s-a trezit îngrozită și iar nu a putut adormi timp îndelungat din pricina luminii orbitoare a lunii.

Guzganoaica trăia de câțiva ani în cotețul porcilor. Nemernica nu fura numai mâncarea lor, dar se înfrupta și cu cărniciță de purceluș, când făta scroafa. Nu putea scăpa de pacostea asta nici într-un fel. A otrăvit puii de guzgani, pe cel bătrân l-a prins

în capcană, iar pe ea n-o ia nici mama focului. De cei mici s-a debarasat, iar satana asta mare nu se teme de Ana, rânjește colții și nu fuge, vede, năpasta, că are în față o femeie...

Luna o orbește, dar nu are chef să se ridice. Dacă scârțâie patul, se poate trezi Andriika. În casă e năduf, a ploaie, și încă mai miroase a funingine. Trebuia să facă ceva cu soba, dar tot zicea să mai aştepte un pic, că cei de la fabrica de cărămidă or demola-o. După cum se vede însă lucrurile s-au cam încurcat în zilele noastre și casa al cătelea an stă pe malul râpii, că au tot scos lut pentru cărămidă până au ajuns sub ea. Pe de o parte, Anei îi pare rău să strice casa, dar ce să-i faci. Cândva a fost cea mai frumoasă în sat. Din cărămidă. Când s-a deschis fabrica, Savka a lăsat colhozul și s-a dus acolo să lucreze. Din pricina asta președintele le-a tăiat grădina, dar bărbatu-său nu s-a mai întors la tractor, că aveau de gând să ridice casă nouă. După pământ nu le părea rău, că din grădină nu prea trăgeau foloase — hlei. Savka lucra zi și noapte la fabrică, venea acasă numai să îmbuce ceva și iar la lucru. În schimb, ce casă au ridicat. Palat — nu alta. Mare, luminoasă, cu cinci odăi. și curent au tras de la fabrică, avea pentru cine să muncească. Trei feciorași au venit pe lume unul după altul. Tare a mai vrut Savka să aibă trei băieți. și Ana i-a intrat în voie, cu toate că visa în taină la o fetiță, să-i fie de ajutor. și când i-au spus la maternitate că mai are un băiat, toată dorința a lăsat-o pe seama viitoarelor nurori, măcar una dintre ele să-i dăruiască o nepoțică.

Guzganoica nu-i ieșea Anei din cap. Ar fi lăsat-o în pace chiar de-ar mâncă ceea ce rămâne în treucă la porci, dar ea, ticăloasa, a început să bortelească pereții cotețului și aceștia au început să crape pe alocuri. Numai ce n-a făcut Ana: și găurile a astupat, și ciment a turnat, dar ea s-a apucat să bortelească în alte părți. Că dacă nu ar fi vizuina aceea, pe care mereu încearcă Ana s-o astupe cumva, unde s-ar ascunde după ce ospătează mâncare porcească. Ar scoate-o în ogradă să se ducă pe pustii, alt loc să-și găsească. Gândul acesta i-a plăcut Anei și s-a prins de el ca de un pai de salvare.

Porcul grohăia supărat în coteț, o ură mai tare ca stăpâna. și Ana a hotărât să coboare încet din pat, a aruncat pe umeri

o broboadă aspiră și încetișor, numai în cămașă, a ieșit afară. A luat din grămadă o piatră mai netedă și a intrat în coteț.

Guzganoaica era sătulă. Stătea pe ferestruică și se spăla. Niciodată nu s-a uitat la Ana, care, după ce a astupat gaura aşa cum s-a gândit, a înșfăcat grebla. Proclata nici gând nu avea să iasă din coteț, s-a zburlit gata-gata să-i sară în ochi. Ana a fluturat o dată din mâini, a două oară, și dacă a văzut că nu vrea să iasă afară, a pocnit-o drept în cap, apoi a prins-o de coadă și a aruncat-o la gunoi.

Trupul guzganoaicei se zbătea în convulsii, ochii o priveau pe Ana, dar oarecum cu căldură de data aceasta, fără sclipirile unui prădător. Sânge... Până acum dihania a văzut numai sânge străin, când sfârteca purceluși și ea rodea și rodea, înghițea cu lăcomie carnea fragedă și se îneca cu sânge cald.

„Putea să trăiască în voia ei. Domnul cu ea și cu cotețul cela, că totuna degrabă va fi stricat.”, s-a gândit Ana. A prins-o jalea. Dihania neputincioasă i-a trezit duioșia femeiască, cu toate că ceea ce-a făcut — rămâne făcut. Nimic nu se mai întoarce. Moartea tot mai mult punea stăpânire pe guzganoaică și licărul din ochi se stingea încet. Trupul pufos cu coada cea hidioasă începea și Ana a simțit cum o trec fiorii — nopțile s-au făcut mai reci. Trebuia să se întoarcă în casă, dar ea tot privea prăpastia, acolo se vedea clădirile fabricii de căramidă. Nu mai lucrează acum. La început sătenii cărau metale prețioase, iar acum a venit rândul vagonetelor și al shinelor să fie duse la metal uzat. Ana s-a jeluit la raion că râpa a ajuns până lângă casă și pământul alunecă întruna. Nici n-au vrut să-o asculte, spuneau că vor vedea ce au să facă după ce să-o dărâma casa. Marceak, președintele cosiliului raional, e de-al lor, consătean, pe feciorușău, spurcăciunea, nu l-a lăsat să meargă în Afganistan, a uns binișor pe unde a știut el și acum se bucură de nepoți. Dar Mykolka nu mai este... Nu...

Picioarele au purtat-o până pe malul prăpastiei. Acolo — întuneric bezna.

...În dimineață aceea ea pregătea supa (lui Savka îi plăcea la nebunie supă și lapte cu tăitei). A lăsat fieritura pe plită și s-a dus în grădină după mărar. A privit înspre fabrică, acolo Savka

încărca lut în vagonetă. A observat-o și el. Puse mâinile pâlnie la gură: supa să fie numai bună de mâncat, ai auzit ori nu!

A zâmbit și l-a întrebat: de unde știi că-i gata?

— A ajuns miroslul până la mine, i-a răspuns Savka.

Întotdeauna mâncau afară, aveau ograda mare. Numai pe timp urât umplea farfurile cu fieritura aromitoare pe masa de pe terasă.

A turnat supa în farfurii, de acum s-a sleit, iar Savka nu-i și nu-i. Ea — fuga până pe malul prăpastiei, iar acolo ce să vadă: totul s-a prăbușit în jur, pe Savka l-a acoperit pământul și oamenii forfoneau ca într-un furnicar. Când l-au scos de sub dărâmătură, încă mai sufla, dar era fără conștiință. Până a venit ambulanța a murit omul. Ca prin vis își amintește cum l-a înmormântat, îl bocea: de ce a făcut casă, dacă nu s-a gândit să trăiască în ea.

Mai târziu singură a ajuns lângă vagonetă: trebuia să plătească pentru cărămidă și să mai câștige bani pentru a-și pune copiii pe picioare. Tot timpul a fost singurică, pe cine nu ar fi oploșit pe lângă ea — erau niște netrebnici: ori răi, ori bețivani. Și nici nu simțea nevoia de bărbăția ceea a lor, cu toate că era Tânără încă, dar obosea aşa de tare, că seara nu știa cum să pună capul pe pernă mai repede. Cine ar fi putut să-l înlocuiască pe Savka? Tot timpul era vesel. Știa și gluma și să îndrepte greșeala, pe unde trebuia.

Fabrica nu mai lucrează, că oamenii au încetat să construiască, aici au început să apară curți. Materialele de construcție sunt aduse de peste graniță, împachetate, iar cărămidă nu mai ard la fabrica din sat. Cărbunele-i prea scump. Râpa a ajuns până sub prispă, pământul se risipește. Încă anul trecut trebuia să-i plătească Anei, a semnat toate hârtiile. Și o casă potrivită a găsit în sat, cu fântână în ograda și grădină. Dar nu i-au dat banii și gata.

I se rupe inima de durere, că nu-i de piatră și cât poate răbdă o inimă de femeie?.. A umblat pe urmele celui mai mic, nu l-a putut ocroti...

Andriika nu dormea. L-a privit — o umbră a rămas din copilul ei și o durere în ochi.

Ana a scos banii din ascunzătoare: du-te și cumpără...

El a privit-o înțelegător, ca niciodată: nu trebuie, mămico... Prima oară a dezmembrat-o: de două zile nu-mi fac injecții. M-am gândit că-i mai bine să mă las de ele. Merg la învățătură, am să vă ajut...

Îți era jale să te uiți la el cum îl frângea durerea, cum își mușca buzele vinete.

— Oare ai să te poți lăsa de otrava ceea? Poate ar fi mai bine să mergem la spital?

— Unii băieți au scăpat. Oles Levuski, Hryhir Tasiicin... Nu mai au nevoie de ac. Nici eu nu vreau mai mult să mă nenorocesc. Am rămas, mamă, numai noi doi pe lumea asta. Din toată familia...

Ana credea și nu prea, că de atâtea ori a tot încercat să se lase de buruiana-dracului. Dar „mămică” i-a spus prima oară. Nici nu au prea vorbit în ultimul timp. Andriika mai mult dormea și câteodată striga prin somn, având năluciri. Iar acum, ca să vezi, a vorbit omenește. Odată și odată trebuie Domnul să se întoarcă și spre Ana cu față, că ce, i-a dat viață numai pentru durere?..

...Și iar a fost o noapte lungă, și iar luna răspândea lumină în toată casa. Andriika striga, zgâria peretele cu unghiile...

În răstimpurile de liniște Ana se gândeau la viitor. Visa cum Andriika va termina învățătura, cum se va însura, cum nora va face copii — numai fetițe, cum le-a cumpărat fundițe, bluzițe, fustițe... De noră și-o închipuia pe Lesea Soltykov. Ce mândrețe de fată — corp, piept. Nu vor flămânzi pruncuții... Mai înainte o numea noră, iar de când Andriika a călcat pe urmele fraților, și era rușine să-i răspundă Lesei și la binețe. Poate se va îndrepta, este Tânăr...

Spre dimineață a atipit. Ana a visat ceva rău de tot. A trezit-o Andriika: du-te la țigan, mamă. N-a rugat-o, i-a poruncit ca întotdeauna. Și deodată toate gândurile cele frumoase s-au spart într-o mulțime de cioburi, pe care nu le mai putea aduna. Casa a devenit și mai tristă. Afară totul a devenit cenușiu. Cerul se desfăcea de tunete, a început ploaia, de dincolo de Bug se apropia un nour și mai negru.

Țiganul i-a adus o seringă plină.

Ce mai tuna și fulgera. Se întorcea acasă pe de-a dreptul, să n-o prindă furtuna. N-a izbutit. Ploaia a udat-o până la oase. A intrat fuga în casă și cu sufletul la gură i-a spus lui Andriika: ță-am adus, iată... Iar el, sărmanul, nu mai mișca. Ana i-a închis ochii. Domnul să-l odihnească.

Guzganoaica, de pe grămada de gunoi o privea pe Ana cu ochii ei stinși, blana i se ciuciulise de la ploaie. Deodată ochii î s-au deschis, au sclipit: mi-ai otrăvit copilașii și pe-ai tăi tot așa i-ai pierdut... Ana a încercat să fugărească vedenia asta, și-a făcut semnul crucii că, nu dea Domnul, îți poti ieși din minti în felul acesta. Iar ea trebuie să-și însoare feciorul... În ciuda ploii, stătea pe marginea prăpastiei.

O bucată mare de pământ a lunecat în jos și o pată neagră s-a împrăștiat la fundul gropii.

PUI DE CĂȚEA

L iniște ca-n mormânt. Și-n casă, și afară.

,Poate că vântul a rupt în noaptea asta sărmele de la radio, judecă în glas Ulita că de ce tace „minciunosul”, aşa numește ea reproductorul în glumă”. El, chiar dacă minte câteodată, de, se întâmplă și aşa, dar povestește despre toate ce se întâmplă în lume, chiar și despre sesiune. Interesant. Că de la televizorul cela numai capul te doare. Măcar de-ar arăta ceva mai ca lumea. Dar aşa, mai să mori de rușine. Ulita îi dă drumul rar de tot, că el, proclful, știe numai să mânânce curent.

Dar acesta, ca să vezi, bravo lui, lucrează toată luna pentru cincizeci de copeici.

Iată că și un nour negru se mișcă pe cer, mai negru ca noaptea, din cei pleteși, care aduc, cred că, ori grindină ori omăt.

Prin ochiul înegrit de la fereastră se uită la Ulita o baborniță cu părul sur, fără dinți, numai zbârcituri. Doar ochii sunt încă vii și atenți.

— Iată-mă-s și eu, oftează Ulita încrăpată. Parcă nici n-am trăit, și parcă nici nu mai sunt...

La sesiuni ne hrănesc cu baliverne, chipurile, vom trăi tot mai bine, dar Ulitei îi este totuna. Cum se porăia pe straturile și pe lângă găinuțele ei, aşa și se porăie mai departe. Că dacă nu lucrezi, te alegi cu o ciucă. Iar fetele ei, are aş trei la Uman, cu toate că lucrează, n-au o capicuță la sufletul lor, dacă nu le plătește nimeni. Îi aduc Ulitei în fiecare primăvară bobocei, bătrânică îngrijește de ei toată vara, iar toamna, dragile mamei, vin de taie gâștile, le pun la borcane să nu moară de foame acolo, la oraș.

Dincolo de geam a început să țărâie. Pe cine să mai crezi, au spus că nourul acesta nu aduce ploaie. Afară — țipenie de om. În schimb vara, vilegiaturiștii mișună în jur ca puricii.

Dintre băştinaşi, au rămas în sătuc numai doi. Ea, Ulita, şi Balabaş. Alaltaieri, i-au făcut Balabaşihel praznic la nouă zile. Moşneagul a rămas de unul singur, în aşteptarea morţii, că feciorul, se vede, cam nu prea vrea să-l ia pe tat-su la oraş. Dar nici Balabaş nu doreşte aşa ceva că proclétul de fecior, cum se îmbată, cum sare la bătaie.

Fetele Ulitei sunt bune şi înțelegătoatre, dar totuşa n-o trage înima la oraş. Viaţa asta-i aşa de grea ba şi capul o mai doare. Mai bine aici Domnul să-i primească sufletul. Şi înmormântarea costă mai ieftin. Casa cea de veci a pregătit-o, hainele — la fel. Or primeni-o în cămaşă brodată şi-o duce-o la locul cel de odihnă veşnică.

Au început să zboare şi muştele cele albe. Iată de ce a durut-o piciorul toată noaptea, a ninsoare.

Fetele ei — Ana, Tamara şi Ludmila — sunt de treabă. Pe toate le iubeşte, pe toate le jeleşte. Hnat a dorit un băieţel, dar nu se întâmplă întotdeauna cum ţi-i voia. El s-a întors de la război ciuruit de gloanţe, Aşa şi a murit cu trupul plin de schiye. Singură le-a dădăcăit, le-a învăţat cum a putut. Şi cu toate că nu trăiesc la sat, toate au apartamente la oraş.

Balabaş şontăcăieşte, de parcă ar merge pe schiuri. Nici picioarele nu le mai poate ridica. Pe timpuri, însă, alerga prin sat ca un armăsar. Ba pe una o lăsa borçoasă, ba alteia îi făcea un copilaş. În schimb el s-a învrednicit numai de un copil, şi acela haihui. Vorba aceea: surcica nu sare departe de trunchi. Balabaşa l-a iertat abia înainte de moarte.

Dar cum muncea el. Ca un bou. Avea şaptezeci de ari de grădină, două vaci, o juncă, patru sau chiar şase porci, la vreo sută de gâşte. Şi toate, mamă dragă, trebuiau hrănite, îngrijite. Şi dacă se spunea, chipurile, că toate cele din jur sunt ale colhozului, adică ale nimănuiai, încearcă să cari cu spatele ori cu bicicleta atâtă porumb şi sfeclă pentru toate animalele din bătătură, pe care să le creşti pentru netrebnicul de fecior şi pentru nepoţi.

Singur e un zgârâie brânză fără pereche. Nu-ţi dă o picătură de apă chiar de-o fi să mori de sete. Avea o livadă mare, pe care, ce-i drept a tăiat-o fecioru-său, ca să facă ocol pentru nutrii.

Hrănea cu mere vacile și porcii, dar ferit-a sfântul să dea cuiva de pomană măcar un fruct. Când nu era acasă, Balabașiha scutura câte o poală de mere și le dădea copiilor. Și feciorul era tot aşa de hapsân ca taică-său. A tăiat toti salcâmii de pe hat, când a făcut ocol pentru nutrii, dar mâne-sa nu i-a dat barem o jordie de care să anine viața de vie, de parcă n-ar fi mâncat și el struguri.

Mult timp a tropăit Balabaș în tinda întunecoasă căutând cleampla de la ușă.

„Caută, javră bătrână ce ești”, se înfurie Ulita, fără a se ridica să-i deschidă ușa.

Cândva, pe la zori, Balabaș a găsit singur cleampla. Era după ce murise Hnat. Ieșise din casă dând o fugă până în grajd să vadă dacă nu a fătat vaca. La întoarcere n-a mai tras zăvorul la ușă. Balabaș intrase atunci în casă, inventând o năzdrăvănie oarecare. Și când Ulita l-a acos afară din casă, ticălosul a dat s-o prindă în brațe. Dar femeia a pus mâna pe cociorvă și a rupt-o de spatele lui, ca să țină minte cum e să te bagi la o femeie nenorocită.

În cele din urmă, Balabaș a intrat în casă, având grija să se descalțe. Știa că baba ține la curațenie. Doamne ferește de vin cumva fetele și ginerii în opeție și să găsească nemăsurat în casă. Or crede că baba nu mai este în stare să mai facă ceva, și s-o ea cu dânsii la oraș.

Balabaș s-a apropiat de icoane și a făcut o cruce mare.

„De când te-ai făcut aşa de credincios?” a vrut să-l întepe Ulita dar și-a mușcat limba.

— Iată că a venit și iarna, vecino, a bâiguit el aşezându-se pe lavița făcută dintr-o scâdură groasă de stejar.

— Văd.

Tac.

— Nu știi ce-am vrut să-ți spun, Ulita?

— Ai să-ți amintești și ai să-mi spui.

Încă de pe timpuri îndepărtașa începea orice discuție serioasă în satul lor. Și Ulita aștepta curioasă — cam ce-ar vrea să-i spună vecinul?

Balabaș a tușit cu subânțelesuri:

— Ca să vezi, am rămas numai noi doi pe timp de iarnă în sătucul nostru.

— Cam aşa.

— Zic, n-ar fi bine să iernăm împreună?.. Poate că trec la tine cu traiul... De ce să încălzim două case...

Vorbele astea parcă au opărît-o pe Ulita: „Ca să vezi, giuj bătrân ce este. Cu-n picior în groapă-i dar tot caută să tragă foloase!”

— Frumos... Îți ieși din minți la bătrânețe. Ce-or să spună nepoții, c-o nebunit bunica lor?

— Numai în timpul iernii, zic.

— Nu îndruga mai mult nimic, vecine.

Şi iar tacere. Balabaş a smiorcăit cît a smiorcăit şi zice:

— E rău când nu ai un suflet viu alături... Iar eu... îs cu bani, Ulita. Am din astea, cum le spune, mărci nemteşti. Nepoata le-a primit, pentru că au du-s-o în timpul războiului în Germania. Iată-le. A desfăcut uin batic femeiesc, aproape nou, şi de acolo au ieşit la iveală nişte hârtii rozietice, ca nişte obligaţii de pe timpul lui Stalin, numai că aveau nişte fire strălucitoare.

— Ti le dau tîie. Pe degeaba, crede-mă, că de altfel mi le ia Stepan. Demult mă necăjeşte să i le dau. Îi spun că le-am cheltuit cu înmormântarea, dar el nu mă crede. Mă bate, Ulita. Uite, toată mâna-i vânătă. Am vânătăi şi pe corp. M-a legat în şură ca pe-o vită, la iesle. M-a schingiuit ca pe timpuri nemţii, când le duceam partizanilor mâncare. Mă bătea şi-mi spunea că mă spânzură dacă nu-i dau mărcile. Răposata, când a fost să moară, mi-a spus să nu-i dau o lecăcie lui, ci oricărui sărăntoc apărut în cale.

Balabaş șterge cu o margine de batic o lacrimă furişată la coada ochiului.

— Toată viaţa ne-am spedit pentru ei. Doar ştii prea bine. Apartamentele le-am cumpărat la oraş şi lui şi nepoţilor. Au vrut maşini — poftim. Acum pe mine, un păcătos, nu vreau să mă ia la oraş măcar pe timp de iarnă. Să păzesc gospodăria... Ia, Ulita banii. Ia-i, că n-ai avut în viaţa ta atâtia bani.

— Doamne fereşte, ce să fac cu ei? Am copii, am nepoţi. Asta-i bogăţia cea mare a mea.

— Ia banii, Ulita. Ia-i, că sunt vinovat în faţa ta. Îți mai aduci aminte? Ia-i.

A învelit bucătelele de hârtie din nou în batiic și le-a aruncat pe pătură. Apoi, șonticăind a ieșit în tindă. Fie, s-a gândit în sinea ei, totuna va veni mai târziu după bani. Balabaș niciodată n-a dat un capăt de ată cuiva pe degeaba. Dar fie căcar o dată în casa Ulitei bani.

Și iar s-a lăsat în jur o liniște de mormânt. Mai înainte se întâmpla să se audă câte un rocot de tractor sau vreo mașină oarecare intra în sat. Dar acum parcă a murit totul. În colhozuri nu găsești acum un strop de carburanți în plus. Doar pentru lucrările de câmp schimă carnea pe benzинă. Și de ce o fi ea, benzina aceea, aşa de scumpă? După război cât de greu era și tot aduceau cu căruța benzинă și motorină, iar acum — nu-i. Au vândut totul peste graniță? La radio spun că ar fi criză. Dar ea poate e numai la oraș? Că pe aici nimenei n-a văzut criza asta. Când ai ce mâncă și ce bea oare ce fel de criză să mai fie?

Cine oare pufăie acolo? Să deie glas minciunoul meu? Nu-u, Afară Balabaș cel Tânăr a venit cu motocicleta cea nemțească, pe care a cumpărat-o de la Oxena-politaiul. Când ai noștri înaintau, el a desfăcut bârnăitoarea cu ataș, a uns-o bine cu solidol și a îngropat-o în pământ. După ce a făcut zece ani de pușcărie, a scos motocicleta din ascunzătoare, a curățit-o și a ieșit cu ea pe imaș. Femeile, care au suferit în timpul războiului din pricina lui, au aruncat cu pietre în procler. Așa că mai mult n-a umblat cu „calul” cela, care a rămas sub sopron. Poate s-ar mai fi plimbat cu el, dacă nu l-ar fi lăsat picioarele, pământul n-a vrut să-l mai țină. După ce s-a chinuit vreo doi ani, a dat ortul popii. Ce-a făcut, ce-a dres Balabaș cel Tânăr, dar a pus laba pe motocicletă. Și iată că a venit acum în sat să-l curețe pe bâtrân de mărcile celea nemțești. Hm. Radioul chiar că s-a trezit din somnul lui și a început să vorbească: „În Ucraina a sosit iarna”... Trebuia s-o anunțe pe babă, de, nu vede bine. Fulgii se topesc pe la geamuri. Dar ce fantomă se plimbă prin ograda în cască de tanchist, a început războiul? Tifu! Aista-i feciorul lui Balabaș. A intrat în casă călcând cu picioarele murdare peste țolurile curate. Ochii ii aleargă când intr-o parte, când în altă parte a camerei. Mâna înfașurată cu un ștergar ii săngerează.

— Ce-i cu tine, măi Stepane, te-o mușcat vreo nutrie?

— Da, o nutriie... N-ați auzit nimic?

— Ce să aud?

— Tata s-a spânzurat... Săracul de el n-a mai putut suporta moartea mamei... Și-a pus mâinile pe piept... Numaice l-am scos din laț..., iar el îi mort de acum...

A bolmogit Balabaș cel Tânăr și a ieșit afară.

Ulitei au început să-i plutească în fața ochilor cercuri galbene...

„Totuși a îndrăznit să ridice mâna asupra lui tat-su, pui de cătea ce este... i-au zvâcnit tâmpalele Ulitei. Doamne, iartă-mă, pentru treizeci de arginti să-ți omori părintele! Călăule, e puțin să fii spintecat. Să vină miliția și-i spun totul, că nu mai am de ce să mă tem!”

Ulita s-a ridicat cu greu de pe laviță și mărcile de pe pătură s-au împrăștiat prin toată casa. Le-a adunat cu greu, s-a îmbrăcat și a intrat în ograda vecină. Nutriile alergau prin ocolul larg. Balabaș sta întins în grajd, vânăt ca orice spânzurat și se părea că îi zîmbește Ulitei. Baba nu se temea. Multe a văzut în viața ei. De cei vii trebuie să te temi că morții nu-ți mai fac nimic.

Ea s-a apropiat de cadavru, l-a descheiat la cufaică, la cămașa de baică și i-a pus în sân baticul cu mărci. Lângă inima ce nu mai bătea, dar care încă mai păstra căldura ei.

TOAMNA FRUNZELE RUGINESC

Vasyli şedea de mai mult timp pe o bancă în grădina publică și, ca un căine jigărit, se încălzea la soarele toamnic. Din timp în timp, bătea câte o rafală rece de vânt, îl pătrundeau până la piele și-l umplea de tremurici. Dar Vasyli nu acorda nici o atenție acestui mărunțiș și, dacă ar fi dorit chiar, totuși n-ar fi plecat de acolo. Mai bine să tremure pe bancă de frig decât să se căznească în camera umedă și igrasioasă de la hotel. Afară, cel puțin, nu-l prindeau grețurile. Alte ocupării cădeau cu de la sine putere, ca întotdeauna, din pricina lipsei de bani.

Pe noul misiunea aceasta s-a pregătit în grabă, altfel nu l-ar fi înțeles colegii de serviciu: numai el era necăsătorit. Apoi mai avea încă un motiv: din banii primiți pentru diurnă nu se plătește pensie alimentară. Ar fi și acesta încă un motiv serios, că celor două soții de care a divorțat le plătea aproape jumătate din salariu.

Mai înainte apartamentul său de holtei îl bucura într-un fel oarecare. Avea unde să se hărjonească pe îndelete cu femei de ocazie. Dar, cu timpul, a început să-l roadă tot mai tare sentimentul singurătății. Își când Vasyli s-a privit odată cu atenție în oglindă și a observat ochii spălați și adânci în orbite, mulțimea de riduri apărute și chica rarăță binișor, pe loc a înțeles ce s-a întâmplat cu el. Da-a, a trecut tineretea. Totul a trecut. De amărăciune ar fi dat peste cap o țuică, dar și atunci, ca și acum, nu avea bani.

În jur viața clococea. Pe lângă el trecea puțzerie de femei și femeiuște, de fetișcane în fustițe scurte (iar s-a întors moda de odinioară), piciorușele lor zvelte erau în stare să ridice și un mort din sicriu...

Iată, însă, ce i s-a întâmplat în orașul acesta... După absolvirea institutului lucra la filarmonie și a ajuns aici într-un turneu. Tocmai atunci Galea l-a născut pe Tarasyk. Casierita i-a plătit leafa în copeici — din ceea ce au câștigat — și el a început să cutreiere magazinele pentru a schimba măruntișul în bancnote. Când colo, dă cu ochii de Chira, o vânzătoare atât de drăguță încât nu-ți puteai rupe ochii de la dânsa. A invitat-o la concert, iar după concert, precum și se cuvine, a condus-o până acasă. Și dacă mama ei s-a întâmplat să lucreze în schimbul de noapte, a mas peste noapte la Chira (cum să ieși din casă aşa de târziu într-un oraș străin?)...

Peste un timp ea a venit la filarmonie, avea de acum burtă, și ce credeți că a făcut? A intrat la director. Acela, fricos din fire, (a lucrat pe timpuri secretar pentru ideologie la comitetul regional al partidului), îl cheamă și-i spune: îți dau câteva zile libere, bani din fondul directorului și să fie totul bine. A ajutat-o pe Chira să se interneze la maternitate, unde a născut un fat de șapte luni. Băiatul, spunea lehuza, era leit tata: smolițel, cu gropiță în bărbie, dar, slavă tie, Domnul l-a luat la el fără să-i facă mai târziu bătaie de cap. După întâmplarea aceasta s-a prins de el administratoarea ca scaiul de oaie. Directorul iar: vă trimite pe amândoi în misiune și să vă întoarceți cu problema rezolvată. Dar aceasta nu era Chira: i-a făcut mult sânge rău. N-a vrut să se ducă la medic, insista să divorțeze de Galea. Așa și s-au întors din „misiune” fără a pune treaba la punct. Dar s-a întâmplat ceva imprevizibil: pe la filarmonie a trecut soția șoferului și i-a boțit administratoarei coafura. Din ziua aceea a dispărut pentru totdeauna. Nimenei nu știe unde. Fetele, de, știți cum sunt ele, vorbeau că nici nu ar fi fost gravidă...

El, după cele întâmpilate, nici gând nu avea să se căiască. S-a întâmplat însă că Galea l-a trezit pe la o bucată de noapte, când era somnul mai dulce. Seara a trecut pe la Steșka-liliputa, atât de micuță, de parcă ar fi fost o copiliță, dar ce mai făcea bestia în pat. Sutienul ei, proclétul, subțirel, micuț, când se îmbrăca, i-a nimerit sub maiou și astfel a ajuns cu el acasă. La procesul de divorț Galea a recunoscut că l-ar fi iertat dacă s-ar fi mirosit

barem cu una ca dânsa și nu ar fi schimbat-o cu o femeie bătută de soartă.

După toate cele întâmplări, devenise atent cu femeile. Îndelung, aproape un an a tot ales, până a dat peste Svetlana. Ce-i drept, mai mare ca el, lucra într-o cafenea. Când au fost să se ieie, Svetlana i-a pus o condiție: nici un fel de filarmonie. A strâns din toate părțile o mulțime de ore pe la cercurile de artiști amatori, și nu numai din oraș, de semăna cu un câine plin de purici, încearcă să dovedești pretutindeni. Au cumpărat locuință, mașină (pe atunci erau mai ieftine). Svetlana avea o fiică de cinci ani, a înfiat-o, aşa cum se cade să facă un bun familist. Toate parcă mergeau bine, dacă nu s-ar fi întâmplat să se întoarcă într-o zi mai devreme acasă. Aici ce să vadă — soțioara lui nu-i singură în pat... S-au despărțit fără tămbalău: ea a luat mașina, lui i-a rămas apartamentul cu tot cu mobilă. Parcă nu ar fi fost chiar rău, dar mai trebuia să plătească pensie alimentară... unui copil străin. Nu mai avea nici un rost să alerge în mai multe locuri la muncă și astfel a ajuns la centrul regional de creație populară având un salariu mizer și un venit subțirel de la misiunile în care pleca.

...Viața curgea, clocotea în jur. O mulțime de oameni se grăbeau. Încotro? Când lucrau ei? Mult timp a trecut de când Iuri Vladymyrovyci a încercat să facă ordine. Dar n-a durat mult, secretarul general a ars ca o lumânare lucrând. În prezent se odihnește în zidul Kremlinului de pe Piața Roșie, alături de ceilalți tovarăși. În prezent e altă treabă, se numește democrație. Chiar de ai vrea să lucrezi, unde-ți găsești un loc de muncă? O, iată ce mândrețe a trecut pe lângă el. Piept bombat, talie de viespe... El încă alaltăieri, abia coborât din autobuz, a cules numărul unei profesoare de la școala de arte, o cunoștință mai veche. S-au întâlnit, a cheltuit o groază de bani (pentru buzunarul lui și aşa subțirel) cumpărând flori, intrând într-o cafenea dar unde s-o ducă? În camera de la hotel, cu celește paturi îngrămădite, că de abia poți trece printre ele? În apartamentul ei nu aveau cum merge, era căsătorită. Așa că au flecărit cât au flecărit și s-au despărțit. Ieri a trecut pe la teatrul de păpuși. Raisa l-a primit cu brațele deschise, dar ce slăbă mai este, poți da în boli când o vezi.

Încă la institut o numeau Baba Cloanța, dar acum, îmbătrânită nițel, e și mai hâdă. Hm, pentru teatrul de păpuși — merge, n-o vede nimeni de după paravan... Raisa a ținut morțiș să aștearnă o masă copioasă, cu șampanie, coniac, muzică... Dar toate strădaniile ei nu au putut crea o atmosferă de intimitate. I-a spus că trebuie să meargă până la telegraf și, cum s-a văzut în stradă, pe aici și-e drumul, direct la hotel.

...S-a întâmplat și mai înainte așa ceva! În apropiere e „pentagonul”, înconjurat cu blocuri de piatră, găzduiește trei instituții: comitetul regional, consiliul regional, primăria orașului... Pe timpuri nu era această clădire, numai biserică ruinată, putrezită, ruginită se înălța stingheră către cer. Mai departe se află casa Chirei, au demolat-o, iar mai departe se zăreau rămășițele unui zid de cetate, unde zaporojenii s-au bătut cu leșii. Vasyli ține minte cum a ieșit atunci din casă la miezul nopții să fumeze în aerul atins de ger, ca să-si scoată moleșeala din oase, ca și Napoleon după o luptă reușită. La lumina lunii privea cetatea. Ce-i păsa lui de peretii aceia. Cu puțin timp în urmă, el a cucerit o femeie - și. Numai Chira nu credea: e o poveste ceea ce i s-a întâmplat sau un adevăr? A înțeles abia când trebuia să devină mamă. Ce curată și neapărată a fost ea atunci, unică și, poate, ultima femeie care-l iubea cu adevărat! Iată cu cine a trebuit să se căsătorească! I-ar fi spălat picioarele și ar fi băut apa după aceea. Dar pentru ce i-ar fi trebuit o asemenea nevastă?.. Dar cum ar fi trebuit să fie?...

Pe banca de alături s-a așezat o familie: el, ea, o fetiță și un bebeluș în cărucior. Bărbatul trăgea câte un gât de bere, apoi molfăia o bucată de pește. Închipuindu-și ce gustoasă poate fi berea servită cu pește, lui Vasyli îi lăsa gura apă. Femeia și copilul mâncau niște prăjitură delicioase și beau limonadă. Nu se grăbeau nicăieri și erau atât de liniștiți și de fericiți, încât Vasyli s-a prins că-i invidiază. Și pe el din nou l-a copleșit gândul că ar fi trăit așa numai cu Chira. Abia acolo, pe banca din grădina publică, a înțeles că la o astfel de viață a râvnit, iar femeiuștele pe care le-a întâlnit și cu care a trăit ori s-a hârjonit în pat au fost o deșertăciune a deșertăciunilor. Tot fuga și fuga, griji, alergătură după bani...

În memorie i-a apărut Chira. Chiar și atunci când a ieșit din spital și el o conducea la gară — atât de vlăguită și de ofilită — alta nici n-ar fi scuipat în direcția lui, îl privea cu atâta dragoste și numai o lacrimă, sclipind în soare ca un bob de chihlimbar, și s-a cotilit pe obraz.

— Să te aibă în pază norocul, pe tine și pe familia ta, a murmurat încet...

Iar lui nici jale nu i-a fost de ea. Dacă-l prindea cumva câte un fior, îl ascundea atât de adânc, că abia acum a răbufnit cu atâta durere să-i mistuie sufletul.

Vasyli s-a cutremurat, ce coincidență! Bărbatul a numit-o Chira. Și nu altfel. Vasyli a privit-o încă o dată, cu atenție și, înfiorat, s-a convins că este chiar Chiralina: durdulie și frumoasă. Ca să vezi...

— Să mergem acasă, a răsunat vocea ei atât de simplu și de monoton, încât nu putea fi asociată cu acelei Chiraline, pe care o mai vedea uneori în visele sale.

— Fie, bărbatul a căzut de acord.

„Ea-i, ea-i, ea-il!”, a gemut inima ca în tinerețe.

„Și dacă este ea, ce mai poți face?”, l-a consolat o voce lăuntrică: „Liniștește-te, de mult nu mai ești un băiat”. Și totul s-a liniștit ca într-un film când se scimbă cadrul.

Căruciorul a trecut pe lângă el, pruncul dormea dulce-dulce. Chira i-a aruncat o privire indiferentă, nu l-a recunoscut. Ei se îndepărtau strivind cu călcăiele frunzele galbene, pe care vântul le arunca sub picioarele lor.

A început să se răcească. Vasyli a încercat să se apere de vânt acoperindu-și capul cu gulerul vestonului subțirel, însă degeaba.

Toamna intra în drepturile sale...

SURPRIZA

Tribunele stadionului sunt goale pe jumătate. Pentru un asemenea meci și încă într-o zi caldă de iulie și aşa s-au adunat destui fani pentru a se amuza de golurile ce vor „ploua” în poarta autsaiderilor. Au venit să primească o porție nouă de adrenalina că, vorba ceea, orice victorie este o sărbătoare. Și mâna de suporterii sosiți din Harkiv, cu cartuzuri mici pe cap, au venit să susțină echipa lor. Stau într-o parte păziți de milițieni ca, Doamne ferește, să nu înceapă o bătaie. De altfel, ce rost ar mai avea un meci în deplasare, dacă pierde echipa, căci să-și dezmorească mușchii un pic, puterile să-și încerce.

Zăpușeală.

Meciul a început. Mingea deocamdată e în centrul terenului — se obișnuesc, fac schimb de pase, mai scot mingea în afara terenului. Conduc lupta în special legionarii. L-au luat și pe Serhii în componență de bază a echipei în calitate de atacant, dar nici singur nu înțelegea de ce l-au băgat în linia de apărare și rareori când îl scoteau pe teren. Iar tata îl tot întreba la telefon, de ce niciodată nu-l arată la televizor. Astăzi, în sfârșit, au să-l vadă, toți au să-l vadă. Acum, posibil, telespectatorii sunt cu ochii pe ecran, iar crainicul repetă întruna: „Vom avea nouăzeci de minute încărcate de emoții”. Meciul a început și se anunță lista jucătorilor. „Componența echipei „Metalist” e următoarea: golchiper este maestrul în sport... în apărare — Serhii Noskov.... Se bucură tata auzind numele feciorului, numai să nu-l dezamăgească pe bătrân, să nu-l facă de râs în fața consătenilor. Bine că i-au permis căci acum să iasă pe teren.

Crainicul: „Cu toate că mai multe zile la rând a plouat în capitală, terenul de joc e într-o stare ideală. Lovitură de pedeapsă din partea stângă. Lupta-i în centrul terenului. O lovitură

depărtată în direcția porții echipei „Metalist”. Trebuie să marcheze de urgență un gol că oaspeții sunt imprevizibili. Leliuk plonjează balonul în direcția lui Nazarenko... Se încalcă regulile de joc în careul de pedeapsă. Cu câtă cutezanță și măiestrie Serhii Noskov întrerupe atacul kievenilor, dar ce bine ar fi fost să marcheze acest gol. Golchiperul echipei „Metalist” prinde mingea.”

Pe banca jucătorilor de rezervă băieții sunt în așteptarea schimbului. Acolo e și Saško Prysciavyi — apărător. Se enervează că „nouăle” i-a trecut pe dinainte, dar antrenorul știe mai bine pe cine și unde să plaseze. Olena nu e departe de dânsul, zâmbește. Adversarul încă n-a lovit mingea, dar Serhii i-a ghicit traiectoria și interceptează pasa adresată lui Bloh. Cu coada ochiului s-a văzut pe display în prim-plan și s-a bucurat.

...Băieții jucau fotbal pe stadionul școlii. Iar fetele îl aplaudau pe Leuskyi. Avea un maiou și o pereche de chiloți înflorați — soră-sa i-a trimis uniforma aceasta din Germania. Larysa parcă era vrăjită, nu-și putea rupe ochii de la dânsul. Iar acela, cu flecuștele lui pregătite din timp, îl păcălea întruna pe Serhii. Dar el și-a dat seama de aceste mici şiretlicuri și a hotărât să dribleze adversarii (ca Felini) și singur să bată mingea în poartă. În rezultat, Larysa l-a răsplătit cu aplauze. Ce mâini gingeșe avea... Cei de pe banca rezerviștilor ii zădărau pe îndrăgoșați.

— Arde-le vreo câteva să țină minte, l-a sfătuit una dintre fete.

Și el i-a păscut pe limbuți într-un loc întunecos și i-a cărpit binișor, dar a luat și singur cu vârf și îndesat, când aceștia l-au găbit mai târziu.

Jocul iar a întepenit în centrul terenului.

Nu poți respira.

Nici o boare de vânt. Maiourile de mult sunt ude leoarcă.

Mingea iar a nimerit la Bloha, dar Serhii, cât ai bate din palme, l-a deposedat de balon. Fanii kievenilor l-au aplaudat, cu toate că în asemenea cazuri „veneticii” sunt fluierăți sau huiduiți cu strigăte de dezaprobată.

Pe Serhii atunci l-au inclus în echipa uzinei, lângă ei se construia un mare combinat siderurgic. La întreceri, antrenorul i-a

propus să intre la internatul sportiv, aşa că nu l-au mai lăsat să termine şcoala acasă.

Crainicul: „Mingea iar zboară către Bloha care e gata s-o trimite în poarta adversarilor, dar fundaşii acestora nu dorm. Un atac nou. Dar Ivan Kucerevskyi n-a înţeles intenţia coechipierului şi din toate sforţările praf se alege... Toţi sunt în careul de pedeapsă al harkivenilor. Minge centrală cu dibacie. Serhii Noskov iar intră în lupta pentru balon. Nu riscă. Loveşte puternic şi-l trimite în afara terenului de joc.

De data aceasta n-au arătat cum l-a deposedat pe renumitul forvard de balon. Ca să vezi, telejurnaliştii sunt din capitală. Stadionul, înfierbântat de bere şi de alte băuturi mai tari, cerea echipei îndrăgite să deschidă scorul. Legionarii din capitală forţau poarta adversarilor. Oaspeţii tot mai des trimiteau mingea în afara terenului de joc.

Larysa învaţă în capitală, în anul întâi îi mai scria ce interesantă e vacanţa în ținutul Stavropol. Mai târziu foarte rar îi scria. De sărbători îi trimitea câte o felicitare. Se vede că nu se răsfăta de una singură cu minunatele privelişti caucaziene... Serhii avea antrenamente istovitoare, călătorii, competiţii... A fost tot timpul centru atacant. În liga superioară, nu ştie de ce, l-au trecut în linia de apărare.

Stadionul striga întruna: „Şaiba! Şai-ba-a!”

Întreaga echipă kieveană forţă poarta harkivenilor. Băieţii aveau emoţii. Greşeau mereu. Loviturile de pedeapsă urmău una după alta. Serhii nu mai ştia unde cade mingea, principalui e să nu fie la piciorul adversarului. A pierdut simţul timpului. S-au adunat în faţa porţii şi legionarii lor, să apere demnitatea echipei pe jumătatea lor de teren.

El, dezorientat, nici nu nimerea mingea, iar kievenii bombardau fără cruce poarta lor. Dar nu nimereau, de altfel ar fi încasat vreo zece goluri.

Pryşciavyi s-a aşezat lângă Olena. Posibil ca în repriza a doua să iasă pe teren în locul lui Serhii.

Când jucau fotbal sat pentru sat, toată clasa lui, în frunte cu diriginta, era pe stadion să-i susțină. Cei din Zeleninsk întotdeauna îi învingea pe cei din Levadyvka. Şi toate golurile,

de obicei, le marca Serhii. El privea la Larysa și marca gol după gol. Serile, în rochie roz, ieșea la întâlnire cu dânsul, mirosea plăcut a parfum de la fată. Probabil clima maritimă și-a avut de spus cuvântul, că Larysa nu și-a respectat promisiunea de a-l aștepta. A fost mobilizat, dar și în armată a jucat fotbal.

Stadionul vuia. Toți jucătorii kieveni — în careul de pe deapsă al echipei „Metalist”. Invazie — nu alta. Bombardau fără cruceare. Stadionul exploda. Noroc de arbitru. A fluierat sfârșitul primei reprize. Uh, au rezistat.

Antrenorul nu-i certă pe legionari, a tăbărât asupra celor din apărare, în special asupra lui Serhii.

— Ce-ai pătit? Cinci mingi ai ratat, pricepi, puteau nimeri în plasă sută la sută. Dacă o minge, Doamne ferește, va nimeri în plasă, vom avea o ultimă discuție... Ai înțeles?

Olena era în apropiere și auzea cum îl pisează antrenorul. Pryściavyi zâmbea în pumn.

Mingea a zburat în poartă, ca întotdeauna, pe neobserveate, dar ceea ce era mai rău — din pricina greșelii comise de Serhii. L-au păcălit ca pe un mucos. Mingea lovită de un fotbalist Tânăr s-a cotilit încet în poartă.

Când el a început să câștige de la Leuskyi, acela l-a chemat la întrerupere și i-a spus: „Dacă ai curaj, vino diseară la cinematograful de vară să vorbim bărbătește”. Acela a luat câțiva secundanți cu dânsul. Și Serhii a fost prevăzător, nu a venit de unul singur. S-au bătut unul la unul. Bărbătește. Dar nu l-au lăsat pe Serhii să-i plătească datoria lui Leuskyi, care-i crăpase o sprânceană cu catarama. Ce-i drept, și adversarul a umblat un timp fără dinți. De câte ori se întâlnea cu Serhii, se umfla în pene ca un curcan. Ce-i drept, s-a lăsat de fotbal. Stabilea recorduri la ciclism. La școală, însă, a rămas un singur Pele — idol și atacant.

Iar antrenorul stătea de acum la marginea terenului, împreună cu Pryściavyi. „Vom avea o ultimă discuție...”. Cum va ieși balonul din joc, Serhii va părăsi terenul. Nu-i nimic, se va întoarce în liga inferioară. I s-au făcut până acum mai multe propunerি. Va fi din nou centru atacant...

Stadionul vuia: „Şaiba-şaiba!”

Parcă ar fi vocea Larysei. Ea trăiește în Kyiv... Întotdeauna îi placea, când marca goluri.

Jucătorii din capitală iar au inundat jumătatea lor. Olena îi flutura din mâna. Minge se apropiă vertiginos de dânsul ca o bombă.

Terenul kievenilor era gol — toți erau la poarta oaspeților.

Serhii fugă de minune suta de metri. Rar cine-l întreceea. Și mai era cu mingea. Cățiva fundași s-au repezit asupra lui ca niște câini, i-a driblat cu ușurință și a lovit cu toată puterea în minge, soarele l-a orbit, iar el a rupt-o de fugă spre locul său de pe teren. Dar de ce a amuțit stadionul? Berko i-a sărit în spate — un buhai zdravăn.

Crainicul: „*Golul în poarta dinamoviștilor a fost marcat de Serhii Noskov*”.

E incredibil, dar pe panou arătau cum mingea a nimerit direct în „păianjen”.

Au început iar în centrul terenului. Și până la sfârșitul meciului au mai rămas zece minute. Pryșciavyi se odihnește iar pe banca rezerviștilor. Loviturile de colț nu se mai termină...

Voroneț a fost afectat. Iar antrenorul duce tratative cu Pryșciavyi, se pare că a hotărât definitiv să-l schimbe pe Serhii. Dar nu are de acum nici o importanță. Principalul să țină piept năvalei dinamoviștilor, să nu piardă meciul. Un punct în deplasare e totuși o victorie.

„Ultimul minut — nu rezistăm, ne mai înfierbântă și arbitrii...

Tata probabil privește meciul la televizor și îi înjură pe vânduții ceea... Toți au văzut cum el a marcat golul...

Și Serhii se pomenește iar în fața porții adverse, iar e singur... L-a depoședat pe Bloha de balon. A driblat cățiva adversari... Doar a văzut cândva jocul lui Pele!..

Pe stadion e liniște, numai lui Serhii i s-a părut că tot satul lui strigă, fluieră de bucurie. Iar Larysa — mai tare ca ceilalți... Ce mult mai dorea să fie pe stadion ori să urmărească meciul la televizor... Poate și e în fața ecranului...

Iar e de unul singur cu golchiperul de la „Dinamo”. ”Lovește balonul, lovește!” — îi dicta o voce din subconștiul. Dar el nu

s-a lăsat pradă emoțiilor, a înconjurat golchiperul și ușurel de tot a atins balonul. Pe stadion — o liniște de mormânt.

Băieții îl aruncă în sus, până-n soare, dar fluierul arbitrului nu anunță sfârșitul meciului. Le-a mai adăugat timp...

Crainicul: Iată că s-a primit aşa cum v-am spus la începutul meciului: harkivenii veşnic tulbură liniștea și în fiecare moment te poți aștepta la orice din partea lor. Precum vedeti, n-am greșit nici de data aceasta. Pe parcursul celor două reprise gazdele au dominat jocul, dar adevărul e că dacă nu marchezi tu, celălalt îți bagă mingea în plasă. Pierdere nu le face cinstire dinamoviștilor... Trebuie să folosească la maximum orice secundă până la final, măcar un gol să marcheze pentru a-și salva onoarea.

„Nu mingea trebuie să te conducă, ci tu pe dânsa...” — îi răsună lui Serhii în urechi cuvintele antrenorului Mykvas (Mykola Vasylyovyci), răposat de acum...

Toți doreau ca dinamoviștii să câștige meciul pe teren propriu, să nu se facă de râsul găinilor.

Harkivenii sunt iar în apărare. Kievenii atacă masiv.

Cumva trebuie să salveze echipa. Și iar Serhii primește o pasă. Și iar e în careul de pedeapsă al kievenilor. I s-a întunecat în fața ochilor. Și el zboară undeva. Zboară ușor. Nu simte nicio durere. Larysa-i zâmbește, îl mângâie pe frunte, iar Serhii zboară...

A deschis ochii, îl duc pe targă.

„Opriți-vă odată, nu mă faceți de rușine!...” S-a sforțat să se ridice, dar nu i-au ajuns puteri.

Cumplit îl mai durea piciorul..

Olena era cu ochii pe dânsul. A zâmbit — operatorii îndreptau camerele spre Serhii.

PE MONITOR — O LINIE DREAPȚĂ

Dementii n-a crezut niciodată că liniștea, ca și femeia săcăitoare, poate fi uneori insuportabilă. El întotdeauna râvnea la liniște, dar niciodată nu da de ea — îl încurca lucrul care îl ținea mereu într-o goană interminabilă, nervi și învălmășeală. Nici acasă Dementii nu găsea liniștea râvnită.

Până la momentul cela spitalul semăna cu un stup de albine mereu agitate: se certau sanitarele, infirmierele, medicii, bolnavii... În jur — numai lume enervată, nemulțumită. S-au încurcat ziua cu noaptea, s-au amestecat... Dementii se lupta cu oboseala, dar forțele fiind egale, nu putea învinge nimeni. Apoi pe monitor s-a așternut o linie dreaptă, iar în boxe a răsunat un piuit strident, care l-a readus la realitate. A văzut cum stă deasupra prăpastiei de unul singur, Oksana nu mai era alături.

În cele din urmă au deconectat aparatul electronic și în jur s-a așternut o liniște de mormânt. Dementii știa că aşa se va întâmpla, medicii l-au sfătuit să n-o opereze, dar el a insistat (poate e unica șansă de salvare?). Oksana, ca întotdeauna, a căzut de acord, că în viața lor de familiști niciodată nu i-a refuzat nimic. Liniștită și smerită stătea în sicriu — toată în flori. Dementii a avut grija să fie multe flori, și plăceau florile. Niciodată nu i-a dăruit soției flori din partea sa, le primea de la admiratorii săi — cale albe, lalele, garofite... Oksana întotdeauna se îmbujora, parcă s-ar fi simțit vinovată de ceva și se atingea de obrazul lui cu buzele-i înăsprite. În ultimii ani se simțea rău.

Se pare că din momentul când au intrerupt aparatul electro-
nic, s-a făcut liniște. Nu știe de ce vorbea în șoaptă personalul medical, și când au înmormântat-o vorbeau încet despre ea și despre florile din sicriu, era liniște și acasă. În cele din urmă fiica,

studentă în anul patru, a hotărât să se apuce serios de învățătură și acum o poți vedea mereu lângă calculator cu cartea în mâini. S-a făcut liniște în birourile de la redacție și în camerele de la hoteluri, când era în delegații, pe străzi. Pretutindeni...

Vroia să se ducă undeva, cără la dracu-n praznic, numai să schimbe cumva atmosfera aceasta apăsațoare, să simtă pământul sub picioare.

Parcă-i făcut: aceeași liniște l-a întâmpinat și aici, la sanatoriul acesta rătăcit printre arbuști. Până și păsările din împrejurimi parcă au luat apă în cioc.

Odihniștii, în temei oameni în etate, beau apă la bufet, se plimbau ori aşteptau sub ușile cabinetelor fizioterapeutice.

Vecinul cu care servea masa la cantină se lăuda că i s-au prescris tomai douăzeci de proceduri. Dementii umbla numai la băi de conifere și acelea numai din motive de igienă — dușul din cameră nu funcționa. Sistematic mâncă și dormea, încât i se făcuse silă. Măcar bine că de ieri nu e singur în cameră, are cu cine cinsti câte un păhăruț. De la băutură i se face mai ușor pe suflet. La cafenea lucrează oameni de treabă — îți servesc rachiul la preț de magazin. Și în privința femeilor e mai bine aici, poți alege ceva mai acătării. Ieri s-a plimbat cu niște odesite toată noaptea prin grâu — căutau albăstrele, chiar își amintește că a găsit ceva acolo; când serveau gustarea de dimineață, una i-a zâmbit cu gingăsie și l-a invitat seara la dansuri. Ce-i drept, n-a venit singură, ci la braț cu un burtos, care o ținea cu amândouă mâinile, să n-o piardă care cumva. A fost nevoie să pună și el mâna pe cineva în întuneric, s-a dovedit a fi aşa de plăpândă, că nu avea ce strânge în brațe, dar vioaie. Câteodată se străduia să-i spună ceva mai rezonabil și, ca să vezi coincidență, locuiau în același bloc. Cum de n-a observat-o mai înainte?.. L-a rugat pe vecin să-și caute pe noapte un alt loc de dormit. Pentru un Tânăr la sanatoriu era un fleac asemenea lucru.

Cu Oksana s-au întorlocat pe neașteptate, cu toate că el învăța la o facultate de fete și asemenea bunătate era destulă, numai nu te lenevi să deschizi gura. Odată s-a întâmplat ca universitatea să aibă nevoie de forță de muncă neplătită și decanul a luat băieții de la prelegeri să aducă de la tipografie niște cărți. Acolo a cerut

de la o femeiușcă niște hârtie pentru mașina de dactilografiat — pe atunci bombarda toate revistele cu versuri de-ale lui. Ea nu i-a refuzat rugămintea, i-a dat niște hârtie sură, dar l-a asigurat că acasă are din cea de calitate bună. Într-adevăr, Oksana avea acasă hârtie albă, cretată. Să tot scrii capodopere pe asemenea hârtie. Redactorii au prețuit calitatea ei și au început să-i publice versurile. Iar Dementii a rămas o noapte la Oksana, apoi încă una și până la urmă a adus bagajele de la cămin și s-a stabilit cu traiul la dânsa. Femeia era mai în vîrstă și, pe deasupra, nu prea arătoasă. Nu pretindea la nimic, i-a spus numai atât: „Când ai să te plătăsești, mă poți părăsi”. Dementii nu s-a folosit de acest privilegiu până la moartea ei. După absolvirea studiilor el s-a afundat cu totul în vîltoarea gazetărească. În zilele de odihnă, după ce servea o masă copioasă, așternea rime pe hârtia de calitate a Oksanei. Cu timpul, s-a născut fiica — Irynya și au primit un apartament în centrul orașului.

A avut femei mai tinere și mai arătoase, dar n-a întreținut relații îndelungate cu ele, cum începeau numai să-i dea ceva de bănuială, le părăsea pe loc și căuta altele. Părinții erau supărați foc pe Dementii că nu și-a luat soție pe potriva lui și nepoțelei nu i-au dăruit niciodată nimic. Așa au și murit bâtrâni, amândoi într-o săptămână, supărați pe fecior. Dacă l-ar întreba cineva pe Dementii, dacă a cunoscut în viață acel ceva dureros de dulce ce-ți topește inima și spre care râvnește orice bărbat, el, probabil, n-ar putea răspunde cu certitudine. Chit că cine nu râvnește acel *ceva!* Dar nimeni nu ți-l aduce pe degeaba și încă pe farfurie. Pentru tot trebuie să plătești bani ori să-ți vinzi sufletul necuratului. Dementii n-a dat nimănui un sfanț, a trăit cinstit — corespondent împrietenit cu drumurile. Și-i mai bine așa: undeva mergi, ceva vezi — numai nu minți. Ce-i drept, simțea cu toată fința acea válvătăie ce era gata să-l mistuie, dar Dementii o stingea la timp, n-o lăsa să-i aprindă sufletul.

...Dementii vedea orașelul înzăpezit, construcțiile mari ale combinatului și pe Larysa în căciuliță albastră de sub care ieșeau niște cârlionți pufoși și ochii căprui ce scânteiau la licărul fulgilor. Nu se mai săturau de vorbă... Mâinile ei erau calde și gingașe.

Primăvara a ieșit la plimbare cu motocicleta pe autostrada ce ducea spre Kyiv. Roțile măcinau drumul cu asemenea iuțeală, de-ți tăia răsuflarea. Și deodată — întuneric. Apoi — spitaluri, spitaluri... Cârje. Larysa s-a căsătorit cu Slavka Dryndzea, cel cu mutra buboasă. La școală era vai de capul lui, cel mai slab elev. Mai târziu a cumpărat o diplomă pe slănină și s-a aranjat agronom în sat. Vorbesc, cică a pus laba pe tot colhozul — a devenit ciocoi.

Mult timp Dementii și-a lins rănilor și până la urmă s-a însănătoșit, organismul Tânăr întotdeauna ia ce-i al lui. Câte fete a mai dus în lăstăriș cu motocicleta. Și tot pe la poarta Larysei. Ea usca scutecele pe culme, iar Dementii trecea cu altă codană pe la poarta ei stârnind nouri de praf. Frumoasele celea tare mai vroiau să-și pună pe frunte cununia de mireasă, dar flăcăul le ducea numai până-n lăstăriș și căuta apoi alte prostuțe să le plimbe cu motocicleta. Mamele celor păălite alergau la părinții lui Dementii să se jeluiască, iar ei — una și bună: „Cine v-a pus fata să urce pe motocicleta ceea? Nu încăleca motocicleta, nici borțoasă nu rămânea!”

Toamna părinții l-au trimis la oraș, să învețe la universitate, măcar un pic să trăiască în liniște. La cămin, de acum nu alegea Dementii fetele, ele se băteau de la dânsul. Pe studenții vietnamezi, care trăiau la cămin într-o cameră cu dânsul, acest fapt îi amuză: „Du-te și le desparte!”, râdeau ei. Dementii rămânea nemîșcat în patul său așteptând învingătoarea.

Iniutocikin (profesor-oncolog, au lucrat pe timpuri într-un detașament studențesc) i-a spus că Oksana dacă se adresa la timp, putea fi salvată.

Niciodată ea nu s-a plâns că-i bolnavă. În casă — curat, îngrijit, cămașile spălate și călcate. Irynta se străduie să țină casa în ordine, ca mama, dar nu izbutește. Dementii a împărtit obligațiunile: fiecare își spală lucrurile, fiica are grija de bucătărie, el face curățenie, scoate gunoiul. Odată făcea ordine în dormitor și când colo — noptiera-i bătuță cu pastile, două vedre a aruncat la gunoi.

Se vede că durerile o sfârșeau pe soție. S-a trezit într-o noapte și o vede pe Oksana cum stă nemîșcată în sufragerie.

— De ce nu dormi? a întrebat-o.

— Dar ce, nici să mă gândesc nu mai am voie acum? I-a răspuns cu răceală. El a strâns din umeri și a lut-o căinel înspre pat să-și vadă mai departe de somn. Oksana trebuia cel puțin compătimită, dar ea niciodată nu le-a dat vreun prilej pentru aşa ceva. Dementii a aflat cu mult mai târziu că a avut un roman de dragoste cu un șef oarecare, dar el s-a căsătorit cu alta mai Tânără. Vorbeau că ea cică s-ar fi otrăvit din pricina aceasta. Dementii întotdeauna s-a simțit ca un copilaș, care trebuia scos la plimbare, hrănит la timp, spălat... Credea că o fi ceva temporar, dar vártejul vieții l-a înghițit cu totul... La început gândeau că fiica va împlini trei ani, apoi va merge la școală, iar el, în schimb să aibă grija de copil, „hrânea” gazeta cea lacomă, edita culegeri de versuri, își bătătoreea cale spre Uniune. Nici n-a observat cum Irynta a absolvit școala și a devenit studentă...

Oksana se porăia și acasă, și la vilă. Făcea cumpărături, conserva, îi crea lui Dementii condiții să poată scrie liniștit. Și de ea avea grija: se machia, își aranja coafura. Și la spital a rugat o infirmieră să-i ajute să păstre o înfățișare destoinică. Se ținea bărbătește, până la ultima suflare nu i-a dispărut zâmbetul de pe buze. Numai o singură dată nu și-a putut reține lacrimile — înainte de operație. Presimțea ce-o așteaptă. Dementii a rugat-o să nu se gândescă la urmări nefaste, cu toate că știa: boala a ajuns în ultimul ei stadiu. Înainte de moarte a slăbit, numai pielea și oasele au rămas din ea.

Ea s-a strecurat ca o umbră în cameră și s-a oprit nehotărâtă în prag.

— Sunteți?

— Da, i-a răspuns Dementii din pat. El dovedise să se spele și să se învelească cu un cearșaf proaspăt. Că socotea el, ce rost mai pot avea preludiile într-o cameră de la sanatoriu.

— Dumneavoastră, probabil, vă odihniți...

— Te aștept pe tine. Toate răbdările mi le-am ros... A sărit din pat, a prinș-o în brațele lui vânjoase și ca un uliu o trăgea în

„cuibul” său. Mirosea a parfumuri scumpe și buzișoarele-i erau dulci, și corpul parcă-i era sculptat, ce săni, Doamne, ce coapse. Se împotrivea.

— Dați-mi voie să vă spun măcar un cuvânt... ultimul....

— Vorbește, dar mai repede...

— Vreau să vă spun că n-am venit pentru... asta. Am bărbat și nu merită ca eu...

„Ce neprihănătă mai ești, cât devotament!” a ironizat el în gând între timp ce descheia fermoarul bluziței. A dezbrăcat-o și s-a apucat să-i scoată pantalonii subțirei, ea îi ținea ca pe ceva salvator. Sânisorii scăpați din prinsoarea sutienului parcă erau doi porumbei. Ce mai dorea Dementii să prindă cu buzele mugurașii de dor...

— Vă rog... nu trebuie..., se împotrivea ca o elevă și Dementii se ațăță și mai tare.

— Ce mai și cu pantalonii iștea... Dacă a ars casa, ardă și grajdul...

Acesta era proverbul preferat al redactorului. Și amândoi au început a râde.

...Prin fereastra deschisă intra răcoarea stepei — nopțile deveniseră mai reci, toamna bătea la ușă. Și iar s-a lăsat o liniște calmă, plăcută. Tânără femeie se odihnea pe mâna lui — gingășă, molesită, nici răsuflarea nu i se auzea. A sărutat-o și ea i-a răspuns și mai fierbinte. ”De ce n-am întâlnit-o mai înainte?” — s-a gândit cu tristețe. Câte primăveri au trecut în căutări zadarnice...

...Drumul alerga sub roțile motocicletei, în spatele lui o studentă frumoasă (a venit în colhoz la strânsul sfeclei). Sărutul cam sec... De unde să alegi altceva mai bun?..

Dementii își plimba codanele întotdeauna pe la poarta Larysei. Dryndzea mai că era să dea cu mașina peste el, de ciudă, că unde să se pună bubosul contra lui...

Și la universitate era una slăbuță și măruntică; și conspecte scrisia, și mâncăruri pregătea, și în ospeție îl poftea. Dar seacă...

Vă cunosc, ați fost la noi la școală, la întâlniri literare. Eram pe atunci elevă, v-am înmânat flori. Într-adevăr nu vă amintiți?

Atunci tot m-ați sărutat... Ce mult am vrut să vă întâlnesc...
V-am căutat... Am toate cărțile dumneavoastră...

— Ești măritată?

— Da. Și copii am. Ghiciți câtă? Nu veți ghici niciodată.
Douăzeci și şapte.

— Probabil, o clasă întreagă.

— Desigur... Sunt învățătoare.

Olena nu avea copii. Soțul ei era cu mult mai în vîrstă. Lucra la securitate. Și tatăl său a fost securist.

Întuneric de să-ți dai cu degetul în ochi. Înspăimântător... El nu se temea de morți, dar de Oksana, nu știa din ce pricină — se temea. La cimitir toți, precum se cuvenea, sărutowă răposata pe frunte, iar el pe buze, ca la dânsii în sat. O cerșetoare murdară i-a șoptit la ureche, că nu se poate aşa. Dar ce se poate atunci?

La fereastră băteau zorii. Trebuia să se ridice din patul comun. N-avea nicio poftă...

Iniutocikin se plimba pe alei și sie-și zâmbea. Se vede că a stropit prânzul cu un păhărăuț. Când nu bea umblă posac și trist. E un chirurg lăsat de la Dumnezeu. Îi înlătura bolnavului numai ceea ce trebuia de aruncat. Și la Oksana tot nu a lăsat, spunea, o celulă atinsă de boală. Cinci ore a durat operația, dar organismul slăbit de boală n-a mai putut învinge trauma lăsată de bisturiul salvator.

Iniutocikin adeseori îl invita pe Dementii în biroul său, că nu putea să cinsteasă de unul singur și mai dorea, după cum spunea și singur, să mai schimbe o vorbă-două cu un om înțelept.

Nu știm din ce pricină, dar soția l-a părăsit și obligațiuinea ei a trecut-o pe seama infirmierelor și ele o îndeplineau cu mare pasiune, de, erau tinere.

Iniutocikin l-a recunoscut deodată pe Dementii. Fața i s-a făcut numai zâmbet și l-a întrebat:

— Ce faci pe aici?

— Mă odihnesc, precum vezi. Dar tu de ce te-ai dat încocoace, ai spart oalele cu surioarele tale?

— Nu-u. Trăim în prietenie, cum să ne certăm. Am o pacientă aici. Bărbatul ei tot insistă să-i fac operație, dar, cu părere

de rău, tot nu are rezon. Dar iat-o și pe dânsa. În prag stătea Olena. Ei tot mergeau la o plimbare în pădure. Tânără femeie iubea plimbările, cu toate că o oboseau.

— Sper că și tu ai observat cafeneaua? Și muzica nu e rea. Intrăm, dar cu o singură condiție: eu fac cinstea.

Dementii a dat din cap afirmativ, dar singur era cu ochii pe Olena, ce figură (ce meșteșugit a plămădit-o Dumnezeu) și fața tot, numai că de sub machiaj răzbătea acea paloare pământie ca la Oksana.

Irina venea dinspre oprirea autobuzului, ales timpul potrivit pentru vizita tatei.

— Iată că ne-am adunat cu toții, s-a bucurat chirurgul.

El avea băutura sa — spirit dres cu diferite rădăcini pentru toate bolile. „Elixirul” cela bătea binișor la cap, se vedea după înfățișarea Irinei, a roșit ca macul. Dementii dansa cu Olena, iar ea le arăta degetul mare, chipurile, arătați minunat. Și ei, încurajați, se sărutau ca niște tinerei.

Dementii se vedea în vale, pe malul pârâului din sat, iar mâțișorii de salcie erau desfăcuți și miroseau plăcut. Toporașii înfloreau. Și Larysa era atât de gingășă și de supusă. Sălcisul trosnea — acela era Dryndzea care-i urmărea și Larysa încheia iute bluзиța...

Mai târziu, când le zburau fluturi pe dinaitea ochilor, s-au dus cu toții la somn: pe Irina, după ce i-au făcut o spălătură bună la stomac să-l curețe de licoarea dreasă de chirurg cu rădăcini de leac, au culcat-o în salonul pentru proceduri, Iniutocikin și infirmiera au nimerit într-o cameră liberă, iar Dementii — în „luxul” Olenei.

În fața lui a apărut un bărbat înalt, cărunt și l-a rugat să se opreasă pe o clipă, insistent l-a rugat. Era îmbrăcat într-un costum curat, bine călcat, dar un pic decolorat. Dementii cunoștea de mult timp apucăturile acestea de keghebist.

— Fumați?

— Precum vedeți...

— Medicii spun că tutunul dăunează sănătății.

— Pe mine mă privește.

— Dacă ar fi aşa...

Dementii i-ar fi dat uscătivului niște pumni să-i sară sărbușca din nas. Câți tipi din ăstia lunecoși s-au apropiat mai înainte de dânsul pe străzi, la întreprinderi, unde se afla cu diferite probleme de jurnalist. La fel și vorbeau: „Treceti pe la..., unde sunteți așteptat la ora cutare”. Și materialele deja semnate de redactor erau scoase din șpalturi, cărtile din planurile tematice. Dementii, nemulțumit că a rămas cu poftele neîmplinite, a luat-o spre camera lui, dar slăbănușul l-a ajuns.

— Măcar știți că e bolnavă? Are cancer de gradul trei...

Dementii se gândise de acum cu ce să-l lovească pe colonel — cu pumnul ori cu... băsmăluța de nas...

Slăbănușul s-a orientat pe loc și a dovedit să se ferească.

— Nu sunteți contra, dacă intru la ea?

— Șterge-o de aici...

Ce mult îi amintea de Dryndzea.

În noaptea aceea Dementii a dormit singur și a visat-o pe Oksana. De mult vroia, dar ea nu apărea în visele lui și când colo, iat-o — supusă ca întotdeauna și tăcută.

Mai mult Dementii n-a închis un ochi. Aseară Olena iar s-a simțit rău, l-a rugat să n-o deranjeze. Ea încă nu știa în ce stare se află.

A ieșit încet și s-a așezat în pavilion, e rece de tot, cerul înnorat, și ploaia nu s-a lăsat așteptată prea mult. Iată de ce a visat-o pe soție.

Dementii s-a gândit că bine ar fi să angajeze o femeie curățică să poarte grija casei că, la urma urmei, și ea trebuie să câștige niște bani undeva. Că nu toți au bănci personale sau colhozuri ca Dryndzea... Larysa, se vede că e mulțumită, se plimbă împreună cu dryndzeneii într-o mașină de lux. Iar Dementii atunci stârnă praful ce se lăsa pe scutecele proaspăt spălate, când ducea codanele în pădure. Și de fiecare dată mai frumoasă ca precedenta. Cu toate că cine putea fi mai frumoasă ca Larysa? Anul trecut s-au întâlnit la cimitir, cu ce tristețe în ochi l-a privit... Credea că atunci, după avarie, Dementii, gata, se duce pe copcă, dar dacă pe frunte și-i scriș... La spital i-au

dat o doză mai mare de nu știe ce medicament și inima încetase să-i bată în câteva rânduri. El își amintește... și-a revenit în fire, iar în salon era o liniște... vroia să trăiască.

Larysa tot visa la universitate. Îi plăcea literatura. Ce versuri minunate scria!.. Oare Dryndzea-i de nasul ei?...

Un bătrânel a venit cu un cărucior plin cu trandafiri. Ce minunați trandafiri!

- Dar cât fac dăcă-i iau pe toti?
- Un sfertac și-i iezi și pe cei galbeni.
- Nu-mi trebuie cei galbeni.
- Ți-i dau pe degeaba. Că vezi, începe ploaia...

Florile-s frumoase, au s-o bucore pe Olena!

A bătut în ușă, acolo-i liniște. „S-o fi întâmplat ceva rău?” — l-a însăjuită un gând. A mai bătut o dată — tot liniște.

A alergat la fereastră — bine că-i deschisă măcar. Olenka dormea ca un înger, a ploaie.

— Ce-i, bărbate, ai încurcat camerele ori vrei la moacă? — l-a întrebat un Tânăr cu figură de atlet — dispari de aici...

Olenka a deschis ochii și a zâmbit gingaș.

Dementii s-a lovit cu piciorul de mașină. El se gândeau: oare a cui să fie mașina aceasta luxoasă sub fereastra Olenkăi?

...Ce liniște, îi țiuie în urechi de atâtă liniște. Atunci, la spital, ce tare mai vroia să trăiască. Nici optprezece ani nu avea. Tot spitalul s-a adunat să vadă cum moare un tinerel...

...Iar motocicleta-i nouă, deculoare vișinie și piesele nichelate îți fură ochii de tare ce lucesc! Pe la poarta Larysei învârtește mânerul acceleratorului și stârnește un nor de praf, iar în spațele lui — o altă codană frumoasă, dar nu-i apetisantă.

Liniște. Ce liniște iritantă! Pe monitor apare o linie dreaptă. Și încă ceva țiuie alarmant.

AU CURĂȚAT FÂNTÂNĂ

Astăzi e o arșiță ca-n povești. Praful îți coace tălpile. Și vaca abia se mișcă. De două luni soarele frige aşa, un strop de ploaie n-a căzut. Se pare a fi ceva imposibil, doar Ucraina nu-i un pustiu oarecare. Și dacă astăzi nu-i ploaie, mâine va fi numai decât. Dar norii mereu zăbovesc pe altundeva, cu toate că la radio și la televizor zilnic ne anunță ploaie. Pământul a crăpat, iarba pe dealuri s-a îngălbenit, a devenit aspră.

Bine-i pentru cine are grădină pe vale, poate aduce apă de la râu să stropească legumele. Dar ce fac cei cu grădinile pe coastă? Roșiile s-au pârpâlit de verzi. Mai ești în stare să cari atâtă apă de la fântână? Ți-i jale de muncuția ta și de plantele celea și-i jale, când vezi cum se usucă...

Dogoare. Mi-i sete. Înlăuntru s-a uscat totul. În cele din urmă ne-am tărât și noi cu Lasiika până în sat. Puteam să dau o fugă până la orice casă și să-mi potolesc setea. Dar rabd, vreau să beau din fântâna noastră, ce apă rece și gustoasă. N-o poti compara cu cea gazoasă de la oraș. Fântâna de pe uliță e veche, încă de pe când a apărut satul nostru. Cică e de pe timpul cazacilor, că și la Bug au fost locuri libere.

Al doilea an pasc vaca în timpul vacanței. Pe timpuri studenții se adunau în detașamente și construiau ceva pe necuprinsele teritorii ale ureseișelui. Iar acum nici toamna nu ne duc prin colhozuri, n-au cu ce hrăni forța de muncă gratuită. Așa că în vacanță am ajuns în subordinea mamei. Când învățam în clasele superioare, îmi era rușine să duc vaca de funie. O mânâm pe Lasiika la cireadă, să nu stea închisă în grajd. Iar iarba aromată de luncă sau, uneori, tulpini de porumb i le puneam seara în iesle, ca să dea lapte.

Acuma nu mi-e rușine să umblu cu vaca la păscut. De ce să-i fie rușine unui viitor filolog să se ocupe de îndeletnicirea strămoșilor săi? Ies mândru cu Lasiika din sat, apoi prin vâlcea ajung la sălciale lui Hrynivețkyi — acolo pășunea-i mai bună și un izvor răcoritor e în preajmă. Și apoi — când soarele frige, mai bine-i la umbră.

E o placere să privești cum paște Lasiika, iar când încep să-zădărască tăunii, vine lângă mine, la răcoare. Când atipesc, îmi pufnește la ureche (vrea să-i acord atenție) și, dacă vede că nu reacționez, mă linge cu limba ei aspră ca un raspel.

O scarpin sub bărbie și Lasiika, de placere, mijește ochii, apoi cade în genunchi și se culcă pe iarba răcoritoare. Știu că va ședea aşa vreo două ore și va rumega, iar eu voi putea visa în liniște. La cămin niciodată nu ne săturăm de somn. În primii ani — din pricina manualelor, apoi din pricina întâlnirilor. În camera noastră — și de patima cărților nu poți închide un ochi până în zori. În schimb, acasă-i rai, dormi cât îți poftește sufletul, mănâncă...

Ce-o fi? Din pricina dogorii mi se năzărește?.. Un miraj oarecare?.. Ba, seamănă a filmare. Aleargă oameni, forfotă. Și regizorul, iată-l, colea în fotoliu, precum e normal, cu o umbrelă colorată deasupra capului. În oraș am participat chiar la o asemenea minune. În scene de masă. E plictisitor. „Alergați încolo — stop! Încoace — stop!” Și tot aşa — ziua întreagă. La sfârșit îți dau câteva hrivne, dar și după ele trebuie să faci coadă. Înterestant film se primește...

Ce-i drept, camere de luat vederi nu sunt. Și nici mașina parcată alături nu-i pentru filmări. Poate lucrează undeva în ogradă?

Dar pe platoul de filmare nu comandă un bărbat, ci o femeie oarecare. Arată în direcția mea. Băieții și fetele aleargă în direcția mea de rup pământul, cu vedre în mâini. Le clatină aşa de tare că apa sare din ele. Ca să vezi, își dau seama că păstorul este însetat. Să alerge, că de uscată ce mi-i limba în gură, n-o pot mișca. Aleargă de parcă s-ar întrece: cine-mi va da primul apă? Primul întotdeauna e cel mai puternic. Dar mai iute ca profesorul nostru de educație fizică nu-i altul. Trei copii a făcut

până acum prin tufe, vuieste satul, leit taică-său, acela aşa şi n-a tras la vreun mal, nici pensii alimentare nu plăteşte cuiva. Singur, roşu ca un rac, bine croit, parcă ar fi plămădit pe lapte gras şi pe faină, duce o vadă mare, plină ochi. Iată-o pe Teteanka Voliticyna, duce apă într-o căldăruşă mică. Toată rochiţa-i udă... Părinţii ei sunt nişte beţivani şi ea singură trebăluieşte pe lângă casă — mulge caprele, strecoară laptele şi-l pune într-o oală la răcoare, să fie rece, numai bun pentru mahmureala lor. Se prinde de viaţă ca şi plopuşorul cela de pe coastă, parcă n-are apă, dar îンverzeşte...

...Profesorul de educaţie fizică se repede înspre mine şi varsă apa rece ca gheaţă pe piept. Faţa lui grasă se întinde într-un zâmbet de satisfacţie. În faţa ochilor, ca într-un film, se deapăñă imagini.

...În ziua aceea profesorul se întorcea împreună cu Liuda — cea mai frumoasă fată din clasa noastră — din pădure, au cules lăcrimioare. Noi, băieťii, ne-am aliniat de-a curmezişul drumului, ca nişte luptători, care cu o bătă, care cu o centură soldătească şi — nu mişca!

El s-a repezit mai întâi asupra mea — şi s-a risipit şiragul, cu toate că ne-am întăles înde noi să-i dezbatem coarnele. Profesorul mi-a tras o serie de pumni zdraveni, din buza crăpată curgea sânge. Ludmyla plângea. Mi-a pus pe rană băsmăluţa ei parfumată. Eu încercam să mă îndepărtez şi din mâinile ei s-au risipit peste mine lăcrimioare...

De data aceasta ne-am încleştat serios. Maioul profesorului a pierdut pe loc înfătişarea de odinoară. Iar băieťii toarnă peste noi apa rece ca gheaţă ca să ne răcorească ambiţiile. Ne tologeam în noroi ca mormolocii în nămol, dar s-a apropiat de noi Igorka, campionul raionului la haltere şi ne-a aruncat ca pe nişte motănaşii în diferite părţi.

Iau vaca de funie.

— Surcica nu sare departe de trunchi, mormăieşte în urma mea mătuşa Sekleta.

Ea îl făcea pe regizorul de sub umbrela fixată de căruciorul pentru invalizi (l-a adus fecioru-său, doctor la Moscova, când paralizase mătuşa). De mult s-ar fi odihnit la cimitir, dacă

feciorașul nu i-ar fi adus și leacuri. Dar Sekleta, la cei optzeci și cinci de ani ai săi, învârtește cu mâinile roțile căruciorului și meliță din gură că n-o întrece nimeni. Îl are în vedere pe tata, că lui îi plăcea în tinerețe, vorbea lumea, să fie fruntea flăcăilor și nu lăsa pe nimeni să-i scuipe-n farfurie. A murit din pricina unei răni păcătoase. Când umbla la Moscova cu roșii de vânzare un bandit i-a înfipt cuțitul sub coaste.

Mătușa, ascunsă sub umbrelă, îi cercetează pe toți și, zâmbind, își descoperă protezele cu dinții netezi ca niște fasole.

— Învață la oraș, da-i prost ca gardul. Nu știe că toți cei care trec pe lângă fântână sunt udați ca să plouă, să avem roadă. Da el se aruncă asupra omului cu pumnii...

Deșteaptă-i Sekleta, că ce-i pasă! Fecioru-i doctor, fata s-a dat în bussines (a fost agronom-șef), o hrănesc și baba scarpină limba. Mai rău e de cei care au o pensie de șapte sute de hrivne. Și pe acelea nu le primesc la timp.

Văd că au dat jos capacul de la fântână să scoată mai multe vedre pline o dată că izvoru-i puternic și umple fântâna repede, cât a-i clipi din ochi.

— Ehe-hei, face Sekleta. A pierdut interesul pentru mine, că a observat pe altcineva. S-a apucat de capul altei jertfe: Udați-o mai repede, că o ia peste imăș, bestia!

Nora lui Tereškov intr-adevăr e cam nebunatică, urlă cât o țin baierele pieptului: au udat-o. Pe așa o arșiță intr-o clipă i se usucă rochia, dar a izbutit să se certe cu toți: pe copii i-a făcut cu ou și cu oțet, pe Sekleta a numit-o hârcă bâtrână. Și de unde iese asemenea tipete că dacă stai s-o privești n-are nici țățe, nici buci...

Acasă am primit o porție bună și de la mama, nu m-a certat pentru pantalonii și pentru cămașa negri ca pământul, ci pentru neghiobia mea. Că odinioară, când era secetă, scoteau apă din fântână împreună cu preotul, o sfîntea și stropeau toți trecătorii pentru ca Domnul să le trimită ploaie. Sekleta i-a sfătuit pe consăteni să scoată apă din fântână și să stropească trecătorii că poate le va da Domnul ploaie.

Mănânc repede și nu intru în casa răcoroasă că mama m-a trimis la fântână — să fie cineva și de la gospodăria noastră...

Lume multă. La umbra teilor sed babe și moșnegi, vorbesc domol. Că din pricina treburilor zilnice nici nu ai când și cu cine schimba o vorbă-două. Doar dacă moare cineva și se adună la praznic. Vorba sporea. Orion, electricianul a adus de la fabrică o pompă pe roți. Apa curge pe drum — un adevărat pârâu, spre bucuria rațelor. Mai scoatem apă și cu vedrele. E puternic izvorul — nu scade nivelul apei în fântână. Noi stăm cu vedrele pline și cu ochii pe drum: vine cineva? Dar n-o putem întrece pe mătușa Sekleta. Cum apare o pată de după stăvilar, ea ghicește pe loc cine vine. La bătrânețe vede mai dihai ca o fată mare.

Pe moș Ivan l-am stropit aşa, de ochii lumii, are numai un plămân. Trăiește singurel, a înmormântat soția, copii nu are. Duce vaca după grădini. E bătrâna și stearpă, dar ce să facă, dacă nu vor s-o primească la carne — s-o fugărească de-acasă?.. Are și un sac pe umeri, pregătește fân, să aibă ce-i pune la iarnă în iesle. Pantalonii lui sunt petic-peste-petic, iar cămașa-i decolorată cu totul. Răsuflă ca peștele pe mal.

Profesorul de educație fizică a îmbrăcat o pereche de pantaloni pentru sport, un tricou și a venit iar la fântână. Mă privește cu răutate. De ce să fie supărat pe mine? Ludmyla n-a rămas nici cu mine, nici cu dânsul. Era după sat o unitate militară, demontau rachetele. S-a măritat cu un ofițeraș de acolo. Profesorul s-a învărtit ca un cocoș pe lângă o învățătoare tinerică, i-a făcut un copil, dar să se însoare — nici vorbă. Trece pe la ea, să vadă fetița, o ajută, dar cu traiul îi la părinți.

Serheev înjură de mama focului — la naiba cu tradițiile populare! N-are de lucru, fabrica s-a oprit, numai că el nu s-a pierdut ca alții. Ca să nu piardă banii economisiți (a presimțit apropierea inflației), i-a ridicat de la poștă și a cumpărat în sat două case: una pentru sine, alta pentru fecior. Numai că gospodărea intr-un mod cam ciudat: sădea în grădinile celea numai ceapă ori roșii, până și niște lalele au înflorit într-o primăvară. Consătenii se mirau de felul cum gospodărește, ba și mai râdeau pe sub mustață sau chiar drept în ochi. El nu-i lua în seamă, usca ceva, vindea, dădea. Dar n-a ieșit nimic din toată afacerea lui, că pentru totul era dator să plăteasă. Nimeni

n-o să te ducă la piață pe degeaba și nici răsad n-o să-ți dea. De, dintr-un nour mare s-a primit o ploaie mică. Pe hat avea viață de vie. Rodea frumos: struguri mari, dulci. Făcea vin. Bea și-i înjura pe haholi, căcă se pricepe numai la porci și la slănină.

Deodată a apărut un „Mercedes” strălucitor. Șoferul, când a văzut mulțimea de oameni adunată lângă fântână, a frânat puțin. Profesorul de educație fizică e prezent: vadra cu apă — direct pe fereastră. Un țigan îmbrăcat într-o cămașă de culori tipătoare a sărit din mașină și ceva de fier a zvâcniț în aer. Profesorul s-a cătinat puțin, dar n-a căzut. În clipa următoare l-a trântit pe țigan la pământ. Noi am sărit în ajutor și am smuls vergeaua din mâna țiganului. Din mașină au ieșit țigăncile îmbrăcate în haine pestrițe cu puradeii lor. Mucoșii mușcau fără alegere pe toți, la rând.

Pe profesor l-a umplut sângele și Olena-vânzătoarea, pansându-l, a început a plânge (în sat vorbesc, chipurile, din pricina lui venetica nu se mărită cu nimeni, și chiar a făcut câteva avorturi).

Iată și învățătoarea zvâcnește pe poartă ca o săgeată și răcnește cât o ține gura. Nasturii de la capotul ei lung s-au descheiat. Pulpele vânjoase ies la lumina zilei. Pe loc a înteles ce s-a întâmplat (poate că și urmărea iubitul din ogradă), a înșfăcat vergeaua aruncată într-o parte, acea cu care a ieșit țiganul din mașină, și a început să spargă parbrizul, iar sticla numai plesnea și nu se împrăștia bucătele pe jos. Aceasta o enerva și-i ațâta mânia și mai tare. Țigănașii iar s-au pus pe urlat.

În cele din urmă, învățătoarea a dat cu ochii de iubitul ei, dar a observat-o și pe Olena. Vânzătoarea ar fi făcut mai bine dacă dispărea în tacere, dar ea-i dintre cele obraznice.

— Marș de aici, curvo. Nu te fă de rușine în fața lumii. Auzi...

— Să-l ducem la spital...

— Da, la spital, s-a răspuns și moș Ivan, care l-a dus cândva pe președintele colhozului la spital. Pe profesor l-au așezat cu atenție pe bancheta din față, iar învățătoarea și vânzătoarea s-au așezat pe bancheta din spate.

Pompa lucra monoton, în jur s-a lăsat o liniște apăsătoare.

Benedii, adică părinții profesorului, au sosit cu „țânțarul”. Benedyha seudea în caroseria motocicletei — ochii holbați, buzele strânse. Teteanka a vrut să-o stropească, dar au opriat-o: nu trebuie.

Benedi — josuț, îndesat, cu o chelie măricică, grăsimea îi spânzura pe față și pe gât în falduri bătrânești, a început primul. Vorbea încet, de parcă ar fi fost vinovat.

— Faceți un lucru bun că v-ați apucat să curățați fântâna asta. Ca să vedeți, toți știi carte acum, îs deștepti, dar au ascultat de sfaturile unei bătrânele. Dar de ce să vă udați cu apa ceea rece? Ce, credeți că va ploua? În schimb, băiatul mi l-ați calicit...

— Dar câte suflete a calicit sportivul vostru, l-a întrebat Sekleta care sta în „tronul” ei la umbră, poate-și va da seama de ce are cap pe umeri și-i vor veni mintile la loc...

— Când te-ai făcut aşa de deșteaptă? La bătrânețe? Ai uitat cum ademeneai în pat să te primească în partid ca să lucrezi la magazie? Ai uitat pe ce bani și-a purtat progeniturile tale prin școli? Oare eu nu m-am spedit la cocina de porci pentru magazia ceea?

Gura Benedyhei umbla ca melița, dar a fost nevoită să-i pună piedică — Benedi a pornit motorul motocicletei.

— Nu trăiește Sekleta împărătește, s-a răspuns una dintre femei. Fecioru-i departe, fiică-sa în fiecare săptămână dacă nu-i în Polonia, o găsești la piată în Odesa, ca să vândă niște boarfe. Îi lasă babei o grămadă de concentrate străine, dar când să-i scoată oala din casă — n-are cine. Și trăiește sărmana în putoare, până ce nu intră pe la dânsa câte o vecină să-o primenească.

Pintre altele fie spus, se aprobia sfârșitul — trebuia să coboare cineva în fântână să-i curețe fundul de mâl și de alte murdării care au nimerit întâmplător acolo. În același timp în ograda Hancinei se întindea masa.

Mai mulți bărbați îl pregăteau pe moș Evmen, ca pe un cosmonaut înainte de a brâzda cerul, chiar și o cască i-au pus pe cap să-l apere, dacă ar cădea ceva întâmplător de sus. Iar el, de mândrie, s-a umflat ca un curcan în pene. Evmen n-are copii. Bătrânică a murit cu vreo cinci ani în urmă și a uitat cum cineva i-ar purta de grijă...

Toți stau lângă colacul fântânii și ascultă de poruncile moșului: de ce are el nevoie acolo, la fundul ei — ba dă-i cazmaua, ba scoate vadra cu mâl ori pe moșneag săltează-l în sus, să nu-l prindă apa.

Mâlu-i în două cu nisip. Scot moșneagul din fântână și apa rămâne curată-curată și gustoasă.

Era înăbușitor. Cerul de seară se acoperea cu pete vineții și chiar soarele roșietic abia-abia se zărea de după perdeaua de nouri ce se îngroșa din ce în ce mai tare. Undeva s-a iscat un vânt ce ridica praful pe drum.

Când l-au scos pe moș Evmen din fântână ca pe un brav erou și-i turnau în pahar cele o sută de grame câştigate cinstit, au început să cadă sfios și primele picături de ploaie. Femeile au început să care mânărurile la Zaharka, încă nu izbutise să strângă cortul întins pentru nunta copiilor.

N-am avut poftă să mai intru în ograda ceea — obosisem de parcă aş fi vizionat un serial. În fața ochilor îmi jucau cadre, cadre... Nu mă lăsau în pace și-mi cereau să cuget îndelung asupra lor.

Ploaia mă răcorea plăcut. Mirosea a prospetime și a pământ jilav.

...Lângă fântână se vedea o figură în cărucior. Oare n-a murit bătrâna? Ca să vezi, au uitat de dânsa. Ba-i vie, mi se pare că s-a mișcat o mâna.

Mi-am continuat calea privind încă o dată în urma mea. Femeile împingeau căruciorul Sekletei în ogradă. Numai fântâna a rămas la locul ei de lângă poartă. Cu vadă nouă deasupra colacului.

MYKOLA CEL DESCULȚ

„...Iar pe cei orbi, ca pe niște vite, i-au încărcat într-un vagon de marfă și i-au dus pe pustii. Nimeni n-a mai auzit despre ei.”

*Din cele povestite de o bătrânică
de o sută de ani.*

Seara, în vagonul vechi, dărăpănat se făcea din ce în ce tot mai frig, prin toate crăpăturile pătrundeau curenții, nu te apărau de ei nici paiele, nici hainele. Spuneau că la o haltă oarecare le vor da haine călduroase, dar se vede că nu vor primi nimic, de cinci zile brăzdează întinderile Siberiei. Când șinele sunau prin pustiurile Kazahstanului și se nădușeau de căldură, cu toții visau să ajungă la îngêteurile veșnice, dar trenul, se întâmpla, staționa câte o jumătate de zi sub soarele torid. Pe cei orbi ii duceau într-un vagon din coada trenului, iar pe ceilalți — împreună cu pușcăriașii. Cică vagoanele de marfă erau aşa de bătute cu oameni încât aceștia nu puteau suporta fierbințelile și mureau ca muștele, iar cei din escortă nici nu dovedeaau să-i îngroape în timpul staționărilor mai îndelungate și acopereau cadavrele cu lut. Aproape toate gările erau pline cu arestanți. Pe unde numai nu treceau, pretutindeni vedeaau dușmani ai poporului, ce mulți s-au mai plodit. În fiecare zi la radio vorbesc despre ei. Orbii, ca să mai scurteze cumva din timp, cântau, iar cei care tăceau — ori au obosit, ori au răgușit de atâta cântare. La drept vorbind, cu vocalul academic se ocupau numai cei de la patronat, ei au avut chiar și un dirijor, un pian. Ceilalți erau niște pripășiți ori bețivani. Pușcăriașii au încercat să stabilească ordinea lor banditească în vagon, să-i numească „pui de cățele”, dar la hărmălaia stârnită în vagon au venit mai mulți din escortă și i-au liniștit pe loc, după ce l-au împușcat

pe instigatorul care mai făcea și nu știu ce fel de propagandă dușmănoasă. După acest caz huliganii au devenit mai precauți, nu se băgau în jumătatea lor de vagon. Oleksa, călăuza lor care vedea, a adunat orbii în jurul său, cântă frumos ori le povestea băieților despre ceea ce se petreceea afară. Ochii — ce putere magică au! Bătrâni, clar lucru, nu aveau nici o placere pentru Siberia ceea și încă să mai câștige și pâinea cea de toate zilele, ei îi sfătuiau și pe cei de le patronat să fugă împreună cu dânsii, că acolo, chipurile, îi așteaptă surgiunul. Vagonul lor nu era însotit de escortanți. Ei numai le deschideau ușa prin halte să deșarte hârdăul cu murdării și să-i hrânească.

Ce arome plăcute-s afară, neobișnuite, miroase a tămâie și alte feluri de buruieni. E frig. Băieții s-au îngărmădit unul lângă altul să se încâlzească.

Numai Mykola nu se teme de frig, el, fie vară, fie iarnă — tot timpul umblă desculț și nici de pufoaică nu are nevoie. Directorul patronatului din Moscova mereu îl certă că umblă desculț, își face colegii de râs și, în genere „omul sovietic în țara sovietică e dator să aibă o infățișare exemplară”. Dar el nici nu vroia să audă de încăltăminte. Până a se îmbolnăvi, lui Mykola îi plăcea să cutreiere toate smârcurile și toate băltile desculț, până cădea bruma, iar în râu se scălda până ce apa prindea horboțele de gheată. Lui Mykolka îi plăcea cum îl înviora apa rece, cum îi frigea pielea.

Și numai pentru ce îl certă directorul cela? De câte ori intra în încăpere își spăla bine picioarele și încălța sandalele, bune sandale i-a cusut ciubotarul, din piele sănătoasă.

După ce s-a îmbolnăvit de vîrsat, l-au luat la azil. Părinții n-au vrut să-l dea, era cel mai mare în familie, îi ajuta la treburile din gospodărie, avea grija de frățiorii și de surioarele mai mici. De la un ochi a pierdut vederea cu totul, iar cu celălalt vedea în apropiere. Cei de la raion nu s-au lăsat până nu i-au convins pe părinți să-l dea: ba că acolo va învăța carte, ba că va însuși o profesie. Așa că într-o bună zi l-au urcat în căruță și l-au dus până la gară. În Odesa — toată ziua gălăgie, îl durea capul, nu putea dormi.

În genere, nu i-a fost chiar rău printre străini: mâncă câte două porții, era voinicuț, lat în spete, rotund la față, când aducea

apă de la fântână, se vedea cum îi jucau mușchii sub haină. Cică fetele care îngrijeau de cei orbi erau cu ochii pe dânsul. Bărbat frumos, păcat numai că vărsatul i-a ciupit fața.

În timpul lungului drum, pe orbi îi hrănea bine — aveau de toate celea: și pâine albă, și slănină, și crupe de care-ți poftește sufletul, și conserve... Le da chiar și căte o sticlă de monopol la două persoane. Perechea lui Mykola nu bea, îi dădea băutura s-o toarne în terci. El mâncă o dată pe zi, dar pe săturatelea, să nu simtă foamea, în treizeci și trei a deprins obiceiul cela. Ziua flămânzea, iar seara își umplea bine burta. Prima toată rația pe zi o dată, la dispoziția șefului care-l prețuia pentru hănicia sa. Oricum, era băiat de la țară, învățat cu munca.

Mykola punea într-o oală mare tot ce era comestibil și când era gata fiartă mâncarea, el n-o proba la gust, îi simtea miroslul și scotea oala de pe foc să se răcească. Punea peste toate o pâine, stropea bine cu rachiu și se aşternea pe mâncat. Pe frunte îi apăreau broboane mari de sudoare ce-i curgea pe pomelii obrajilor înspre bărbie. Atunci scotea din buzunar o băsmăluță curată (întotdeauna o avea la îndemână) și se ștergea pe obraji. După ce termina trapeza, ștergea oala până prindea luciu și se întindea la umbră să se odihnească puțin. Când se trezea, se spăla și se aşternea pe muncă: pregătea forme pentru lăzile de carton. Muncă grea, pentru un om puternic: singur tăia, singur căra stocurile de forme unde trebuia. Si aşa în fiecare zi.

În timpul călătoriei Mykola cel Desculț a citit mult, aproape toate cărțile pe care le-au avut prietenii lui. Cu buricele degetelor le-a pipăit, încât noaptea-l dureau. La început a citit versuri, apoi a trecut și la proză. Citea în voce să audă toți, că era interesant, despre viață din străinătăți, nu părea să fie adevară, dar — captivant.

Îi era dor de casă, de frați, de surori. Cînd educatoarea le citea scrisorile primite de la cei dragi, Mykolka își spăla fața în lacrimi, ca un copilaș, vorba ceea: îi bine-n ospeție, dar tot mai cald îi acasă la tine. Tîhnă, păsările cântă, pe masă cartofi noi cu mărăr, cu roșii, cu castraveti!

Drumul i-a istovit, să-ți închipui numai ce cale au făcut: au trecut peste Ural, prin Kazahstan... Toamna bate la ușă, dar în

părțile celea soarele-i în zenit, abia pe lângă Japonia a început să se răcească timpul. De ce ar purta niște bieți orbi dintr-un loc în altul?

Mykola e la a treia strămutare. Prima a fost în centrul regional, dar a sosit o delegație din capitală și l-a dus la Moscova. Ce-i drept, i-au creat condiții mai bune. Mykola a primit o cameră separată la cămin și o educatoare în camera vecină: Tânără, plinuță. Îi pregătea câte un terci de toată minunea, cu jumări, iar când adormeau cu toții, organizau câte o „cină de taină”. Dar mai întâi, indiferent de timpul de afară, pleca împreună cu Sekleta Trohymivna la scăldat — tot îi plăcea apa rece. Și se drăgosteau în apă (să nu afle care-cumva și să aibă ce meliță gurile rele). Mykola aștepta cu nerăbdare înscrierile, aşa de tare ducea dorul educatoarei. El nici închipuire n-avea ce dulce e dragostea ceea. Credea că numai în cărți poate fi aşa sau în discuțiile flăcăoanilor. Când se îcolăceau, corpurile lor se înfierbințeau aşa de tare că nici apa rece ca gheața nu le putea răcori. Sekleta Trohymivna îl conducea de mână pe cărăruia de nisip și lui îi părea că trupu-i ușor ca un fulg de puf, iar susținut îi se topea de placere. Dar ce bine-i era când simțea pământul sub tâlpile goale! Când se întorceau, intrau la bucătărie să cineze, apoi se duceau la somn în camerele lor. Mykola, după ce se băga în așternut, încă mult timp nu putea adormi. La patronat îi hrăneau rău numai pe cei care nu îndeplineau normele, ceilalți primeau hrana suplimentară, iar Mykola întotdeauna era printre fruntași. Șeful secției îi dădea și câte un rachiу, când executa niște lucrări urgente. I-au cusut la comandă o pereche de cizme din piele, să aibă ce încălță la iarnă. Le-a încălțat de câteva ori, când i-au dus în oraș la cinema.

Dar ce filme le mai trebuie la niște orbi, parcă se vorbește la radio, iar de văzut — ioc! Educatoarea îi povestea ce frumoși sunt eroii, cum sunt îmbrăcați, iar el la lucru le povestea celorlalți.

...În seara ceea ningea măscat, pufos. Mykola prindea fulgii cu limba, îi înghițea, la începutul iernii miroseau a primăvară. Era fericit. Primise leafa. Mykola mergea la piață desculț, ca totdeauna, pe malul râulețului, urmele lui pe omăt semănat cu niște pete întunecate. A cumpărat slănină pentru Sekleta

Trohymivna. Fulgii cădeau neconenit peste frunzele încă verzi. Iarna, pe cele mai străsnice geruri, omătul se topea pe picioarele lui încât cei sănătoși se mirau: ce-o mai fi și cu minunea asta?

A mai cumpărât cruce de hrișcă. Ce terci gustos pregătește din ele Sekleta Trohymivna, îi place și ei acest fel de mâncare. Ea îl ruga întotdeauna s-o tutuiască, dar cum să-i spună altfel decât „dumneavoastră”. Mykola nu-și poate închipui, doar e învățătoare!

Fiertura s-a răcit, îi gâdila plăcut nările, dar Sekleta Trohymivna nu-i și nu-i. Lui Mykola, de atâta așteptat, i-a pierit pofta de mâncare. În cele din urmă, ușa s-a deschis cu pocnet și în cameră a intrat Lavrin Reva, ca din întâmplare, să-l întrebe ceva și, printre altele, să-i spună că Sekleta-i agentă a englezilor, dar a fost demascată la timp și arestată. Reva știa de relațiile lui Mykola cu educatoarea, de aceea a intrat să-i spună vestea în șoaptă.

La cele auzite, Mykola a turnat tot spirtul în terci și nici nu și-a dat seama când și cum a golit oala. Despre relația lor poate că știau orbii, dar nimeni nu le-a ținut lumânarea. Cum se mai jura lui Mykola că-l iubește, știa să se prefacă... Dar ce susflet generos mai avea. Și când colo — dușman al poporului... Se temea să nu-l cheme șeful la interogatoriu. La Mykola se păstrează niște lucruri de-ale ei. Degeaba se îngrijora — peste câteva zile „duba” l-a ridicat și pe director, iar ceva mai târziu l-au chemat pe șeful secției până la poartă, de unde nu s-a mai întors. Doamne, pretutindeni numai „dușmani”, cum să trăiască bietul om?

Ce corp gingaș mai avea și ce bine-i era lângă dânsa. Iar lumina se-nvârtea-învârtea... Ce voce plăcută avea...

„Odorul meu... dacă ne-am fi născut niște pești, am fi trăit nestingheriți în apele istui râu sau, poate, în ocean... Am fi avut o mulțime de copilași, iubitul meu...

Nu ți-ar fi jale chiar de-ai muri... Apa în decembrie-i caldă... Când ieșeau pe mal corpurile erau un jar...”

— Ce se vede acolo, Olesyk-Telesyk?

— Fabrici, uzine sunt?

— Dar oameni se văd pe acolo?

Întrebările curgeau gârlă tot timpul.

Onypko, el răspundea de vagon, n-a mai putut răbda și a tunat deodata:

— În numele Domnului, mai lăsați copilul cela în pace. Nu știți că jur-împrejur e Siberie necutreierată?!

„Dincolo de Siberia soarele răsare...” — și-a amintit Mykola de cântecul ce l-a auzit cândva de la un bandurist orb. Poate printre cei arestați e și Sekleta Trohymivna. De i-ar auzi vocea măcar pentru o clipă. Tocurile pantofilor aşa de tare răsunau că el o auzea de afară cum vine.

Au amuțit cu toții, li-i frig și foame, aseară nu le-au dat mâncare și azi de dimineață îi chinuie aceeași foame.

Miroase a prospetime. Lui Mykola-i plăcea aerul geros — întotdeauna dormea cu ferestruica deschisă și fulguleții purtați de vânt îi alintau trupul. Pe Mykola cel Desculț îl neliniștea un singur gând: casa părintească e foarte departe și nimeni dintre rude nu-l mai poate vizita. Consătenii răsculăciți scriau despre aceste ținuturi că în Siberia se poate trăi, ba chiar e mai bine pentru dânsii în părțile acestea, poți lua pământ cât îți potfește inima și să-ți înghebi o gospodărie frumușică. Nu sunt nici un fel de opreliști. Vara ai ce-ți potfește inima. Ciuperci și pomușoare sunt cu duiumul. Păcat numai că e îngheț veșnic. Vara-i scurtă. Geruri mari. Dar și-n Ucraina, dacă ești harnic vara, iarna ai ce mâncă. Cine-i sănătos, muncește în mine. Cărbunele brun iese la suprafață. În jur sunt nomazi cu turme de reni. Nu mori de foame.

Orbilor le-au spus că-i trimit pe un an să lucreze la o fabrică de carton, vor avea salariu bun, îngrijire.

Mykola cel Desculț ședea pe legătura cu ciubote, ele s-au uscat, îi vor intra pe picioare? Acolo, vorbește lumea, sunt niște geruri de-ță îngheată săngele-n vene. Lumea încalță numai pâslari.

Trenul abia se târâie printre smârcuri și bălti. Deodata, scrâșnind din tampoane, s-a oprit cu totul. Au început să se agite escortanții.

— Toată lumea afară, am sosit.

În jur — țipenie de om, de case — nici pomină.

— E vremea mesei, le-au amintit cei orbi.

— Au să vă hrănească alții. Noi ne întoarcem. Acesta-i ordinul, le-a răspuns șeful care purta un centiron cu scârț.

Sub picioare, unde n-ai călca, pământu-i jilav. Dacă ar avea ochi sănătoși... Unde să aranjeze lucrurile?

— Luați-o spre colinele celea, locul acolo-i mai uscat, i-a sfătuit în cele din urmă unul din escortă, un pământean de-al lor, din Ucraina.

Intr-adevăr, în zare se vedea niște coline. Pe loc i-a prins groaza. Ei niciodată nu s-au simțit aşa de neputincioși.

— Ce-i, curvelor, ati găsit de lucru?! A strecurat cu răutate printre dinți prietenul celui împușcat pe drum. Pe noi ne-au adus aici să zdohnim, să nu le facem bătaie de cap!

— Ai înțeles, Desculțule! Ce credeai... Ori tu ești ca berbecul cela de la abator? Toti pe eșafod, iar tu o iezi razna!

— Nu vei reuși, șarpe ce ești... Cu mâinile acestea te sugrum... S-a auzit o voce din multimea de pripășiți.

Cei de la patronat s-au strâns în jurul lui Mykola cel Desculț.

Locomotiva a șuierat și aerul s-a umplut cu un fum încărios.

Olesyk i-a aranjat pe toți în rând ca să-i conducă — era unicul printre orbi care vedea un pic. Se împiedicau de niște bolovani — aceștia erau cărbuni. Lespezile fiind alunecoase, mereu cădeau. Pe cărbuni creșteau ciuperci.

— Aceștia, cum să vă spun, fratilor, îs buni de mâncat, să-i coacem, a spus unul dintre orbi.

— Îndată te hrănim, ticălosule, s-a răspuns o haimana. Mai bine mișcați-vă mai repede ca să ajungem odată sus, să ne mai încălzim ceva și să dormim la cald...

Abia s-au cățărat pe colină, aşa de lunecoasă era. Mykola a miroosit ciupercile, le-a încercat pe limbă — nu-s otrăvitoare, cele otrăvitoare au alt miros. Olesyk a prins steagul de-o prăjină, să-l vadă cei care vor veni după dânsii. Au aprins un rug. Era soare, dar frigul îi ciupea din toate părțile.

Au început să scoată proviziile, care avea câte un pesmet, care nu avea nimic. Fiecare avea câte oleacă de zahăr și — gata. Mykola cel Desculț, ca totdeauna, avea oala bine lustruită. Au hotărât să fierbă deocamdată câte un ceai.

În jur o liniște neobișnuită. Undeva, de parte, se auzea cum sună țăcănitul roțiilor de tren. Băieții achipuiau cu mâinile în jurul lor să găseacă smocuri rare de iarba, s-o rupă și s-o aştearnă sub ei. Ascultau atenții, poate vor auzi vreun sunet oarecare. Nimic. De atâtă liniște le țiuia în urechi. Ce straniu.

A asfințit soarele. S-a lăsat o noapte neagră ca pâcura. Rugul încălzea aşa de tare, că orbii erau nevoiți să se îndepărteze de foc, să nu se frigă. O liniște îngrozitoare.

În sat la dânsii în amurg tot se lăsa o liniște adâncă. Vara, se întâmpla, după cină să se culce sub cerul liber, pe fân. Undeva frunzele foșneau la adierea vântului, undeva tipă o pasăre de noapte sau cânta în vale țiganul la scripcă. Țiganii întotdeauna se opreau în valea aceea din fața satului. Radu frumos mai cânta la scripcă. Ei nu furau nimic de la ei din sat, dar în cele vecine ba dispărea o gobaie ori câte o oiță nu ajungea seara în ocolul stăpânului. Ianca era o zgâtie de fată, ce-ți frigea inima cu frumusețea ei. Încă nu era coaptă, dar avea mire. Dar cum mai cânta din gură! Dacă Mykola n-ar fi fost ciupit de vârsat, măcar că nu vedea bine, ar fi fugit cu dânsul în lumea mare și ar fi trăit împreună ca un soț cu soția, că mirele nu-i prea plăcea. Cine știe dacă vorbea în glumă ori în serios. Ce bine i-a mai fost cu educatoarea în apa cea rece ca gheață, că dacă nu i-ar fi răcorit apa, nu s-ar mai fi săturat unul de altul.

Ea se dezbrăca în ghereta pentru bărci și se îndrepta înspre apă, el îi auzea pașii și mergea în urma ei închipuindu-și ce corp mlădiu are și ce săni mari...

— Arată bine educatoarea noastră? n-a putut răbdă într-o zi și l-a întrebăt pe paznic.

Bătrânul a gândit cât a gândit și peste o habă de vreme i-a răspuns:

— Cât îs tinere, toate femeile-s frumoase...

Ce tare mai vroia Tânărul s-o vadă de aproape, dar ei se întâlnneau numai noaptea, în taină...

Mykola stătea întins pe apă ca pe o pernă. A crescut pe malul Bugului, putea ore întregi să se bălăcească în apă. Se simțea ca peștele. Nu făcea nici o mișcare în plus, sedea pe apă cu mâinile și picioarele întinse în părți. Câteodată se apropia de el vreun

pește sau chiar o herghelie întreagă și toti încremeneau lângă dânsul în colțul cela liniștit. Sekleta Trohymivna aşa și n-a mai învățat să înnoate pe spate, mereu înghițea apă. Amândoi căutau un loc mai puțin adânc, se înfigeau cu picioarele în nisip și se drăgosteau până se sătura.

De câte ori trecea pe la „enkevedeul” cela, întotdeauna auzea fraza: „Nu știu nimic despre Hancenko...”

Peste un timp oarecare pe Mykola l-au transferat la Moscova și mai mult nu s-a interesat de soarta educatoarei.

Moscova, mai bine zis stradelele ei, s-au dovedit a fi triste și neprietenioase. Acasă, scriau părinții, e și mai rău: vaca a înțărcat, înafară de cartofi și varză nu aveau ce pune în gură, pomii roditori i-au tăiat ca să nu plătească impozite mari. Ce mai ducea dorul fructelor... Tata, când venea în vizită, îi aducea câte un sac cu mere.

Copiii au murit, n-a rămas unul din pricina foamei... Mic și mare — toti într-un mormânt din cimitir. Hnat Stețkiv (un șarpe de președinte) a scos din sat cu convoiul roșu totul, până la ultimul grăunte. Până la sfârșitul anului l-au luat și pe dânsul cu duba din sat. Și nimeni nici o știre nu are pe unde l-au zătrit, dar a fost unicul om pe care nu l-a jelit nici soția, a fost mai rău ca un câine.

Lui Mykola întotdeauna i-a fost dor de casă. Părinții lui, sleiți de munca din colhoz, în ziua aceasta de toamnă ploioasă poate că dorm istoviți și gem prin somn ca niște vite chinuite.

...N-a scăpat nici șatra de țigani. Enkevediștii au tăbărât și asupra lor, i-au jecmănit, apoi i-au dus pe pustii. Bulibașa cică abia de s-a răscumpărat...

La Moscova a fost o toamnă fierbinte. Nisipul scrâșnea în dinți. Au venit și pe la ei: „Pe cei mai buni îi trimitem la o întreprindere îndepărtată, chiar în Siberia. Patria îi trimite”... În tren au înțeles că nu numai pe fruntași îi duceau, dar și pe cei care stăteau pe la treceri cu torbele goale...

Lumina se împuțina, soarele cobora spre asfințit, dar mașinile așteptate nu se cam auzeau. Taigaua era agitată, copacii trosneau, se auzeau urlete de fiare. Educatoarea le povestea că prin părțile acestea sunt lupi, urși, râși — locuri pustii, sălbaticice. Foamea îi

chinuia... S-a auzit o împușcătură, două... Undeva, departe, au lătrat niște câini. Poate veneau după dânsii? Olesyk, împreună cu băieții, a mers în taiga în speranța că vor da de niște oameni. Avea armă numai Mykola, dar el n-a spus nimănui.

Sekleta Trohymivna, înainte de a fi arestată, a adus în camera lui o legăturică.

Păstrează-o la tine. Acolo am un lucru prețios pentru mine.

El nu s-a interesat ce are ea ascuns în legăturică, să stea la dânsul dacă vrea ea aşa. Abia după ce au luat-o, a dat de un brauning și de cartușe pentru el. A vrut să arunce arma ceea, dar n-a avut cum să facă neobservat, a ascuns legăturica între cărți.

Băieții tărâiau o căprioară, nimerise în capcană, prin urmare pe aproape sunt oameni.

...Erau patruzeci de tot.

Au împărțit carne, apoi au încălzit-o la foc și o rodeau. Mykola cel Desculț a pus carne în oală și aștepta cu răbdare să fiarbă.

În amurg taigaua vuia mai tare. Fulgii le frigeau trupurile.

Le era frig. Au îmbrăcat tot ce aveau cu ei, totuna de tare ce tremurau nu nimereau dintre pe dintre. Se îngrămădeau lângă foc, dar el încălzea din ce în ce tot mai slab.

— Ce bine-i lui Mykola cel Desculț, nu se teme de frig.

El s-a săturat cu carne fiartă și pentru a-i drege gustul a dat de dușcă rachiul din sticlă.

Afară a început să se lasă un pui de ger. Aveau o pufoaică la toți. Dacă dimineața nu vor veni după ei, mare necaz va fi pe capul lor. Numai Mykola — cu cât era mai frig, se simțea mai bine. A rămas în cămașă, vestonul i l-a dat lui Olesyk. Vântul rece îi ardea plăcut trupul.

...A avut o noapte de coșmar: se făcea că după educatoare au venit enkevediștii și el o apăra, lovea în militari cu mâinile și cu picioarele. Prin vis i se năzăreau niște strigăte neomenești.

— Dă-mi-l să-l sugrum cu mâinile astea ca pe un țânc! Striga o haimana.

— Singur îi dau borhăiele afară, urla altul.

— Băieți, el are cuțit! a tipat Olesyk însăpmântat și-a început a plânge de durere.

— Dar unde au dispărut enkevediștii, s-au speriat de niște bătrâni orbi? — i-a trăsnit prin minte lui Mykolka.

L-au înjunghiat, l-au înjunghiat pe Olesyk... Mykola se străduie din răsputeri să-și dezlipească pleoapele și nu izbutește, a obosit după o muncă foarte grea.

Nu știe de ce, dar brauningul nu împușcă. Când l-a încercat pe malul râului, era bun.

A început să spargă gheata cu toporul, dar ea era aşa de groasă că nu ajungea la apă.

Se scăldau. Corpurile lor s-au înfierbântat apropiindu-se unul de altul.

Enkevediștii o iau pe educatoare. Ciorile cronicănesc, mașinile negre strănută fum.

El vede toate acestea! Vede!!! Limpede, ca în copilărie parcă. El strigă de bucurie. În cele din urmă se trezește.

O lumină chioară i se bagă în ochi. În jur o liniște de mormânt.

Mykola cel Desculț abia mijescă ochii, pleoapele i-au înghețat, iar în jur e moale și alb, ca la spital. Băieții dorm. Se vede că după ei au venit astă-noapte și i-au adus într-o casă oarecare. Dar Mykola a dormit, n-a simțit nimic.

Băieții dorm pe perne albe, înveliți cu plăpume albe. Ce dulce mai dorm. Dar, stai, aceasta e taigaua acoperită cu omăt. Si rugul s-a stins sub omăt. Toate lemnele au ars.

S-a lăsat un ger țeapăn, lui Mykola i-au intrat în palme aşchii de ger. Își freacă mâinile cu omăt.

— Treziți-vă, băieți! Hei, treziți-vă! Dorm buștean, dar nu prea seamănă să doarmă.

— Olesyk, frățiorule, trezește-te..

Nu răsuflă Olesyk. A băgat mâna sub pufoaică — încălzește. Nici Vasyli nu se trezește. Toți au întepenit.

...Ceva negru, flocos a urlat și s-a repezit spre Mykola. Brauningul e pregătit, a apăsat pe trăgaci, a răsunat împușcătura și s-a auzit un schelălăit. Apoi a ținut degetul pe trăgaci până a ieșit din țeavă ultimul cartuș. A sărit în picioare și a fugit. Urmele tălpilor goale se țineau după el înnegrind omătul. Undeva, aproape de tot, a răpăit o mitralieră și au început să latre niște

câini. Mykola a încărcat iar brauningul și a încercat să se împuște. Gloanțele au șuierat deasupra lui.

A miroosit a locuință, a mâncare. Voci de femei.

— Uitați-vă, uitați-vă, e desculț!..

A început să se învârtească cerul, inima să bată precipitat în piept, apa în râu să se legene.

Vocea educatoare-i alături, scumpă și gingășă până la durere.

— Mykolka, soarele meu...

El o căuta în întuneric și de fiecare dată se atingea cu mâinile de sârma ghimpată.

Sârma era întinsă des-des și-l înțepa fără jale, iar câinii lătrau aproape de tot. Mykola strângea în mâna brauningul care mai păstra încă parfumul ei.

Deodată, Desculțul l-a văzut pe tatăl său — slab, gârbovit, și mama cu ochii plânsi, frățiorii, surioarele în rochițe noi... .

— Uimitoară, nu a degerat deloc, a spus o femeie care răspândea în jur o duhoare de mahorcă. Poate acesta-i un om de omăt? Au scris despre el la ziar... numai că-i orb... Si foarte flămând...

— Să-l spălați și să-l hrăniți! A poruncit alta, se vede că era un fel de șefă.

— Mai bine hrăniți-i pe frățiorii mei și pe surioare, că s-au umflat de foame... șoptea el rugător. Eu și aşa...

— Îi hrănim...

Ce gustos miroase terciul! Mykola cel Desculț caută lingura, iar ea, sârma cea ghimpată, mereu îi înțeapă mâinile.

ÎNVINGĂTOR ÎNSEAMNĂ

De la zece până la două e cel mai plăcător timp. Se întâine de ca niște rânduri lungi de sfecă într-o zi dogorătoare. Iar el îl ajută mamei cândva să prăsească acele rânduri. Ea se descurcă ușor cu două deodată, iar el nu pridiea cu unul să se descurce. Aștepta cu nerăbdare să se apropie de fâșia împădurită — acolo-i umbră și butoișul cu apă de izvor.

Ce monoton și săcăitor mai sună ceasul: tic-tac, tic-tac. Uneori se ridică din pat și scotea „ticăitorul” cela tocmai în verandă, să nu-l bată la cap și tocmai atunci melancolia îl rodea și mai tare. În cameră se audă forfota de afară, acolo clocotește viața: cocoșii cântă, câinii latră, cineva hodorogește din căldări mergând la fântână. Însă la un moment oarecare se lasă o liniște apăsătoare ce-i strângătămplele ca-n minghine și în cap se îscă o gălăgie ce crește întruna. Atunci Viktor își lasă încet picioarele bolnave pe podeaua de lut și, sprijinindu-se în cărje, săntăcăie până la televizor să-l conecteze la rețea. De la licăritul ecranului începe să-l doară ochii. Și din pricina radioului tot începe să-l doară capul. A citit toate cărțile bune din biblioteca sătească. Când se plăcusea, începea să aștearnă pe hârtie gândurile proprii, mai ales când îi nimerea căte o carte de nimic, credea că poate scrie ceva mai bun. Dar îl se părea numai. Cum începea să scrie ceva, după câteva pagini încurca subiectul și praf se alegea din munculită... Dar ceva scurt putea plăsmui, colea o miniatură, o schiță. Asemenea infiripări apăreau în reviste și ziară. Scurticele, numai căteva aliniate, dar te luau de la inimă de potrivite ce erau. El a încercat de câteva ori să trimită pe la diferite redacții, dar nu îl au publicat niciuna, căci: vă lipsea (anume aşa i se adresau) un detaliu oarecare pentru a contura chipul reușit. Se vede, sunt foarte deștepți ori nici ei nu pricep

o iota. Numai gazeta raională, neștiind despre acele „detalii”, îi publica uneori pe ultima pagină a numărului de sămbătă „capodoperele”. Ce-i drept, îi mai corecta pe ici-colea căte ceva și parcă se primea bine. Oleksandra Jakivna, învățătoarea lui, a venit de câteva ori să vadă ce mai face și i-a spus că din el poate ieși un scriitor bun, numai să se însănătoșeasă mai repede. Dar ce fel de scriitor poți fi cu șapte clase...

Total s-a întrerupt pe neașteptate. A rămas fără școală, fără vacanțe, fără prieteni... A fost Larysa — frumoasă, blajină, cu cosiță lungă, cu ochi albaștri, mari. Dintr-un cătun mic, cu o singură uliță și câteva case. Cât dura anul de învățământ Larysa trăia la cămin și el îi transmitea, prin fete (singur se rușina), buchete de lalele sau de liliac mirosoitor. Și încă se mai plimbau pe limanul liniștit al Bugului cu o luntre comunala mare, pe care n-o încuia nimeni și orice doritor de a se plimba ori de a trece pe celălalt mal o putea lua oricând. Total și toate au rămas acum la timpul trecut...

În acea toamnă au scurs iazul din sat și ei, băieții, întorcându-se de la școală, i-au ajutat pe cei care pescuau să tragă voloacele. Apa — rece ca gheata! Dar s-au întors acasă cu crapi-oglinďă. Băieții n-au pățit nimic, iar el s-a îmbohnăvit. „Salvarea” l-a luat de la școală. De atunci Viktor n-a mai pășit pragul ei. Și lui ce tare-i mai plăcea învățătura, în special iubea literatura, scria cele mai bune compunerii. Aprinderi la oase a căpătat, adică osteomielită se numește în limba științifică.

Într-un loc îi fac operație, rana se deschide în alt loc. Și încă la ambele picioare. Ce dureri mai avea, nici în cârje nu putea umbla. Și acum Viktor se ridică din pat numai când are nevoie. Rănilor ba se închid, ba se deschid iar. Au încetat să-l mai opereze, căcă se vor leuci de la sine. Când apar rănilor pe picioare, de durere îl amețește în cap. Nu-i de mirare, când zace la pat atât timp, boala își face de cap, infecția dospește în corp.

Colegiul sunt la școli prin orașe, unii fac armata. Mai trec pe la el în vizită uneori, mai ales când se întorc în vacanțe acasă și el nu este la spital. Mai bine nu l-ar vizita. Dorea să-o vadă numai pe Larysa... Dar ea încă din clasa a nouă, după ce i-a murit mama, a trecut cu învățătura la internat. Uneori primește

scrisori de la ea. Dar ce folos... I-a scris odată să-și caute alt băiat, mai sănătos.

Tic-tac, tic-tac... În cap îi ticăiește de acum. Și au trecut numai cincisprezece minute.

Timpul trece pe neobservate, când este cineva acasă ori când scrie. Pur și simplu așa, pentru sine. Un sfert de oră și — pagina-i gata, încă o pagină mai însăilează și s-a dus ora, de parcă a lins-o cineva cu limba.

Mama întotdeauna intră în casă încet, să nu-l deranjeze și el se simte vinovat. Ea îl întreabă mai întâi de toate, măcar că știe răspunsul din timp:

— Ai să mănânci ceva?

Nu vrea. De-ar fi, numai apă ar bea întruna, că-i foarte gustoasă în fântâna lor. Sau lapte prins. Mama, înainte de a merge la lucru, i-aduce de toate de la bucătărie: cartofi fierți, smântână, magiun, miere... El nici nu se atinge de mâncare. Așa și rămân bucatele acoperite cu ștergar alb. Nici nu vrea să se uite la mâncarea ceea, iar când pune ceva în gură, mult timp i se pare că are o piatră în stomac, îi vine greu să răsuflă. Mama nici nu-l mai ceartă ca înainte. Dacă vine pe puțin timp acasă și se porăie încet prin gospodărie, Viktor se simte mai liniștit, timpul trece mai repede, nu-i singur acasă. Iar când mama se întoarce la fermă, fratele mai mic vine de la școală.

S-a plăcuit de o viață ca aceasta... Tot bolește și bolește. Și părinții s-au plăcuit. Într-o noapte a auzit cum mama îi spunea tatei: „Singur pătimește și pe noi ne chinuie. De l-ar strângе moartea, l-aș boci și...” Tata n-a scos o vorbă. Mama are dreptate, poate mai bine ar fi să moară și — gata cu toate chinurile. Nu se teme de moarte, multe a văzut la spital și nu s-a speriat. Se întâmplă să moară cineva și toți bolnavii parcă erau suflați de vănt. Și el era nevoie să suporte timp de o oră prezența cadavrului (așa erau instrucțiunile, dacă invie?..). Bolnavii se întorceau în salon abia după ce sanitarii duceau cadavrul la morgă. Un timp oarecare în salon era liniște, nimici nu povestea bancuri. Meditau despre firea lucrurilor, despre destinele ce au fost împărțite fiecăruia în parte. „Ești încă Tânăr, ai să învingi boala, îl consolau pe Viktor cei mai în

vârstă. Să mângâi fetele și pentru noi, să cinstești un păhăruț, nu mai mult, să nu-ți dăuneze”. Dar când stai să gândești, nu orice Tânăr poate învinge boala. Primăvara bate la ușă, omătul se topește. Mai știi ce se poate întâmpla?..

Astăzi e o zi însorită. Cine a murit, spune mătușa Ladymyrka, se va căi. Acele ceasornicului abia-abia se mișcă. Ce plăcuseală... tata când îi aghesmuit se ceartă cu mama, de ce nu lasă ferma să îngrijească de fecior.

Ea, poate, ar vrea să părăseacă lucrul, dar de unde să ia bani pentru leacuri?

E plăcuseitor în casă... Și cumva însământător. A scârțăit ușa de la tindă. Se aud pași târșăind pe podea. Viktor a transpirat și inima a început să se zbată puternic, de parcă ar fi vrut să-i dărâme pieptul. Pașii se aud în bucătărie, se îndreaptă spre dormitor. Acesta-i moș Mahtei, când ia câte un păhăruț se pornește la bolnav să vadă ce mai face, cum se simte. Iată că a venit și acum — îmbătrânit, gârbov. De sub șapca îiiese un smoc de păr cărunt-cărunt, parcă ar fi de argint.

I-a întins lui Viktor două mere roșii, avea lângă casă un singur pom, dar are mere anul întreg, le păstrează în pivniță. Îl privește cu niște ochi spălăciți care pe timpuri erau căprui, îl cântărește îndelung, apoi i se rupe din piept ca un geamăt: „Vi-i-i-itea”... Mai trecea un minut-două și răsună un geamăt nou izvorât din cele mai tainice străfunduri ale sufletului: „Vitea, feciorașule, cum de s-a întâmplat una ca asta?.. Așa de sănătos ai fost și când colo — na-ți-o bună...”

Și pe Viktor îl umplea jalea, nu față de dânsul, ci față de moș Mahtei. Și el, a căta oară îi depăna povestea veche.

„...S-a întâmplat asta de Pocroave. Era frig. A căzut bruma, iar în sat era hram. Tatăl tău a venit la noi într-o fugă, galben ca ceară și mă roagă să-o duc pe Manea la spital că gata-gata naște. În ziua ceea am cinstit până nu mă puteam ridica de pe scaun, darăminte să înham caii — nici vorbă. Și nici caii nu-i puteam lăsa pe seama lui. Că președintele colhozului era un om scârnav, putea să-mi taie câteva zile-muncă. Astfel că m-a urcat întâi pe mine în căruță, apoi am pornit după mama ta. Pe drum le-am bătut capul întruna:

— Dacă se naște un băiat, Viktor să-l numiți, cică numele acesta învingător înseamnă. El, vezi, m-a ascultat.

Mi-a povestit moșul toată istoria și tace. Tace și plângе. Șterge lacrimile cu mâneca hainei. Când s-a liniștit, a scos din buzunar o băsmăluță curată, a șters nasul și a început să depene altă istorie, la fel de cunoscută: „Pe Vitea al meu l-a ucis curentul, auzi?.. Pe atunci la noi nu era curent și nimeni nu știa ce-i asta. Lângă sediul colhozului era o dinamă ce lumina uneori... În Germania era curent. Când au venit ai noștri, i-au eliberat din lagăr pe deținuți și i-au dus la baie să se spele. Era pe inseratelea, băieții îi spun lui Vitea: Rujinet, dă o fugă și aprinde lumina. El, cu mâna udă, căuta pe perete intrerupătorul. Și l-a omorât pe Vitea... Băieții aleargă la dânsul, toți erau consăteni, da feciorașul meu nu mai suflă... Mai târziu s-au adunat cu toții la mine acasă, le-am dat îmbrăcăminte, cămăși noi, ca la mort, de pomană...”

Și iar îi ieșe din piept, ca dintr-un foi de fierărie: „Vitea, scumpule, ce-ai făcut?.. Nu te poți ține pe picioare?.. De ce nu te-ai păzit?..”

De la moș duhnește a rachiu și Viktor vrea să-l lase în pace, să plece acasă, să nu mai geamă. Mai bine ar fi să tacă...

Și tac amândoi...

...Își amintește cum băieții plecau la Bug cu patinele. Unii aveau patine mai late, cu vârful răsucit, alții — „rândunele” subțirele. Le legau cu sfuri de ciubote și zgâriau gheăța. Myhailo și Terško al Sofiei și-au prins câte o patină și se dau pe gheăță lângă mal — ce rușine... Tata îi promitea a doua iarnă la rând că se vor duce la oraș după patine... Victor privea de pe mal cum patinau băieții. Lângă sălcis se oprește o sanie — moș Mahtei se întorcea de la brigada de tractoare, îl chemă pe Viktor: „Vino până la mine să-ți măsori ghetele”. Ce să vadă — de ghete sunt prinse patinele, tocmai ca la băiatul procurorului. Saško, cel care vine în vacanțe la bunica Todoška. Le măsoară, ce calde mai sunt înlăuntru, căldura ceea parcă-i trece prin inimă. În jurul lui s-au adunat toți băieții, voiau să-i fie prieteni.

Când umbla cu colinda și trecea împreună cu băieții pe la moș Mahtei, mătușa Teklea întotdeauna îl invita pe Viktor în casă și-i dădea zece hrivne pentru bomboane și încă multe alte

bunătățuri curgeau în mâinile lui. Ștergea lacrimile și-l îndemna: „Grăbește-te, copilașule, ajunge-i pe colindătorii tăi.”

Viktor nu-l mai poate răbdă pe moș Mahtei cum nu poate răbdă nici singurătatea sa.

— Vitea, feciorașule, spune-mi numai de ce ai nevoie. Îți cumpăr tot ce-ți dorește sufletul, auzi?.. Cărticica de economii o trec pe tine. Să ai cu ce plăti medicii, numai să te lecuiască, auzi? Pe lângă părinti să rămână Vasylko. El e cel mic...

— Mai bine ai pleca, moș Mahtei, am obosit, vreau să mă odihnesc, nu mai poate răbdă Viktor.

Asculțător, moș Mahtei ieșe în tindă.

Fratele Vasylko trântește geanta cu cărți într-un ungher și — la cana cu lapte. În afară de lapte, nu-i trebuie altă mâncare. Golește cana și — afară, la bătut mingea, pământul s-a zvântat, încearcă să-l mai ții în casă. Și lui Viktot i se face urât de unul singur.

Ceasornicul știe a lui, una și bună, să ticăiască în permanență. Astăzi parcă rânile nu-l ustură tare. Când a schimbat bandajele dimineață, erau uscate. Poate se tămadăuiesc rânile? Sașko (un prieten de necaz) a fost la spital la control. Medicii i-au spus că, gata, s-a lecuit. Ce-i drept, și părintii s-au străduit, orice leac, de sub pământ chiar, găseau. Și totul a trecut cu bine. În schimb, Mykola Synyțea a murit. A fost un băiat chibzuit. Erau vecini cu paturile. Întotdeauna discutau sincer, deschis. Odată Mykola l-a întrebat:

— Ce vrei să ajungi în viață dacă te lecuiești? Probabil că scriitor?

— De unde știi?

— Dar, ce, nu se vede...

Pe Viktor îl ducea pe targă în salon, când a observat o mulțime de cărți în dulapurile de pe culoar și el nu s-a putut reține și a întrebat:

— Pot citi cărțile celea?

— Poți, a zâmbit cu mahnă infirmiera. Iar Mykola s-a mirat atunci:

— Nu întreabă dacă s-a lecui, dar se interesează de cărți. Ai să fii sănătos — și cărțile au să-ți placă, nu se vor pierde.

Viktor nu se gândeau pe atunci la viitor, dar cărțile i-au plăcut, dacă au scris adevărat în ele... Mykola i-a mai spus: „Dacă vrei să ajungi ceva în viață, ferește-te de băutură. Iar dacă ai să începi să privești în fundul paharului, socoate că te-ai prăpădit. Soția te va urî și va începe să alerge după alții, copiii se vor întoarce de la tine, iar holerca te va doborî cu totul. Ascultă-mă, dacă te lecuiestești, înconjoară vipera ceea”. Mykola întotdeauna refuza să bea, când cineva îi propunea să stropească în spital sănătatea. O singură dată, întorcându-se de la pansament cu piciorul umflat ca un butuc, a rugat infirmiera să-i aducă o sticlă cu băutură. Și a golit-o dintr-o răsuflare, pe nimeni n-a cinstit, a golit-o ca pe o sticlă cu apă. Peste o săptămână a murit.

Fratele a adus în casă un aer proaspăt, primăvăratic. Ce-a mai miroosit a viață...

...Își amintește cum se plimbau odată cu Larysa pe aleea de la fabrică, bordurile numai ce văruite și liniile drepte-drepte duceau în depărtări. Miroslul proaspăt al frunzelor de plop îi gâdila nările.

Pe ilustrată Viktor i-a scris numai atât: „Nu-mi scrie mai mult, sunt foarte bolnav”.

Pe masă — un teanc de gazete și... o scrisoare de la Larysa. Iar în gazeta raională era publicată, pe jumătate de pagină, o povestire de-a lui însoțită de un desen: o fată frumoasă cu niște mâțișori pufoși de salcie.

„...iartă-mă că încalc niște norme elementare ale bunului-simt și îți declar prima că te iubesc...” — i-au sărit în ochi aceste rânduri.

Ca un ciripit vesel de păsări au răsunat în inima lui cele scrise, l-au învăluit cu arome de lalele și stânjenei primăvăratici, care au răsărit de acuma.

Viktor s-a ridicat din pat fără cârje.

AMETITOAREA MUZICĂ A PRIMĂVERII

Ce liniște s-a lăsat peste sat, auzi cum sună aerul în urechi. Vișinii sunt doldora de floare, iar când porumbarul își desface petalele, întotdeauna bate vântul și-i răcoare. Ce ușor respiră atunci, iar sufletul este inundat de melodia, pe care Hmeli o cântă la scripcă. De la muzica ceea cea înima-i gata să-ți sară din piept, să zboare de parte-departe. Primăvara te amețește cu gingășia ei încât îți vine să te lași dus pe aripile dragostei unde văd ochii, ca Hmeli...

La casa lui Hmeli portița nu mai știe de liniște. Ba soția, ba feciorul ies în drum și scrutează depărtarea. Iată-o pe Holka cum pune mâna streașină la ochi, să n-o orbească soarele și tot privește: nu apare de undeva? Cu cealaltă mâna se sprijinește în cărjă, că de abia își mișcă picioarele îmbolnăvite la recoltarea sfeclei. Era încă Tânără, nici patruzeci de ani nu avea, dar boala nu alege peste cine dă.

...S-a întâmplat pe la Pocroave. De cu seară a început să ningă, iar spre dimineață a pălit un pui de ger. Sfeca era pe lan și cum să lași de izbeliște bunătatea de recoltă. Au adus oameni de la oraș, mașini de la unitatea militară. Trebuia salvată sfeca, cu atât mai mult că „sus” s-a raportat căte centnere s-au obținut la heclar. Holka era în fruntea tuturor, dar când a venit ordinul să se plătească premii, ea n-a mai putut merge la club: au părăsit-o picioarele. Cât a cărat mai târziu pe la spitale și sanatorii! Premiul cela a fost un fleac pe lângă banii cheltuiți, dar sănătatea nu se vinde. Au mai slăbit-o un pic durerile și se mișcă prin casă sprijinindu-se în cărjă. În grădină — nici vorbă să iasă, iar din bărbatul cela — folos ca dintr-o ceapă degerată. În grădină trebuie să sapi, să semeni, să răsădești, să prăšești, că o zi de primăvară hrănește un an. Iar Hmeli ce face, cum aude cântând o păsărică,

lasă totul baltă și o admiră, apoi mormăie ceva sub nas și — fuga la scripcă. În tinerețea sa Holka a fost frumoasă, ageră. Și Hmeli pe atunci se vede că o iubea, nu alerga după alte fuste. Dar cu anii s-a scrântit, vorba ceea: părul când albește, mintea se prostește. Se plăcusea acasă și Holka îl bătea tot timpul la cap să aibă grijă de gospodărie: ba repară grajdul pentru animale, ba fă gard pentru găini. Iar el de ce nu s-ar fi apucat, totu-i scăpa din mâini. Lua, bunăoară, scripcă și se uita la dânsa, îi atingea strunele și iar se uita, iar când începea să cânte, umplea casa de jale. Apoi o învelea cu o bucată de pânză și pleca undeva.

Iată că și astăzi în casa lor nu e liniște: stăpânul a dispărut nu se știe unde. Valerii, fiul lor, își prinde pantalonii cu un clește, se pregătește de drum. Să-l caute pe tata. Hmeli a cam întețit-o cu petrecerile. Iarna asta cum s-a dus cu cumătru-său cu colinda, s-a întors acasă abia peste o lună. L-au căutat pretutindeni, chiar și la milиie au fost, dar nu l-au găsit. S-a întors acasă într-o dimineață, când feciorul era la școală, de rușine să nu dea ochii cu Valerii, doar termină clasa a unsprezecea. Nici n-a mâncat, a schimbat straiele și a luat-o spre brigadă, unde-l aștepta tractorul desfăcut. Brigadierul l-a certat cât l-a certat și l-a lăsat să se apuce de muncă, puțini dormici erau să umble cu mâinile în păcură...

Sângele iar s-a răzvrătit în venele lui Hmeli și iar a dispărut. Dar ce mai cântă până la dispariție! Ce melodii... De unde se luau? Când și de la cine le-a auzit? Strunele parcă vorbeau fără întrerupere, fără odihnă. Până la marginea satului se auzea muzica ceea născută în capul lui Hmeli, răscolea toate drumurile satului, văile îi repetau ecoul, frunzele din livada colhozului o șopteau și se prindea de crengile copacilor. Pe timpuri, se întâmpla, bâtrâni și copii cu balalaici și baiane încercau să cânte împreună cu dânsul, dar nu s-a primit nici un fel de orchestră, că tare îl mai supăra pe Hmeli orice sunet fals. „Când greșești, crede-mă, parcă mi-ai înfige un cuțit în inimă”, se revolta și-l ruga pe „muzicantul” cu pricina să nu-l mai încurce. Singur cântă până după miezul noptii, când răcoarea îl pătrundează până la măduva oaselor.

Și tatăl lui a fost un muzicant cu har de la Dumnezeu, numai că a fost orb. În copilărie a fost bolnav de vărsat de vânt. Ce frumos mai cânta lângă club, iar orchestra sătească îl acompania. Când

îl dureau degetele, înceta să cânte, chipurile, vrea să fumeze, iar flăcăii îi dădeau o ţigară aprinsă numai să cânte mai departe.

Mama lui Hmeli, Fotyna, din plăcerea pentru cântecelor lui s-a măritat cu el. Şi acesta i-a prefăcut toată viaţa întru-n cântec. Orb cum era, dar toate celea făcea în gospodărie: aducea apă, mulgea vaca, desfăca știuleţi. Şi la furat în câmp mergea. Fotyna îl ducea de mâină, iar el ca un bou căra în spate sacii cu știuleţi ori cu sfecă. Şi au murit aproape că odată: ea într-o lună, iar el cu trei zile mai târziu.

Hmeli a învăţat să cânte de mic copil. La toate olimpiadele şcolare era premiat, şi la şcoala de muzică a vrut să înveţe, dar acolo trebuia să aibă baianul său şi încă să fie făcut la nu ştia ce fel de „comandă specială”. Băiatul nu avea banii săi, iar pe părinţi n-a vrut să-i jupuiască. Aşa că a lăsat şcoala baltă şi s-a înscris la cursuri de tractoriştii.

Holkai îi era într-un loc de muzica lui. O interesa mai mult cum să ţină gospodăria. Vroia să aibă pâine şi la pâine. Lucra până i se întuneca în faţa ochilor, iar banii cum numai foşneau în mâna — fuga în centrul raional să-i depună pe cărticica de economii. Dar iată cu ce s-a ales — statul a curăţat-o de bani aşa cum ai curăţa peştele de solzi. Hmeli dorea să cumpere un „Jiguli”, pe care i l-au repartizat prin colhoz, dar soţia i-a interzis să cheltuiască bani pe asemenea jucărie, chipurile, tie nu-ţi trebuie, iar pe fecior lasă-l să mai crească. Bărbatului i-a cumpărat un moped ca să nu-şi trudească picioarele. Şi nici după dragoste Holka nu s-a dat în vînt. A făcut un băiat să aibă ajutor în casă şi a închis tema. Iar Hmeli parcă s-a rupt din lanţ. Cum observa o femeie frumoasă, se da în vînt după ea. Adeseori când călca în grădina cuiva şi era prins, rămânea cu coastele numărate ori cu capul spart, nimănui nu i s-a căit şi nici vad n-a căutat. Hmeli nu avea nici o placere când trăgea arcuşul pe strune, ci după ce se întorcea acasă. Bunăoară, se aşeza pe banca din livadă şi capul i se umplea cu melodii noi. Putea să stea acolo până în zori.

Nu era chipeş, mai mult semăna cu un sac de oase, roşcat. Purta o chică flăcăiască, ce-i cădea mereu peste ochi şi el flutura din cap ca un cal în zilele fierbinţi şi chica iar era pe creastă. Nu se ştie: îl iubeau femeile cu adevărat ori le era milă de el... Poți

înțelege firea femeiască?.. Oare să aibă vreun rost acum?.. Mult timp a răsunat în aer : „Iubitule, iubitule...”

A asfințit și soarele, iar Holka tot scrutează depărtările cu ochii. Nu-i Hmeli și-i convinsă de acum că nici nu se va întoarce degrabă acasă sau, poate, nu va zăbovi prea mult ușuraticul. În sinea ei se agita, totuși: nu dea Domnul să se înece ori să-i curme zilele cineva.

Și Valerka s-a întors, iată-l cu bicicleta lângă poartă. Niciodată n-a dat de urmele tătâne-său. Lasă ochii în jos la întrebarea mută a Holkăi. Da-l mai poți găsi? El a plecat pe o cărare, iar băiatul l-a căutat pe zece. De unde să știi pe care să-o alegi, unde se încalzește tata cela.

Dimineața satul a început să murmură: Hmeli a mas peste noapte la învățătoarea Oliinyciha. Ea-i tinerică, abia a terminat institutul, fata lui poate fi. Muzica lui Hmeli i-a căzut la inimă. Numai că bărbatul ei s-a întors mai devreme acasă, a fost la Odesa cu carne de vânzare. Vorbește lumea, căci divorțează acum.

Hmeli n-a plecat la lucru — a luat vaca de funie și a dus-o la păscut peste Derenuha. Dar ce pășune mai poate fi acolo? Iarba de-abia a încolțit. Unde și unde creștea iarba-broaștei.

Acasă nu l-a atins nimenei cu vorba. Știau: apa trece și râul iar se adună între maluri.

Hmeli fuma țigară după țigară...

...S-a făcut iar dimineața, de la floarea de vișin parcă plutea un abur ușor. Hmeli a stat toată noaptea pe băncuța unde-și urzea toate melodiile. El abia de era cald și un alb immaculat îl înconjura — floarea de vișin.

La spital, murind, a spus: mergeam pe motocicletă și am căzut. Dar n-a spus a cui era motocicleta și cu cine mergea. Înlăuntru totul era fărămat. Consătenii cam pricepeau lucrătura cui o fi. Dar mai face să te judeci pentru o asemenea trebușoară?

Totul înflorește în jur. O seară molcomă. Broaștele în iazul de lângă moara cea de sus nuntesc. Și dacă ascultăți mai atent, auzi muzica ceea. A lui Hmeli.

Tânără învățătoare ascultă muzica primăverii în ogladă la dânsa și își sterge lacrimile. Să-i plângi de milă, nu alta.

ЗМІСТ / CONȚINUTUL

Віктор Полянецький СПОМИН СЕРЦЯ

ВІД АВТОРА 5

ЖУРАВЛИК	7
БАТЬКА ЗУСТРІЧАЙ	14
КРИВДА	24
СИТРО	29
А ЛІТО ТІЛЬКИ ПОЧИНАЛОСЯ...	36
ТРИ КРАПКИ... ТИРЕ	41
КЛЕШНЮВАТИЙ	48
НИКАНОРОВИЧ	54
ХАТА НАД КРУЧЕЮ	61
СУЧИЙ СИН	68
ЖОВТЕ ЛИСТЯ ОСЕНІ	74
ДЕВ'ЯТКА	79
НА МОНИТОРІ — РІВНА ЛІНІЯ	85
КРИНИЦЮ ВИЛИВАЛИ	96
МИКОЛА БОСИЙ	105
ПЕРЕМОЖЕЦЬ, ЗНАЧИТЬ	118
ХМІЛЬНА МУЗИКА ВЕСНИ	125

Viktor Poleanetăkyi MEMORIA INIMII

DIN PARTEA AUTORULUI 131

PUIUL DE COCOR	133
ÎNTÂMPINĂ-L PE TATA	140
OBIDA	150
LIMONADA	154
ERA LA ÎNCEPUT DE VARĂ	161
TREI PUNCTE... LINIUȚĂ	166
RACUL	172

NYKANOROVYCI	178
DEASUPRA PRĂPASTIEI	185
PUI DE CÂȚEA	192
TOAMNA FRUNZELE RUGINESC	198
SURPRIZA	203
PE MONITOR — O LINIE DREAPTĂ	209
AU CURĂȚAT FÂNTĀNA	219
MYKOŁA CEL DESCULȚ	227
ÎNVINGĂTOR ÎNSEAMNĂ	239
AMEȚITOAREA MUZICĂ A PRIMĂVERII	246

Літературно-художнє видання

**ПОЛЯНЕЦЬКИЙ
Віктор Анатолійович**

СПОМИН СЕРЦЯ

Новели

**POLEANET̄KYI
Viktor Anatoliovyci**

MEMORIA INIMII

Nuvele

Технічний редактор
Є. Онишко

Підписано до друку 10.08.12. Формат 84x108/32.
Папір офсетний. Гарнітура MinionPro. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 15,75. Зам. № 12-48.

Свідоцтво про внесення суб'екта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

Видання і друк ТОВ «Майдан»
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59
Тел.: (057) 700-37-30
E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com